STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00108

ERTS YISROEL IN VORT UN BILD, 1921-1924

Saul Raskin

Permanent preservation of this book was made possible by
Hilda Clayman
in memory of
her parents

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שאול ראַסקין :

ארץ ישראל

—אין—

וואָרט און בילד

אײַנדריקע פון צוויי רײַזעס

(1924—1921)

אַרויסגעגעבער : רעזניק, מענשעל און קאָ., 40 קאַנאַל סט., ניו יאָרק

א הארציגען דאנק מיינע פריינד
דוד שאפירא און וויליאם עדלין
דערפאר, וואס זיי האבען מיר
נעהאלפען דאס בוך ארויסגעבען.

Copyright by
S. RASKIN

געווידמעט
מיין פרוי און חבר
ר א י א.

אינהאַלט:

אַ בריעף פון ראובן ברייגין צום פּערפאַסער — 5.
אויפ׳ן וועג נאָך ארץ ישראל — 9.
אין אַלזשיר — 13.
נעאַפּאַל — 20.
אין מאַרסעל — 23.
אין אַלעקסאַנדריאַ — 27.
תל אביב — 33.
תל אָביב און איהר בירגערמייסטער — 38.
אַ פּורים הוליאַנקע — 44.
פּרנסות און פאַרגעניגענס אין תל־אָביב — 51.
ירושלים — 57.
ווי מען לעבט אין ירושלים — 65.
שבת צו נאַכט אויף דער יפו׳ער גאַס — 73.
ביים כותל מערבי — 79.
ת״ב ביים כותל מערבי — 87.
מיט די שומרונים אויפ׳ן באַרג גריזים — 92.
ווי מען בויט דעם אוניווערזיטעט — 99.
לעבעדיגע צווישען טויטע — 106.
פרומקייט אין ארץ ישראל — 112.
די פּקידים — 120.
אַ צימערל אין ועד הצירים — 126.
אַ באַזוך ביי סער הערבערט סעמועל — 133.
באַרים שאַץ — 139.
אידישע געשיכטע אונטער דער ערד — 146.
רוים און ירושלים — 151.
טבריה,
די שטאָט פון קברים — 158.
די הייסע בעדער פון טבריה — 164.
אויפ׳ן קבר פון רבי מאיר בעל הנס — 171.
אויפ׳ן קבר פון שמעון בן יוחאי — 178.
חברון — 184.
יריחו, די פאַרשאָלטענע — 190.
ראש פּינה — 197.
אַ טאָג אין רחובות — 204.
דגניה ביים ירדן — 211.
אין מטולה — 217.
כפר גלעדי — 223.
די הינט פון כפר גלעדי — 230.
נהלל — 235.
ביים גדוד אין תל יוסף — 242.
בלפוריע — 248.
מגדל — 256.
ביי דער שאָסעען אַרבייט — 264.
די מיידלאַך ביי שאָסעען אַרבייט — 272.
דער שטיינבערגער קעניגרייך — 278.
די מיידלאַך פון גדוד — 284.
חולדה — 290.
די שטיינער — 296.
בוימער אין ארץ ישראל — 302.
די אַראַבער אין א״י — 309.

געדרוקט אין דער לעוואַנט פּרעס,
138 צווייטע גאַס, ניו יאָרק, נ. י.

אַ בריעף פון ראובן ברײנין צום פּערפאַסער

װערטער פרײנד שאול ראַסקין :—

איך דאַנק אײך װאָס איהר האָט מיר פרײנדליכסט געגעבען די מעגליכקײט איבערצולעזען אײער בוך נאָך אײדער די קאַראַקטער בלעטער בעפאָר עס איז ערשינען.

איהר האָט מיר מיט דעם פאַרשאַפט פיעל גײסטיגעס פאַרגעניגען. האַבענדיג די קאַראַקטער בלעטער אין האַנד האָב איך זײ ניט געקענט אװעקלײגען ביז איך האָב זײ אַלע אויף אײנמאָל, בנשימה אחת, דורכגעלעזען מיט גרויס אינטערעס. עס האָט זיך עפּעס געלעזען, װי פון זיך זעלבסט; עס האָט זיך געלעזען עפּעס אַזוי לײכט, אַזוי אַנגענעם, אַזוי שפּאַנענד, אַז עס האָט זיך גאָר ניט געװאָלט אויפהערען. עס איז געװעזען אַ ריכטיגע שעה של קורת רוח.

איהר פרעגט מיך, װאָס פאַר אַ אײנדרוק האָט אויף מיר אײער בוך געמאַכט?

איך שטעה אונטער דעם פרישען אײנדרוק װאָס אײערע בלעטער האָבען אויף מיר געמאַכט, און איך װיל אײך גלײך אויף דעם ענטפערען, בעפאָר דער צױבער איז פאַרדופטעט.

אַ קינסטלער׳ס אויג, אַז אָפענע, זעהענדע און דאָך פאַרליבטע אויג האָט געזעהן אונזער לאַנד, אַ װאַרימע אידישע האַרץ האָט דורכגעפיהלט און איבערגעלעבט דאָס געזעהענע און אַ מאָלענדע, צאַרטע פעדער האָט עס באַשריבען. באַשריבען אין פאַרשײדענע שטימונגען, און דאָס רײזע בוך, װאָס ליעגט פאַר מיר, איז בעשאַפען געװאָרען.

איך האָב אין מײן לעבען געלעזען אונצעהליגע און אַלע מעגליכע באַשרײבונגען פון און װעגען ארץ ישראל, געלעהרטע, טיעפזיניגע אָפּהאַנדלונגען, שװערװאַגיגע, װיסענשאַפטליכע איבערבליקען, װי אויך לײכטע, שפּילענדע, רײצפולע רײזע אײנדרוקען פון געאיבטע ליטעראַרישע מײסטער װי פּיער לאָטי, אַלפרעד קער, און ד. נל.

צו מיין גרעסטען באדויער און טיעפסטען שמערץ האב איך ביז היינט נאך ניט זוכה געווען צו זעהן מיט מיינע קערפערליכע אויגען דאס לאנד פון אונזערע אבות און פון אונזערע קינדס קינדער: איך האב נאך ניט געהאט די מעגליכקייט צו באטרעטען דעם הייליגען באדען, פון וועלכען איך חלום און שווערם מיין גאנצען לעבען אין מיין זעהנזוכט פארצעהרט מיך.

לעבענדיג אין די גלות לענדער איז מיין גייסטיגער בליק שטענדיג, אומאויפהערליך, טאג ווי נאכט, געווען געריכטעט צו ארץ ישראל און צו אלעם וואס דארט געשעהט, צו אלעם וואס דארט לעבט און וועבט, ליידט און קעמפט, שאפט און זיגט. דען אלעם וואס אנטשטעהט און רעגט זיך אין ארץ ישראל איז מיר ליעב און הייליג. אלעס איז פאר מיר א וואונדער, א פארשפרעכונג, א סימן פון דערלייזונג, באפרייאונג און פון אז אנזאג, אז די גרויסע פראפעציייאונגען וועגען דעם והיה באחרית הימים וועלען באשטימט מקוים ווערען.

און דארום לעז איך כל ימי מיט דער גרעסטער אויפמערקזאמקייט, מיט אז אטעם פארכאפענדען אינטערעס אלעס וואס האט א שייכות צו אונזער אויפלעבענדער, אויפבליהענדער לאנד. דען איך לעב אין דער טיפסטער איבערצייגונג און אינ׳ם אונדערשיטערליכען גלויבען, אז דער אידישער פאלקס זשעניע, אז דער נביאים גייסט קענען און וועלען אויפלעבען אין זייער פולער מאגישער קראפט און אייביגען גלאנץ נאר אויף אונזער הייליגען באדען, נאר אין אונזער אויסגעלעזטער, אויפגעבליהטער לאנד, און דאן וועט קומען די גאולה ניט נאר פאר אונזער אומה אבער אויך פאר דער גאנצער מענשהייט.

און דארום האב איך געלעזען אייער בוך מיט אזוי פיעל אינטערעס. איהר ווייזט אונז ארץ ישראל אין ווערען, אין אנטשטעהן, אינ׳ם עצם פראצעס פון וואקסען. אייער גאט געבענשטע אויג האט שארף באמערקט די דינסטע פעדים, פון וועלכע עס שפינט זיך א נייער אידישער לעבען אין אונזער וואונדער לאנד. אייער הארץ איז פול ליבע צו דער דארטיגער יוגענד און צו די דארטיגע קינדערלעך, צו זייער קלינגענדער, צויבערענדער שפראך, וואס איהר אויפלעבונג און אויפבליהונג איז איינע פון די גרעסטע וואונדער אין דער מענשליכער געשיכטע. אייער גייסט איז פול באוואונדערונג צו אונזערע חלוצים, די עדעלסטע און הייליגסטע דערשיי-

נונג אין אונזער מאָדערנעם לעבען — און אייך האָט געלונגען אויסצודריקען אייער ליבע און אייער באַוואונדערונג אין אַ לייכטע, אַנציהענדע שפּראַך, אָהן מליצות, אָהן פּאָזע...

מיט אַן אינערליכען קינסטלערישען חוש האָט איהר דערפילט די באַזונדערע שעהנקייט פון דער ארץ ישראל נאַטור און איהרע קלאַנגען; איהר האָט דערפיהלט דאָס וואַקסענדע, דאָס שפּראָצענדע אין׳ם לעבען פון אונזערע בויער, פון אונזערע חלוצים — און איהר האָט דאָס גראַציעז אויסגעדריקט אין ווייניגע שטריכען. איהר האָט דערשפּירט דעם באַזונדערען חן אויך אין׳ם טאָג טעגליכען לעבען פון געוויסע גרופּען אין ארץ ישראל. אייער אויג האָט באַמערקט פיעל אינטערעסאַנטע קליינינקייטען בנוגע דער קליידונג, דעם צניעות׳דיגען פלירט, אין זיינע פאַרשיידענע נואַנסען, און ד. ג. פון דער אידישער יוגענד אין אונזער לאַנד.

אויך אויף אַנדערע געביטען האָט אייך געלונגען צו באַמערקען געוויסע אינטערעסאַנטע קליינינקייטען, ווי אויך דאָס „ווערדענדע“ און זריעה׳דיגע, וואָס פיעלע אפילו פון די באַקאַנטע ליטעראַטען־טוריסטען האָבען דאָס ניט באַמערקט, ניט געקאַנט אָדער ניט געוואָלט באַמערקען.

מיט פיעלע פּובליציסטישע שטעלען און באַמערקונגען אין אייערע באַשרייבונגען (וואָס זיינען געווען געדרוקט אין׳ם „טאָג“ און אין דער „צייט“ אין דער פאָרם פון בריעף) קען איך ניט זיין איינפאַרשטאַנדען. עס איז אויך ניט אייער זאַך, ניט אייער געביעט („מאָלער מאָל — און שווייג !“ גאָטהע). פיעלייכט בין איך צו קריטיש פעראַנלאַגט. אָבער דערפאַר בין איך געווען אַנטציקט פון אייער מיניאַטור מאָלעריי אין ווערטער, פון געוויסע שנעל אויפגעכאַפּטע מאָמענט־בילדלאַך.

מיין בריעף צו אייך, ווערטער פריינד, האָט ניט די אַבזיכט צו שרייבען אַ קריטיק, אַ ליטעראַרישע אָפּשאַצונג פון אייער בוך. ווען איך וואָלט דאָס געטאָן, וואָלט איך געוויס אייך אויפמערקזאַם געמאַכט אויף געוויסע פעהלערען און, פאַרצייהט מיר, אויף געוויסע אויבערפלעכליכקייטען בנוגע אייער אָפּשאַצונג פון ירושלים אין איהר געשיכטליכען ווי אויך איהר מאָדערנעם וועזען און ריטם.

דיזער בריעף איז דיקטירט פון אַ געפיהל פון דאַנקבאַרקייט צו אייך פאַר דעם הויכען גענוס וואָס די שעהנע און שעהנסטע

שטעלען אין אייער בוך (און זייער צאהל איז פיעל) האבען מיר פארשאפט.

זעהר זעלטען פארשאפען אונז די מיטמענשען, די פען־קאָלעגען, די צייטגענאסען, א ריינעם, עסטעטישען גענוס, און ווען עס טרעפט יא אזא פאל — ווי איהר האט דאס מיר פארשאפט מיט אייער בוך — קען מען נאר אויסרופען: „בעסטען דאנק!“

אייער,

ראובן ברייני ן.

ליוקוואוד, נ. דזש. 5טען יאנואר, 1925.

אויף'ן וועג נאך ארץ ישראל

דאס שיף איז שוין אפגעגאנגען א שטיק פון נויארקער ברעג און איך האב נאך אלץ געזעהן דאס ווייסע טיכעלע פון מיין ליעבען פריינד, פאכענדיג רעכטס און לינקס, ארויף און אראפ, ביז מיינע אויגען זיינען מיר פארלאפען מיט טרערען און איך האב זיך געמוזט אפרייסען פון פענסטער. ס'איז מיט אמאל געווארען ווינטיג און טונקעל, האב איך זיך אנידערגעלעגט אויף מיין בעטעל. איך האב צוגעמאכט די אויגען. אויף א מאמענט איז אלץ פארשוואונדען, אויסער די גרויסע ווערטער: „איך פאהר קיין ארץ־ישראל“. אבער דאס זיינען בלויז געוועזן ווערטער. איך האב זיי נאך ניט דורכגעציטערט ביז דעם דריטען טאג פון מיין רייזע. גאנצע דריי טעג בין איך נאך געוועזן מיט'ן פנים צו נויארק, צו אלע מיינע פריינד, צו מיינע ליעבע, נאך אמאל און ווידער אמאל דורכגעלעבט אלע לעצטע טעג פון געזעגנונגס־בילדער און ווערטער. און פלוצלינג האב איך זיך אומגעדרעהט מיט'ן פנים צום מזרח און דערזעהן זיך פאהרענדיג אנטקעגען דער זון מיט די לאנגע ציטערדיגע שטראהלען. מיין טרוים פון פיעלע יאהרען ווערט דערפילט. איינער פון מיינע גרעסטע עקספערימענטען אין לעבען! איך פאהר קיין ארץ ישראל זיך אליין צו געפינען. איך נעהם מיט זיך ניט מיט קיין איין בוך, נישט איין פון מיינע באליעבטע ביכער, וואס איך פלעג אהן זיי נישט קענען אויסקומען. איך נעהם מיט זיך נישט מיט קיין איין בילד, פון די בילדער, וואס האבען מיך אינספירירט פאר אלע מיינע יאהרען ארבייט! גארנישט נעהם איך מיט. בלויז ריין פאפיער, פען און פענסיל און אפענע הארץ און אויג. איך וועל דארט אליין, אהן פרעמדען אונטערזאגען, און פרעמדען איינפלוס, מוזען זיך אויסדריקען אט ווי גאט האט מיך באשא־

פען... דאָס האָב איך נאָך קיין מאָל ביז יעצט ניט געטאָן, אָדער איך בין נישט זיכער, אַז איך האָב עס געטאָן; קען דען ווער אויס־שיילען זיין נאַקעטע נשמה פון די טויזענדע פרעמדע ווערטער, איינפלוסען, אידעען, בילדער, וואָס דרינגען אריין אין זיין טאָן און רעדען און מאַכען, אַז וואָס ער טוט, טראָגט מעהר אַ פּנים פון עפּעס אַ קאָלעקטיוועז שאַפען ווי אַ פּערזענליכען? ווער בין איך דען? וואָס קען איך ווירקליך? וואָס איז דער אמת'ער פּנים פון מיין נשמה, ווען איך בין מיט זיך אליין? אָט דאָס איז דער גרויסער עקספּערימענט, וואָס איך געה איצטער מאַכען מיט זיך. איך וויל נישט באַהאַלטען מיין אינערען שרעק פאַר דעם עקספּערימענט. ווער ווייס, צי וועל איך זיך נישט ארויסווייזען שוואַך און אומעכטיג, ווען איך וועל בלייבען אליין פּנים אל פּנים מיט אַזאַ גרויסען פאַקט און אַזאַ געוואַלדיגען מאַטעריאַל, ווי ארץ ישראל? אָבער איך וויל עס, איך מוז עס פּרובען, ווייל אויב איך ריזיקיר מיט פּיעלעס, קען איך אָבער געווינען אַ אוצר. איך קען געווינען דעם גלויבען אין זיך, די זיכערקייט, דעם באַוואוסטזיין פון זיך און מיין קענען... דאָס מוז דאָך אַמאָל מיט יעדען געשעהן, אַ חשבון הנפש. — — —

איך פאָהר קיין ארץ ישראל און נאָך אַ סך אידען פאָהרען אויף דעמזעלבען שיף צו דער זון מיט די לאַנגע ציטערדיגע שטראַהלען און דער פאַלמע אויף אַ בערגעל. איך האָב זיך מיט זיי אַלעמען באַקאַנט, געגענזייטיג זיך אַלץ אויסדערצעהלט און אויסגעפרעגט און מערקווירדיג: ווי פאַרשיידען יעדער פון זיי איז און דאָך אייניג אויף איין פּונקט, דעם פּונקט פון גרויסען עקספּערימענט. די אַלע אידען מענער און פרויען, וואָס זיינען געוועזן אויף דעם שיף „פּאַטריאַ", זיינען יעדער אַ פיגור פאַר זיך, גאַרנישט איינהייטליכעס איז צו געפינען אין דעם דאָזיגען מענשען־מאַטעריאַל, יעדער באַלאַנגט צו אַ אַנדער געזעלשאַפטליכע קאַטעגאָריע, מיט גאָר אַן אַנדער ערציהונג, אַנדער באַשעפטיגונג, אַנדערע אַנזיכטען. עפּעס אַקוראַט ווי די געשיכטע וואָלט ספּעציעל אויסגעקליבען פון יעדען מין צו איין עקזעמפּליאַר.

אָט פאָהרט אַ יונגערמאַן, פון עכט אַמעריקאַנער אויסזעהן, אַן אמת'ער „אַמעריקען באָי". גלאַט ראַזירט, סטייליש אָנגעטאָן. קומט אריין אין דער קאַיוטע מיט זיין באַגאַזש און דאָס ערשטע, וואָס ער לעגט אַנידער אויף זיין בעטעל, איז אַ תפילין־זעקעלע.

ערצוינגען, אויפגעוואקסען אין אמעריקא, ערפאלגרייך אין געשעפט. האט ער דאך די גאנצע צייט געפיהלט, אז די גאנצע לעבענסווייזע איז נישט די ריכטיגע און ער פאהרט קיין ארץ ישראל אז אנדער בילד פון זיין לעבען צו מאכען. א ציוניסט איז ער א לויזער, אזוי צו זאגען, פלעגט צאהלען „דיוס", אבער קיין מאל צו קיין מי־טינגען נישט געגאנגען, ווייס ווייניג פון פאליטישע פראגראמען און פארטייען, אזוי אז זיין פאהרען איז א ריין פערזענליכער עקס־פערימענט.

פאהרט אן אנדער איד, ה. א. אן אלטיטשקער שוין, אבער א פרישער און א לעבעדיגער. לאזט איבער צעהן קינדער, אלע זעהר געראטענע, מיט גרויסע נעמען אין דער מוזיקאלישער וועלט: לאזט איבער א באקוועם לעבען און פאהרט אנדערש דארט צו לעבען, ווייל ער פיהלט, אז ער איז שולדיג גאט א חוב... דאך פאהרט ער נישט לעבען פון גרייטען, נאר ער האט מיטגענומען מיט זיך א גרויסען פאק מיט אינסטרומענטען און גרייט זיך דארט צו עפענען א שוה ווערקשטאט. ווידער אן עקס־פערימענט, נישט ארויסגעצוואונגען דורך עקאנאמישע נויטען, נאר דורך א נשמה־באגעהר.

נאך א דריטער, א איד, וואס האט פארלאזען א גוט געהענד געשעפט, א שמאלץ־גרוב, פאהרט צוזאמען מיט זיין פרוי און פיער קינדערלאך קיין ארץ ישראל, ווייל ער זעהט, ווי די קינדער וואקסען ניט אזוי ווי א אידישער פאטער וויל קינדער זאלען וואק־סען.

מיר האבען דא צווישען די אידען, וואס פאהרען קיין ארץ ישראל, א גאנץ שעהנעם נאמען — ראטשילד, און נאך א היבש באַ־קאנטען נאמען — שיף. ראטשילד און שיף פאהרען מיט. מיר האבען נישט ווייניג שפאס מיט די צוויי אידען, וואס האבען בלויז די נעמען, אבער נישט די מיליאנען. ראטשילד איז א יונג א געוויקסיגער, זעהר עהנליך צו אן איירישמאן, רעדט גוט ענג־ליש, און געברויכט עס געמישט מיט אידיש אין געשפרעכען מיט די קעלנערס אדער מאטראזען, וועלכע פארשטעהען קיין װארט ניט אויסער פראנצויזיש. קומט ער מיט א טענה צו דעם מעטר ד'אטעל און לעגט איהם פאר זיינע פארלאנגען אין א לאנגער רעדע, הערט יענער און הערט און ענטפערט איהם צום סוף: „נע קאמפראנ־פא" (כ'פארשטעה ניט). ווערט אונזער ראטשילד אויפגעבראכט

און שוין אין פליין אידיש גיט ער איהם א זאג: „א ווינט דיר אין קאפ, פראש־פרעסער, וואס־זשע האסטו מיך א האלבע שעה נאכ־אנאנד געלאזט רעדען?“ א. שיף ווידער איז אן אנדער סארט איד, א רויט־געלינקער, א באוועגליכער, א ווארשעווער, פיהרט מיט זיך געלט, וויל נישט קיין גליקען מאכען, נאר א רוהיג לעבען, א שעהן לעבען, עפעס א לעבען פון כבוד, פון רוה, פון זיטען, פון שעהנער אידישקייט...

אט אזוי איז יעדער פון די, וואס פאהרען אויף דעם שיף, ניט פון נויט־געטריבענע, נאר פון א בענקעניש נאך א לעבען, וואס זאל אננעהמען עפעס א פארם... ס'זאל האבען א סטיל אנשטאט כאאס פון אמעריקאנער לעבען. דאס זיינען אלץ נשמות מיט א דראנג נאך שעהנהייט; דערביי נארט זיך קיינער ניט. זיי ווייסען, אז דאס לאנד איז ארים און וויסט. דאך פאהרען זיי, ווייל זיי שטרעבען נאך דעם גרויסען עקספערימענט.

און דאס גאנצע שיף אינטערעסירט זיך מיט דיזע זאנדער־בארע מענשען, וואס ריהרען זיך קוים צו צו די עסענס, וואס מען שטעלט אן פאר זיי. לעבען מיט א ביסעל טיי און ברויט און ענט־פערען אויף דער פראגע, וואוהין זיי פאהרען: „פאלעסטינא“. „אלע אידען פאהרען קיין פאלעסטינא. אלע פאהרען זיי אהין“... רעדען דערנאך צווישען זיך די קריסטען און קוקען זיך נאכאמאל איין אין די מענשען, וואס עסען אזוי ווייניג, זיינען אזוי פרעהליך און פאהרען קיין פאלעסטינא.

דריי טעג האט דער ים געשטורעמט און הויך געווארפען זיינע כוואליעס מיט ווייסען שוים. וואלקענס האבען זיך שטיקערווייז געריסען ארום דעם שיף און צווישען כוואליעס און וואלקענס הא־בען זיך געדרעהט די ים־פויגלען, ווייסע, ווייכע, געהיימניספולע, ווי דער ים אליין, און ווי דער ים ריטמיש ארויף און אראפ. איך פלעג שטונדען אפזיצען און קוקען אויף די כוואליעס און די פוי־געל, און מיר פלעגט זיך דוכטען, אז די פויגעל זיינען בלויז שטיקלאך שוים פון די כוואליעס, וואס דער ווינט האט ארויפגע־טריבען צום הימעל...

אויפ'ן פערטען טאג זיינען די פויגעל פארשוואונדען. מיר זיי־נען שוין צו ווייט פארפאהרען.

דאס שיף פיהרט א טויטען מיט זיך קיין מארסעל, דערפון זאגען פאסאזשירען, קומט, וואס דער ים בונטעוועט אזוי... דאך

האט אפילו דער טויטער נישט געקענט בייקומען דעם ווארעמען אטעם, וואס דער נאהענט צוקומענדער דרום האט א ווער געטאן. עס איז ווארעם געווארען אויפ'ן פינפטען טאג, היבש ווארעם, אלע פאסאזשירען זיינען מונטער געווארען, די איטאליענער האבען זיך צוזונגען, די אידען צובאמקעט, געפרובט „ווניז פא מאטושקע פא וואלגע" און „אויף דעם פריפיטשיק", דערנאך האבען זיי זיך צו־וויגט און געוויזען וואס זיי קענען. די איטאליענער אפילו האבען געמוזט צוגעבען, אז „מאי קא משמע לן?" איז אם ווענינגסטען אזוי שעהן ווי „אה מארי, אה מארי"... מען האט געזונגען און געטאנצט צוזאמען, אלע, יונג און אלט, אלעמען האט ארומגעכאפט די פרייד פון זון און לעבען, און דער ים ארום האט גוטמוטיג געשמייכעלט און צוגעפלעסקעט אין טאקט מיט ווייסע דורכזיכטיגע הענד.

ביז שפעט אין דער נאכט האט מען געהוליעט. בלויז אונזער ראטשילד איז געזעסען אן אנגעבלאזענער. ער איז דער פעסימיזם אין פלייש און ביין. אלץ איז שלעכט, און מיט שלעכט וועט זיך אלץ אויסלאזען. די שיף איז א קאריטע, דער קאפיטאן א פראש־פרעסער, דאס עסען איז פאר ים־הינט, דער הימעל איז א פאפי־רענער און די זון איז א נאכגעמאכטע, און אט וועט אלץ געהן צום טייפעל, ווייל אלץ טויג אויפ'ן פייער. בלויז וועגען ארץ ישראל האט ער קיין איין שלעכט ווארט צו זאגען. דארט איז דער איינ־ציגער פלאץ, וואו ראטשילד קען און דארף לעבען... ביז שפעט אין אווענט זיינען מיר געזעסען. די גרופע אידען איז געבליבען די שפעטסטע. דער הימעל איבער אונז האט אנגעצונדען אלע שטער־רען. מיר זיינען געזעסען, געערדט, שטיל און פריידיג, און מיט אמאל הויבט זיך איינער פון אונז אויף, צושפרייט די הענד און רופט אויס מיט אן ענטציקטער שטימע: „ברידער, מיר פאהרען דאך קיין ארץ ישראל, ברידער מיינע, ליעבע!"...

אין אלזשיר

זי איז ווייס, זי איז רייצענד די אפריקאנער קראסאוויצע, די שטאדט אלזשיער. זי איז אין גאנצען ווי א יונגע אראבקע אין ווייסען קלייד, מיט א ווייסען שלייער איבער'ן פנים וואס ווייזט בלויז שווארצע ברעמען. א ווייסער טרוים מיט שווארצע קוילען און באר־ווייסע פיס. איבערראשענד שעהן איז אלזשיער מיט איהרע ווייסע,

לייכט געלע הייזער, וואס קלעטערען אלץ העכער און העכער איבער בערגיגע ים־ברעגען. און ווען די הייזער האבען שוין גאר הויך ארויפגעקלעטערט און קענען שוין ווייטער ניט קריכען, הויבט זיך איבער זיי אונגעוועהנליך דעקאראטיוו א גרינער בארג ווי א פאנ־טאסטישער קאפפוץ... אונערווארטעט און איבערראשענד איז פאר מיר געוועזען אלזשיער. איך האב דערזעהן צופיעל אריענט מיט א מאל, געמיינט האב איך, אז איך וועל איהם איינגעהמען ביסלאכ־ווייז. אזוי גיך ווי מיר זיינען צוגעפאהרען צום האפען, האט באלד מיר א גלימצער געטאן א סנאפ בונטע פארבען. רויטע פעסקעס האַ־בען זיך א לאז געטאן צום שיף אויף קליינע שיפלעך מיט קערב אראנגדזשעס, גרינס, ניסלעך, טייטלען, פייגען און וואס ניט; פאר־קויפער פון רויטע, גרינע, געלע טעפיכער, פארביג־הענטיגע קינ־זשאלען, מיט אנדערע אנטיקען האבען ווי פייערדיגע פונקען זיך אנגעהויבען דרעהען ארום דעם שיף, געשווינד, ליידענשאפטליך, מיט א גוואלדיגען ברען און פארצווייפלונג. און נאך איידער די שיף האט נאך צייט געהאט צו־צוקומען צום ברעג זיינען שוין עט־ליכע פון דיזע שווארץ רויטע טייוואלים אריינגעשפרונגען פון דרי־טען אין צווייטען קלאס און שוין אנגעהויבען טאנצען, פליהען, שמייען ארום די פאסאזשירען מיט פאנטאסטישע סחורות, כארכ־לענדיג פראנצויזיש, אראביש, ענגליש, און גאט ווייס נאך וואס פאר שפראכען. עס האבען זיך פלוצלינג באוויזען גאנצע גרופען רויטע פעסקען וואס האבען פון דער ווייטען אויסגעזעהן ווי בוקע־טען פון רויטע מאן... איך האב דערזעהן צום ערשטען מאל דעם אריענטאלען קאסטיום, מיט'ן קאפ־שמוק, מיט די אבאיעס, מיט די וואונדערליך קאמפליצירטע פאלדען און סאנדאלען... און פאר אלעמען די וואונדערבארע בעטלער, די געטליך שמוציגע בעטלער, די וואונדערשעהנע אונמעגליך לומפיגע, שמוציגע בעטלער. בעטלער און בעטלערינס, יונגע און אלטע, קינדער און כמעט זויג־קינדער־לעך מיט אויסגעשטרעקטע קליינינקע הענטעלעך פאר א נדבה! איך האב מיט א מאל, גאר אונערווארטעט דערזעהן די ערשטע פאל־מע, די גרינע, די הויכע, די שלאנקע. איך האב מיט א מאל דער־זעהן די ווייסע קיילעכדיגע, און אייגענטליך ברייטע און צו דער־זעלביגער צייט הויכע מאסקען און דערהערט, ווען מיר זיינען אראפ פון שיף, דעם געפילדער פון די טרעגער, פיהרער, באגליקער און פארקויפער, דעם געפילדער פון אלע שפראכען צוזאמען. דאס איז

פאר מיר געווען אזוי אונערוואַרטעט, אַז איך האָב זיך שיער נישט פאַרלאָרען . . . אַ קוק אויף די פראַנצויזישע זשאַנדאַרמען מיט גרויסע געלאַדענע רעוואָלווערען האָט מיך באַרוהיגט, און מיר, די קאָמפּאַניע אידישע רייזענדע, האָבען זיך דורכגעריסען דורך דעם געדרענג און אוועק אין שטאָדט, וואָס ליגט מיט איהר גאַנצען גלאַנץ גלייך דאָ שוין ביים אַנהויב. דאָך האָט זיך צו אונז צוגעשאַרט אַ פאַרשויו און אַזוי צוגעשמייכעלט, אַז ער איז געבליבען אונזער וועגווייזער ביז'ן סוף פון טאָג. באַלד האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז ער איז אַ איד, רעדט זעהר ווענינ ענגליש, קיין וואָרט נישט אידיש, עטליכע זאַנדערבאַר קלינגענדע העברעאישע ווערטער, אָבער אויסגעצייכענט פראַנצויזיש און אַראַביש. אַלזאָ, ברודער, פיהר אונז צוערשט צו אַ באַנק צו בייטען עטליכע דאָלאַרס אין פראַנצויזישע פראַנק. האָבען מיר זיך אָנגעהויבען דורכצורעדען. געהט עס. גאַסען אַרויף, געסלעך אַן אַ זייט, טרעפּען אַרויף, טרעפּען אַראָפּ. אַ באַנק קאָנטאָר, צובייטען דאָלאַרס אויף פראַנקען. וויפיעל? גאָט ווייס . . . ווייטער? . . . פּאָסט, אָפּצושיקען בריעף, קומען מיר. פראַנצויזקעס בייזערען זיך, אַראַבקעס שמייכלען מיט די ברעמען און ברענען מיט די אויגען, און איין אַראַבישער העלד, עפּעס אַן עדעלמאַן, אָדער אַ הויפּטלינג, אָדער אַן אָפּיצער — עס איז געווען אַ געשטאַלט, וואָס צינדט אָן די פאַנטאַזיע, אַן אַטעלאַ, אַ ברוינער פּנים, פייערדיגע אויגען, אַ שוואַרץ מויל און געזיכט, באַראַמענדע עדעל בערדעל, און דערהויפּט זיין קאָסטיום, זיין שטעל ! ! איך האָב זיך גענומען פאַר'ן פּאַפּיער און פענסיל איהם סקיצירען. ער האָט דאָס דערזעהן און אַזאָ ברען געטאָן מיט די אויגען, מיט די געל־גרין בלויע ווייסלעך פון די אויגען, אַז איך האָב באַלד דעם פענסיל צוריק באַהאַלטען.

פיהר אונז, ברודער, צום אידישען קוואַרטאַל, מיר ווילען זעהן די אַלזשירער אידען. וויפיעל זיינען זיי דאָ, וואו איז די שול? ווי אין די געמיינדע, די אינסטיטוציעס? וואו זיינען זיי, די אַפריקאַנער ציוניסטען, פועלי ציוניסטען? באַלד, אָט דאָ גלייך הויבט זיך אָן, אָט דאָ גלייך זיינען מיר שוין אין אידישען קוואַרטאַל, וואו איהר וועט דערזעהן בלויז אידען — באַרוהיגט אונז דער פיהרער אָבער פריהער געהען מיר אַריין אויף אַ ווײלע אין דעם מאָסק. און גלייך לאָזען מיר זיך אַראָפּ עטליכע קליינע געסלעך, שמאָלינקע, אונגעוועהנליך מאָלערישע, אַז אוצר פאַר אַ צייכנער און מאָלער.

דורך ליניען פון בעטלער טרעטען מיר אריין אין די ברייטע טירען פון דעם מאהאמעדאנישען טעמפעל. מיר זיינען אריין אין האלב־טונקעלען גרויסען רוים מיט פארביגע פענסטער און אונענדליכע מאזאאיקען איבער די ווענט, איבער דער פאדלאגע און וואו נאר דאס אויג שטעלט זיך אפ, זעהט איהר די וואונדערליכע אונענדליך פארשלעגגעלטע מאוריטאנישע ארנאמענטען, שניצערייען און פלעכ־טערייען... און מגן דוד׳ס, איבעראל, גרויסע שעהנע מגן דוד׳ס אזוי, אז ווען נישט די הונדערטע זיצענדע אין רייהען אויף דער ערד און אין דער שטיל בעטענדע אראבער און נישט דער זעלטזאמער ניגון פון זייער חזן, וואס טראגט זיך פון ערגעץ א פארבארגענעם ארט, ווי פון א סנאפ געל־און־בלויען ליכט, וואלט מען געקענט מיינען, אז מען איז אין א אידישער שול. און די זאנדערבארע מע־לאדיע ווידערהאלט זיך, און הונדערטער ווייסע געשטאלטען מיט בארוויסע ברוינע פיס אויף דער ערד בוקען זיך ריטמיש און א וואַ־סערעל פלעסקעט. דאס איז דער לויפענדער פאנטאן אין פאר־טעמפעל, וואו יעדער מאהאמעדאנער, איידער ער געהט אריין אין געבעט־זאל, וואשט הענט און פיס... און דאס אלץ אין מערקוויר־דיג־פארביגען האלב טונקעל, ווי א גרויסער אריענטאלער טעפיך מיט געבראכענע פארבען־הארמאניען. דורך די פארביגע שויבען רייסען זיך אריין שטילע שלוחים פון דער בלענדענדער זון דרויסען און דומפע קלאנגען פון דעם ליארם און געפילדער.

יעצט געהען מיר צום אידישען קווארטאל. אט דא גלייך איז ער דאך, לעבען דעם אראבישען, ניין, אינאיינעם מיט דעם אראַ־בישען. אידען און אראבער, כמעט נישט צו אונטערשיידען. בלויז די פרויען געהען אהן שלייערען און די מענער אהן דעם אריענטאלען קאסטיום. אבער פיעלע אידען טראגען אויך די אריענטאלע טראכט. אט איז דאך א קלייטעל מיט א שילד און דער נאמען איז קוהן, אט איז נאך א שילד מיט א אידישען נאמען לעווינס... און אט פיהרט מען אונז צו אידען. אן איזראעליט איז דאס, מיר זיינען אויך איזראעליטען, געהען קיין פאלעסטינא, אלע, אט די אלע אמעריקאן־איזראעליטען! וואונדער, מען דריקט זיך די הענד, עס קומען צולויפען נאך עטליכע איזראעליטען, עס ווערט א רעדעל, ווערען אראבער נייגעריג, שטעלען זיך ארום די ברוינע ווייסע קינ־דער. ווייסע פארשלייערטע מיידלעך, א גאנצער קו־קלוקס־קלען, און דאס ענגע געסעל ווערט אין גאנצען פארשטאפט. אן עזעל,

שטאַרק באַלאַדען, צוזאַמען מיט זייַן אַנטרייַבער, בלייַבען שטעהן מיט אָפענע מייַלער! אַט איז אויך אַ אידישע מיידעל! פון אַ באַל־קאַן האַט זיך געוויזען אַ בלאָנדע קעפּעל, אונערוואַרטעט בלאַנד, מיט גרויסע אויגינגלעך. מיר גריסען זי, זי ווערט פאַרשעמט, לויפט אַריין צוריק אין צימער, קעהרט זיך באַלד אום מיט איהר מאַמען. אַ דיקע אידענע, וואָס לאָזט קיין ברעקעל ספק נישט איבער, אַז זי איז טאַקע איינע פון אונזערע.

„זיינען דאָ פּאַראַן אַ סך אידען?"

„יאָ, יאָ, אַ סך, אַכטצעהן טויזענט!"

„און רייכע אויך?"

„יאָ, אַ סך רייכע. זיי לעבען אין אַ באַזונדער קוואַרטאַל, אָבער זיי גיבען צדקה צו די אָרימע."

„זיינען דאָ פיעל אָרימע?"

„יאָ. זעהר פיעל אָרימע, זעהר אָרימע, זעהר פיעל. נאָך דער מלחמה איז זעהר שלעכט געוואָרען. די רייכע געבען צדקה, האַלטען אויף קיכען פאַר די אָרימע, אָבער אָרים בלייבט מען... אַט הייַנט איז פּרייטאָג־צו־נאַכט, וועט מען דאַווענען און נאַכדעם וועט זייַן אַ באַראַטונג, וואָס צו טאָן מיט די אָרימע, און מאָרגען וועט זייַן אַ גרויסער שבת־מאַלצייַט פאַר אַלע, וואָס הונגערען."

„און ציוניסטען האָט איהר?"

„יאָ, מיר האָבען, אַ סך האָבען מיר."

און ווי מיר רעדען אַזוי באַווייַזט זיך אַ ברוינער איד, מיט אַ קלייַנעם גרויען בולאַנזשע־בערדעל, און אַלע רופען אויס: „אַט איז מאָנסיע קאָהן, דער וויצע־פּרעזידענט פון אונזער ציוניסטי־שער אָרגאַניזאַציע!" ווידער באַגריסונגען, האַנטדרוקען, זאַנדער־באַרע העברעאישע, אַראַבישע, פראַנצויזישע אויסרופען... מיר רעדען זיך דורך מיט אַלע מעגליכע מיטלען, הענד, קאָפּ, אויגען, פּאַפּיער און פּענסיל, שוישפּיעל, אימיטאַציעס, אילוסטראַציעס. מיר געפינען אויס, אַז דער ציוניסטישער סענטימענט איז גרויס און וואַרים. אַלע זיינען פאַר ציון, אַלע, און געלט איז מען גרייט צו געבען, און וואָס פּועלי ציון איז, — ווייס מען ניט. אָבער געלד איז דאָ, ס'איז אויך דאָ אַ טרעזשורער. אויך אַ קאָהען. צעהן שו־לען זיינען דאָ, און וואָס איז דאָ נישט דאָ? ! וואָרום־זשע טוט זיך גאָרנישט?... און דער ווייס־פּרעזידענט צופיהרט מיט די הענד. צי האָט דאָס געזאָלט באַדייטען, אַז מען טוט, אָדער אַז מען ווייס

ניט, ווי צו טאָן? מיר דאַכט זיך, אַז דאָס לעצטע איז דער פאַל. עס ווערט, דוכט זיך מיר, פאַרלאָרעז אַ וואונדערבאַר גוטער מאַטעריאַל פאַר אונזער זאַך. אַ מענשען־מאַטעריאַל וואָס איז שוין אַ פאַרטיגער בויער פון ארץ ישראל, אין זיין שפּראַך, אין זיין ערציהונג און אין צופּאַסונגס־פעהיגקייט...

„מיר וואָלטען געוואָלט זעהן אַ אידישע שול, קען מען?"

„געוויס קאָן מען, אָט דאָ טאַקי באַלד".

מיר דערזעהען פון דער ווייטענס אַ ווייס געקאַלכטע געביידע, ווי דער מוסולמאַנישער טעמפּעל, וואָס מיר האָבען נאָר וואָס באַזוכט, און די ארכיטעקטור כמעט דיזעלביגע. מיר געהען אריין. דיזעלבע מאָזאאיקען, ווענט, סטעליע, פענסטער, איבעראַל מאָזאאיקען, דער ארון־קודש, דער בעלעמער, אַלץ באַדעקט מיט די אונענדליך פאַרדרעהטע און דאָך אַבסאָלוט סימעטרישע אָרנאַמענטען. עפענט מען פאַר אונז דעם ארון קודש און מען ווייזט אונז ספרי תורות, וואָס זיינען שוין זעקס הונדערט יאָהר אַלט... דער שמש, אַ זון־פאַרברענטער איד, און איינגלעך אידישע מיט נייגעריגע אויגעלעך רינגלען אונז אַרום, און מען קוקט אויף אונז, די איזראַעליטען פון אמעריקאַ, וואָס געהען קיין פּאַלעסטינאַ. און ווי נאָר מיר זיינען אַרויס פון דער שול, געהט אונז אַנטקעגען אין דעם אַראַביש־אידישען געדרענג אַ קליינע קאַטאָלישע פּראָצעסיע. אַ קאַטאָלישער גלח מיט אַן אונערוואַרטעטער, רויטער, ברייטער, רוסישער באָרד, געהט פאַראויס מיט אַ צלם און אַ בוך און נאָך איהם אַ צאָל ווייס און שוואַרץ געקליידעטע קאַטוילישע זיננערלעך. סענטיג, ערגעץ נישט ווייט איז אַ קאַטוילישע קירכע. דריי רעליגיאָנען צוזאַמען, זייט ביי זייט. אָט דאָס איז דאָך ווידער דער אָריענט! מאָסקען קירכען און שולען, אַלע פון כמעט דעמזעלבען סטיל, אַלע פון דעמזעלבען פאַרביגען, זון־באַגאָסענעם צויבער! מיר געהען פאַרביי די קראָמען. קליינינקע קלייטלעך, אויף דער ערד זיינען צוזעגט טעפּיכער, און אויף איינעם פון די טעפּיכער ליגט דער הענדלער, ווי אַן אָפּערא־זינגער, איידער ער זינגט זיין אַריע... אין אַן אַנדער פּלאַץ זיצט מען אויף דער ערד און מען טרינקט קאַפע... און דאָ זיצען טאַקע די טעפּיך־קינסטלער אַליין און מען וועבט בוכשטעבליך מיט די פיס און די הענט צו דערזעלבער צייט, מען אַרבייט מיט אַלע פיער, טאַקע באמת... דערפאַר אפשר קענען זיי פאַרקויפען ביליגער. איך בין איינגאַנצען באַרוישט פון דעם, וואָס

איך זעה, איך כאפּ זיך יעדע ווײַלע פּאַר׳ן פּענסיל, אַראַפּצוסקי־צירען אַ פּאָזע, אַ פּנים, אַ ווינקעל, און פיהל צו דערזעלבער צייט, אַז איך קען נאָך ניט, איך בין צו אויפגערעגט. דאָס באַמערקט איינער פון מיינע חברים און זאָגט מיר, אַז אין יפו וועל איך נאָך אַ געשמאַקערען מאַטעריאַל געפינען, אַז דאָס איז נאָך גאָר ניט אין פאַרגלייך מיט יענע ברוינע, שמוציגע פיס און הענגענדע לומפּען. וואָס איך וועל געפינען אין יפו, אַז איך דאַרף מיר דאָס האַרץ ניט אָפּעסען, ווען איך פאַרפעהל זיי יעצט אַרונטערצונעמען. ער איז דאָרט שוין געוועזן און ער ווייס, וואָס ער רעדט...

מיין ענטציקונג פון דער גאַנצער געשיכטע האָבען מאַנכע פון אונזער קאָמפּאַניע נישט פערשטאַנען. „מיר ווילען זעהען", האָבען זיי גע׳טענה׳עט, „עפּעס שעהנעס, און נישט דעם שמוץ און גע־דרענג."

„גוט, פיהר אונז, ברודער, אין דעם היגען מוזעאום. ס׳איז ווייט פון דאַנען?"

„מען דאַרף נעמען דעם טראַמוואַי."

שטעלט זיך אָפּ לעבען אונז אַ קליינער צוג פון דריי וואַגאַנען. ווייזט זיך אַרויס, אַז דער גאַסען־טראַמוואַי האָט עטליכע קלאַסען: איין העלפט פון קאַר איז ביליגער, די צווייטע העלפט איז טייע־רער... לאָז זיין אַזוי! מיר באַצאָהלען 7 פראַנק פאַר צוויי סאָר־טען בילעטיקלעך און מיר קלעטערען מיט דעם טראַמוואַי אַלץ העע־כער אַלץ העכער איבער זיג־זאַגען־גאַסען. עס ווערט אַלץ ריינער און גלייכער, עס עפענט זיך אַ ברייטער אויסקוק, יעדער ווינקעלע אַ בילד, יעדער קעהר — אַ מאַלערישער עפעקט. מיר קומען אין אַ גאָרטען מיט טראָפּישע פלאַנצען און בלומען פון אַזאַ אונגע־וועהנליך פייערדיגע פאַרב, אַז עס בלענדט די אויגען. איך האָב נאָך אין מיין לעבען אַזאַ טיפּען, גליהענדען, פיאָלעט נישט געזעהן... קיין פאַרבען־פאַבריק האָט אַפילו קיין פאַרזוך נישט געמאַכט אַזאַ פאַרב צו מישען ווי די פיאָלעטען־בלומען־קוסטעס וואָס וואַקסען דאָרטען. דער מוזעאום, אַ קליינינקער, אַ צירליכער, מיט געשטאָפּ־טע פויגעל, צימליך שלעכט געמאַכטע, אַ טיגער אַז אַפריקאַנישער. וואָס אַ פאַר־סטאַר אויף איסט בראָדוויי וואָלט זיך געשעמט אין פענסטער אַריינצושטעלען און עטליכע מייז, עטליכע גיפּסאָווע אָפּ־גוסען פון גריכישע צעבראָכענע סטאַטוען, עטליכע מאָזאַאיקען און פּלוצלינג צווישען דעם גאַנצען גלייכגילטיגען אַלטוואַרג אַ טאָרס

פון א ווענוס. ס'איז א שטיק גריכישע קונסט פון מארבעל־שטיין, אפגעבראכענע הענד, פיס און קאפ, בלויז דער קערפער. אהן א נאמען פון דעם מייסטער, בלויז „ווענוס", געפונען... אבער די בריסט, דער רוקען, די היפטען, דער אויסגעמאדעלירטער בויך, די גאנצע פראכט פון אן אונגעווערנליך פערפעקטער שעהנקייט האט געשיינט פון דעם ברוכשטיק ווי פון א ליכטיגער זון... א קליינינקע גרינע יאשצעריצע איז ארויסגעלאפען פון אונטער א שטיין. אלע מיינע באגלייטער האבען זיך נאך איהר א ווארף געטאן און האבען מיך אפגעריסען פון מיין ווענוס. עס ווערט שוין שפעט. דאס שיף דארף שוין באלד אפגעהן. איילען מיר צוריק. געהען מיר דורך די רייכסטע גאס, מיט די גלענצענדסטע מאגאזינען. ווירקליך, אלעס איז שעהן, געשמאקפול, אבער קליין, מיניאטור. שעהנע פראנצויזקעס געהען פארביי מיט פראנצויזישע אפיצערען, די פנימ'ער נאך שטארקער געפארבט ווי ביי אונז, און די קליידלעך נאך קירצער. אבער עלעגאנט. געהען דורך רייכע גרויסע אראבער, געהען פארביי אפריקאנער רויטע סאלדאטען, די זואווען, געהען פארביי מענשען פון אלע סארטען קליידער, פארב, וואוקס און קולטור. עס פינקעלט, עס ווימעלט מיט פארב, ליכט און ווייסע ציין. און דאס אלץ אנטקעגען דעם גרויסען אומגעווערנליך בלויען־ים, וואס קען פלוצלינג ווערען דורך א קאפריז גרין, גרין ווי דער ליכטיגסטער עמעראלד.

עס ווערט שוין טונקעל, אונזער שיף מיט א סך גייע פאסאזשירען הייבט אן אפצופאהרען פון אלזשיר. מיר שטעהען און קענען זיך ניט אפרייסען פון די פייערלעך, וואס קלעטערען צו די שטערען און שפיגלען זיך אפ אין לאנגע ציטערדיגע שטאנגען אין דעם אווענטדיגען ים.

צופיעל געזעהן פאר דעם טאג, צופיעל און צו אונערווארטעט. אין מיר איז אלץ אויפגערודערט. איך וועל שוין די נאכט ניט קענען איינשלאפען...

נעאפאל

אין נעאפאל זיינען מיר אפגעשטאנען בלויז דריי שטונדען. אנקוקען נעאפאל, ווי איך האב געוואלט, האב איך נישט געקאנט, האב איך באשלאסען נישט אריינצוקוקען אין קיינע וועג־וויזער'ס.

אין קיינע באשרייבונגען, און אנווענדען דעם אימפּרעסיאָניסטישען מעטאָד. אָט, למשל, איך כאַפּ זיך אויף איין שעהנעם פריהמאָרגען. איך עפען די אויגען, ווייס ניט, אַז איך בין אין נעאַפּאָל, וועלכע מען דאַרף „אַנקוקען און שטאַרבען", און זעה פאַר זיך אַ שטאָדט, אַ באַרג, מיט רויך פון אויבען, בלוי וואַסער, טומעלדיגע גאַסען, מאָנומענטען, קליינע דראָשקעס, נאָך קלענערע אייזעלעך מיט פערד־לאָך און איך גיב איבער מיין איינדרוק אָהן פאַראורטייל, צום גוּ־טען, אָדער שלעכטען.

איז נעאַפּאָל ווירקליך אַזוי שעהן, ווי איהר רעפּוטאַציע ? ניין. איך געה פון גאַס צו גאַס, אַרויף, אַראָפּ, ענג, טומעלדיג, צימליך שמוציג און שטויביג ... פיעל אַלטוואַרג, אַלטע הייזער, אַלטע מאָנו־מענטען, דערזעלבער קולט פון אַלטקייט ... שלעכט געפּלאַסטערטע גאַסען, אָהן באַזונדערס שעהנעם אויסבליק. ס'איז אַ ניט־דערוואַק־סענע פּראָווינץ ... און איהר טומעלדיגקייט איז אויך נישט אויס־געהאַלטען. איך דאַרף דעם פּאָסט־אַפּיס, אַ רעגיסטרירטען בריעף אַפּצושיקען, קום אָהין האַלב נאָך ניין. ס'איז צוגעמאַכט, עס עפענט זיך ערשט 10 אַ זייגער. און אַזוי זיינען פיעלע געשעפטען. זיי עפע־נען זיך ערשט 10 אַ זייגער ... אין דער צייט, ווען אויף די גאַסען ווימעלט עס שוין פון גאָר פריה, קום איך צום נאַציאָנאַלען מוזעאום — צוגעמאַכט, עפענט זיך שפּעטער. נעהם איך אַ דראָשקע — שלאָ־פען איין פּאָהרענדיג דאָס פערדעל, דער קוטשער און דער פּאַסאַ־זשיר. און צו דערזעלבער צייט — אַ געווימעל פון איילענדע, און פליטערענדע שטרוי־היט, רויטע לענטעס, פאַרברענטע פּנים'ער. עס הענגט אין דער לופטען אַ געמיש פון בלענדענדען זונען־שיין, לאַנגע שאָטענס, שטויב און אויף די העכסטע טענער קלעטערענ־דיגער איטאַליענישער געשפּרעד ... ניין, וואָס איז דאָ שעהנעס אין נעאַפּאָל! ס'איז הייס, איך ווער מיעד, איך וויל צוריקגעהן צום שיף. און מיט אמאָל, עפענט זיך אַ גאַס, ווערט ברייטער, ווערט אַ גאַנצער סקווער און דער סקווער צעוואַקסט זיך מיט פּאַלמען, און צושפּרייט אַ ברייטען געל־זיידען טישטוך, און הענגט איבער דעם אַלעם אויף אַ בלוי־בלויען, זיידען־לאַסטשענדען ים, און איבער איהם אַ צאַרטען גרינליך בלויען, ראָזיג בלויען הימעל ... און דערנאָך שווימט אַרויס אַ פּיאַלעטער אינזעל און לעגט זיך גראַציעז אַנידער אויף דעם ים האָריזאָנט צו דער רעכטער זייט, און צו דער לינקער זייט שפּינט זיך אויס פון געלע, רויטע, ברוינע און בלויע פאַרבען

א פאנטאסטישער שלאס! מיין גאט, וואס זעה איך דא!! שטיקער בעקלינ'ס בילדער זעה איך דא! אט איז בעקלינ'ס א שלאס, יענער וואונדערליכער שלאס מיט די הענגענדע עקיגע ליניען, שטעהענדע פעלזען־שטיינער און טונקעלע מיסטישע פענסטער... אט, איז דאך זיין „אינזעל דער טויטען“, אט „זיין ווילא ביים ברעג ים“, אט זיין וועהמוטיג, זיס־ראמאנטישע קונסט, וואס נאגט אזוי דאס הארץ און רופט עפעס אוועק אין א וועלט פון אייביגען זילבער־געזאנג און אונענדליכען בענקען... און איבער דעם אלעמען הענגט דער אלטער וועזאוווי און רויכערט זיין ליולקע טאג און נאכט, ביי־נאכט צופיפקעט ער זיך רויט פייערדיג, בייטאג ווערט ער פוילער, ציהט בישלעכווייז א וויים־גרויען רויך, און צו מיטאג, ווען די זון שיינט מיט אלע שטראלען, לאזט דער אלטער ארוים א דין בלייך רויכעל, א לאנג און א בלויליך. אט, אט, דאכט זיך, וועט ער אין גאנצען איינדרעמלען... אט דאס איז נעאפאל!

זי האט זיך מיר געוויזען. זי האט ניט געקענט פארטראגען מיין גלייכגילטיגקייט און האט צו מיר א בלישטשע געטאן מיט די אויגען. און האט מיך געפאנגען. און פון דעם מאמענט אן בין איך געוועזען ווי פארליעבט. ניין, נישט פארליעבט, דאס איז נישט דער אויסדרוק, זי האט מיך בארוישט, ווי דאס גלאז רויטער וויין, וואס איך האב פאר א לירע אויסגעטרונקען אין איינעם פון איהרע קליינע שענקלעך. און ווען זי האט דערפיהלט איהר צויבער איבער מיר, האט זי מיך נישט שוין אפגעלאזען... אט איז מיינע א טעראסע, מיט זיגזאגען־גענג ארויף־צו, אט נאך א שלאס מיט קיילעכדיגע טורעמס, פינסטערע פענסטער און בריקען פון איין טורעם צום צווייטען, אט א בארג אין מיטען שטראס, אט א ווילא, אט א גאנצער אוזאר פון בערג און אינזלען. און ווען מיר זיינען שוין געווען אויפ'ן שיף און זיך אפגעריסען פון איהרע הייסע לאסקעס, האט זי נאך מיר געשיקט בלויע צויבערליכע קושען. אט איז דער אינזעל קאפרי, א בלויער געזאנג אין מיטען פון א בלויען ים... אט איז דער אינזעל מיט דעם בלויען גראט, אט איז דער אינזעל סארענדא, פראסידא מיט דעם פריזאן פאר פארברעכער, וואס זעהט גיכער אויס ווי א שלאס פאר קעניגע — א זאך, וואס קען יעצט מעגליך זיין... די פיאלעטע אישטשיא, די וואונדערבארע ניזידא... אלץ לעבען נעאפאל, מיט דער האנט צו דערלאנגען, ס'איז א גאנצע פלעאדע פון סירענען, וואס זינגען פון וואסער ארויס און רופען

אייך צו זיך און ציהען אייך צו זיך. אַט דאָס איז נעאַפּאָל: „קוק מיך אָן און שטאַרב!"

אָבער אַוועק פון נעפּאָל, אַרויס פון האַרצען איז נעאַפּאָל, פּונקט ווי דער רויש פון דער גלאָז ווײַן איז אויסגעגאַנגען נאָך אַ האַלבע שעה פון מײַן קאָפּ. ווײַטער זײַנען געגאַנגען לאַנגע רייהען בערג און אינזלען, עס האָט זיך אָנגעהויבען אויף אונזער וועג קיין מאַר־סעל די ריוויעראַ... מיר זײַנען פאַרבייגעפאָהרען קאָרסיקאַ, סאַר־דיניאַ... שעהן, אַלץ שעהן, ווידער אַמאָל שעהן, אַלע וואַריאַציעס פון בלוי, אָבער עס ווילט זיך שוין נישט מעהר...

מיר קומען באַלד אָן קיין וויל־פראַנס, לעבען ניצצאַ, מיר וועלען ווידער זעהן שעהנע זאַכען, דערנאָך קומט מאַרסעל, וואו עס וואַרט אויף אונז די שיף קיין ארץ ישראל... עס וואָלט זיך שוין געוואָלט אָנקומען אַהין־צו, צו מײַן זון מיט די לאַנגע שטראַהלען. אין דיזען מאָמענט אָבער דערווײַטערט זיך אונזער שיף פון דער זון... מיר פאָהרען יעצט צום מערב אַנשטאָט מזרח...

ס'טוט וועה!...

אין מאַרסעל

דער האַפען פון מאַרסעל איז אַ וואַלד פון שיפען־קוימענס, מאַסטען־שטעקענס און זעגעל, און צווישען אַלע שיפען פון אַלע לענדער וואַרפען זיך אין די אויגען רוסישע שיפען פון דער אַנטלאָ־פענער וראַנגעלשער אַרמיי. אַלע אָפּגעריסע, פאַרלאָזען, מיט אַ מאַנשאַפט וואָס קריגט שוין לאַנג קיין געהאַלט נישט, בלויז עסען. און דאָס אויך קאַרג. ווער גיט זיי עסען? עפּעס אַ רוסישע, אָדער רוסיש־פראַנצויזישע געזעלשאַפט.

אַט לעז איך דעם נאָמען „אָדעסאַ" אין רוסישע בוכשטאַבען אויף אַ גרויסע שוואַרצע שיף; אַט דעם נאָמען „זאַבאַווא", „טולאַ" און אַט גאָר „יערוסאַלים" (ירושלים). אַרום הונדערט און צוואַנ־ציג רוסישע שיפען, זאָגט מען מיר, שטעהען אין היגען פּאָרט שוין חדשים לאַנג, טויזענדע רוסישע מאַטראָזען און גלאַט אַנטלאָ־פענע, וואַלגערען זיך אין מאַרסעל און זיצען און וואַרטען. זיי ווי־לען פאָהרען קיין רוסלאַנד, לאָזט מען זיי ניט. איך געה איינמאָל פאַרביי אַזאַ שיף, דערזעה איך אַ גרופּע רוסישע מאַטראָזען, גריס איך זיי אויף רוסיש, ענטפערען זיי מיר פאַרזיכטיג, צוריקגעהאַל־

טען. פרעג איך, צי מען קען ארויפקומען אביסעל דורכשמועסען (פאטאלקאוואט), בעטען זיי מיך ארויפקומען, קוקען מיך אן מיט א געמישטען בליק פון נייגעריגקייט און חשד. מען צורעדט זיך, מען ווערט היימליכער. דערצעהלען זיי, אז זיי אלע זיינען דאס פון קרים פארשלעפט געווארען מיט ווראנגעל'ס ארמיי, אבער זיי זיינען אלע קאמוניסטען. און זיי זיינען זיכער, אז די גאנצע וועלט וועט ווערען קאמוניסטיש, אז נאך אביסעל און אלעס וועט ווערען פריי און שעהן און גוט... ווי אזוי דיזע קאמבינאציע פון ווראנגעל און קאמוניזם איז צושטאנד געקומען, האבען זיי ניט געוואלט ערקלעהרען. זיי האבען בלויז געזאגט, זיי מאכען א לעבען פון שיף-ארבייט זייט צעהנדליגע יאהרען, האבען געארבייט אויך ביי ווראנגעל אלס ארבייטער, און עס האט זיי עפעס אהער פארשלעפט, זיי זיינען, זאגען זיי, גאר ניט שולדיג אין ווראנגעליזם... וועגען אמעריקא האבען זיי זיך נאכגעפרעגט, צי „טאווארישצעס" פאהרען קיין רוסלאנד, און וואס אמעריקא דענקט. באזונדערס האט זיך אינטערעסירט איינער, וועלכען זיי האבען מיר פארגעשטעלט אלס פאלקאווניק, און וועלכער איז דערפאר אין כעס געווארען און שיעור ניט פארפאהרען יענעם אין די צייהן.

א געמישטען איינדרוק האבען אויף מיר געמאכט דיזע גרויסע ברייטביינערדיגע, סקולאסטע און קליינאויגיגע חברה, נאאיוו און כיטרע צו דערזעלבער צייט, דאכט זיך, אט די גאנצע נשמה אפען און מיט אמאל א טעמפער כלומרשט ניט פארשטעהן. דער גאנצער איינדרוק פון מארסעל איז געווען א געמישטער.

איך נעהם א פראנצויזישע צייטונג, וואס געהט ארויס יעדע שטונדע, די אווענט-צייטונג, „לע־ראדיקאל", לעז איך אן „אויפרוף צו ארבייטער". מען רופט צו א סינדיקאליסטען-מיטינג מיט די פאלגענדע ווערטער: „אייערע קרבנות פאר די פינף יאהר קריעג, האט אייך גארנישט געבראכט, אייער לאגע איז יעצט האפנונגס־לאזער ווי אפילו אין די טראגישסטע מאמענטען פון דער מלחמה. קאפיטאל מאכט צו די אויערען צו אייער שטימע און זיין בייטעל פאר אייערע אינטערעסען... וואס־זשע דענקט איהר ברידער? !"

און עס פאלגט א רוף פאר עמאנסיפאציאן. און צו גלייכער צייט ווערען קאמענטירט אין דער צייטונג ביטער און פארביסען די דייטשע האלטונג, זייער רעפאראציאנס פאליטיק, א. ז. וו., און אזוי יעדע צייטונג, וואס מיר איז אין האנט אריין האט געטראגען א

שטאַרק אויסגעדריקטען דעמאָקראַטיש רעוואָלוציאָנערען כאַראַקטער מיט אַ שאָוויניסטיש נאַציאָנאַלען.

געה איך אַריין אַוועגט אין אַ טעאַטער, מיט׳ן נאָמען „אַלקאַ־זאַר״. דאָרט ווייזט מען אַן אַפּערעטקע „טערעזע״ פון אַ לאָקאַלען זשאַנר. באַטראַכט איך דעם טעאַטער, אַ זאַנדערבאַרער: אַנשטאָט ווענט — שפּיגלען, בלויז שפּיגעלדיגע ווענט אַזוי אַז דאָס מאַכט אַן איינדרוק פון אַן אונענדליך גרויסען רוים מיט אונענדליך פיעל ליכטער און קריסטאַל... פּראַכט און גלאַנץ פון אַ ביליגען סאָרט. אָבער פון אַ פאַנטאַסטישען.

און דאָ דרעהען זיך אַרום פרויען, פאַרקויפען אָרענזשעס, צייטונגען, געטראַנקען. אין באַגלייטונג פון זייערע יונגע טעכטערלעך. עס ווערט געטאָן ערנסט געשעפטסמעסיג, זייט ביי זייט מיט גאַסען־מיידלאַך, שטאַרק אָנגעשמירטע, וואָס באַטרייבען זייער האַנדעל אויך זעהר ערנסט און געשעפטסמעסיג. אויבען, אין דער גאַלערעע קומט זיך דאָס פאָלק צונויף, פּראַסט היימליך, מען רויכערט, מען עסט אָראַנזשעס, ווי ביי אונז אין ניו יאָרק אין די גוטע אַלטע צייטען פינאַטס. מען ברענגט ווייב און קינדער מיט זיך. דאָ זיצען יונגע סאָלדאַטען, דאָ פאַליסלייט; אַ געמישטער עולם, אַ יונגע מאַ־דיסטקע, אַ דאָק־אַרבייטער, אַלע צוזאַמען פרעהליך.

עפענט זיך דאָס שטיק... ענטוישענד! זעהר אָנשטענדיג, אָבער אַזוי אָנשטענדיג, אַז אַפילו בראָדוויי וואָלט דאָס ניט פאַר־טראָגען. קיין איין פריוואָליטעט, קיין איין פרעכער אָדער צו פרייער זשעסט, און דער הומאָר דער אַלטער באַקאַנטער; אַלטע גוטמוטיגע פאַרמערס פאַלען אַריין אין שטאָדט אין אַ רייכען הויז צו גאַסט און ווייסען זיך ניט ווי צו האַלטען, ווי צו זיצען ביים טיש, און דערפון דער גאַנצער קאָמיזם. אין און אַרום דעם טעאַטער, אין די לאָבים געהט אָן צו דערזעלבער צייט אַן אינטענסיווע אַקטיוויטעט פון די גאַסען־מיידלאַך...

און אַליין די שטאָדט, ס׳איז ווי אַ ניו יאָרקער דזשאַנק שאָפּ פול מיט אַנטיקען און מאָדערנע זאַכען, אַלעס געמישט און צונויפ־געוואָרפען, און אַפילו נישט אַלעס גאָר כאָאָטיש, עפּעס אַ כאָאָס און אָרדנונג זייט ביי זייט. אויך דאָ קולטיווירט מען דאָס אַלטערטימ־ליכע אָבער מען ציטערט נישט איבער זייער שטויב... ברייטע גאַסען, שעהנע גלייכע ליכטיגע און אָט באַלד פינסטערע טונקעלע אָריענטאַלישע. נעבען דעם צענטער געפינט זיך אַ יאַריד, מיט קאַ־

רוסעלען, און די אַלטמאַדישע צירקוסען, מיט די דאַמע וואָס האָט דריי פיס, דעם „פּאַפּאַ" מיט דער בייטש, וואָס טרייבט אַ דרעסירטע קעלבעל, אַ באַראַבאַנשטשיק אַ קלאָון... און דאָס אַלעס ליאַרעמט, שרייט, און באַלד דאָ אַ גרויסער באַסעין פון לויפענדען וואַסער, וואו אַ סך ווייבער וואַשען וועש.

מען אַנאַנסירט אַ בול פייט מיט דעמזעלבען וועג ווי מען אַנאַנ־סירט דאָ גלייך אַ קונסט אויסשטעלונג פון מאָדערנע קינסטלער, די זעלבע אַפּישען און דערזעלבער לשון...

און דאָס גאַנצע לעבען איז עפּעס אַ לייכט, פאַרשווענדעריש... געלט לויפט פון האַנד צו האַנד ווי וואַסער שווימט. און וואָס איז דאָס פאַר אַ געלד? עס איז אַ שפּאַס, אַ געלעכטער אָבער קיין געלט. אַלעס וואָס איהר ווילט איז דאָ געלד צייכענס. אַביינדעל, אַ קנע־פּעל, אַט ווי ביי אינגלאַך וואָס שפּיעלען זיך אויפ'ן גאַס. אַלעס איז ביי זיי אַ סחורה. שטיקלאַך קאַרטאָן, שמוציגע צונויפגעקלעפּ־טע, הייסען פינף און צוואַנציג סאַנטים, אַמאָל איז דאָס צעהן, אַמאָל פופצעהן. אָבער אויך קנעפּלעך מיט אַן אַרויפגעקלעפּטע פּאָסט מאַרקע געהט פאַר דערזעלבער מטבע. פראַנקען, קליינע פּאַ־פּירלאַך ווי ציגאַר קופּאָנס, שלעכט געדרוקטע, צוריסענע, שמוציגע איינפּאַך געפעהרליך צו האַלטען זיי אין די הענד, פילען אַן די קע־שענעס פון יעדען איינעם. און קיינער זשאַלעוועט זיי נישט אויס־צוגעבען, און זיי ווערען אויך גרינג אויסגעגעבען. ווייל אַלעס איז טייער. דאָך נישט צו טייער. אַ פּאַר שיך 50 פראַנק, אַ הוט אַ פּאַ־נאַמע 50 פראַנק, אַ צייטונג 15 סאַנטים, אַ גלאָז קאַפע מיט אַ זעמעל 75 סאַנטים, אַ פלעשעל רויטער וויין 2—3 פראַנק. איבערזעצט איהר דאָס אין אַמעריקאַנער געלט איז דאָס ניט פיעל. מענשען גיבען דאָ אויס גערן זייער געלד, אָבער צו גלייכער צייט, וואָס פאַר אַ לייי־דענשאַפטליך יאַגעניש נאָך געלד! ווי מען באַרייסט דאָס אין די האָטעלען, די טרעגערס, די אַגענטען, די הענדלער אין די קלייטען! ווי מען לויערט דאָס מיט זשעדנע אויגען, ווי מען רעכענט דאָס פאַר יעדע קלייניגקייט, פאַר אַ נעפּקין באַזונדער, פאַר אַ טוטפּיק באַזונדער, אַ שטיקעל פוטער באַזונדער, פאַר מילך באַזונדער.

און די פאַרהעלטניש צו אונז, די וואָס קומען פון אַמעריקאַ איז אַ געמישטע: מען האָט דרך־ארץ און פיינט.

און ווער זיינען דאָס אין מאַרסעל די וואָס האָבען דרך־ארץ און האָבען פיינט? פראַנצויזען? איך ווייס ניט. איך האָב, דאַכט

זיך, דאַרט קיין אמת'ען פראַנצויז ניט באַגעגענט. דער איז אַ גרעק, יענער אַן אַראַב, איטאַליענער, שווייצאַרער, איד. ס'איז אַ געמיש פון אַלע נאַציאָנען, אַפריקאַ, אייראָפּאַ און אַזיען אין קליינינקע קאַפּע הייזלאַך און נאָך קלענערע סטריט קאַרלעך צונויפגעמישט.

און די אידען פון מאַרסעל?

פון זיי האָב איך מיטגענומען דעם ערגסטען איינדרוק. איך בין צוגעגאַנגען צו אַ גרופּע אידישע יונגע לייט לעבען אַ אידישען רעסטאָראַן מיט דער אויפשריפט כ ש ר, און פרעג זיי: „זייט איהר אידען?" „יאָ". „בין איך אויך אַ איד. איך און אַט די, פאָה־רען קיין ארץ ישראל", זאָג איך זיי. אַז זיי האָבען דאָס דערהערט האָבען זיי זיך אָנגעהויבען צו קרימען, ווי אמת'ע אַנטיסעמיטען, פּאַסקודניאַקעס... און אַז עס איז פאַרביי געגאַנגען אַן אַלטער איד מיט אַ גרויסע ווייסע באָרד, אַ בילדליכע פיגור, האָבען זיי איהם נעכאַפּט פאַר דער באָרד. זיינען אַרום זייערע פרויען און האָבען אויך געלאַכט פון דעם גאַנצען עסק. „פּאַלעסטין — כאַכאַם — שבת... שבת... לאַנגע פאות, באָרד, ציצית"..... איך קען אַהן עקעל זיך ניט דערמאָנען אָן זיי. זיי האָבען מיר אַזוי פאַרעקעלט, אַז איך בין שוין ניט געגאַנגען אָפּזוכען אַנדערע, און געווים אַ בע־סערען סאָרט אידען.

איבער דעם גאַנצען געמיש פון מאַרסעל הויך, הויך אויף אַ באַרג, וואָס דאָמינירט די גאַנצע שטאָדט, שטעהט דער מאַרסעלער קאַטעד־ראַל, אונגלויבליך הויך מיט דעם שפּיץ אין הימעל אריין און אויבען אויפ'ן סאַמע שפּיץ שטעהט אַ קאָלאָסאַלע מאַדאָננאַ מיט אַ קינד. מאַדאָננאַ „דע לאַ גאַרד" און היט אָט דעם גאַנצען „דזשאַנק", וואָס הייסט די שטאָדט מאַרסעל, עס זאָל איהם חלילה קיין שלעכטס ניט געשעהן.

אין אַלעקסאַנדריאַ

„ספינקס", אַ שיף פון דער מאַסאַדזשערי קאָמפּאַני, האָט אונז נאָך פינף טעג רייזע איבער אַלע מעגליכע בלויקייטען געבראַכט אויפ'ן זעקסטען טאָג צו אַ שמאַלינקען פּאַסקעל גאָל אויפ'ן האָרי־זאָנט. אַ לייכטער זאַמדיגער גאָל — דאָס איז געווען אַלעקסאַנד־ריאַ! אַן אָנווייז אויף יפו! גאָל און דאָס וואַסער גרין, אָדער בלוי... גאָל־בלוי־גרין... דאָס האַרץ האָט אַ ציטער געטאָן...

נאָהענט! אויפ'ן שיף זיינען פון מאַרסעל קיין ארץ־ישראל שוין געפאָהרען א היבשע צאָהל נייע אידען. און ווידער אמאָל דיזעלבע ערשיינונג. קיין צוויי אידען פון דעמזעלבען מין און דאָ אלע מיט דעמזעלבען שטרעבען און דיזעלבע האָפנונגען.

א טאַבאַק־פאַבריקאַנט אויס מאַנטשעסטער, אן עכטער ענגליִשער איד, פאָהרט קיין ארץ ישראל, ווייל ער פיהלט, ער מ ו ז דאָס טאָן. א צוויטער יונגערמאַן האָט נאָך פיעלע יאָהרען ארומטרייבען זיך צווישען „פרעמדע", באַשלאָסען אומצוקעהרען זיך צו זיך זעלבסט... און אַזוי יעדער פון די, וואָס זיינען געווען אויף דעם שיף. א יונגערמאַן פון שיקאַגאָ מיט ווייב און קינד... אן עלטערער איד פון דייטשלאַנד... מען פאָהרט... אידען פאָהרען צו זיך...

אלעקסאַנדריאַ! נישט קיין שעהנע שטאָדט! נאָך די אלע אלזשיערס, פאַלערמאָס, נעאַפּאָלס איז אלעקסאַנדריאַ ניט שעהן... אָבער פאַר די צוויי טעג, וואָס איך בין דאָ אָפּגעווען, האָב איך זי ליעב געקראָגען. דאָס הייסט, ניט ליעב, נאָר נאָהענט איז זי מיר געוואָרען, ווי מען בינדט זיך צו צו א פרוי, וואָס איז עהנליך צו דער געליעבטער.

איך בין שטונדען־לאַנג ארומגעגאַנגען איבער די געסלעך, געקוקט און געהערט. מען רעדט אראַביש און פראַנצויזיש; ענגליש ווייניג. די שילדען אויף די קלייטען, די נעמען פון די גאַסען, צייטונגען, אפישען, אויפשריפטען אויף דער גאַסען־באַהן, אלץ איז פראַנצויזיש און האָך איז אלעקסאַנדריאַ אן ענגלישע קאָלאָניע. עס פיהלט זיך, אַז עפּעס איז דאָ ניט גלאַט.

איך באַגעגען א אידיש אינגעל, שטעל איהם אָפּ, צורעד זיך מיט איהם: „וואוהין געהסטו יעצט?" „אין סקול", ענטפערט ער. „אין וואָס פאַר א?" „א פראַנצויזישע". „לערענט איהר דאָרט ענגליש?" „ניין, זעהר ווייניג".

אלע רעגירונגס־פּלעצער, ווי פּאָסט, סטאַנציאָנען, קאַסטאַם־הויז, א. ד. ג. רעדען זעהר א שוואַכען ענגליש, אלעם איבעריגעם מאַכט אפילו קיין פארזוך נישט צום ענגלישען. קויף איך א נומער פון א העברעאישער צייטונג „ישראל" — א קליין בלעטעלע. א מיניואַטור פאָרמאַט. צוויי זייטלעך אַנאָנסען. און כמעט אלע אַנאָנסען זיינען אין פראַנצויזישער שפּראַך. אזא זאַך מוז דאָך קרענקען ענגלאַנד; עס קען ניט זיין, אַז עס זאָל ניט וועה טאָן דער באַלע־

באַסטע. און עס שפּירט זיך אין דער לופטען אַ קאַמף פאַר איינ־פלוס.

איך האָב צוגעזעהן סצענקעס, וואו ענגלענדער און פראַנצויזען האָבען זיך אויף ערדעלען שטייגער שטעכווערטלעך געזאָגט... אָבער איך האָב צוגעזעהן אַ סצענקע, וואָס איז פיעל דראַמאַטישער אין איהר באַדייטונג, ווי די קאָנקורענץ צווישען פראַנקרייך און ענגלאַנד.

אַן אַראַבישער טרעגער איז אויפגעבראַכט געוואָרען צו אַ ברע־נענדען כעס, ווען איינער האָט אין זיין אַנוועזענהייט געזאָגט, אַז אַלעקסאַנדריאַ איז אַ טייל פון דער ענגלישער אימפּעריע! זיינע אויגען זיינען געוואָרען גליהענד, זיינע ציינער האָבען געקריצט. „ס'איז אַן אַראַביש לאַנד — קיין ענגלישע!"... האָט ער געכאָר־כעלט! אָט פאַר דעם כאָרכלען האָט, ווי עס שיינט, ענגלאַנד מורא.

יעדעס מאָל, ווען איך געה פון שיף אַראָפּ אין שטאָדט אַריין, שטעלט מען מיך אָפּ ביים אַריינגאַנג און מען באַטאַפּט מיך און באַזוכט מיך פון קאָפּ ביז די פיס. און געהן געה איך צוואַנציג מאָל אַ טאָג. געה איך אין באַגלייטונג פון אַ באַקאַנטער, נעמט מען זי אַריין אין אַ באַזונדער צימער, וואו אַ פרוי באַזוכט זי פון קאָפּ ביז די פיס. מיר האָבען זיך צוערשט געשראָקען, ניט געלאָזען, געבונ־טעוועט, אָבער אַראַבישע פּאָליסלייט האָבען אונז מיט אייזערנער געוואַלט אַריינגענומען אין די הענט און צוגעוועהנט צו דעם פּראָ־צעס. עס האָט מיך שוין דערנאָך אַמוזירט. און וואָס זוכט מען? וואָפען. עס לויפט ניט דורך קיין חיה, עס פליהט ניט פאַרביי קיין פויגעל, מען זאָל איהם ניט אָפּשטעלען און באַטאַפּען... עס ציטערט ענגלאַנד פאַר עפּעס.

און נאָך אַ זאַך זוכט מען דאָרט — קאָקאַאין. איך בין שיער ניט אַריינגעפאַלען אין גרויסע צרות צוליעב דעם עניין.

איך האָב אין מיין זייטען־קעשענע געהאַט עטליכע קאַפּסול־קעס מיט כיניז, וועלכע איך האָב פאַרגעסען איבערצולאָזען אויפ'ן שיף, אַראָפּגעהענדיג אין שטאָדט. גענומען מיין סקיצען־בוך, פּאַרב און פּינזעל, געה איך אָביסעל צייכענען אַלעקסאַנדריע. שטעלט מען מיך אָפּ ביים טויער, באַזוכט מען מיך צום צעהנטען מאָל און מען ענטדעקט ביי מיר דיזע כינין־קאַפּסולקעס. „וואָס איז דאָס?" פרע־גען די אַראַבער. „כינין", ענטפער איך. „ס'איז קיין כינין, ס'איז קאָקאַאין". אַז איך האָב דאָס וואָרט דערהערט, איז מיר ביטער

געווארען. איך האב פארשטאנען, אז מיר שטעהט פאר א לאנגע פראצעדור.

א מאסע אראבער זיינען זיך צונויפגעקומען, אלע האבען די קאפסולקעס געשמעקט, געריבען, פארזוכט, גערעדט האסטיג, און מיט זיכערהייט אויף מיר געקוקט, ווי אויף א „העכט", וואס איז אריינגעפאלען. דאן זיינען אנגעקומען א טוצענד „עפענדים", אלע האבען גערעדט, געכארכעלט.

איך האב זיי שוין געוואלט איבערלאזען די קאפסולקעס מיט כינין און ביים צוריקקעהר דאס אפנעהמען, זאגט מען מיר: ניין, ברודער! אפלאזען ווילען מיר דיך ניט, זיץ. זיי האבען אפגעשיקט די קאפסולקעס אנאליזירען צו זייער א דאקטאר. זיץ איך אוןווארט. שטונדען זיינען פארביי. ענדליך קומט מען און מען זאגט אז, אז אמת, ס'איז קיין קאקאאין, ס'איז אבער אויך קיין כינין. וואס־זשע איז דאס? שלעפט מען מיך צו אן אנדער עפענדי. יענער האט מיך אנגעקוקט, מיין סקיצען־בוך, מיינע פארבען, מיינע כינין־קאפ־סולקעס, לאנג געטראכט און ענדליך ארויסגעגעבען דעם אורטייל: „צוויי פיאסטער". (אכט סענט). איך בין אזוי בייז געווארען, אז איך האב זיך איינגעשפארט, אז איך וועל פרינציפיעל נישט געבען די אכט סענט. און איך האב אויסגעפיהרט. אבער עגמת נפש האב איך גענוג געהאט.

ארבייטען דעם טאג האב איך שוין ניט געקענט, בין איך גלאט געגאנגען אנקוקען דאס שטעדטעל. איך האב געוואלט אריינגעהן אין א אידיש הויז און זעהן, ווי לעבען דא אידען ביי זיך אין דער היים. מיר איז געלונגען צו געפינען א הויז.

איך בין אריין, זיך ענטשולדיגט, ערקלעהרט, וואס איך וויל, ווער איך בין. זיינען פון אלע צימערלעך ארויסגעלאפען מיידלעך. איינע א שווארצ'חנ'עווריגע, האט גערעדט גריכיש, אן אנדערע, א דיגינקע, א לאנגע, האט גערעדט פראנצויזיש ,אנדערע האבען גערעדט אראביש, איטאליעניש, און דער בעל־הבית אליין האט גע־רעדט א בארבארישען העברעאיש. און אז זיי האבען זיך נישט גע־קענט מיט מיר צונויפרעדען, איז ארויס א מומע און פרעגט, צו איך רעד רוסיש, זי רעדט רוסיש.

איך קוק זיך ארום, מאדנע מעבעל, מאדנע צימערען, עפעס א געמיש פון אלע סטילען, פון אלע שפראכען, א לעבען אהן שעהנ־

קיים. אבער אידען איז מען. איבער אמעריקא פרעגט מען זיך נאך זשעדנע און איבער ארץ־ישראל נאך מעהר.

אויפ׳ן גאס טרעף איך א אידעל, א ליטוואקעל, איז ער אויך אן אלעקסאנדריער. דערצעהלט ער מיר, אז זיי האבען דא ארבייטער־ארגאניזאציעס, און זיי קלייבען זיך דא צו א קאנפערענץ.

ווייטער טרעף איך אויף רוסיש א שילד, מיט אידישער און העברעאישער איבערזעצונג, אז דא פארקויפט מען מילך, פוטער, קעז. דארף מען אריין. מילך איז גראד אויסגעגאנגען, פוטער וועט באלד זיין און קעז פארקויפט ער היינט נים. גוט, אבער רעדען אביסעל מעג מען! ווי־זשע לעבט זיך עם? ווי קומט מען אהערצו? צופיהרט א איד מיט די הענד: „פארווארפען געווארען — א לעבען מאכען מוז מען דאך“, און אונערווארטעט גיט ער א פרעג: „וואס הערט זיך אין אמעריקא, און וואס הערט זיך אין ארץ ישראל?“ מערקווירדיג, ווי דיזע צוויי פראגען שטעהען ביי יעדען צוזאמען. אקוראט, ווי צוויי פלעצער בלויז אין דער גאנצער וועלט זיינען געבליבען פאר אונז.

לאנג אייגזיצען אינעוועניג אין א הויז קען איך נים, עס ציהט דרויסען... עס ווילט זיך קוקען. דער אריענט איז מאלעריש אהן א סוף, אבער אויך שמוציג אהן א סוף. א וואלקען מיט פליגען פליהען אייך פאראויס, און באגלייטען אייך וואוהין איהר געהט. ליגט אן אראבער און שלאפט אויפ׳ן גאס, זיצען אויף איהם מיריאדען פליגען, קריכען אים אין די אויגען. אויף די ליפען, אין די אויערען, און ער קימערט זיך נים און שלאפט ווייטער. זיצט א קינד און פוילט זיך וועקצוטרייבען די מאסען פליגען, וואס מאכען א לעבען ארום זיינע שווארצע אויגעלעך און מיילכעל, און צוליעב וואס אוועקטרייבען, אז זיי וועלען גלייך ווידער אנקומען.

אט שטעהט א יונגער אראבער און זוכט ביי זיך אין בוזעם איינוואוינער... געענדיגט די ארבייט, ארויפגעווארפען א שטיק פארביגע שמאטע אויפ׳ן קאפ, און עס שטעהט פאר אייך א פרינץ.

איך קען מיך גענוג נים אנקוקען אויף די אונענדליכע דעקאראטיווע עפעקטען פון די אראבישע געסלעך, קרומע, שמאלע, שמוציגע, פאנטאסטיש צודרעהטע, מיט טרעפלעך, גאניקלעך, לעבער, גריבער און ציגען, אייזלען, קעמלען. זיצט אויף א קליינינקען אייזעלע א גראנדיעזע פאדראפירטע אראבישע פיגור, די פיס זיינע דערגרייכען די ערד. מען זעהט כמעט דעם אייזעל נים. אט געהט א

גרויסע פארביגע פארדראפירטע געשטאלט און שלעפט נאך זיך א ציג, וואס מעקעט אפשייליך... און אט וויגט זיך פארביי אויף א הויכען אומגעלומפערטען קעמעל א יונגער אין ווייסען אנגעטאנע־נער בחור, און זינגט זיך עפעס א מאדנע צעצויגענעם געזאנג, פויל, היים, פארביג, שמוציג און ענטציקענד.

ביים צוריקקעהר אויפ'ן שיף, האט מען מיר אנגעזאגט, אז אונזער שיף וועט אין יפו האבען קאראנטין פיער—פינף טעג אדער זי וועט זיך איינגאנצען ניט אפשטעלען אין יפו. בלייבט גלייך צו פאקען די זאכען און כאפען די באהן, וואס געהט פון אלעקסאנדריא קיין ארץ־ישראל, אויב איך וויל מארגען זיין אין יפו און ניט אין א וואך ארום. מארגען זיין אין יפו! גאט מיינער!

מיין רוה האט מיך פארלאזען, איך האב שוין עסען דעם מאל־צייט ניט געקענט. צוזאמענגעקליבען די זאכען, גענומען א טרעגער, הייזעריג געווארען דינגענדיג זיך, האמפערענדיג זיך, קעמפענדיג פאר יעדער קלייניגקייט... אנגעקומען אויפ'ן וואקזאל, ארייגגע־פאקט זיך אין די קעסטעלעך, וואס הייסען קארס און פאהר!

אבער וועמען זעה איך דא? אלע חברים, וואס זיינען ארויס־געפאהרען פריהער, מיט דער ערשטער גרופע! און נאך א פולער וואגאן מיט אידען, וואס פאהרען קיין ארץ ישראל!

אין דער פריה זיינען הונדערט און פופציג חלוצים אפגעפאה־רען פון אלעקסאנדריא קיין יפו. עס פאהרען... עס פאהרען אי־דען קיין ארץ ישראל.

היינט נאכט וועלען מיר אריבער דעם סועץ קאנאל, מארגען אין יפו!

אפריל, 1921.

תל־אביב

מיין ערשטע סטאַנציע אין ארץ ישראל

איך בין שוין דאָ באַלד אַ וואָך און קען מיר נאָך ניט צוזאַמענקלייבען מיט מיינע איינדריקע און איבערגעבען זיי אין אַ וועלכע ניט איז אָרדנונג. צו־פיעל מיט אַמאָל, צו איבערראַשענד, צו וואונדערליך, מערכענהאַפט און צו דערזעלבער צייט, דאַכט זיך, אַזוי קלאָר און איינפאַך.

געטראָפען האָט עס, אַז תל אביב און ניט יפו זאָל זיין דער ערשטער אָרט פון מיין אָנקומען. פאַהרענדיג פון אַלעקסאַנדריאַ מיט דער אייזענבאַהן, בין איך אַרונטער אויף דער סטאַנציע „תל־אביב“, אַנשטאָט צו פאַהרען ווייטער ביז דער סטאַנציע „יפו“. גלייך ביי'ם אַראָפּשטייגען האָבען מיך געטראָפען פריינד און באַקאַנטע, אַלץ ליכטיגע געשטאַלטען, אַנגעטאָן אין ווייס און אין העל, מיט פּנים'ער וואַרעם־געברוינטע. אַן אַראַבישער טרעגער האָט געכאַפּט מיינע צוויי טשעמאָדאַנעס און גענומען טראָגען. האָטעל ספּעקטאָר — ער ווייס, וואו דאָס איז. איבער געלען ווייכען זאַמד געהען מיר פאַראויס, דערזעהען באַלד רייהען ליכטיגע ווייס־געלע הייזער, ברייטע ציכטיגע גאַסען, אַ טיעף בלויען ים אין הינטערגרונד און אַ זיידען בלויען הימעל איבער. ברייטע פלעכען געל און בלוי, דאָ און דאָרט אַ ניואַנס פון רויטליך־אָראַנזש, אָבער געל און בלוי, דאָס זיינען די צוויי הערשענדע טענער. דאָס האָט זיך שוין אָנגעהויבען פון קאַנטאַראַ, ווען מיר זיינען מיט דער באַהן פאַרביי־געפאַהרען די סיני־וויסטעניש. אונענדליך געל דער זאַמד! ביי נאַכט, ווען די לבנה שיינט, איז עס ווי ווייסער שניי, אונענדליכע שניי־פעלדער מיט אַנגעווינטיגטע שאַרפע שניי־בערג און איבער דעם אַ טיפער בלוי פון דעם רוהיגען הימעל. געל־בלוי און רוה! אַה, די רוה, די שטילקייט, וואָס בלויז די קליינע אייזלען אונטערברעכען מיט זייער עקעלהאַפטען שרייען. און פון צייט צו צייט

די ליידענשאַפטליכע רעדענאַרט פון אַן אַראַבער, מיט זיין העפ־טיגער זשעסטיקולאַציע.

עס איז ווערט צו באַמערקען, אַז אידען זשעסטיקולירען דאָ כמעט ווי גאָר ניט. איך האָב נאָך קיין מאָל ניט געזעהן אַזעלכע רוהיגע אידען, ווי איך זעה דאָ. אפשר איז דאָס דערפאַר, וואָס ס'איז ניטאָ וועגען וואָס צו זיין אויפגערעגט, אָדער דער ריטם אין דער לופט איז אַזאַ, וואָס באַרוהיגט, די ליכטיגקייט, די ריינע בלויקייט, די גלייכמעסיגקייט פון וועטער, די סטאַביליטעט פון די וואָלקענדלעך אויפ'ן הימעל, וואָס קענען זיך אָפּליגען שטונדען און נישט אַ ריהר טאָן זיך פון אָרט, אָדער אפשר איז דאָס גאָר די העברעאישע שפּראַך מיט דעם ספּדר'ישען אַקצענט, וואָס בינט זיי די הענט, יעדענפאַלס — אידען זשעסטיקולירען דאָ כמעט גאָר ניט. איך בין געוועזן ביי אַ קאָנצערט און פאַרזאַמלונג: אַ סאָן־רעמאַ־נשף. גערעדט האָבען נחום סאָקאָלאָוו און נאָך אַנדערע רעד־נער. דער עולם האָט געהערט, רעאַגירט, דיסקוטירט, דער זינגער האָט געזונגען, געזונגען זעהר שעהן, דער עולם האָט שטאַרק הנאה גע־האַט, אָבער אַלץ אָהן אונזער ניו יאָרקער היסטעריקע און כמעט אין גאַנצען אָהן זשעסטיקולאַציע: רוהיג, געלאַסען, קולטורעל. קולטור, די אייראָפּעאישע קולטור, די פיין־ערצויגענקייט, די איי־דעלע געזעלשאַפטליכע האַלטונגען, די העפליכע שפּראַך, די גוטע מאַנירען און איבער דעם אַלעם ווייסע, געלע ציכטיגקייט און אַ זיידענער הימעל!

אָט דאָס איז תל אביב!

יעדעס הויז איז געבויט און געהאַלטען מיט זאָרג און ליעבע, טראָגט שטענדיג עפּעס אַן אינדיווידועלען שטריך. דאָ אַ באַל־קאָנטשיק אַן אייגענאַרטיגער, דאָרט אַ פענסטערעל מיט קליינינקע פאַרשידענאַרטיגע שויבען, דאָ אַ פאַסאַד אַן אָריגינעלער, דאָרט אַ קאַרניז, אַ דאַך, אַ טרעפּ, אַ פאַרענטשע, אימער פאַרטראַכט, מיט אַן אידעע אויסצודריקען זיין אייגענעם געשמאַק. און די גאַ־סען אַליין זיינען נישט אַלע אין אַ גלייכער ליניע געצויגען. דאָס איז ספּעציעל געוועזן די אַבזיכט פון די, וואָס האָבען די גאַסען באַ־שטימט. דאָס אויג זאָל ניט ווערען גלייכגילטיג צו אַ גלייכער לי־ניע, זאָל זיין נייגעריג — וואָס די גאַס פאַרמאָגט דאָרט, וואו זי פאַרקעהרט זיך. די בויערס דאָ, וואָס זיינען געקומען פון אַמע־ריקאַ, די פראַנזאָאישע אַרכיטעקטען און אינזשיניערען וועלען

באלד מאכען א סוף פון דיזע זאכען. איך האב געהערט איינעם זיך היצען וועגען דעם, אז ס׳איז ניט פראקטיש. הייזער קען מען בויען ביליגער, ווען מען בויט פיעלע פון גלייכען סטיל, גאסען גלייכע זיינען באקוועמער ווי געבויגענע. דא איז פאראן א קאנטראקטאר ווילסאן, וואס יוניפארמירט שוין הייזער. ער בויט זיי אויף דעם שניט פון אמעריקאנער איין אדער צוויי פאמיליעןהייזער מיט פענסטער, וואס עפענען זיך פון אויבען אראפ, א פענסטער פון צוויי שויבען אנשטאט די אוזארען. אוזארען אויף די פענסטער, זאגען מאנכע פראזאאיקער, שטאמען דא פון דעם, וואס גרויסע שטיקער גלאז זיינען צו טייער. גלאז אימפארטירט מען דא. דארום איז זיכערער, ווען די שויבען זיינען קליין; צוברעכט זיך א שויב, איז גרינגער אריינצושטעלען א קליינינקע און א דריי־עקיגע שויב, ווי א גרויסע און קוואדראטנע. וויציג, אבער נישט ריכטיג. ווייל אין יעדער פענסטער מיט דיזען שניט, זעהט זיך א אידעע, א צייכנונג, ניט גלאט שטיקלאך אהן פלאן. איבערהויפט ווערט דא געפלאנעוועט און געפלאנעוועט. גאסען אנגעדייט, וואס פיהרען צום ים. הייזער און הייזער געפלאנעוועט און אנגעהויבען, ווייל בויען א הויז איז דערווייל די איינציגע זאך, וואס א איד מיט עטליכע טויזענט פונט אדער דאלארס קען אנהויבען צו טאן.

מיט מיר זיינען אנגעקומען עטליכע אמעריקאנער אידען מיט 10-15 טויזענד דאלאר קעש. לויפען זיי ארום גאנצע טעג, שמעקען און זוכען וואס צו טאן דא מיט זייער געלד, זיינען צופרידען צו פארדינען א מינימום, אבי נאר צו קענען עקזיסטירען. און נאך אונענדליכען רעדען און פרעגען, קומען זיי צום שלום, אז בויען א הויז, פארדינגען דאס הויז און לעבען פון רענט, איז די איינציגע זאך, וואס זיי קענען טאן. א הויז פון מיטעלען שניט דארף קאסטען א פופצעהן טויזענד דאלאר, דירה־געלד קען מען דא ארויסקריגען פון א וואוינונג ביז 20 פונט א חודש. רענט איז דא הויך, א צימער — 3-4 פונט א חודש, דאס הייסט א 12-16 דאלאר. קען שוין דער אייגענטימער ווי ניט איז דורכקומען. אבער בויען דארף מען אויף קעש, קרעדיט גיט קיין באנק ניט און דא באפאלט דעם בויער א שרעק: ווי אז א באנק וועט זיך גרינדען, מען וועט אנהויבען געבען קרעדיט, וועט מען אנהויבען בויען, וועט רענט פאלען, וועט ער קיין לעבען נישט מאכען, און קיין געלט נישט מעהר האבען, ווייל דאס

גאַנצע געלט ליגט אין הויז! באַפאַלט איהם אַ שרעק און ער האָט מורא אפילו צו בויען. אז אַנדער זאַך? שווער! צו וואָס ער זאָל זיך ניט נעמען, דאַרף ער האָבען שווערע טויזענדער, צוואַנציג טויזענד, דרייסיג טויזענט. אַלץ, זאָגען זיי, שטייגט הויך, די געלט־סיסטעם פון פונטען איז צו שווער, זאָגען זיי, פאַר אַזאַ אָרים לאַנד... אַ פאַבריקעל פון עפּעס — איז ריזיקאַנט. זיי האָבען מורא צו פאַר־לירען זייערע פאַר דאָלאַר. לויפען זיי אָרום, רעדען, אָבער אַלץ רוהיג, אָהן זשעסטיקולאַציע. אויך זיי, די נאַר־וואָס אריבערגעקו־מענע, האָט דער געלער זאַמד און בלויער הימעל באַרוהיגט.

רוה! די זוניגע העלע רוה! קינדערלאַך שוואַרץ־חנ׳עווידיגע, ראָזיג־ברוינינקע, אין ווייסען אַנגעטאָן שפּילען זיך און רעדען און שטיפען אויף אַ זאַנדערבאַר עקזאָטיש קלינגענדער שפּראַך. עלטע־רע מענשען געהען פאַרביי און שמועסען יום־טוב׳דיג, שטיל, שעהן און יונגע לייט געהען אָרום און דרעהען מיט די שטעקלעך. אַך, די יונגע לייט די תל־אביב׳ער, זיי האָבען מיין האַרץ געפאַנגען! זיי טראָגען מייסטענס גרויסע, אָפּגעלעגטע, ווייכע העמדער, צימ־ליך ווייט דעקאָלטירט. זיי טראָגען לאַנגע האָר, העלע הויזען, ווייסע שיך און אַ דינינקען שטעקעלע; און עס געהט זיך אַ יונגער־מאַנטשיק אַזוי איבער דעם ראָטשילד בולוואַרד איז דאָס אַ בליהענד יונגפרוי, ניט קיין בחור... ער געהט אַזוי לאַנגזאַם, קאָקעטיש, און דרעהט זיך דאָס שטעקעלע! שטעקעלעך טראָגען אַלע, אויסער מיידלעך. די מיידלעך טראָגען אַ ברוין געזיכטס־פאַרב, לויזע קליי־דער, געשאָרענע האָר, אַ גלייכען פרייען בליק און אַ פעסט געזונ־טען שטעל. געהט זיך אַזוי אַ יונגפרוי איבער דעם ראָטשילד בול־וואַר איז דאָס אַ בליהענד בחור׳ל — נישט קיין מיידעל. אָבער שעהן, — דאָס בלייבט ביי זיי, שעהן און פריש זיינען זיי! און קומט דער אָוועגט שיט אָרוים די יוגענד אויף דער שעהנער הערצל־גאַס און אין דעם ראָטשילד בולוואַר און אַרום דעם סינעמאַ, אי־בער גאַנץ תל אביב און עס באַוועגען זיך שטעקעלעך, און עס פינק־לען בליקען און עס טרייסלען זיך קורץ געשאָרענע לאָקען. און נישט נאָר אין אָוועגט אַזוי. ביי טאָג אין דערפריה. צו יעדער צייט גע־הען אָרום מענשען רוהיג, געלאַסען מיט אַ שטעקעלע, ריין, זאַט, בכבוד׳דיג.

פון וואַנען־זשע לעבט מען דאָ? וואָס טוט מען דאָ? עס קאָסט ־אַך אַלץ אַזוי טייער? פרעג איך פאַרוואונדערט און איך באַקום

א שמייכעל אלס ענטפער. „איהר וועט דא זיין א ביסעל לענגער. וועט איהר אליין אויסגעפינען". וואס אויסגעפינען? „אט. יעדער לעבט זיך! רייך ווערט מען ניט, אבער יעדער האט זיך עפעס א שטיקעל ארבייט, געהט ער אהין פון צייט צו צייט און גיט זיך דארט עפעס א פארקע, איך וויים, טוט עפעס, און דערנאך טוט ער אן די ווייסע אפגעלעגטע העמד און געהט ארוים דרעהען דאס שטע־קעלע. איז דאס טאקע אזוי? דאכט זיך, אז עס איז אזוי. און עס ווילט זיך גאר ניט, אז עס זאל אנדערש זיין דא אין תל אביב. זאל דאס זיין אונזער „אינדאלענס" אינזעל, דער אינזעל פון רוה, פון רחבה... זאל עס בלייבען, ווי עס איז יעצט: אן ארט, וואו די חלוצים נעמען זיך אן מיט זאפט און פרייד, איידער זיי געהען אוועק צו זייער הערצאישער ארבייט.

תל אביב איז פול מיט חלוצים. זיי קומען אהער אן איז די הונ־דערטער. אין דער פסח־וואך זיינען אהער אנגעקומען טויזענטער. צוויי טויזענט פון זיי זיינען צו־פוס אוועק קיין ירושלים צום ערשטען סדר. יעדער טאג כמעט ברענגט פארטיעס חלוצים. היינט ווערען פון קאראנטין ארונטערגעלאזען 500. זיי ווערען צוערשט גע־בראכט אין יפו'ער הויז פאר חלוצים, דערנאך ברענגט מען זיי אהער קיין תל אביב אין ספעציעל אויפגעבויטע באראקס ווי פאר סאלדאטען, און פון דאנען נאך א וואך־צוויי רוה, ווערען זיי צו־שיקט גרופען־ווייז צו די ארבייטען...

זאל־זשע תל אביב בלייבען דער רוה־פלאץ פאר די, וואס זוכען עס. זאל עס בלייבען דער ארט, וואו ס'איז שטענדיג שבת און יום טוב...

איך געה מיר קויפען א ווייס העמד מיט אן אפגעלעגטען קאל־נער און א דין שטעקעלע...

1921

תל-אָביב און איהר בירגערמייסטער

תל אביב האלט אין איין קאליע מאכען מיינע צייכנונגען וואס איך מאך פון איהר. איך דארף בלויז אוועקפאהרען פון תל אביב אויף עטליכע וואכען און קומען צוריק טרעף איך א פאר נייע הייזער אריינגערוקט אין א פלאץ, וואס איך האב געהאט פריי אויף מיין פריהעריגער צייכענונג. דא האט מיר א נייע הייזעל פאר־שטעלט א שטיק ים, דארט א שטיק אלטע שטאדט יפו. קורץ, תל־אביב האט גאר קיין רחמנות ניט אויף מיינע צייכענונגען, בויט אלץ נייע הייזער און גאסען און מיר קומט אוים די גאנצע צייט צו קאָ־רעגירען מיינע סקיצען. אין קיין אנדער פלאץ פון ארץ ישראל וואקסט ניט אזוי ראשיג א שטאדט פון געלען זאמד ארוים ווי תל־אביב. איך זאג „שטאדט", ווייל איהר מוזט וויסען. אז תל אביב איז יעצט א זעלבסטשטענדיגע שטאדט, אפגעטיילט פון יפו, האט אן אייגענע רעגירונגס־מאשינעריע, אייגענעם בודזשעט און איהר בירגער־מייסטער, דיזענגאף, איז יעצט א טיטולירטער ענגלישער אפיצער און דער ערשטער פאטער פון אן אבסאלוט ריינער דורכ־אוים באזעצט פון בלויז אידען אידישער שטאדט. דאס איז דער מערקווירדיגסטער עקספערימענט, וואס דער נייער אידישער ישוב מאכט דורך, אן עקספערימענט וואס טראגט אין זיך אלע עלעמענ־טען פון א שפאנענדער דראמא. יפו איז אין די הענד פון די אראַ־בער, זיי האבען זיך דארט באפעסטיגט אין די שמאלע פארדרעהטע געסלעך און לעכער. זיי האבען דעם האפען אין זייער באזיץ. גוט, לאזען מיר זיי איבער יפו און מיר בויען זיך אן אייגענע שטאדט און אן אייגענעם האפען און מיר וועלען זיין אומאפהענגיג פון זיי, אין מיר וועלען א קוק טאן ווי זיי וועלען אהן אונז אויסקומען, און וואס פאר א פנים זיי וועלען אהן אונז האבען. אבער ניט צוליעב דעם און ניט דאס איז אייגענטליך דער עקספערימענט אויסען. מיר בויען זיך א שטאדט לויט אונזערע נייע באדערפנישען. מיר בויען זיך א שטאדט פאר אונזער נייעם לעבען, וואס זאל ענטשפרעכען אלע אונזערע מעלות און אויב איהר ווילט, חסרונות, און מיר ווי־

לען א קוק טאָן ווי אַזוי מיר קענען זיך פיהרען אין אַ שטאָדט, וועל־
כע מיר באַלייכטען אַליין, באַוואַכען אַליין, האַלטען ריין און גע־
זונט אַליין, באַפּוצען און באַפּלאַנצען אַליין, באַדעקען מיט פּאַב־
ריקען און בריקען, מיט באַהנען און פּאַרקען. קורץ, לאָמיר זעהן, ווי
אַ אידישע שטאָדט קען אויסזעהן. און מיר בויען תל אביב מיט אַ
פיבערהאַפטע שנעליגקייט, מיט אונגעדולד און אייפער. אַט בויט
די אַנגלאָ־פּאַלעסטינער באַנק צעהן הייזער פאַר איהרע אַנגעשטעל־
טע, גיט זיי עטליכע הונדערט פונט קרעדיט. אַט האָב איך געהערט,
אַז די „הבונה“ טרעט צו באַלד צו בויען הונדערט און פופציג קליינע
הייזלעך פאַר אַרבייטער פאַמיליעס און גלאַט אַזוי ניט גרויסע
גבירים, אויף לייכטע באַדינגונגען, מיט אַן אויסצאָלונג פון פינף
פונט אַ חודש.

אַ גרופּע „כפר גנים“ בויט 50־60 הייזער, נאָך אַ גרופּע „בית
גנים“ וויל טאָן דאָסזעלבע. איינצעלנע הייזלעך וואַקסען ווי שוועמ־
לעך נאָך אַ רעגען און אַלץ ווערט געטאָן מיט אידישע אַרבייט. די
עפּאָכע פון בויען און באַטרייבען אידישע אונטערנעמונגען מיט
אַראַבישע הענט פאַרשווינדט, דוכט זיך מיר, אין גאַנצען. עס איז
קלאָר געוואָרען, אַז די ביליגע אַראַבישע הענט האָבען אונז אָפּגע־
קאָסט גאַנץ טייער, און די קאָלאָניעס, די בויערס, די פאַבריקאַנ־
טען האָבען זיך געשטעלט אויף אַ נייעם וועג און דאָס האָט זיך
שטאַרק דערפיהלט אויף אונזער אַרבייטס מאַרק. אַרבייטסלאָזע זיי־
נען דאָ פאַראַן ווי אין יעדער געזעלשאַפט, ניט מעהר, אפשר ווע־
ניגער.

וואָס־זשע פאַר אַ פּלענער האָט תל אביב? ווי און וואָס דענקט
תל אביב זיך צו פאַרשפּרייטען, ווי זיך רעגירען, ווי זיך פיהרען?
בין איך אַוועק צום מעיאָר, הער דיזענגאָף, זיך באַקאַנט און דורכ־
גערעדט מיט דעם ערשטען בירגערמייסטער פון דער ערשטער אומ־
אָפּהענגיגער אידישער שטאָדט. געטראָפען האָב איך איהם אין זיין
קליינעם אָפיס, ביים שרייב־טיש, אַ מאַן פון אַ יאָהר פופציג אָדער
עטוואָס מעהר, פון מיטעלען וואוקס, פול, גלאַט ראַזירט פּנים.
געוועזען זיינען ביי איהם וויזיטאָרען מיט וועלכע ער האָט גערעדט
אין עטליכע שפּראַכען, מיט איינעם העברעאיש, מיט אַן אַנדערען
פראַנצויזיש, און דערנאָך מיט מיר אין אַ דייטשען אידיש. אַ שוואַרץ
איינגעל האָט געבראַכט טהע, און נאָך עטליכע געגענזייטיגע אַלגע־
מיינע פראַגען און ענטפערס האָט ער זיך צורעדט וועגען זיין גע־

ליעבטע תל אביב. אייגענטליך האט ער נישט ליעב צו רעדען. ער גלויבט, אז מיר װאלטען פיעל ערפאלגרייכער געבויט ארץ ישראל, ווען מיר וואלטען אזוי פיעל נישט גערעדט. און ער וועט דארום אויך ווענען זיינע צוקונפטס־פלענער נישט פיעל רעדען. מעשים וועלען זיכער זיין וויכטיגע, אבער רעדען דערפון וועט ער ניט. דאך ווער קען זיך דאס איינהאלטען און ער האט בלויז עטליכע פונקטען אנ־גענעבען. ערשטענס מוז תל אביב א גרויסע שטאדט ווערען. זי מוז זיך פאנאנדערשפרייטען ביז׳ן ים אזוי וויט ווי ביז דעם טייך אדזשי. גאנצע צוויי האפענס וועלען געבויט ווערען, איינער א קליי־נער דער צווייטער א גרויסער און א וויכטיגער. דער יפו׳ער האפען טויג סיי ווי סיי ניט צוליעב די שטיינער און דאס שטענדיגע ברוי־זען. אבער מעהר פאר אלעם ווייל דורך איהם קריגען א פאר הונ־דערט אראבישע טרעגער א מאכט איבער דער שטאדט און ווי עס זעהט אויס, איבער דער גאנצער פאליטיק פון ארץ ישראל. דאס וועט אויפהערען מיט א האפען אין תל אביב, א גוטען, מאדערנעם האפען. דאס וועט באלד אויפהויבען תל אביב אויף א גרויסען מצב, עס וועט פלוצלינג ווערען א האפען שטאדט. און אן אייזענ־באהן־ליניע וועט מוזען דורכגעצויגען ווערען דורך די שטאדט צום האפען אזוי אז לאנד און וואסער וועלען פאראייניגט ווערען. דיזע פלענער האבען שוין די צושטימונג פון דער רעגירונג און זיינען שוין דערמיט מעהר ווי בלויזע פלענער.

עס וועט ארגאניזירט ווערען אן אינדוסטריעלער צענטער וואס וועט קריגען זיין טרייב־קראפט פון איין קוואל, טאקע פון דעם טייך אדזשי, עס מוזען אנהויבען זיך דרעהען רעדער און מאשינען מוזען אנהויבען קלאפען אין תל אביב. דאך ווערט אויך פאר קול־טור געזארגט. עס וועט אויפגעבויט ווערען א טעאטער, אזא וואס וועט זיין א שטאלץ פאר ארץ ישראל. ס׳וועט זיין דער ערשטער טעאטער, ווייל דאס וואס מיר האבען יעצט זיינען „קינעמאס״. דער פלאץ פאר דעם טעאטער וועט זיין אנטקעגען דעם „ועד״, אדער „דואר״ די שטאדט־געביידע. נעבען דעם טעאטער וועט אויך זיין א שטאדט־ביבליאטעק. און נאך גוטע זאכען. די שטאדט וועט אויך נישט פארקאמערציאליזירט ווערען. קלייטען וועט מען ער־לויבען בלויז אויף דריי גאסען: אויף הערצל־גאס, נחלת בנימין און נאך א גאס, פארקעהרט, די גרויסע לאנגע אלבעני גאס, וואס וועט זיך ציהען פון ים ביז דעם זשעמאל

פּאַשאַ בולוואַר וועט אין גאַנצען פריי זיין פון קלייטען. עס וועלען געבויט ווערען בעדער, קלובען און נאָך און זאַכען. אַ פּאָליציי אַן אייגענע וועלען מיר האָבען. עס איז אונז באַשטימט פינף און צוואַנציג אידישע פּאָליציאַנטען. דער געהאַלט וועט זיין די אַל־געמיין עקזיסטירענדע זעקס פונט אַ חודש, אָבער די שטאָדט וועט געבען פרייע דירות און נאָך מאַנכע פּריווילעגיעס פאַר די אידישע פּאָליסלייט, אַזוי, אַז עס וועט שווין אויסמאַכען עטוואָס מעהר. קורץ מען דאַרף ווענינער רעדען און מעהר טאָן.

עס זיינען אריינגעקומען נייע באַזוכערס, אַראַבער. און ווען זיי זיינען אַוועק האָט ער זיך מיט אַ שמייכעל געווענדעט צו מיר און געזאָגט, אַז עטליכע אַראַבער, וואָס זיינען אריין אין די ניי־באַשטימטע גרענעצען פון תל אביב, זיינען געקומען איהם אויס־דריקען זייער צופרידענהייט, וואָס זיי וועלען זיין בירגער פון אַזאַ צוקונפטסרייכער און ציוויליזירטער שטאָדט ווי תל אביב.

עס קומען באַזוכערס צום בירגערמייסטער, אַלץ נייע יעדע רגע. דער צוטרעט איז גרינג, יעדער איינער קען צו יעדער צייט זעהן דעם שטאָדט־טאַטע. און זעהן קען מען איהם אומעטום. אַט איז ער אין טעאַטער ביי אַ פאָרשטעלונג. זיצט אין ערשטע רייהע צוזאַמען מיט מאַדאַם דיזענגאָף און פיהרט אָן די מאַניפעסטאַציע פון אונגעדולד געגען די אַקטיאָרען פאַר וואָס מען הויבט שוין ניט אָן שפּיעלען. ער קלאַפּט מיט זיין שטעקען, ער פאָדערט אויף אַנ־דערע צו קלאַפּען און זיצט טאַקע אויס די גאַנצע פּיעסע, וועלכע פאַרציהט זיך ביז האַלב נאָך איינס ביינאַכט. אַט זעהט מען איהם פאָהרענדיג אויף זיין פערד צום ים זיך באָדען, אידען באָדען זיך צוזאַמען מיט זייער בירגערמייסטער, מען ליגט אויף דעם זאַמד אין איינעם, מען כאַפּט אַ קליינעם שמועס וועגען וועלט און שטאָדט פּאָליטיק, דערנאָך טרינקט מען גלייך דאָ אַ גלעזעל הייסע טיי צו־זאַמען, דערנאָך ברענגט איהם זיין אַראַבער דעם פערד און אַלע ווינשען דעם שטאָדט־טאַטע אַז עס זאָל איהם וואויל באַקומען און מען איז צופרידען מיט זיך און מיט דעם גאַנג פון דער וועלט. דער אַראַבער וואָס דער מעיאָר האָט ביי זיך איז אַ מערקווירדיגער. ער רעדט העברעאיש, איז איינער פון יענע איבערגעבענע דיענער, ווי אַמאָל אין די אַלטע ראָמאַנטישע צייטען. מאַנכע קוקען קרום אויף דעם דאָזיגען אַראַבער, אָבער אַזוי גיך ווי מען דערהערט איהם רעדען העברעאיש מאַכט מען שלום מיט זיין אַפּשטאַמונג. מיר גע־

פינען זיך נאך ליידער אין יענער שטופע וואס אזעלכע זאכען זיי־
נען נאך נייאינקייטען און ריהרען אונז. דא איז פאראן א קריסט
מיידזשאר דזשון, א אידען פריינד, האט ער צוויי קינדער, לערנען
זיי זיך אין תל אביב׳ער גימנאזיע און זייער אומגאנגסשפראך איז
העברעאיש. איך האב געטראפען די דאזיגע צוויי קינדער מיט זייער
מוטער ביים ים, זיך באדענדיג צוזאמען מיט אלע און איך האב
געהערט זייער העברעאיש, א גוטער, פליסיגער, עכטער העברעאיש.
אידען הערען און צוגעהן פאר נחת און שטאלץ. געקומען, הייסט עס,
א צייט ווען קריסטען שיקען זייערע קינדער אין אונזערע שולען,
ווייל דאס זיינען די בעסטע שולען, געהן אין אונזערע טעאטערע
און קאנצערטען, ווייל זיי זיינען „די" טעאטערע און קאנצערטען
פון שטאדט און לאזען זייערע קינדער רעדען אונזער שפראך, ווייל
זי איז די שפראך פון דער בעסטער קולטור אין לאנד. מיידזשאר
דזשון איז דער אויבער־אפיצער פון דעם היגען האפען, א גרויסער
אידען פריינד, מאנכע זאגען א גרויסער קאריעריסט. אבער איז
דאס דען אליין ניט א פרייד, וואס מענשען דענקען, אז זיי קענען
מאכען א קאריערע, ניט פון אידען־האס, נאר פון אידען־פריינד־
שאפט ? !

גענעראל דיעטץ לערענט זיך העברעאיש, פעטערסאן רעדט
העברעאיש, און אפילו הערבערט סעמועל פרובט רעדען העברעאיש.
ביים ים באדענדיג זיך, טרעפט מען אלעמען: דא טרעפט מען
אפט מיטגלידער פון סעמועל׳ס פאמיליע, זיין יונגע שנור, די קינ־
דער, מאנכע קומען בארפיסע פון תל אביב צום ים און די שטאדט
קוקט און קלייבט נחת.

איבערהויפט איז דער ים געווארען דער אינטערעסאנטסטער
און פיקאנטסטער פלאץ אין תל אביב. מען בויט דארט באד־פלע־
צער מיט קאפעס און עס וועט באלד ווערען א שטיקעל „ראקאוויי
ביטש". מענער און פרויען באדען זיך אין איינעם, אנגעטאן אין
באדע קאסטיומען פון זעהר ראדיקאלען אפטמאל גאנץ פארשיי־
טען פאסאן. איין שטיק־סוט אויף פרויען און מענער, זעהר אפען.
זעהר פראגרעסיוו. אין ניו יארק וואלטען די שטאדט פארזארגערס
געוויס גערופען א ספעציעלע סעסיע פון איהרע געזעצגעבער צו
בעראטען זיך וועגען די גרויסע געפאהר. דעם אמת געזאגט מור־
מעלט מען דא אויך אונצופרידען וועגען די זעהר עקאנאמישע
קאסטיומען ביים ים, דאך פארברענגט מען דארט גאנץ גערן.

מען שטיפּט אין די געשמאַקע וואַסער פון דעם מיטעללענדישען ים. און מען דענקט, אַז צו שידוכים וועט דאָס געוויס ניט שאַדען.

אַרום דעם ים ביי תל אביב ווערט עס דערהויבט לעבעדיג. עס רוקט זיך די שטעדטעל אַלץ נעהענטער צו די בלויע וואַסער. ניט ווייט בויט זיך אַ גרויסע ציגעל־פאַבריק. מען רופט עס סיליקאַט. אַנדערע רופען עס סינדיקאַט. דאָס איז אַ גרויסער, גאָר אַ גרויסער „זאַוואָד". מען וועט דאָרט דורך הידראַלטישע פּרעסען אויספּרעסען ציגעל פון זאַמד, און אַזוי ווי זאַמד איז דאָ אַ סך, טאַקע ווי זאַמד ביים ים, און אַזוי ווי ציגעל דאַרף מען יעצט אַ סך, איז לעבעדיג אַרום דעם בוי־אָרט. באַלד קומט אויך אַ צעמענט פאַבריק. עס גרייט מען זיך נאָך האַלץ פאַבריקען. אַ פלאַמבער און עלעקטרישע ווערקשטאַטען זיינען שוין דאָ. די פירמאַ קאַמינסקי־סלוצקי באַשעפטיגט שוין 25 מענשען. אַ וועבעריי ווערט אויך אָרגאַניזירט, שוין מאַשינעריי אַראָפּגעבראַכט. אַ שאָקאָלאַד־פאַבריק. דאָס אַלעס ווערט געטאָן, געבויט געפּלאַנט אין דער אַטמאָספערע פון ניט זיכערהייט, אונצוטרוי און נערוואַזיטעט. שטעלט־זשע אייך פאָר, וואָס פאַר אַ טעטיגקייט עס וואָלט זיך ענטוויקעלט אין תל אביב, ווי בכלל אין ארץ ישראל, ווען די באַדינגונגען און די שטימונג וואָלט געווען אַן אַנדערע?

אָבער מיר וועלען אַלעס גובר זיין, אַלעס אַריבערקומען, די שטימונג איבערשטימען, די לאַגע אין די הענד נעמען. מיר וועלען, ווייל מיר ווילען...

1921.

אַ פּורים הוליאַנקע

ס'איז געווען דריי טעג פאַר פּורים, אָבער דער דאָזיגער שפּאַ־סיגער יום־טוב איז שוין ברייט געלעגן אין אַלע פענסטער פון די קראָמען, איבער אַלע ליידיגע ווענט מיט אָנגעקלעפּטע אַפישען אָנ־זאָגענדיג, אַז לכבוד פּורים וועט זיין אַ גרויסע מאַסקאַראַדען פּראָ־צעסיע, אַ גרויסער טאַנץ און באַלעט פאַרשטעלונג, אַ סינעמאַ וואו עס וועט געוויזען ווערען אחשורוש אַליין... אין אַלע פענסטער זיינען געלעגען צום פאַרקויף דראָליגע מאַסקעס, קראָמען האָבען רעקלאַמירט פייערקרעקערס, קאָנפעטי, קאָסטיומען אויף אָנטליי־הען... אין אַ פענסטער זיינען געווען אויסגעשטעלט די פּרייזען, וואָס די בעסטע מאַסקעס וועלען קריגען, און אויף אַ פאָטאָגראַ־פערס וויטרינע זיינען געווען אויסגעשטעלט בילדער פון עטליכע מאַסקעס, וואָס וועלען מאַרשירען דאָנערשטאָג, דעם פּורים־טאָג, דורך די גאַסען פון תל אביב.

מען דערצעהלט מיר, אַז נאָך קיינמאָל האָט מען נישט געמאַכט פון פּורים אַזאַ יום־טוב ווי היי־יאָהר. אידען ווילען אַ הוליע טאָן! וואָס, איז דען ווייניג יום־טובים פאַראַן ביים אידישען פאָלק און נאָך אין ארץ־ישראל, וואו יעדער טאָג שמעקט מיט יום־טוב! ? ניין, יום טובים פעהלען ניט, אָבער דער פאַרלאַנג נאָך שמחות איז נאָך גרעסער! עס איז גוט אויפ'ן האַרצען די תל אביב'ער אידען, און זיי באַהאַלטען ניט זייער געפיהל... אונז איז גוט, אונז איז וואויל און איהר מעגט עס וויסען און איהר מעגט עס דערצעהלען אייערע אַמעריקאַנער דאָרט!

פרעגט איהר אַ תל אביב'ער, וואָס איז איהם אַזוי גוט און וואויל? גיט ער אַ שמייכעל, זאָגט קיין וואָרט, נעהמט אייך אָן פאַר אַ האַנט און פיהרט אייך אַרויף אויפ'ן דאַך פון זיין הויז און מיט אַ ברייטען זשעסט, מיט אַ פייערעל אין די אויגען גיט ער אַ זאָג:

„זעהט, אָט וואַקסט פאַר אייערע אויגען אַ נייע אָדעס, אפשר

א נייע פּאַריז, אַדער אפשר גאָר אַ נייע — ניו יאָרק. איהר שמייכעלט? זאָגט מיר, איך בעט אייך, זיינען יענע שטעט גיכער געוואַקסען? האָבען יענע שטעט פּרעכטיגער געבליהט אין זייער צייט?

„איהר זאָגט, אַז איהר זענט דריי יאָהר צוריק דאַ געווען — טאָ גיט אַ קוק, זייט מוחל, און זעהט וואָס פאַר די דאָזיגע דריי יאָהר איז צוגעקומען! אייערע אויגען זעהן אַ ים פון הייזער און אַ נעץ פון גאַסען דאָרטען וואו פאַר דריי יאָהר איז געווען זאַמד און וויסטעניש. אָט דאָרט איז די נייע שכונת נאָרדוי געבויט אויפ'ן באָדען פון נאַציאָנאַל פאָנד, און דאָ איז שכונת תל־נאָרדוי אויפגעבויט פון פּריוואַטע איניציאַטיווע. אָט איז די „שכונת טשלענאָוו", „מרכז המסחרי", דער געשעפטס־טייל פון תל־אביב, געשאַפען געוואָרען באַלד נאָך די אומרוהיגע טעג פאַר דריי יאָהרען. אָט דער טייל ווידער הייסט ביי אונז „לב לתל אביב", דאָס האַרץ פון תל אביב. דאָס בויט זיך דער צענטער פון אונזער שטאָט, דאָס וועט זיין געאָגראַפיש און עסטעטיש דער מיטעל־פּונקט און מיינט ניט, אַז בלויז רייכע קענען זיך פאַרגינען דאָרט צו בויען, ניין, יעדער מיט אַ ביסעל געלד קען דאָס דורכפיהרען. און אָט איז „מאה שערים", אַ ביסעלע שעהנער וועט עס זיין פאַר ירושלים'ער „מאה שערים". „שכונת גאולה", „שכונת ברענער", „שכונת בלפור", „שכונת באָראָכאָוו"... און נאָך און נאָך . . . איהר זעהט יענע געביידע דאָרט, די ווייס־גרוי־בלויע, וואָס זעהט אויס ווי האַרטער שטאָל? דאָס איז רוטענבערג'ס עלעקטרישע סטאַנציע. איהר מעגט זי געהן אָנקוקען ווי עס פאַכען געוואַלדיגע דינאַמאָ מאַשינען מיט זייערע ריזיגע רעדער און שטאַנגען... די סטאַנציע איז געבויט געוואָרען הינטער דער שטאָדט, ס'איז דאָרט געווען אַ וויסטעניש אַ יאָהר און אַ האַלב צוריק, עטליכע אַראַבער האָבען דאָרט געוואוינט, און מאַגערע בהמות האָבען דאָרט אָמאַגערען ביסען אָמאָל געפּרוואוט געפינען. זעהט וואָס דאָרט טוט זיך יעצט! זעהט דעם וואַלד פון דעכער און הייזלעך ווייט־ווייטער אַריבער רוטענבערג'ס געביידע... און צווישען דעם פּלענט און דער שטאָדט זעהט איהר דאָס צעטיילט לאַנד? דאָס האָבען פּוילישע אידען אָפּגעקויפט און מען נעהמט זיך באַלד בויען. איהר פאַרשטעהט די סטראַטעגיקע? עס נעהמען אַ הונדערט אידען און מען בויט זיך אַ קוואַרטאַל אַ מייל־צוויי ווייט פון שטאָדט דערנאָך קומען אַנדערע אידען און פּילען

אוים דעם מייל־צווייַ. אזוי צעשפרייט זיך תל אביב ווי דורך אַ כּישוף. איהר ווייסט דאָך ווי ווייט די דייטשע קאָלאָניע סאַראָנאַ איז פון תל אביב — אַ שעהן שטיקעל וועג. נו, האָבען זיך געביל־דעט דריי ארבייטער גרופּען, וואָס בויען דריי פּונקטען אויף דעם וועג אַזוי, אַז גאָר אין גיכען וועט תל אָביב דערגרייכען סאַראָנאַ און שכונת בּאָראָכאָוו און נאָך ווייטער! ...

און דער שטאָלצער איד פון תל אביב רעדט און דערצעהלט, ער זעהט דעם איינדרוק וואָס ער האָט געמאַכט אויף דעם אַמעריי־קאַנער, צו וועלכע מען פּיהלט דאָ ליעבע און פּאַרדראָס צו דער־זעלבער צייט, אפשר מעהר פּאַרדראָס ווי ליעבע... ער הויבט זיין קול אויף אויף ווייטערע שילדערונגען, אָבער איך הער שוין ניט. איך בּין אין גאַנצען פאַרלוירען אין דעם בּילד, וואָס שפּרייט זיך פאַר מיינע אויגען. איך דערקען ניט דאָס שטעדטעל פון פאַר דריי יאָהר? וואו זיינען אהינגעקומען די זאַמדען וואָס זיינען געלעגען צווישען תל אביב און דעם ים? די אַלענבי גאַס ליגט שטאָלץ אין מיטען פון אַ רייהע געסלעך! וואו איז דאָס זאַמד־פעלד צווישען דער אַלטער יפו און תל אביב? ניטאָ, דעכער און דעכער...

נו, און פון וואָס לעבט איהר, שטאָלצע בירגער פון תל אביב?

גיט דער בירגער ווידער אַ שמייכעל: „מען לעבט!“. איהר זעהט דאָך! מען געפינט שוין אַ שטיקעל ברויט! און טאָקע ווייס־ברויט, ברוינער קאָרען ברויט, אָדער שווארצען „פּאָמפּערניק“ איז דאָ ניטאָ... ברוין זיינען דאָ בלויז די פּנים׳ער, און שוואַרץ די אויגען. דאָס ברויט איז אָבער ווייס, און דאָס געוויסען אויך; יאָ. איהר מעגט עס זיי זאָגען, אייערע אַמעריקאַנער, מיר טוען דאָ אונ־זער פליכט, וואָרום טוען זיי ניט זייערם?...

פון וואָס זשע לעבט מען פאַרט?

איך געה איבער די גאַסען און שטוין איבער דער גרויסער צאָל קראָמען און קלייטלעך! אויף יעדען שריט און טריט אַ געשעפטעל. גרעסערע, קלענערע און גאָר פּיצינקע! אַ סטענדערעל, אַ פענסטער־רעל, אַ קיאָסקעל פול מיט קעסטלעך וואַקס, טינט, סיגאַרעטען, קאָנפעקטען... אַ שפּאַן די גרויס, קוים וואָס דער בעל הבית אַליין קען אריינקריכען... דריי־גוד סטאָרס, פאַבריקמאַכערס, דענטיס־טען, שניידער, קונסט־קראָמען, עלעקטרישע־לאָמפּען סטאָרס, פאָ־טאָגראַפיער, רעסטאָראַנען און האָטעלען מיט באָרדינג הייזער... אויף יעדען טריט אַ „מלון“, אַ „פּאַנסיאָן“, אַז עס־אָדער טרינק

פלאץ, אויף וואס אזוי פיעל? פרעגט ניט, איהר זעהט דאך! און אפשר איז טאקע א ביסעלע צו פיעל! גיט צו מיין באגלייטער, אבער זיי פארמעהרען זיך! און עס שיינט, אז זיי לעגען ניט צו... איהר פארשטעהט — א תל אביב'ער איז ניט אזוי רייך ווי איהר אמעריקאנער, אבער ער האט ליעב א לעב צו טאן... איהר מעגט זיי דאס זאגען דארט, אייערע אין אמעריקא... ער ליגט ניט אויפ'ן פיאסטער, עס קומט אן דער פיאסטער טאקע שווער, אבער ער געהט ארויס גרינג! און מיט א שמייכעל, מיט א ברייטער האנט און אן אפען הארץ, אט אזעלכע מענשען זיינען מיר! און ברוך־השם, עס געהט, עס דרעהט זיך! מיר האבען שוין כמעט גאר קיין א ר ־ ב י י ט ס ל א ז ע. הע? ! וואס וועט איהר דערצו זאגען? ! אר־בייטסלאזיגקייט מעגען אונזערע שונאים האבען, ביי אונז אבער „לא“ מיט אן „אלף“. ס'איז געווען ביטער א צייט צוריק, אבער מיט יעדען חודש ווערט עס אלץ בעסער. און ס'וועט ערשט גוט ווערען! אונזער באפעלקערונג איז איצט זעכצעהן־זיבעצעהן טוי־זענט און אלע האבען ברויט. פאבריקען און ווערקשטאטען פאר־מעהרען זיך. מיר האבען אפילו א לאקשען פאבריק, א געוואנט פאבריק, ליכט, אייזען, פלעכטעריי, סיגארעטען, קאנפעקטען, און נאך און נאך!...

ביי וואס־זשע ארבייטען די ארבייטער? — א, די „ארבייטער־הסתדרות“ האלט די גאנצע ארבייט אויסגעצייכענט אין איהרע הענט! די גאנצע בוי־ארבייט ווערט דורך איהר קאנטראקטירט אויף אזוי ווייט, אז מאנכע אראבער בויען דורך דער „הסתדרות“, ווען זיי דארפען בויען עפעס מאדערנעס. אט בויט דער רייכער אראבער אלי מוטאקים אכט קלייטען אויפ'ן וועג צווישען יפו און תל־אביב מיט אידישע ארבייטער. אה, אונזערע חברים זיינען גע־ווארען גאנצע ספעציאליסטען! זיי באמייסטערען אלץ! און איינע פון זייערע וויכטיגסטע עראבערונגען איז אהן צווייפעל דער קע־מעל. שפאנט און וויגט זיך די דאזיגע חיה און אויף זיין רוקען הויי־דעט זיך א אידעל מיט א קליין געל בערדעל; און עס סמאטשקעט דאס אידעל צום קעמעל, שרייט אויף איהם, מאכט איהם קאמפלי־מענטען, ווען יענער פארדינט; קורץ, ער איז מיט'ן קעמעל ווי א פארליעבט פארעל... איך קאן מיך גאר ניט צוגעוואוינען צו דעם בילד און איך שטעל זיך אפ יעדען מאל קוקען, ווען איך דערזעה א אידישען בחור'ל קראצענדיג, שאבענדיג, אדער צוימענדיג דעם

דאַזיגן פויגל... באַזונדערס קלייב איך נחת, ווען דער קעמל צערעט זיך אויף זיין זיסן שטייגער מיט גוואַלדיגע אומגעלומ־פּערטע געשרייען; און דער בחור פאַרגעסט זיך און ענטפערט איהם מיט אַ רוסישען מי־שברך, און נאָך אַ דריי־גאָרענדיגען... דער אייזל איז שוין אין מיינע צייטען געוואָרען אַ אידישע באַשעפע־ניש, אָדער דער קעמל, דער סימבאָל פון מדבר, אַז ער זאָל אריי־בער אויף אונזער זייט, — דאָס איז אַ וואונדער!

„יאָ, איהר מעגט זיי דאָס זאָגען, אייערע אַמעריקאַנער, אַז נאָך דעם, ווי די וועלבלידען זיינען מיט אונז, מעגען שוין אויך די „גענאַסען" און די „יאַהודים" איבערבייטען זייער באַציהונג"...

אַ טיף־בלויער הימל, גרינע ליכטער, לאָמפּען־שיין, אָנגע־שמירטע פּנים'ער, רויטע היטלאָך. קאָמישע מאַסקעס, געלעכטער, געדרענג; די יוגענד, וואָס האָט אסתר־תענית ניט געפאַסט. פּאַסט זיך אָפּ אויף די גאַסען פון תל־אביב, יונגוואַרג פול־באַקיגע, ליכ־טיג־אויגיגע, גאָלד־שטימיגע, פּילען אָן די לופט מיט לוסטיגקייט. דאָס גרייט מען זיך אויף מאָרגען... מאָרגען, אָה, מאָרגען! אָבער ווער האָט עס געדולד צו וואַרטען ביז מאָרגען! געהען אַרום די, וואָס האָבען מאַסקעס, און מען געניסט... רויטע און גרינע לאַנטערנעס הענגען איבער די טויערען, ראַקעטען פליהען אין דער לופטען, פייערווערק דרעהען זיך, צעשיטען זיך, קנאַקען, קראַכען, שיסען! ווייסע צייהן ווערען גרין באַלויכטען, ווערען רויט, ווערען געל, אויגען פלאַמען... עס רוישט ביז שפּעט אין דער נאַכט... איך שלאָף איין, און דורך די פענסטער הער איך, ווי די תל־אביב־ער גאַסען פינקלען און לאַכען...

אין דער פריה געה איך אַרויס אין גאַס, און עס איז שוין לע־בעדיג; מיידלאָך און אינגלאָך, אין ווייס אָנגעטאָן, טראָגען אַרום „טעגס" און באַארבייטען יעדען, וועמען זיי טרעפען. קיין איין ברוסט בלייבט ניט אָהן אַ „טעג" פון דעם נאַציאָנאַל־פאָנד"; און מען גיט גערן; עס איז אַ פרייד צו זעהן, ווי גערן יעדער גיט!

באַלד האָבען אָנגעהויבען פון אַלע ווענען אָנצוקומען אַלט און יונג בייצוואוואוינען דעם יום־טוב. אויף וועגענער, אויף פערד, אויף אייזלען, און גרופּעס צופוס. ברוינע געזיכטער, ברייט־ביינינגע, האַ־רעפאַשנע, קומען פאַרבערענגען אַ זאָרגלאָזע שעה. אַרום דער גימ־נאַזיע, און ספּעציעל אַרום דער אַרבייטער־קוואַרטיר, די „קופּה" (אַרבייטער־קאַסע פון ארץ־ישראל), קלייבען זיך מאַסען מענשען.

דאָרט טוט מען אָן די מאַסקעס, דאָרט שמירט מען די פּנים׳ער, דאָרט מושטירט מען. אייזענשטיין, דער צייכען־לעהרער פון גימ־נאַזיע, איז דער גאַנצער אָרגאַניזאַטאָר... אַלץ, וואָס לעבט און אָטעמט אין תל־אָביב, איז אויף די גאַסען; נאָך מעהר, אַלץ, וואָס לעבט און אָטעמט אין יפו, די גאַנצע אַראַבישע באַפעלקערונג, איז געקומען אָנקוקען דעם יום־טוב. אַלע טרעפּ, אַלע באַלקאָנען, זיינען באַזעצט מיט זייערע שוואַרץ־פאַרשלייערטע דאַמען, און די מענער מיט די רויטע פעסקעס דרעהען זיך אַרום צווישען די תל־אָביב׳ער און פאַרקויפען גרינס, צוקערקעס, לימאָנאַד, שרייען, ליאַרעמען, אַקוראַט ווי גאָרניט וואָלט געווען... אויטאָמאָבילען, קאַרעטעס, אָנגעזעצט מיט זייערע רייכערע פאַמיליעס זייער גאַנצע אינטעלי־גענץ, אַלע, אַלע, זיינען געקומען... אָבער עס האָט נאָך געפעהלט פריינדשאַפט און וואַרימקייט. זיי זיינען אַרומגעגאַנגען צווישען, אָבער ניט מיט די תל אָביב׳ער. איבערבעטען ווילט זיך זיי מיט אונז, זיינען זיי געקומען גרייט, אַ סך פון זיי האָבען געקויפט „טעגס" פאַר׳ן „נאַציאָנאַל פאָנד" און געטראָגען... אָבער צו־פרידען זיינען מיר, וואָס זיי זיינען געקומען אין מאַסען. דאָך בלאָ־זען מיר זיך אַביסעל...

פּונקט פיער האָט זיך די פּראָצעסיע אָנגעהויבען. מוזיק פאָראויס, מאַסקען נאָך... ניט געוואַלדיגע, נאַאיווע, פּאָליטישע קאַרטונס, האַלב שטיפערישע, אָבער ווען ערט עס, ניט דאָס איז וויכטיג און ניט די מאַסקען זיינען דער יום־טוב... דער יום־טוב איז די טויזענד־קעפּיגע מאַסע אידען, פרויען און קינדער, אונ־זער בלוט, אונזער פרייד, אונזער האָפנונג איז אַרוים אויף די גאַסען לעבענספריידיג, דער יום טוב איז וואָס אַ ־ב ע ס ע ר ע צ י י ט ק ו מ ט אָ ן... דער יום־טוב איז — וואָס די אַראַ־בער זיינען אין די טויזענטער געקומען, אַליין נישט־געבעטענע, געקומען מיט׳ן גוטען ווילען צו לעבען אין פרידען מיט אונז. גע־קומען און געלאָזען זיך צושפּילען צעטעלאַך פאַר׳ן „קרן קימת" און אין פושקע אַריינגעוואָרפען מטבעות.. שטאָלץ אַרומגעשפּאַ־צירט מיט די „טעגס" אין די לאַצען...

צום סוף איז דער יום טוב אַ ביסעל געשטערט געוואָרען. אונ־זער אַלטער פריינד, השם יתברך, האָט מעהר ניט געקאָנט איינ־האַלטען די עטליכע וואָלקענס און זיי האָבען אָנגעהויבען שפּריצען מיט רעגען...

און שפּעטער אין אָוונט, ווען ס'איז געוואָרען פינסטער, זיי־
נען אין די פאַרוואָרפענע טיילען יפו, ענגע קוואַרטאַלען לעבען
תל אָביב, דורכגעוועקסעלט געוואָרען עטליכע קוילען. די ביטערע
פאַרביסענע צווישען די אַראַבער האָבען זיך ניט געקענט איינ־
האַלטען און האָבען זייער קנאה אויסגעשאָסען.

דריי אידען פאַרוואונדעט; דריי אַראַבער צוריק פאַרוואונ־
דעט...

איינער פון די פאַרוואונדעטע איז געשטאָרבען...

....

....

די גאַסען פון תל אביב רוישען ביז שפּעט אין דער נאַכט.

.1924

פּרנסות און פאַרגעניגענס אין תל אָביב

ווי אַזוי און מיט וואָס אידען לעבען אין תל אביב, לאָזט זיך ניט ערקלערען. דאָס איז איינער פון דער וועלט'ס ניסים. עס בויט זיך אַ שטאָדט, עס וואַקסט אַ ישוב, אַ גרויסער, אַ לעבעדיגער אויף זאַמד בוכשטעבליך און אַלעגאָריש. קרוב צו זיבעצעהן טויזענט איינוואוינער לעבען צווישען זיך, אָהן אינדוסטריעס, אָהן עקאָנאָמישען באָדען און אָהן געלט. מען לעבט איינער פון דעם אַנדערען. מען פוצט איינער דעם צווייטען די שיך, מען ראַזירט איינער דעם צווייטען די באָרד, מען גיט איינער דעם צווייטען איבער דעמזעלבען פיאַסטער. די היגע מטבעה, דער פיאַסטער, געהט מיט אַ קיילעכדיגען לאַך אין דער מיט. וויצלען זיך מאַנכע און זאָגען, אַז דאָס האָט זיך אַ לאַך דורכגעריבען פון צופיעל הענט.

תל אביב האָט ניט קיין געלט. דערלאַנגט איהר אימיצען אַן אסיגנאַציע פון אַ פונט סטערלינג און איהר דאַרפט קריגען רעשט, לויפט דער איד ארום שטונדען ביז ער קריגט עס צו צעבייטען. איך האָב פיעל מאָל אין פּאָסט־אָפיס ניט געקאָנט קויפען קיין פּאָסטמאַרקע, ווייל ס'איז דאָרט ניט געווען קיין רעשט פון אַ פונט. מענשען לעבען דאָ פון ניסים.

עס פאַרמעהרען זיך קראָמען, האָטעלען, גראָסערי־קלייטלאַך אויף אַזוי פיעל, אַז גאָר אינגיכען וועט זיך יעדער תל אָביב'ער שלאָפען אין זיין אייגענעם האָטעל, עסען אין זיין אייגענעם רעסטאָראַן, זיך ראַזירען אין זיין אייגענעם באַרבער־פּלאַץ... קורץ, ער וועט לעבען ווי אַ גראַף. איך זאָג אייך, תל אביב איז אַ רעטעניש וואָס מוז אויסגעפאָרשט ווערען, איז ניט נאָר אַ טיפע וויסענשאַפטליכע און סאָציאַלע רעטעניש, נאָר אויך אַ שעהנע רעטעניש.

די נייע צירליכע הייזער, די ברייטע, שעהנע גאַסען, די בולוואַרען, שפּיעל־פּלעצער — זיי אַלע זיינען שעהנע ניסים.

ביי די אַראַבער איז ניטאָ וואָס צו זעהן, און צו הערען. גאַסען שטויביגע, שמוציגע, קרומע, האַלב־פינסטערע און פאַרשטיקטע. קיין באַלויכטען פענסטער, קיין סינעמאַ, קיין קאָנצערט, קיין באַל,

קיין מאסקאראד, גארנישט, און די פרויען זיינען נאך פארשלייערט. היינט גערה לעב!

קאכט אין זיי דער געפיהל פון קנאה און באוואונדערונג, און די לעצטע נעמט זיגען. זיי האבען איינגעזעהן, אז מיר זיינען פארט די קולטור־ און וואוילזיין־ברענגער; אז לעבען אונז קאן מען זיך פארט עפעס לערנען, און אז עס לוינט זיך צו מאכען שלום, א גוטען, פעסטען שלום.

רוהיג און שעהן איז דאס תל־אביב׳ער לעבען; אבער עס פעהלט געלט. ניטא! באנקען לייהען נ̣יט, מענשען בארגען ניט, ניטא קיין קרעדיט. די איינציגע, וואס בארגען און גיבען קרעדיט, זיינען די ארבייטער. איך מיין, די ארבייטער־ארגאנ̣יזאציעס, ווי די „הסתדרות הפועלים“. די היגע ארבייטער־ארגאניזאציעס, איז אויך איינע פון די וואונדער, וואס וועגען זיי דארף מען גאר באזונ־דערס שרייבען; איבערהויפט דארף מען וועגען פיעלעס שרייבען! איך זאג אייך, איהר האט דארט ביי אייך קיין מינדסטען באגריף ניט וועגען דעם, וואס דא קומט פאר! האט איהר, למשל, געהערט, ווי די היגע ארבייטער האבען זיך גענומען צו פארענטפערען די געלט־פראגע? ווי אזוי זיי האבען זיך גענומען צו לייזען די פי־נאנץ־פראבלעם פון לאנד? איינפאך: זיי גיבען ארויס אייגענע געלט פאר זיך. אט האט דער „המשביר“, דער „קאנסום און פאר־קויף קאאפעראטיוו“, ארויסגעלאזען קליינע אסיגנאציעס אויף דער סומע פון פיער טויזענט פונט. א פאפירעל אויף א פערטעל פונט, האלבען און גאנצען פונט. צוערשט האט מען גערעכענט, אז דאס געלט זאל צירקולירען בלויז צווישען די ארבייטער; עס זאל הייסען „טשעקלעך“, פאר וועלכע מען קריגט אין „המשביר“. פראדוקטען, אבער באלד זיינען די „טשעקלעך“ געווארען פאפולער און זיי האבען אנגעהויבען „געהן“ אזוי ווייט, אז אפילו אראבער נעמען זיי אן. דער קורס זייערער האלט זיך פעסט, א פונט איז א פונט. בלויז ווען עס קומט צו באצאהלען רענט דעם באלעבאס פון הויז, אדער קויפען אין א פרעמדער קראם, דאמאלס דריקט אראפ דער איד א צעהן פיאסטער, אדער פופצעהן פיאסטער פון דעם פונט; אבער נידריגער פון 85 פיאסטער איז נאך קיינמאל די „המשביר“־אסיג־נאציע ניט אראפ. איהר פארשטעהט?! ... דעם ביישפיעל, האב איך געהערט, האבען שוין נאכגעפאלגט אנדערע ארגאניזאציעס פון אנדערע מקומות. ניטא קיין געלט, — דרוקט מען געלט. אנדערע

אַ אידישער פּאָליסמאַן פון תל אָביב.

גרויסמאַכטען מעגען, — וואָרום זאָלען זיי ניט טאָרען ? ! עס איז איינע פון די קוריאָזיטעטען אויף אַזוי ווייט, אַז טוריסטען פיה־רען זיי אַרוים מיט זיך, כדי צו ווייזען זיי ביי זיך אין דער היים.

איך זאָג עס נאָכאַמאָל, אַז איהר, דאָרט, אין אַמעריקע, הויבט ניט אָן צו וויסען, וואָס דאָ טוט זיך ! איהר ווייסט גאָרניט וואָס פאַר אַ וואונדער עס געשעהט דאָ ! ארץ־ישראל איז נאָך אַ טאָטאַל־אומבאַקאַנט לאַנד פאַר דער וועלט ! עס וואָלט זיך געדאַרפט גרינ־דען אַן אויספאָרשונגס־עקספּעדיציע, אָדער אַם וויינינגסטענס אַ פּוב־ליסיטי־ביוראָ, וואָס זאָל אַדוועטייזען ארץ־ישראל אַלס איינעם פון די לעצטע און גרעסטע וואונדער. האָט איהר געהערט, למשל, אַזאַ זאַך, אַז אַן אָרימע גרופּע מענשען, וואָס ביי זיי איז דער פּאַס־טער מיט אַ לאַך, זאָל שוין צום פּערטען מאָל אין סעזאָן אויספאַר־קויפען יעדען בילעט צוויי וואָכען אין פאָראויס צו דער היגער אָפּעראַ ? ! אַז צו דער קומענדער פאַרשטעלונג „פאַוסט“ איז שוין קיין פּלאַץ צום פאַרקויף ניטאָ ? ! האָט איהר געהערט, למשל, אַז אין תל־אָביב איז דאָ אַ טרעפיק־פּאָליסמאַן ? מעהר ווי איינער, נאָר דער, וועגען וועלכען איך רעד, איז אַן אמת׳ער עקזעמפּליאַר : הויך, ווי דער העכסטער ניו יאָרקער „טרעפיק דיריגענט“, מאָנומענטאַל, מאַיעסטעטיש שטעהט ער אין מיטען גאַס און קירעוועט גראַציעז, אימפּאָזאַנט : רעכטס, לינקס, אַן אייזעל רעכטס, אַ קעמעל לינקס, אַן אויטאָמאָביל פאָראויס, אַ וועלאָסיפּעדיסט צוריק, אַ וואָגען, אַ דראָזשקע, אַ פּושקאַרט ! — עס לויפט, עס איילט זיך, ס׳איז „ראָש־אָור“... פּלוצלינג הויבט דער „טרעפיק דיקטאַטאָר“ אויף זיין „רעכטע“ האַנט, און אַלץ שטעלט זיך אָפּ : אַ „גברת“, אַ תל־אָביב׳־ער פריילין אין אַ שניי־ווייס קלייד דאַרף אַריבערגעהן די גאַס ; און דער גאַלאַנטער פּאָליסמאַן טוט זיין פליכט !

ווי פּאַרט זיך עס ! — אַ שטאָדט וואָס האָט ניט קיין רעשט פון אַ „פונט“, האָט אַן אייגענע אָפּעראַ, זינגט „פאַוסט“ אויף העבּ־רעאיש און פאַרמאָגט אַזאַ גראַנדיעזען טרעפיק־פּאָליסמאַן ? איז עס דען אַ קלענערער וואונדער, ווי אַמאָל אין ירושלים, אַז ווען מען פלעגט קומען עולה־רגל־זיין איז געוועזן אַזוי ענג, אַז מענשען פלעגען הענגען אין דער לופטען, און אַז מ׳פלעגט דאַרפען פאַלען כורעים, איז געוואָרען פּלאַץ אַרום און אַרום ? ! — מען בייסט זי דאָ די פינ־גער פאַר אַ גראַטען, אָבער קינדער קריגען דאָ די פיינסטע ערצי־הונג, זעהען אוים רייצענד, בליהענד, ענטציקענד, ווי קיין קינד

ניט אויף דער גאַנצער וועלט; אין הויז איז ריין, ווייס, אויפגע־רוימט, די שיך שטענדיג מיט אַ שיין, די באָרד גלאַט ראַזירט, אָדער עלעגאַנט צוגעשאָרען, די גאַסען ריין, — באַגאַסען מיט אַ באַגיס־מאַשין... קומט דער פרייטאָג, שליסט מען שוין צוועלף אַ זייגער אַלע אָפיציעלע געשעפטען, מען נעמט דעם שבת אויף שוין פאַראויס... אַוועגד, נאָכ'ן עסען, געהט מען שפּאַצירען אונ־טער דעם בלויען הימעל, אויסגעשייערטער לבנה, אויסגעפּוצטע שטערען; עלטערע געהען לאַנגזאַם, אינגערע — מיט אַ שנעלערען טעמפּאָ... קומט דער שבת — די הייליגע רוהיגקייט, ווייסע ליכ־טיגקייט, איז צעגאָסען איבער די אידישע וועלטען, און קיינער וואָלט ניט געגלויבט, אַז אין קעשענע פעהלט ניט נאָר דער פּיאַסטער, נאָר אַפילו דער לאָך.

תולה תל־אביב על בלימה! עס הענגט אַ שטאָדט אויף גאָר־ניט! טאַקע אויף גאָרניט? ! — ניין, עס איז דאָ אייז זאַך וואָס ער־קלערט אַלצדינג, — דאָס איז דער פאַר'עקשנ'טער ווילען, די אומ־ענדליכע ליעבע — ליעבע צום לאַנד, ליעבע צו יעדען שטיינדעלע, קאָנצענטרירטער ווילען, אָפּפערוויליגקייט, אין אַזאַ מאָס, וואָס די וועלט האָט קיין גלייכען ניט.

איך זאָג עס צום דריטען מאָל: איהר, דאָרט, אין אַמעריקע, הויבט ניט אָן צו וויסען, וואָס דו קומט פאָר! און די נאָכריכטען, וואָס מען קריגט, זיינען די פאַלשסטע און פאַרקעהרטסטע. טרעפט זיך עפּעס דאָ אַ נאַרישקייט, אַן אומגליק, אַ פאַרדראָסיגע זאַך, אַ ניט־געלונגענער עקספּערימענט דערוויסט מען זיך גלייך, — פּאַ־סירען וואונדער יעדען טאָג, ווייסען מיר דערפון ניט. און מען אי־בערטרייבט נאָך דערצו יעדען פעהלער; מען רעדט, למשל, וועגען דעם, אַז מען וואַנדערט ארויס פון לאַנד; עס איז אַ ליגען! ביים אַריינפאָהרען אין יפו, האָט דער ציוניסטישער סטאַטיסטיקער אָראָפּגענומען פון מיר אַלע דאַטען, ווער איך בין, וואָס איך בין. א. אז. וו.; ער האָט מיך דערקענט פון פאַר דריי יאָהרען... האָב איך איהם געפרעגט וועגען דער אויסוואַנדערונג. צעלאַכט ער זיך: עס איז ניטאָ פון וואָס צו רעדען. קליין, אומבאַדייטענד איז די אויסוואַנדערונג, און נאָך איצט, ווען די עקאָנאָמישע לאַגע פאַר־בעסערט זיך, וועט קיין אויסוואַנדערונג ניט זיין.

איהר הערט? — די עקאָנאָמישע לאַגע פאַרבעסערט זיך! מען גרייט זיך ווידער צו אַ נייעם בוי־סעזאָן נאָך אַ שטאַרקערען און לוס־

טיגערען . . . ארענדשעם זיינען געראטען דעם יאהר, מען פארלאנגט זיי אין ענגלאנד און מען צאהלט גוט . . . מען ערוואַרט אַ גוטען, געראַטענעם ווייץ אויף די פעלדער; און די הויפט־זאך — טאבאק!

האט איהר שוין געהערט וועגען דעם ארץ־ישראל'ער טאבאק? ניין?

אַז איך זאָג אייך איהר הויבט ניט אַן צו וויסען, וואָס דאָ קומט פאר?!

.1924

ירושלים

די אומגעלומפערטע, די שעהנע

דאס איז די אונערוואַרטעסטע שטאָדט פון אַלע אויף דער וועלט. איך האָב וועגען ירושלים פיעל געהערט, געלעזען, בילדער און פאָטאָגראַפיעס געזעהן, אָבער דאָס, וואָס איך האָב געטראָפען איבערשטייגט אַלע מיינע פאָרשטעלונגען.

א פאַנטאַסטישערע שטאָדט ווי ירושלים איז אונמעגליך זיך פאָרצושטעלען. ס'איז עפּעס, וואָס מען זעהט אין חלום. ס'איז עפּעס, וואָס מען מוז לאַנג אויסטראַכטען, און צוטראַכטען און צודיכטען און שאַפען אין דעם צושטאַנד פון עקסטאַז.

איך געה אַרום איבער די געסלעך פונ'ם אַלטען ירושלים און זאָג מיר מען מוז אַ ניי וואָרט שאַפען: אַנשטאַט דאָס וואַסט גאָס—געסעלעך. נישט די הייזער, וועגען און שטעגען פאַסען זיך צו קיין איינציגען בעגריעף פון דעם, וואָס מיר האָבען אין אייראָפּאַ און אמעריקא. דאָס זיינען לאַבירינטען, דאָס זיינען קאַפּריזען און ארכיטעקטור, וואָס דורות, יאָהרטויזענטע האָבען אָנגעהויפט, אָנגעוואָרפען, צושאָטען, דערנאָך ווידער צונויפגעוועבט, פאָרוועבט, פאָרפּלאָנטערט, מיט אונערמעסליכער קונסט, פאַנטאַזיע, העכסטען אונזין און גרעסטער חכמה. ס'איז עפּעס, וואָס קיין פען קען ניט באשרייבען, אָדער וועט האָבען צו באשרייבען אין טויזענטער בענדער און וועט קיינמאָל נישט פאָרטיג ווערען. ס'איז מאַטעריאַל פאָר דורות און דורות קינסטלער, וואָס וועלען דעם מאַטעריאַל קיינמאָל ניט בייקומען. איך געה אַרום, טראָג מיט זיך מיין צייכען־ביכעל, ווייס ניט, וואָס פריהער צו צייכענען, איך לאָז די הענט אַראָפּ פון ערשטוינונג און ענטציקונג, און דאָס וואָס איך מאַך, איז בלייך און גאָרנישט זאָגענד אין פאָרגלייך מיט דעם, וואָס ירושלים איז.

ירושלים איז א סימפאני פון שטיינער. אלע סארטען שטיי־נער, דארט אנגעהויפט, דא צעוואָרפען, געלע, גרויע, ברוינע, שטיי־נער, אהן א סוף און אהן אן ענד. דא ליגען זיי איינע אויף די אנ־דערע און דערהויבען זיך צום הימעל אימפאזאנט, גראנדיעז און בילדען די וואנט ארום דער אלטער שטאדט מיט איהרע אומצעהי־ליגע טורעמס, און טויערען. און ווידער אמאל זאג איך א ווארט, וואס פאסט ניט. טויערען! קען מען דען דיזע קאמפאזיציעס פון געוועלב און וואנט אנרופען טויער? ! אמת מען קען דורכגעהן דורך אן עפענונג, אבער וואס איז דאס פאר אן עפענונג און וואס פאר א דורכגאנג? ! איך דרעה זיך ארום דעם יפו'ער טויער פון אלע זייטען און זאג מיר: „ס'איז קונסט!" און ווי קונסט, אזוי וועניג פראקטיש איז דאס אלץ. ס'איז בלויז שעהן, אבסאלוט שעהן און מעהר גאר ניט. דארפען דארף עס קיינער ניט.

און אזוי ווי די שטיינער זיינען אויך די מענשען אין דער אל־טער שטאדט ירושלים. פון אלע מינים, פון אלע קאלירען פון אלע קליידער פון גאר דער וועלט, גרופענווייז, צושאטען און ווידער צו־נויפגעפלאכטען. איך האב ליעב די אידישע גאס, אזוי רופט מען זי. . . גאסען האבען דא נישט קיין נעמען. בלויז עטליכע גאסען האבען עפעס ווי צוגעטשעפעט צו זיך א נאמען. די אידישע גאס, אדער די גאנצע נעץ פון געננ און פינסטערע, באדעקטע דורכגענג, מיט זונען־און לופט־לעכער פון אויבען, אט דער גאנצער קנויל, וואס ציהט פון יפו'ער טויער ארונטער צום כותל מערבי, האב איך ליעב געקראגען. איך געה ארום און קעהר זיך צוריק אום, לאז זיך ארונטער אין אונטערערדישע היילען, קלעטער ארויף אויף דעבער און גאניקעס, און די גאנצע צייט ציטערט עס אין מיר און צי־טערט. . . גאט מיינער, וואס פאר א וויסטען, אבסורדען און צו דערזעלבער צייט וואונדערבארען חלום האסטו דא אויסגע'חלומ'ט? אזא וויסטער, אבסורדער און וואונדערבארער חלום זיינען אויך די מענשען דא, אויף דיזע גאס־געסלעך! אידען מיט לאנגע געקריי־זעלטע פאות, פאנטאסטישע בערד, קליידער און געשפרעך! אראַ־בער, בעדואינער, אינדוסען, ארמענער, אייראפעער. . . אונמעג־ליך שמוציג און וואונדערבאר דעקאראטיוו. ענג, גליטשיג, הילכיג, כאאטיש, שרייענד, העפטיג זשעסטיקולירענד, שטופט זיך דאס אלעס הין און צוריק. און אט באווייזט זיך איבער אלעם מיט א לאנ־גען קאפ, האלז און קערפער א בארג א גאנצער, אן אנגעלאדענער

די באזאַר געסעל אין אַלט־ירושלים.

קאמעל. ער דערגרייכט די ש ט ע ל ע פון דער גאס, ער שפאנט זעהר פארזיכטיג, מיט זיינע פלאטשיגע פיס. וואס זיינען געשאפען פאר'ן מדבר־זאמד, אבער נישט פאר גליטשיגע טרעפלעך, שפאנט פארזיכטיג, מעסט יעדען טריט און גיט פלוצלינג א פאל, צושפרייט הילפלאז די פיס און קען ניט אויפשטעהן, סיידען איהר לעגט איהם אונטער א מדבר. צוליארעמט זיך ארום איהם דאס אראבערטום, עס ווערט א געטומעל, מען בויגט דעם קעמעל די פיס, מען ציהט איהם פאר'ן האלז, און ער מאכט ניט קיינע אנשטרענגונגען אויפ־צוהויבען זיך.

א וואונדערבאר, אומגעלומפערטע חיה, איז דאס דער קעמעל! איך האב ליעב צו זעהן ווי ער לעגט זיך אנידער אויפ'ן באפעהל, ווען מען דארף איהם אנלאדען, אדער אפלאדען. ביי איהם איז דאס א גאנצער פראצעס. צוערשט צוקאטשעט ער זיין קאפ און האלז, דערנאך בויגט ער איין פוס פון פארענט, דערנאך א צווייטען ביז די קניע, דערנאך די צווייטע העלפט פון די פאדערשטע פיס. פאר־טיג מיט די פאדערשטע פיס נעמט ער זיך פאר די הינטערשטע. נישט געאיילט זיך, ווערט ער פארטיג מיט דער צייט... און דאס אלץ אויף איינעם פון די לאבירינטען־געסלעך.

אייזעלעך שטופען זיך הין און צוריק. אויך די אייזעלעך האבען מיין הארץ געוואונען. איך האב באמת מיטלייד צו דעם אייזעל־פאלק. גרויסע אומגעלומפערטע מענשען זעצען זיך אויף איהם מיט שטעקענס רעכטס, לינקס, שרייען אויף איהם מיט ווילדע קולות און ער אליין, דאס אייזעלע, א קליין חיה'לע, פלאנטערט מיט די פיסעלעך און שווייגט, שווייגט. דערפאר אבער, ווען דאס אייזעלע צושרייט זיך, איז דאס ניט אויסצוהאלטען. עס לאזט ארויס אזעלכע ווילדע אומגעלומפערטע קולות, אהן יעדער שפור פון מוזיק, אהן יעדען ברעקעל פון קאמפאזיציע, גלאט הוילער יא־מער־געשריי... ווען איך דערהער א היגען אייזעל שרייען, פאר־שטאפ איך די אויערען און מאך די אויגען צו.

און אזוי שטופען זיך אלע אויף דיזע גאסען, אלע סארטען מענשען. גלחים, רבנים, סאלדאטען, אראבער, אידען, חיות — אלץ האנדעלט, שמאיעט, ליארעמט. אין לעבער פארשטעקט ליגט א שוד־ווערקשטאט, איז א לאד פארבראכען — א בעקעריי, א טישלער, א קצב ,א שניידער, א קאוועל. אזוי קליין, אזוי אונמעגליך, אזוי אונגלויבליך, אז פון דעם זאל מען קענען עפעס פארדינען. פארדי־

נען? פון וועמען און פאר וואס? און דאך לעבט מען. אמת, אלע זאגען, אז ס'איז שווער, זעהר שווער, דאך לעבט מען.

אבער אט קריך איך אריין אין א לאך, דערנאך א פאר שטי־גען ארויף, א פאר גליטשיגע שטיגען אן א זייט, און קום אריין אין א שול. אלט, געוועלביג, געדרעהט און פארפלאנטערט... א לאנגער טיש, א ישיבה, מען זיצט און מען לערענט. וואונדערבאר, וואס פאר א מענשען זיינען דאס? ! פון בילדער ארונטערגענומע־נע, פנימ'ער פארקלערטע, אויגען גרויסע, לויכטענדע, לאנגע־לאנגע פאות'ן, בערד געבאליעטע און מען זינגט און מען באמקעט צו און מען פארציהט זיך!... א וועלט, א נאך מעהר פאנטאסטישע, ווי די, וואס איך האב נאר וואס געזעהן אין דרויסען. איך ביז געווען אין דער ישיבה „עץ חיים", ביי דער חורבה־שול, דארט וואו הער־בערט סעמועל דאוונט. א גרויסער צימער; ביינק ציהען זיך ביי ביידע זייטען טיש און עס שטעהען שטענדערס און מען זיצט און מען לערענט, און ווער עס ווערט מיד זיצענדיג, שטעלט זיך ביים שטענדער און לערענט. און אין מיטען זיצט דער ראש הישיבה, א איד מיט א קלוגען פנים, און זעהט, אז חברה, באבערדעטע אי־רען, זאלען לערנען, זאלען זיך נית פוילען.

קום איך אריין, הויבען אלע אויף די קעפ, רייסען אלע איבער דעם ניגון און קוקען מיט גרויסע נייגעריגע אויגען אויף א דעם מענש מיט א סקיצען־ביכעל. איך געה צו צום ראש ישיבה, פרעג איהם, צו איז ערלויבט א בילד צו צייכענען פון דער ישיבה. ענט־פערט ער מיר, אז ער קאן הייסען, מען זאל לערנען, אבער ער קען קיינעם נית הייסען צו ווערען געצייכענט. ענטפער איך איהם, אז איך וויל קיינע פארטרעטען פון קיינעם נית מאכען, בלויז אלגע־מיינע שטריכען. ערלויבט ער מיר. זעץ איך זיך אוועק. אידען לער־נען ווייטער, עס קלינגען יונגע שטימעלעך, עס ברומען עלטערע, ווי פריהער, אבער נישט אין גאנצען, ווי פריהער. מען ווארפט בלי־קען אין מיין זייט. עס הויבט זיך אויף א בחור פון צייט צו צייט און שלייכט זיך צו צו מיר און גיט א קוק צו האב איך נית איהם געצייכענט און ווען ער דערזעהט זיך, ווערט ער רויט און שרעק־ליך נייגעריג און קען זיך נית אפרייסען. באגעגענט ער דעם שטרענ־גען בליק פון דעם ראש ישיבה, איילט ער אוועק. און עס טראכטען זיך געוויס די פרומע מענשען, אז דאס האט דער שטן זיך פאר־

שטעלט אין מיין פּערזאָן און איז געקומען אָפּרייסען דאָס האַרץ פון אידען פון דער תורה...

איך בין אויך געווען אין דער ישיבה, וואו מען לערענט קבלה... אין דער מוסר ישיבה — שטרוים־חצר — איבעראַל די אַנגע־שטרענגטע גייסטיגקייט, אויגעלעך פון יונגע קינדער פאַרקלערט, אַפּט מידע, מיט פּנימ'לעך בלייכע...

און מען רעדט אידיש! גאַנץ ירושלים רעדט אידיש. אפילו ספרדישע תימנ'ער אידען רעדען אידיש, אַראַבער זיינען דאָ אַזעל־כע, וואָס רעדען אידיש. טרייבט אַן אַראַבער זיין אַנגעלאָדענעם אייזעלע איבער דער געדיכטער אידישער גאַס, שרייט ער „היט זיך! היט זיך!"... העברעאיש וועל איך זיך אין ירושלים ניט אויסלערנען רעדען.

מיט דעם רעדען איז דאָ איבערהויפּט שלעכט; מען רעדט דאָ פיעל און אויף אַלע שפּראַכען אָבער אויף קיין שפּראַך ניט גוט...

פון אַ גאַנץ אַנדערען כאַראַקטער איז די נײַ־ירושלים. גאַסען גאַנץ אייראָפּעאיש, הייזער, גאַנצע פּאַלאַצען. זעהען אויס אַזוי, ווי מען טרעפט זיי אין די גרעסטע אייראָפּעאישע שטעדט. די יפו־גאַס איז די געשעפטס גאַס. שעהנע מאַגאַזינען, און ריין איי־ראָפּעאיש געקליידעטע דאַמען און הערען זעהט מען אָפט שפּאַצי־רען. וואוינען אין דער נייער שטאָדט מייסטענס אידען. מען קען זאָגען בלויז אידען. אידען פון אייראָפּאַ בויען זיך אַן אייראָפּעאישע שטאָדט. די אַלטע שטאָט ירושלים איז באַוואוינט פון אַראַבער, אויסער, פאַרשטעהט זיך, די ספּעציעלע אידישע מקומות, וואו אי־דען זיצען געדיכט און פעסט. ווי למשל דער רב צדוק'ס חאָש. דאָס איז פון אַלץ, וואָס איז דאָ פאַנטאַסטישעס אין ירושלים, דאָס סאַ־מע פאַנטאַסטישע. איך בין אַהין אַריין און בין, איינגעבויגען, גע־קראָכען און דורכגעקראָכען געננג און לעכער... ס'איז דער אַנהויב פון דעם אַמאָליגען אידישען ישוב, אַזוי דערצעהלט מען מיר. יע־דער שטיין איז דאָרט אַ בוך. יעדע שטיג אַ לעגענדע אָדער אַ בלו־טיגער קאַפּיטעל. דאָרט איז דאָ אַ טויער פון פאַרשטיינערטע האַלץ, וואָס האָט אָפּגעהאַלטען אונצעהליגע פאַגראָמען און שלאַכ־טען... עס איז דאָרטען דאָ מעשות פון ברענענדען אינטערעס. און פון דיזע לעכער און גריבער ווייזען זיך אידישע קינדערלעך, שוואַרץ חנ'עוודיגע אידישע טעכטער... — אָבער אַזעלכע אידי־שע געסעלעך זיינען אַרומגערינגעלט פון אַראַבישע איינוואוינער.

גאַנץ כותל מערבי איז אַרומגערינגלט מיט אַראַבער. אַפּילו ביי דער סאַמע וואַנט אין'ם הויף פון דער „וואַנט" וואוינען אַראַבער. וואוינען ביי דער וואַנט און קוקען־צו דעם בעטלער און שנאָרער געשעפט, וואָס ווערט דאָרט געטריבען. אויבען אַ פּאָר מינוט פון דער כותל מערבי, געפינט זיך דער מעטשעט אַמאַר אַדער, ווי אי־דען רופען עס, דער מקום קודש. דער מעטשעט אַליין, און דער פּלאַץ אַרום, איז פון אונבאַשרייבליכער שעהנקייט... דאָך דאָס בעטלער־און שנאָרער־געשעפט ווערט דאָרט געטריבען ניט ערגער ווי ביי דער „וואַנט". דער אַראַבער, וואָס האָט מיר געהאָלפען אויסטאָן די שיך, איידער איך בין אַריין אין מעטשעט, האָט פאַרלאַנגט אַ שי־לינג, פונקט ווי ער וואָלט געווען דער ערשטער אויף דער וועלט, וואָס האָט מיר ענטדעקט דעם סעקרעט פון אויסטאָן שיך. זייענדיג אינעווענינג האָבען נאָך דריי אַראַבער פאַרלאַנגט פון מיר צו שי־לינגס... ניט ווענינגער. זיי האָבען זיך געשלאָגען אין דער ברוסט, געגלאָצט מיט די אויגען, זיך געריהרט ביי קאָפּ און האַרץ, דאָך האָבען זיי זיך איבערגעבעטען און גענומען צו פּיאַסטער... אַ סטאַיע בעטלער פונקט ווי ביי אונז האָבען מיך פאַרפאָלגט די גאַנצע צייט אין דעם וואונדערבאַרען פּלאַץ.

איבער דער אַלטער שטאָדט ירושלים און איבער דער נייער הויבען זיך בערג פון אַלע זייטען, ווי אַ וואונדערבאַרע ראַם. און פון דער ווייטען, גאָר פון ווייט־ווייטען, שטעהען און קוקען אַהערצו פון איבער דעם ים המלח, די הרי מואב. זיי זיינען בלוי, אָבער אין קלאָרע טעג זעהט מען מעהר ווי בלוי. מען זעהט אַלע קנייטשען אויף זייערע אַלטע פּנים'ער, אָבער מילד אין פּיאַלעט... ס'איז אַ ראַם, וואָס איז ווערט דאָס בילד. און אויף איינעם פון די היגלען אַרום ירושלים אויף דעם הר הזיתים הויבט זיך שפּיציג צום הימעל דער פּאַלאַץ, וואו הערבערט סעמועל וואוינט. אַזוי זיצען און גע־וועלטיגען איז איינפאַך קעניגליך. אין דער פריה, ווען די זון געהט אויף הינטער דעם פּאַלאַץ, וואַרפט דער פּאַלאַץ מיט זיין הויכען טורעם אַ לאַנגען שאָטען, וואָס ציהט זיך איבער דעם גאַנצען באַרג און טאָל, גלייך צו דער שטאָדט צו, און עס זעהט אויס אַקוראַט, ווי די האַנט פון דער מ מ ש ל ה איז אויסגעשטרעקט צו זיינע אונטערטעניגע...

איך וואָלט געדאַרפט באַזוכען דעם דאָזיגען פּאַלאַץ. איך וואָלט געדאַרפט אַלטע באַקאַנטע באַזוכען, איך וואָלט געדאַרפט אינסטי־

טוציעס פון היינטיגען אינטערעס באזוכען. איך קען מיך אבער ניט ארויסרייסען פון דעם נעץ פונ'ם אלטען צויבערער ירושלים. איך וועל אבער מוזען מאכען אן אנשטרענגונג און זיך ארויסרייסען, ווייל איך פיהל, אז ניט דא וועבט זיך א ו נ ז ע ר לעבען. ד א ס וועבט זיך דארט, אין די קאלניעס און אויף וועגען... איך וועל אין גיכען ירושלים פארלאזען...

.1921

אַ געסעלע וואָס פיהרט צו דער כותל מערבי.

ווי מען לעבט אין ירושלים

האט זיך אויסגעארבייט א טיפ לעבען אין ירושלים, פונקט ווי עס האט זיך אויסגעארבייט אין ניו יארק. למשל? מאנכע זאגען, אז ניט, ווייל עס איז דא ניטא קיין ברייטע שיכטען, עס זיינען דא פערזאנען, פערזענליכקייטען, אינדיווידועז, יעדער איז פאר זיך און טראגט זיך ארום מיט באזונדערע אידעען און ארבייטען, אפגעטיילט פון אנדערע, לעבט נישט צוזאמען מיט אנדערע, שאפט דארום ניט קיין געזעלשאפטליך לעבען, וואס נעמט אן געוויסע פארמען. אזוי זאגען מאנכע. מיר דאכט זיך, אבער, אז ס'איז דאך דא געוויסע שטריכען, וואס באשטימען דעם פנים פון היגען לעבען, ווי אינדיווידואליסטיש מענשען זאלען ניט זיין. ערשטענס איז דא פאראן א זון, וואס געהט אויף אין דער פריה 5 א זייגער, געהט אויף מיט א מאל אהן ווייטערע פארערדעס און שיינט גלייך, ווארימט גלייך מיט א פולען טאג'ס ליכט, אזוי אז שפעט שלאפען קען קיינער ניט, דער טאג הויבט זיך אן פריה. דיזעלבע ליעבע זון פארשווינדט אין אווענט א זייגער זיבען אויך מיט אמאל. גלייך ווערט עס פינסטער, קיין גאסען־באלייכטונג איז ניטא, אדער זעהר א קארגע. פארקען, בולווארען, שפאציער־גאסען אדער פארוויילונגספלעצער, טעאטערע, מואווים א. ד. גל. איז דא ניטא, בלייבען מענשען אין שטוב. געהען מענשען פריה שלאפען. ניין—צעהן א זייגער אין אווענד שלעפערט עס יעדען, און טאקע גלייך שלאפט ירושלים איין. אבער יונגווארג קען דאך אזוי ניט אויסקומען, באזונדערס די נייע, שיט מען ארום גרופענווייז, אויף די געסלעך פון דער בוכארער געגענד, די ראדיקאלערע ארבייטער קומען אריין אין בית העם, אין א טיי־פלאץ, אין ארבייטער קיך, אבער דאס אלץ איז בלויז ביסלעכווייז. די מייסטע ירושלים'ער פארברענגען זייערע אבענדען אין דער היים.

דארפען דא די היימען זיין באקוועמע, איז דאס אבער ניט דער פאל. עס פעהלט אין די היגע היימען דאס וואס מען רופט אין אמעריקא „קאזינעס", די אנגענעמע באקוועמע היימליכקייט. די

צימערען זיינען מייסטענס גרויס, זעהר גרויס, די פּאָדלאָגע אַ שטיי־נערנע און די סטעלע אַ געוועלבטע. דיזע געוועלבטע הייזער זיינען אַראַביש, געבויט פון אַראַבער, פאַר אַראַבער. אידישע הייזער האָבען דאָס ניט. געוועלבטע סטעלעס, דיקע ווענט מיט קליינע פענ־סטער מאַכען דאָס צימער שאָטענדיג און ליכטיג צו דערזעלבער צייט. אָבער די ווענט זיינען נאַקעט און די צימער ניט באַצירט. עס שטעהען עטליכע פלאַכע קושעטקעס באַדעקט מיט אַ געשטרייפּ־טען שטאָף, עס וואָלט לייכט געקענט ווערען עטוואָס ליבליכעס, אָבער עס איז נאָך נישט געוואָרען. מעבעל האָט מען דאָ ווייניג און מען דאַרף עס האָבען ווייניג. עטליכע שטרויענע בענקלעך, אַ זומער־דיג טישעל און נאָך עטליכע זאַכען, לייכט און לופטיג, דאָס איז אַלץ, וואָס מען דאַרף האָבען פאַר אַ צימער. דאָך פעהלט דאָ דער געשמאַקפולער באַריהר פון אַ פּאַרטראַכטער הויז־פרוי.

פונקט אַזוי ווייניג, ווי מען דאַרף דאָ האָבען מעבעל, דאַרף מען דאָ האָבען קליידער. אַ פּאָר לייכטע העלע אַנצוגען פון לייכטען שטאָף, אַ פאָר סאַנדאַלען און איהר קענט אָפּגעהן אין דעם אַ גאַנ־צען יאָהר. אויך די פרויען טוען זיך דאָ אָן זעהר אייפאַך און בייטען נישט קיין טואַלעטען. העל, לייכט, זומערדיג און דער־הויפט איז די מעלה, וואָס עס ווערט ניט שמוציג. פון זאַמד ווערט ניט שמוציג. דאַרום איז טאַקע דאָ די שיך־און קליידער אינדוסטריע אין אַן אָרימען צושטאַנד. מען קויפט ווייניג שיך. איינער אַ איד האָט זיך באַריהמט, אַז פאַר די לעצטע פערציג יאָהר האָט ער ניט געקויפט קיין איין פּאָר שיך. און די שיך, וואָס די אַראַבער טראָ־גען אין אונמעגליך צו באַשרייבען: אונמעגליך, ווייל ערשטענס טראָגען פיעלע איבערהויפּט נישט קיין שיך, און די שיך, וואָס די באַשוכטע אַראַבער טראָגען, זיינען אַזאַ צוריסענע, צופּלאַכטענע, צוטראָטענע קאָמפּאָזיציע, אַז ס'איז אונמעגליך אויסצוגעפינען, אין וואָסער לאָך מען דאַרף דעם פוס אריינשטעקען ביים אָנטאָן. איך האָב אָפּט געמוזט לאַכען, ווען אַן אַראַבער ברענגט אַזאַ פּאָר שיך צו אַ שוסטער אויף דער אידישער גאַס און וויל עס לאָזען פאַרריכ־טען. דער עקזאַמען פון דעם אַנטיק, דאָס באַשפּרעכען פון דער רעס־טאַוראַציע, דאָס דינגען זיך און דער געפּילדער אַרום דעם עסק גע־דויערט אַ האַלבער טאָג, און מען ענדיגט אויף אַ פּרייז פון איין פּיאַסטער מיט אַ האַלב.

אויך עסען עסט מען ניט פיעל. אָבער ווי ווייניג מען עסט,

די שוסטער געסעל אין אַלט־ירושלים.

פאַרנעמט דאָס פלייש אַ צו גרויסען פּלאַץ. מען עסט פיעל פלייש און „טשיקען" און פיש, און היימיש געקאָכט, פעט, זיס־זויער מיט אַלע היימישע פּריפּראַוועס. גרינס ווייניג. פרוכט ווייניג. און דאָס איז אַן אַנגעווייהטיגטע זייט פון היגען לעבען. אידישע קאָלאָניס־טען און פאַרמערס באַשעפטיגען זיך ניט מיט גרינס. אין גאַנץ ארץ ישראל קריגט איהר ניט קיין אידישען רעטאַך. דאָס אַלץ, מוז מען פון אַראַבער קריגען... איינער אַ איד, אַ גרויסער פריינד פון רעטאַך, וועלכער האָט דיזען מאכל נישט געקענט קריגען די לעצטע טעג, ווייל קויפען פון אַראַבער האָט מען ניט געוואָלט און ניט געקענט, האָט זיך געהיצט: „אַ „בצלאל" האָבען מיר, קונסט האָבען מיר און אַ רעטאַך ניט!" ער וואָלט בעסער געוואָלט זעהן אַ אידישען רעטאַך ווי אַ אידישען מוזעאום. אייער זיינען דאָ קליי־נינקע און מען עסט זיי פיעל; פּוטער איז דאָ עפּעס אַ שיטערע סאָרט, אפשר דערפאַר, וואָס ס'איז איין קיין ניטאָ. דערהויפּט איז דאָס עסען דאָ נישט איינגעפונדעוועט. עס איז עפּעס אַ צופעליג עסען און ניט געזונד.

איבערהויפּט שיינט עס, אַז דאָס גאַנצע לעבען איז דאָ אַ צו־פעליגס, אַלץ געהט, ווי עס טרעפט זיך. באַשטענדיג איז דאָ, ווי דער פילאָזאָף זאָגט, בלויז דער וועקסעל, דאָס שטענדיגע ענדערען זיך... מען זאָגט, אַז אַלץ בייט זיך דאָ פון שעה צו שעה, אין אַ יאָהר דערקענט מען דאָ ניט אינסטיטוציעס, הייזער און גאַסען...

באַשטענדיג איז דאָ בלויז די זון מיט איהר ווייסען שיין. אין פוילען קאָנטראַסט צו איהר איז דאָס, וואָס זי באַשיינט. מענשען אומרוהיגע, באַוועגליכע, גאַסען ענגינקע און פאַרפּלאָנטערטע, און פרויען אַלטע און ניט שעהנע. יאָ, איינע פון די גרעסטע ענטוישונ־גען זיינען דאָ די פרויען. ניטאָ קיין שעהנע פרויען, אָדער מען זעהט זיי ניט. אויסגעדאַרטע, אויסגעמאַטערטע, טרוקענע, מיט קורצע פיס. ווי קומט עס צו ניו יאָרק מיט איהרע פאַרביגע מיידע־לעך! ? ניטאָ דאָ קיין שעהנע פרויען! עס טרעפען זיך אַמאָל צוויי גרויסע שוואַרצע אויגען און אַ לענגליך אָריענטאַליש פּנים'על, אָבער זעלטען. פאַרקעהרט, די מענער זיינען דאָ זעהר שעהן. די איינציגע האָפנונג זיינען די חלוצות אונזערע, מיידלעך פון פוילען און רוסלאַנד.

אַרבייט זיך אָבער אוים דאָ צו די חלוצים, ווי איך האָב מורא, דיזעלבע באַציהונג ווי צום לעגיאָנער. איך האָב מורא, אַז עס ווי־

רערהאַלט זיך די געשיכטע. ווידער ווערט איינע פון אונזערע ליכ־טיגסטע הייליגסטע זאַכען פאַרשוועכט און פאַרפאַטשקעט. מען הויבט דאָ אָן אין געוויסע קרייזען ווענען דעם החלוץ צו רעדען מיט סאַרקאַזם, מיט גרינגשעצונג, מיט פאַראַכטונג. ער איז אַ צו־שטערער, נישט אַ בויער, ער איז אַ באָלשעוויק, ער איז אַן אָפּגע־ריסענער, ער איז אַן אַפּיקורוס, ער פאַרשפּרייט גאַטסלאַזיגקייט, פרייע ליעבע, ער פאַרשוועכט דאָס אידענטום, א. ז. וו. ווען איך האָב דאָס ערשטע מאָל אַזאַ געשפּרעך דערהערט, האָט עס מיר אַ שטאָך געטאָן אין הארצען. איך האָב דערזעהן „גייסטער״: דעם פאַרשפּיגנעם, פאַרשפּאַטעטען אידישען לעגיאָנער.

יאָ, די פרויען זיינען דאָ ניט דאָס געפלעגטע, געצערטעלטע מענשען־וועזען ווי אין דער מערב. איך האָב געזעהן אראַבישע מו־טערס, גיבענדיג זייערע זויג־קינדער אַזאַ געלע, אונמעגליך — אויסגעדאַרטע ברוסט, אַז בלויז דער נישט איבערקלייבערישער אראַבישער בחור׳על, האָט עס געקענט אָננעמען. אַן אַמעריקאַנער קינד וואָלט דאָס געוויס מיט פּראָטעסט צוריקגעוויזען.

מען זאָגט מיר, אַז עס זיינען דאָ יאָ פאַראַן שעהנע פרויען, נאָר מען באַהאַלט זיי. דאַן קען אויך זיין, אַז מען באַהאַלט דאָ מוזיק. ווייל דאָס איז נאָך אַ זאַך, וואָס איך געפין דאָ ניט. מען שפּיעלט דאָ זעהר ווייניג. זעלטען־זעלטען ווען עס דערהערט זיך אַ פּיאַנאָ פון ערגעץ אַ הויז — אַ פּיעדעל אָדער עפּעס אַן אינסטרו־מענט. זעהר ווייניגע מענשען קענען אויף עפּעס שפּיעלען. און זינגען זינגט מען דאָ אויך ניט פיעל. בלויז די נייע אידישע יוגענד זינגט — אָבער שפּיעלען שפּיעלט מען ניט. הויבט מען אָן טאַנצען קומט אויס אַליין דערביי צו זינגען די טאַנץ־מוזיק. דאָס איז שווער און עס געהט שלעכט. איך בין געווען ביי קליינע שמחה׳לעך וואו די יוגענד האָט זיך געריסען פון דער הויט, געטאַנצט ביז ערשעפּונג, ביז אָנידערפאַלען, אַליין געשריען און געליאַרעמט, אָבער עס האָט געפעהלט די נשמה, אַ וועלכער ניט איז מוזיק־אינסטרומענטעל, וואָס וואָלט אָפּגעפרישט די גאַנצע שטימונג. זעלטען, זעלטען, דער־הערט מען אַז אַראַבער פון דעם רוקען פון אַ הויכען קעמעל אַרונ־טערציהענדיג אַ לאַנג צוציגענע מעלאָדיע, פאַרשלאָפען און לאַנג־זאַם־צוציגען, ווי די אויגען און די פיס פון דעם קעמעל...

יאָ, מענשען לעבען דאָ מיט די אויגען. פאַר די אויגען איז דאָ אַ וואונדערבאַרע וועלט, שעהנקייט אָהן אַ סוף. מען לעבט מיט די

אוינגען און מיט פּאָליטיק. הערבערט סעמועל, ענגלאַנד, מאַנדאַט, ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע, אַמעריקאַ, מאַפּסען, אַראַבער, קאָלאָ־ניסטען, חלוצים, צייטונגען. דיפּלאָמאַטיע, דאָס איז, וואָס מען פאַר־טרינקט דאָ מיט געשמאַקען ירושלים׳ער וואַסער און מען רויכערט צו מיט אַ סיגאַרעטעל. מען רויכערט דאָ זעהר פיעל און וואָס מיר איז אויפגעפאַלען, קליינע אינגלעך רויכערען דאָ לעגאַלערווייזע. איך האָב אַפּט געזעהן אין די ישיבות אינגלעך פון 11־12 יאָהר אי־בער אַ גמרא פאַרציהען זיך מיט זייערע דינע קלינגענדע שטימע־לעך און מיט אַ בלויען סיגאַרעטען רויכעל. דאָס, זאָגט מען מיר, איז געבליבען אַ ירושה פון דער מלחמה־צייט. קינדער זיינען דאָ אייגענאַרטיגע, שעהנע, קרעפטיגע און שטאָלצע, טייוועל׳ש שטאָל־צע. איך זיץ אַמאָל אין גאַס און צייכען. קומען קינדער און שטעלען זיך אַרום; האָב איך די ערשטע צייט געפּרובט זיי אָוועקטרייבען. האָב איך געקראָגען אַן אָפּאָזיציע אַזאַ קרעפטיגע און שאַרפע, אַז איך האָב עס גלייך אויפגעגעבען. „וואָס הייסט, האָבען זיי מיר אַ זאָג געטאָן, דו הייסט אונז אָוועקגעהן, מיר זיינען דאָ אין דער היים, דו ביזט געקומען, טאָ געה דו אָוועק, אויב דיר איז נישט באַקוועם". איך האָב גלייך פאַרשטאַנען, אַז איך דאַרף אונטערהאַנדלען וועגען שלום, אַז ניט, וועל איך האָבען אַ שלעכטען סוף. צייט דעם לאָז איך זיי קוקען, וויפיעל זיי ווילען, און די גאַסען־קינדער זיינען געוואָרען מיינע בעסטע פריינד.

די גאַסען פון ירושלים שטעלען פאַר פאַר קינדער זעהר אַ קליינעם אינטערעס. זיי געפינען דאָ גאַר ניט פאַר זיך אויסער פליעגען. קיינע גאַסען־סצענקעס, קיינע גאַסען־קוריאָזיטעטען, וואָס אַמוזירען קינדער. פאַר די צוויי וואָכען, וואָס איך בין דאָ, האָב איך געזעהן בלויז איין גאַסען־סצענקע. דאָס איז געווען אויף דער באַזאַר־גאַס. אַן אַראַבער האָט געשלאָגען אויף עפּעס אַ טאַמבאַרין און אַ יונג מיידעלע פון אַ יאָהר 12 האָט געטאַנצט און דאָס פּנים׳על איז ביי איהר געווען אויסגעפאַרבט מיט בלוי דאָרט, וואו ביי מע־נער וואַקסען באָרד און וואָנצעס, די נעגעל רויט באַפאַרבט און די אויגען אונשולדיג פאַרשלאָפען. דער טאַנץ איז געווען זעהר אַן אויסגעלאַסענער, און דאָס פּנים׳על אַן אונשולדיגס...

פיעלע אידישע אינגעלעך האָבען דאָ אַ זאַך, וואָס פאַרנעמט זייער צייט. דאָס איז גרייזלען זייערע פּאה׳לעך. אַזוי פיעל אינגע־לעך מיט לאַנגע פּאה׳לעך האָב איך אין קיין שטאָדט ניט געזעהן.

מען איז פרום. שבת אין ירושלים איז ווערט צו זעהן, שבת'דיגע קליידער, שטריימלעך, א וועלט מיט שטריימלעך, מוסף ביים כותל מערבי, טשאלענט, וועלכען איך האב שוין א צוואנציג יאהר ניט פארזוכט, האט מיר דא ווידער פארשאפט בויך־וועהטאג. אין אבענד די יוגענד־שפאציר איבער די גאסען פון דער נייער שטאדט מיט שבת'דיגע אויגען און פלירט דאס איז שעהן... ס'איז צויבער־שעהן... אלע סארטען קליידער: פעסקען פון די תימנער. פאר־ביגע כאלאטען און געשטרייפטע, און אלע באגאסען פון דעם זעל־טענעם ירושלים לבנה־שיין. אין דערזעלבער צייט זיצען אנדערע יונגע לייט, פרייגעזאנענע, אין דער ארבייטער־קיך גרופענווייז און מען רעדט, אויף עפעס שבת'דיגס... דעם שבת אין ירושלים פיה־לען אלע פרומע און פרייע, ווייל עס איז שבת און זונטאג צו דער־זעלבער צייט. אין דער ארבייטער קיך איז אימער פריש און לעבעדיג און זאט. דא איז מען אין דער היים און דערהויפט נאך פאר ווייניג געלד. דא קען מען שלאפען און זאט עסען א טאג פאר צוואנציג פיאסטער. שלאפען אויף א ריינעם, ציכטיגען בעטעל און א לופ־טיגען צימער קאסט 5 פיאסטער (20 סענט), 2 אייער א פיאסטער און א האלב, פוטער איין פיאסטער, סארדינס 1 און א האלב, א שטיק הערינג — א פיאסטער, סאלאד — א פיאסטער, טיי — א האלבער פיאסטער א גלאז, מאסלינקעס — 1 פיאסטער, ברויט — איין און א האלב; א גאנצער מיטאג־עסען פון פלייש און סופ און קאמפאט קאסט 7 און א האלב פיאסטער, דאס איז, הייסט עס, א דרייסיג סענט. קורץ, דאס איז א פלאץ, וואס גיט דעם אר־בייטער א מעגליכקייט צו לעבען. און עס איז ווירקליך אימער פול מיט מענשען יונגווארג, פרישע און לוסטיגע. פאליטיש איז דער פלאץ נייטראל. אויף די ווענט הענגען בילדער פון דר. זשיטלאוו־סקי, פרץ, ביאליק, הערצעל, קארל מארקס און בארוכאוו...

איבער דעם גאנצען לעבען הענגט אבער יעצט א וואלקען פון די לעצטע בלוטיגע פאסירונגען. אנגעשטרענגט זיינען די באצי־הונגען צווישען אידען און אראבער. מען האלט זיך אפ פון האנדלען איינער מיט דעם צווייטען. אין יפו באיקאטירען די אראבער דעם אידישען קויפער. ווילען איהם נישט פארקויפען קיין גרינס, קיין אייער, קיין פוטער. אראבער האבען זיך אפגעזאגט אפצולאדען פון א שיף אידישע פאסאזשירען, וועלכע האבען געמוזט אפפאהרען, ניט אראפשטייגענדיג אין יפו... אראבער זיינען פלוצלונג אוים־

געוואקסען אָרגאַניזאַטאָריש, פּאָליטיש רייפער געוואָרען, האָבען, ווי עס שיינט, פיהרער, וועלכע רעדען זיי איין און מאַכען זיי פאָל־גען. קורץ, דאָס פיהלט מען יעצט. און אידען, כאָטש אָהן מורא, קוקען מיט א געוויסען ערנסטען בליק, קוקען באַוואוסט וועגען דער פּראָבלעם. מען איז באַזאָרגט, דאָך נישט שרעקעדיג. אַבסאָלוט נישט שרעקעדיג. שרעק איז א זאַך, וואָס דער פּאָלעסטינער איד קען נים.

זיי שרעקט אפילו נישט זייער אידישער טעאַטער... איין מאָל אין צוויי דריי וואָכען גיט מען דאָרט א פּאָרשטעלונג. היינט וועט מען שפּיעלען הירשביינ׳ס „די פּוסטע קרעטשמע“. זאָל נאָר דער טעאַטער אַליין „תיאטרון ציון“ נים זיין היינט א „פּוסטע קרעטש־מע“, א „הפונדק השמם“, ווי מען זאָגט עס איז אין העברעאיש..

.1921

שבת צו נאַכט אויף דער יפו׳ער גאַס אין ירושלים

נו יאָ, האָט עס גאָר אַנדערש געקאָנט זיין? אַזאַ גרויסע שטאָדט ווי ירושלים, אַזאַ פּולסבּלוטיגע יוגענט, וואָס האָט אויגען, מיילער און פיס, זאָלען נישט האָבען אַ גאַס פאַר שפּאַציר! און דאָך איז דאָס געווען אַזוי. ערשט פאַר דריי־פיער יאָהר. ערגעץ אַרום די בוכאַרער הייזער פלעגט מען זיך אַרומדרעהען שבת אָוועגט. כאַפּען אַ שוואַרצען בליק פון אַ בוכאַרער מיידעל און אַ נערוועזען צאַפּעל פון צוויי לאַנגע, יונגע פאה׳לעך. ס׳איז אָבער ניט געווען דאָס, נאָך וואָס די יוגענט האָט געלעכצט. ס׳איז געווען ווייט און ענג און קורץ. די יוגענט האָט געזוכט אַ טעריטאָריע און האָט זי געפונען. די יפו׳ער גאַס איז געוואָרען פאַר זיי דאָס, וואָס די דע־ריבאַסאָווסקאַיאַ איז פאַר אָדעס, קרעשטשאַטיק פאַר קיעוו, נעווסקי פּראָספּעקט פאַר פּעטראָגראַד, און די גרענד סטריט פאַר ניו יאָרקער איסט־סאַיד.

די יפו׳ער גאַס איז די לענגסטע גאַס אין ירושלים. זי ציהט זיך פון דעם יפו׳ער טויער. אַרויף־צו פאַרביי דעם נייעם גאָר־טען מיט מוזיק און אייז־קרים, לויפט פאַרביי דעם טעאַטער „ציון“. שטעלט זיך ווייטער אָפּ אויף אַ ווייַלע ביים „המשביר“, דאָרטען וואו די „בית הכרם“ אויטאָמאָבילען דרעהען זיך הין און צוריק און געהט ווייטער שטויביג און שטיינערדיג, אַזש ביז, און אַביסעל ווייטער, דעם משוגעים־הויז, מושב־זקנים און אפילו דאָרטען ענ־דיגט זי זיך ניט. זי בויט זיך ווייטער און מען שמועסט, אַז ביז „מוצא“, די אַרבייטער־קאָלאָניע לעבען ירושלים, וועט זיך די יפו׳ער גאַס ציהען. אויב דאָס זאָל זיין ריכטיג, קאָן זי זיך דאַן מעסטען מיט דער לענג פון אַ ניו יאָרקער עווענוי.

זי איז די לענגסטע גאַס אין ירושלים, זי איז די מאָדערנסטע, די אידישסטע, זי איז די שטויביגסטע, די באַלויכטענסטע, די לעבעדיגסטע. די בעסטע קראָמען, רעסטאָראַנען, פאָטאָגראַפיעס, גאַזאָזען, באַנקען, אינסטיטוציעס, דענטיסטען, אויטאָמאָבילען גע־פינען זיך דאָ. ס׳איז, מיט איין וואָרט, די בראָדוויי פון ירושלים.

ליגט אַזוי די לאַנגע גאַס אַ גאַנצע וואָך אין שטויב און גאַ־זאַז (סאָדאַ־וואַסער), און זי איז אַלץ, אָבער ניט שעהן. קומט אָבער שבת אָוועגט עפענט די גאַס אויף איהרע שוואַרצע אידישע אוי־גען, טוט אָן אַ בונטען קלייד, זעצט אַרויף איבער זיך אַ מיריאַד

שטערען, אַן אויסגעשייערטע לבנה, אָדער עטליכע עלעקטרישע לאַמפּען און צעשפּילט זיך אין אַ לייכטפוסיגען, לייכטזיניגען, הין און־העער לויף פון אַ יונגען פלירט.

יאַ, די יפו'ער גאַס איז די גאַס פון פלירט שבת אווענט. די גאַנצע וואָך איז זי פאַרטאָן אין מסחר, שבת אווענט אין פלירט. דאָ איז פאַרטראָטען יעדער סאָרט פלירט, וואָס די הייליגע שטאָט פאַרמאָגט, פונקט ווי ס'איז פאַרטראָטען יעדע גרופּע פון דער פאַר־שידענאַרטיגער אידישער באַפעלקערונג פון ירושלים. די גאַס איז לאַנג און פלאַץ איז דאָ פאַר יעדען. אויף דעם שטיק גאַס פון דעם יפו'ער טויער ביז דער רעדאַקציע פון „דאָר היום“ שפּאַצירט די בורזשואַזע אינטעליגענץ, געמישט מיט קריסטליך־אַראַבישער אינ־טעליגענץ; דאָרט איז דער גאַרטען מיט מוזיק און אייז־קרים, די מוזיק הערט מען פון דרויסען און „אייז־קרים“ עסט מען אין דער פאַנטאַזיע. דער גאַרטען ווערט שטאַרק באַזוכט פון דרויסען, אי־נעווייניג איז ער גערוים־ליידיג. דער פלירט אַרום דעם גאַרטען און איבערהויפּט אויף דעם דאָזיגען שטיק יפו'ער גאַס, איז אַ באַלעבאַטישער, אַ געאַרעמטער. דאָ געהן פאַרלעד מיט אַנשטענ־דיגע אַבזיכטען, געלעכטער הערט זיך ניט, אַנשטאָט דעם — אַ באַמערקונג אין פראַנצויזיש, אין ענגליש. אַנגעטאָן איז מען דאָ טאַדעללאָז אייראָפּעאיש, ספּעציעל די אַראַבישע יוגענט. אַן אַראַ־בישער בחור טראָגט די בעסטע פאַר הויזען, וואָס ירושלים קאָן באַווייזען; דער צוגעפּרעסטער קנייטש איז די גלייכסטע ליניע, וואָס געאָמעטריע קאָן אַנווייזען. זיין העמדעל, זיין שניפּסעל, זיינע שיך זענען פּערפעקט. בלויז די דאַמען זייערע זענען געשמאַקלאָז. ווייט ניט דאָס וואָס די מענער; זעהען אויס ווי שיקסעס, מעש־טשאַנקעס... אויפ'ן פּנים ווייס און רויז, שוואַרצע, לאַקירטע שיכ־לאַך אויף די פיס, און מאָדנע היט אויף די קעפּ. דאָ איז אייגענט־ליך קיין פלירט ניטאָ. זיי ווייסען ווייניג פון דער דאָזיגער איידע־לער קונסט.

דער פלירט הויבט זיך גלייך אָן פון דעם עק יפו'ער גאַס וואו די רעדאַקציע פון „דאָר היום“ שטעהט. די שטיק גאַס ביז איבער דער „בצלאל“ גאַס איז דער חלוצים ראַיאָן. דאָ געפינט זיך די אַרבייטער־קיך, די אַרבייטער ביבליאָטעק, שלאָף־פּלעצער און אַר־בייטער־בערזע. אַזוי צו זאָגען. דאָ זעהט מען די פאַרברענטע חלוצים־פּנים'ער נאָר וואָס איז שטאָדט אָנגעקומענע אויף אַ באַזוך.

דא זעהט מען חברה פון ירושלים׳ער „גדוד־העבודה״ ; דא דרע־העז זיך ארום חברה, וואס האבען דערוויייל קיין ארבייט ניט און גלאט אזוי פועלים פון אלע סארטען און טיפען. מיידלעך אין ווייסע קליידלעך, קורצע האר און ברוינע ארעמס, רעדען רוסיש און העב־רעאיש, איין זאץ רוסיש, צוויי העברעאישע אדער פארקערט. דא שפאצירען די יונגע חברה אין ווייסע העמדלעך מיט אפגעלייגטע קאלנערס, גרויסע קעפ האר, קורצע הויזען, נאקעטע פיס. מען שפאצירט אפט אין גרופען, אין פארלעך, אמאל שטיל זינגענדיג, לאכענדיג, אמאל ארומגענומען, פאר די הענט געהאלטען, אבער קיינמאל ניט צירליך געארעמט. דאס איז א בורזשואזע ערפינדונג, און די חלוצים האלטען ניט פון דעם. אויב ארומנעמען — טא זאל זיין ארומגענומען. זייער פלירט איז ניט דער געוועהנליכער שפיעל אין יונגע נארישקייטען, פלוידעריי מיט געלעכטערלעך, נאר א געוויכטיגער, מען רעדט שווערע זאכען, מען האלט זיך פאר די הענט און מען דיסקוטירט, מען האלט די האנט ארום דער מיי־דעל׳ס טאליע און מען פאלעמיזירט, ביז מען קומט צו דער בצלאל גאס. דא, אויב מען דערפיהלט אז די דיסקוסיע דארף זיך פאר־ענדיגען מיט א קוש, פארקירעוועט מען אין דער דאזיגער קונסט־גאס. דארט וואו עס ווערט גאר טונקעל, דארט זעצט מען זיך אנידער און מען ברענגט די פאלעמיק צו א שלום.

דער טייל פון יפו׳ער גאס, וואס קאן גערופען ווערען דער חלוצים ראיאן, איז דער געדיכטסטער. אהער פארשפאצירען אריין עלעמענטען פון דער בורזשואזיע און פון פרענקישען, בוכארישען, תימנ׳ישען יוגענטליכען אידענטום. דער צאלרייכסטער עלעמענט איז דער פרענקישער (ספרד׳ישער).

די פרענקישע יוגענט שטרעבט צו ווערען מיט לייטען גלייך, אדער בעסער געזאגט, צו אשכנזים גלייך. ווייסען זיי אבער ניט ווי אזוי. טוען זיי זיך אן אין קאשקעטלעך און אזעלכע הויזען און זשאקעטען פון געלער פארוסינע. איך דערקען א ספרד׳ישען יונגענמאן גלייך נאך זיין אנצוג. דער בחור האט געוועהנליך שעה־נע, שווארצע אויגען, איבערהויפט א שעהנעם אויסקוק ; זיין קאסטיום אבער מאכט איהם קאמיש. אויך דאס מיידעל, די יונגע, איז אויך אומבאהאלפען אין איהר אסימילאציע מיט די אשכנזים : זי טוט זיך אן עפעס אין סיטעץ, עפעס אין גרינע, געלע און ראזעווע, ביליגע, סיצעווע קליידער, ווייסע זאקען מיט שיך, זעהט אויס

עהנליך צו די קריסטליכע אראבערקעס און טוט אלעס צונישט מא־
כען איהר נאטירליכע שעהנקייט.

געהען זיי ארוים שפאצירען אויף דער יפו'ער גאס ווי ציווי־
ליזירטע אשכנזים טוען, געהען די פארלעך שוויינענדיג איינער
לעבען דעם צווייטען, ווייסען זיי ניט וואס צו זאגען, און וואס צו
טאן, ביז זיי געהען אוועק אהיים. אין דער היים ווייס דער בחור
אביסעל מעהר וואס צו טאן. ער שטעלט זיך ביים מיידעל'ס פענ־
סטער, גיט צו איהר א שמייכעל, ענטפערט זי איהם מיט א שמיי־
כעל — דאן ריהרט ער זי אן, גיט זי א קוויטש, לאזט זי זיך.
וויל ער מעהר — מוז ער חתונה האבען. געהט ער איין אויף דעם —
הויבט זיך אן א לאנגע פראצעדור. מען קלאפט אין בלעכערנע
טאצען א גאנצען חודש צייט, מען טומעלט, מען הוליעט ביז דער
סאמע חתונה. געסט קומען זיך צונויף זעהר פיעל, טישען זיינען
אנגעשטעלט מיט כל המינים צוקערקעס, ניסלעך און קערנדלעך.
געסט זיצען ארום און ארום, אבער צו אלע גוטע זאכען ריהרט זיך
קיינער ניט צו, בלויז די באלעבאטים עסען. זיצען די געסט אפ
און געהען טרוקען אהיים. אזוי איז דאס איינגעפיהרט. זיי זיינען
זעהר קארגע, די ספרדים, און האבען מורא, אז אויב זיי וועלען
עסען ביי אנדערע, וועלען אנדערע עסען ביי זיי. איז שוין גלייי־
כער גארניט אנצוהויבען. ביי דער חתונה ליינט מען אויס אלע
מתנות, וואס דער חתן האט געשיקט און וואס די כלה ברענגט,
און עס ליגט צעלייגט; די געסט באקוקען, באטאפען, באשפרע־
כען און טאטע־מאמע פרעגלען זיך פאר נחת. אין די היימען איז
פרימיטיוו אריענטאליש: מען זיצט אויף דער ערד, מען עסט
מיט די הוילע פינגער און מען זינגט לידער, שלעכט נאכמאכענדיג
די אראבער און די אשכנזים. בלויז שוהלכעלעך אלטע, אינטערעסאנ־
טע, האבען זיי. אין די שוהלען איז בונט־פארביג, שעהנער ווי ביי
די פוילישע און ליטווישע. אבער א חוץ דעם האבען זיי גאר קיין
שעהנקייט ניט, קיין פאעזיע, קיין געזאנג, קיין טאנץ; גארניט
שעהנעס ברענגען זיי אריין אין דעם אלגעמיין אידישען לעבען,
אויסער דער העברעאישער שפראך מיט דער ספרד'ישער אויס־
שפראך.

פיעל אינטערעסאנטער זענען די תימנ'ער עלעמענטען. אויך
זייערע זינדעלעך און טעכטערלעך געהען ארוים שפאצירען אויף
דער יפו'ער גאס. שווארצע, מאגערע, שוויינענדיגע זענען די על־

טערעז, מיט לאנגע, געקרייזעלטע פאות, מיט זעהר דעקאראטיווע קאסטיומען, נישט ווייניגער דעקאראטיוו פון דער אראבישער קליי־ רונג. ווען נישט די לאנגע פאות בייביידע זייטען געזיכט וואלט אוממעגליך געווען צו אונטערשיידען צווישען א תימנ׳ער איד און אן אראבער. ער רעדט אראביש און ווען ער רעדט העברעאיש כאפען אונזערע היימישע העברעאישע רעדנער אויף יעדען קלאנג. זיי דאכט זיך, אז די תימנ׳ער רעדען מלא־חן. פרעגט איהר זיי, ווארום זיי ווערען אזוי אנטציקט פון דעם תימנ׳ער׳ס העברעאיש? ענטפערען זיי: ווייל עס קלינגט ווי אראביש. אזא ענטפער ערגערט מיך שטענדיג. אבער די תימנ׳ער זענען אין דעם גאר ניט שולדיג. זיי רעדען אזוי ווי זיי רעדען און ווילען גאר ניט נאכמאכען די אראבער. פארקעהרט זיי זיינען אזוי פארליעבט אין דאס אידישע פון לאנד אין ארץ־ישראל און אידישען נאציאנא־ ליזם, זיי זענען די הייסעסטע אידישע פאטריאטען, וואס זענען גרייט יעדע ווילע זייער לעבען אוועקצוגעבען פאר דער אידעע פון אידישען ארץ־ישראל. דאס איז ווייל פאר זיי איז באמת שוין איצט, באלד ביים אריינקומען אין לאנד, ארץ־ישראל געווארען דאס געבענשטע לאנד. זיי לעבען דא א מענשליך לעבען אין פאר־ גלייך מיט דעם ביטערען לעבען אין תימן. די יוגענד טוט זיך אן ווי די חלוצים, אויך די מיידלעך וואלטען גרייליך געוואלט ווערען עהנליך צו חלוצות. איך האב איינע אזא געטראפען אין כפר גלעדי, שווארץ ווי א ציגיינערקע, א גרויסען קאפ ווילדע האר, ווייסע ציין האט זי געזונגען מיט א טיפער שטים תימנ׳ער לידער, אזעלכע וואונדערליכע, אז די גאנצע קבוצה פלעגט הערען פארגאפט. אט, זעהט איהר, די תימנ׳ער טראגען יא אריין עפעס אייגענארטיגס, אין אידישען לעבען. איך מיין די עלטערע עלעמענטען. אין בער היים ביי זיך, זינגען זיי אייגענטימליכע לידער, פארבענקטע און פארצוקטע און טאנצען אויך זעהר זונדערבאר. א טאנץ ביי זיי באשטעהט ניט פון שטארקע באוועגונגען, שפרונגען און פיגורען נאר פון שטעהן כמעט אויף איין ארט און אויסבייגען הענט, ברוסט, רוקען, האלז, קאפ. ער איז אזוי ערפינדעריש, אזוי עקזא־ טיש אין אט די דאזיגע קליינע באוועגונגען און דערביי דרעהט זיך זיין פנים מיט די לאנגע דינע פאות, דער פנים מאגער און ברענענד, עס פארכאפט אזש א מיסטישער געפיהל.

אויך זייער יוגענד איז נישט ווייט אוועק אין דער קונסט

פון פלירט. מען גערט שטום צוזאמען, דערנאך צעגעהט מען זיך אהיים און דער בחור פאלגט דער מיידעל ניט נאך, אפילו צו איהר פענסטער. גארניט. די הייראט אראנזשירען די עלטערען. מיידלעך הייראטהען פריה, עלטערע מענער נעהמען נאך גאר יונגע קינדער. דאס וועט אבער לאנג ניט אנהאלטען; אויך זיי שטרע־בען צו זייז גלייך צו מענשען און דאס הייסט: גלייך צו די רוסי־שע, פוילישע, דייטשע אידען. ווייל נאך אלעמען זענען זיי די בוי־ער פון לאנד.

שעהנער פאר אלץ איז אבער ווען א בוכארער מיידעל מיט א בחור קומען ארויס שפאצירען. ווען זי איז אנגעטאן אין איהר בוכארער פיעל־פארביגען קאסטיום איז זי ווי א בת־מלכה פון א צויבער־מעשה'לע. דער בחור געהט שוויינענד לעבען איהר,ביידע באוואוסט ווענען דער גרויסער און וויכטיגער שעה אין זייער לע־בען, דער שפאציר אויף דער יפו'ער גאס.

די יפו'ער גאס לויפט פארביי די „מאה שערים". דעם אלטען פלאנטער פון הונדערט הייזער און טויערען. עס איז א געשלא־סענע וועלט, א זונדערבארער געדרעה פון הייזלעך, קליינטלעך און הונדערט־פראצענטיגע פרומקייט. דארט איז מען פרום אויפ'ן העכסטען שטאפעל. דאך די יוגענט קען ניט ביישטעהן דעם נסיון פון דער יפו'ער גאס און עס גנב'ענען זיך ארויס פון איהרע טונ־קעלע טויערען שטילע פארלאך. זי, א כשר אידיש טעכטעריל, געהט מיט אראפגעלאזענע אויגען; ער, א דינינקער, זיידענער יונגערמאנטשיק, מיט גלאנציגע, לאנגע, ברוינע פאות, געהט לע־בען איהר, אביסעל געבויגען פאראויס, זאגט איהר עפעס, הערט זיך איין אין איהר ענטפער, בויגט זיך נאך מעהר אויס, ווייל איהר איז די אויגען אריינקוקען. — לאזט זי די אויגען נאך טיפער ארונטער.

אט אזוי איז די יפו'ער גאס שבת אווענט: געדיכט, יונג און באוועגליך, אויגען גלאנצען, זוכען אנדערע אויגען, מען גריסט זיך, מען שפאסט, מען רעדט און מען פארדעדט זיך. אויבען הענגט א בלויער טיפער הימעל, שטערען אהן א צאל, די לבנה שיינט מיט איהר געל־גרינעם ליכט און די יפו'ער גאס ווערט די אינגסטע גאס פון דער עלטסטער שטאדט אין דער וועלט.

.1924

ביים כותל מערבי

עס זיינען דאָ זאַכען אויף דער וועלט וועלכע עס איז שווער צו באַשרייבען און אוממעגליך צו מאָלען. דער ניאַגאַרער וואַסער־פאַל איז נישט צו באַשרייבען און די מיטאָג־זון איז אוממעגליך צו מאָהלען. אויך די כותל המערבי איז צו גרויס פאַר פען און פּינזעל, די אַסאָציאַציעס, עמאָציעס וואָס זי רופט אַרויס, זיינען צו־שטאַרק פאַר אַ שרייבער'ר וואָרט . . . אָבער מענשען זיינען געקומען און האָבען זיך אַרומגעשטעלט אַרום דער וואַנט, האָבען זיך צו־לייגט אין דעם קליינעם הויף, אָנגעפילט די לופט מיט די וואָכע־דיגע געשרייען און ווערטער, האָבען די לופט אַרום דער וואַנט שטויביג מיט מענשליכע נידעריגע ליידענשאַפטען געמאַכט און די וואַנט, די אַלטע, די גרויע, די הערליכע, איז קלענער געוואָרען אַזוי, אַז די פען וואַגט שוין זי צו באַשרייבען, און דער פּינזעל פיהלט זיך בכח זי צו באַמאָהלען.

כמעט יעדען טאָג קום איך צו דער וואַנט פון געוויין. איך קען שוין גענוי דעם לאַבירינט פון די ענגע, שמוציגע געסלעך, טרעפּלעך, ווענדונגען און קרומונגען וואָס פיהרען צו דער וואַנט. איך קען שוין כמעט יעדען בעטלער וואָס ליגט אָדער זיצט אויף דעם וועג צו דער וואַנט און אַרום דער וואַנט... יעדען טויבען, יעדען קאַליקע, יעדען בלינדען. בלינדע! פון וואַנען נעהמען זיך אַזוי פיעל בלינדע אין ירושלים?! אַמאָל ווייזט זיך מיר אויס, אַז ירושלים איז אַ שטאָדט פון בלינדע, אַזוי פיעל באַגעגענט מען זיי איבער די גאַסען, מיט אויסגעלאָשענע, אָפענע אָדער מיט בעלמעס באַ־דעקטע ווייסע אויגען... געהען מיט הויך־אויפגעהויבענע קעפּ, קוקען גלייך אויף דער זון און טאַפּען מיט'ן שטעקעל די טרעפּלעך פון די קרומע געסלעך. טרעף איך אַ בלינדען, קען איך די אויגען פון איהם ניט אָפּרייסען, ער זעהט אויס ווי אַ פאַרגליווערטער יאָמער. צו זיין אַ בלינדער איז איבערהויפּט אַ שרעקליכע שטראָף פון גאָט, צו זיין אַ בלינדער אין דער ליכטיגער שטאָדט ירושלים איז דאָ דאָפּעלט שרעקליך. מיט דער שרעקליכער שטראָף זיינען באַזונדערס די אַראַבער באַשטראָפט... קינדער, פרויען, מענער, אַלט און יונג, ליידען אויף די אויגען און אַ גרויסער טייל פון זיי ווערען בלינד...

יעדען טאג כמעט קום איך צו דער „וואנט פון געוויין" און גיי אוועק מיט א געמיט פון וועהטאג און שאנד. ערגעץ זעהט מען ניט אונזער כבוד אזוי פארשוועכט, אונזערע געפיהלען אזוי באליידיגט ווי גראד דא ביי דעם כותל המערבי. אלע הייזלעך און געסלעך באלאנגען צו אראבער. דירעקט ביי דער סאמע „וואנט" וואוינען זיי. זייערע טירען און פענסטער געהן ארויס צו דער „וואנט" די גאנצע צייט געהן זיי דורך, געהן אריין, ארויס, שלעפען זעק, מיסט, די קינדער זייערע לויפען ארום מיט געשריי און ויטשעריי... זיי שטופען די וואס זיינען געקומען אין הייליגען ציטער אנקוקען און אויסוויינען זיך ביי דער „וואנט", רייסען איבער מיט הילכיגען געלעכטער זייער שטימונג, שפילען זיך אין שטיינדלעך און כאפעניש. קורץ, ס'איז די גרעסטע אנשיקעניש פאר א פלאץ פון אנדאכט און הייליגקייט. און ס'איז ניטא קיינער, וואס זאל די קינדער הייסען זיין שטיל, ווייל ס'איז זייער באדען און מיר זיינען איינגעבעטענע. דער גאנצער פלאץ, דער גאנצער לאבירינט פון הייזלעך איז א מאכמעדאנישער הקדש. דירה-געלט צאהלט קיינער ניט. יעדערער וואס דערפיהלט אין זיך דעם דראנג אויסצולעבען זיינע טעג אין הייליגקייט און שמוץ, קלייבט זיך אריין אין דעם פלאץ ארום דער „וואנט", וואס איז אויך ניט וויט פון זייער גרעסטען און פרעכטיגען מעטשעט, מאסק אמאר. זיי רעכענען, אז אויך די „וואנט" איז א טייל פון זייער הייליגטום. איבערהויפט אלע אידישע הייליגטימער זיינען ביי זיי פאררעכענט אויך פאר זייערע, אפשר נאך מעהר זייערע ווי אונזערע. „רבי מאיר בעל הנס", למשל, איז זייער א „חאוואדזשי". „שמעון הצדיק" אויך זייערער. זייער חשבון איז א פראסטער: באלד אז אידען האלטען אימיצען פאר וויכטיג, לוינט זיך דאך געווים פאר זיי אויך איהם צו האלטען פאר וויכטיג. דעם דאזיגען פלאץ ארום דער וואנט האט מען עטליכע מאל געפרואווט אפקויפען. דער פלאן איז געווען, דעם גאנצער לאבירינט אוועקצורייניגען און אויפבויען אנטקעגען דער „וואנט" א גראנדיעזע שוהל. ווילען אבער די אראבער פאר קיינע מיליאנען נישט פארקויפען קיין פום ערד פון דעם דאזיגען הקדש. מענשען אבער זאגען, אז עס רעדט זיך נאר אזוי „פאר קיין געלד". דער אמת איז, זאגען זיי, אז מען האט זיי נאך ניט אנגעבאטען קיין פרייז, וואס זאל זיי טאקע אונטערקויפען. ווי די זאך זאל ניט זיין, זיי האלטען

בײַ דער „װאַנט“

זיך ביי אונזער „וואנט" ווי בעלי־בתים און ווייסען ניט פון קיין רעספעקט און קיין אפהאלט. איך האב בייגעוואוינט אזא סצענע: איינמאל, שבת אין דער פריה, צו שחרית, איז געשטאנען א מנין אידען און מען האט געדאווענט. האט זיך אן אראבערקע פאר־וואלט אויפזוכען איהר פארלארענעם האן, האט זי אויפגעהויבען א טשיק־טשיק־טשיק־געשריי פאר א גוטער שעה צייט. מען האט ניט געקענט הערען קיין איין ווארט פון דעם חזן, פון דעם דאווע־נען, און אויפגעהערט שרייען האט זי ווען זי האט שוין קיין כח מעהר ניט געהאט. אן אנדערש מאל האט אן אראבער, וועמענס הויז האט זיין ארויסגאנג גראד אויף דעם כותל המערבי, געבראכט צו פיהרען צוויי אייזלען און זיי אנגעהויבען אנלאדען מיט שטיי־נער. די אייזלען האבען זיך געשטופט צווישען די דאוונער, הא־בען געשריען און אייזעלשע שטיק געפראוועט. און צום סוף האט איינער פון די אייזלען אנידערגעלעגט א הויפען שמוץ גלייך ביי דער „וואנט". א איד וואס איז גראד געשטאנען דערביי, האט אין שרעק אנגעוויזען דעם שייגעץ אויף דעם, מאכענדיג מיט די הענט באוועגונגען, אז יענער זאל עס אפרייניגען. דער שייגעץ האט זיך פון ארט ניט גערירט און בלויז געלאכט, ביז ס'איז געקומען א איד מיט א בעזים און אפגערייניגט דעם שמוץ. אין מיר האט דאס פנים פאר בושה געפלאמט. וואלט אזא זאך מעגליך געווען ביי דעם מאסק אמער, דעם מאכמעדאנישען היילגטום? מען וואלט דארט דער'הרג'עט אויפ'ן שטעל יענעם, וואס וואלט געוואגט די קלענסטע באליידיגונג. עס האט פאסירט מיט יאהרען צוריק, אז אן ענגלענדערין איז געקומען אין דעם הויפט־מעטשעט, וואס מיר רופען מקום־המקדש, ווייל ער שטעהט דארט וואו דער בית־המקדש איז געשטאנען, איז זי געקומען גראד ווען די מוסול־מאנער האבען געדאווענט. איז איהר עפעס אויסגעקומען קאמיש, און זי האט א לאך געטאן. איז צוגעשפרונגען צו איהר אן אראַ־בער און מיט א קינזשאל זי דערשטאכען אויף טויט. זייט דאן לאזט מען קיין פרעמדען ניט אריין אין מעטשעט בעת מען דאַ־ווענט דארט. איבערהויפט איז א פרעמדען, ניט קיין מוסולמאנער, דער צוטריט גאנץ שווער. מיך האט מען דריי מאל אפגעשטעלט און צוריקגעקערט ווען איך האב זיך דארט באוויזען. אויך דער אריינטריט צו די קריסטליכע היילגטימער איז ניט גאנץ פריי. בלויז אונזער איינציגער פלאץ, די „וואנט", איז הפקר פאר יעדען

צו יעדער צייט, און קיינער זשענירט זיך ניט! פּאַטאַגראַפּען, מאַווינג פּיקטשורס אַפּערייטאָרס קומען, שטעלען זיך אין מיטען מיט זייערע קאַמעראַס, פרעגען ביי קיינעם נישט, רעדען הויך, לאַכען, דרעהען זיך אַרום און שפּייען אין פּנים יעדען געפיהל פון רעספּעקט און אַנשטענדיגקייט.

שולדיג אין דעם איז קיין אַנדערער ווי די פרומע אידישע וועלט. זיי האָבען נישט גענוג מוט צו נעהמען די זאַך שטרענג אין זייערע הענט. איהר מעגט זיכער זיין, אַז ווען דאָס וואָלט געווען דער עסק פון די חלוצים, וואָלטען אַזעלכע באַליידיגונגען נישט דערלאָזען געוואָרען.

קומט אייך אָבער אוים צו פאַרברענגען ביי דער „וואַנט" עטליכע שטונדען נאָכאַנאַנד, לעבט איהר דורך מאָמענטען פון שטילקייט און איידעלער שטימונג. עס טרעפט אין דער פריה, ווען די „וואַנט" און דער פּלאַץ לעבען דער „וואַנט" ליגען אין דעם קיהלען מאָרגען־שאָטען און דער אַראַבישער געסט איז נאָך אין דרעמעל, דאַן רוהט ביי דער „וואַנט" דער טויזענד יאָהריגער אידישער בראָך און אַמאָליגע הערליכקייט אין איהר גאַנצען שטור־מען פּאַטאָס. עטליכע ספרד׳ישע בעטלער אין זייערע דעקאָראַטיווע לומפּען זיצען ניט אין זייערע בעטלערישע פּאָזען אויף דער ערד. נאָר שטעהען ביי דער „וואַנט" אין מאָרגען־געבעט. זיי הערען דאַן אויף צו זיין בעטלער, זיי זעהען אוים ווי ריטער פון הייליגען פּלאַץ. איבערהויפּט זיינען די ספרד׳ישע בעטלער נישט קיין אומ־כבוד פאַר דעם פּלאַץ. אפילו ווען זיי בעטלען, איז דאָס אויך מיט א געוויסער ווירדע. זייערע אָריענטאַלישע קליידער, זייערע ביבלישע פּאָזען און פּנים׳ער, זייערע מאָנומענטאַלע זשעסטען און בערד זיינען באמת אַנגענעהם. זיי גיבען צו דעם פּלאַץ א געוויסען טאָן. ספּעציעל ווען זיי זאָגען אין א שטילען זאַנדערבאַר זינגענדען טאָן זייערע ספּעציעלע תפלות. עס בילדעט זיך עפּעס א זאָנדערבאַר קלינגענדער כאָר ווי פון עפּעס ווייטע לענדער. רייסט זיך אָבער אין דעם כאָר אריין אַן אשכנזי, ספּעציעל א פּוילישער איד, מאַכט ער צונישט די גאַנצע שטימונג. ער ליאַרמט, מאַכט ווילדע קולות, קעהרט וועלטען און האַלט זיך איבערהויפּט לעבערליך. ספּעציעל איז אויפפאַלענד איינער א קורצער געלער איד מיט א ווילד בער־דעל. ער עסט זיך אריין אין די אַלטע שטיינער, עס זעהט אוים ווי ער וואָלט זיי געביסען, ער קוועטשט זיך אריין אין זיי, ער שרייט,

ער שעפּטשעט, ער בייזערט זיך, ער בעט, ער לאַשטשעט, ער מאַכט אַזעלכע מאָדנע ליידנשאַפטליכע באַוועגונגען, אַז עס ווערט כמעט אומאַנשטענדיג ערנסטיש און עס ווילט זיך איהם אָוועקטרייבען...
אַן אַנדער פּוילישער איד, וועלכער קומט זעהר אָפט, אימפּראָוויזירט גאַנצע פּאָליטישע רעדעס צו דעם אַלמעכטיגען, זיצענדיג ביי דער אַלטער, שטומער וואַנט... איינמאָל האָט ער פּלוצלונג אויסגעשריען, רבונו של עולם, טאַטע זיסער, פּאַרוואָס זיי יאָ און אונז נישט, זיי יאָ און אונז נישט... און אַזוי אַ פינף מאָל נאָכאַנאַנד. מיט אַ קוויטשעדיגען טאָן ווי אין אַ היסטעריקע... עס איז געווען אַזוי אויפפאַלענד, אַז אַלע האָבען זיך אומגעקוקט און איינער אַ בלייכער, שטילער יונגערמאַנטשיק מיט לאַנגע געקרייזעלטע פאות האָט אַ קורצען לאַך געטאָן. אַ ווײַלע שפּעטער זעה איך ווי דער בלאַסער בחור׳ל דרעהט זיך אַרום דעם פּוילישען איד, און ענדליך געהט ער צו צו איהם און זאָגט איהם אין אַ בעטענדען טאָן: „זייט מיר מוחל, איך בעט אייך". קוקט איהם דאָס פּויליש אידעל אָן, און פרעגט מיט די אויגען: „וואָס?"... „וואָס איך האָב אַ לאַך געטאָן... איך האָב עס ניט געוואָלט. דאָס איז מיין נאַטור אַזאַ. זייט מיר מוחל..." דער פּוילישער אידעל האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, ווי איינער זאָגט, אויך מיר אַן ענין!... און איז זיך אַוועק ווייטער אין זיין לאַמענטאַציע. ביי מיר אָבער האָבען זיך טרערען אין די אויגען געשטעלט, דאָס ערדעל־נשמה׳דיגע אין מענשען האָט זיך פּלוצלונג ענטפּלעקט פאַר מיר פון גאָר אַן אומגעריכטער זייט...

נישט אַלע פּוילישע אידען זיינען אַזעלכע צופּלאַכטענע. עס קומען אויך שעהנע אידען. איבערהויפּט שפּילען יעצט די פּוילישע אידען אַ ראָל אין ארץ־ישראל. זיי זיינען יעצט די האָפנונג פון לאַנד. אַמעריקאַ הויבט אָן צו ענטוישען. צו גרויס איז די ערוואַרטונג, צו קליין דער אָפּרוף... פּוילען אָבער איז איצטער אין יענער שטימונג פון עקזאַלטאַציע. אין פּוילען האָט אַ ציטער געטאָן די אידישע נשמה פאַר ארץ ישראל און מען רעדט, מען קלויבט זיך און מען פאָהרט טאַקע מיט פאַמיליעס, מיט פאַרמעגענס. מען האָט זיך אַ לאָז געטאָן אַהערצו, ערנסט, מען קוקט אויף ארץ־ישראל ווי אויף אַן לאַנד פון רעטונג, ווי מען פלעגט קוקען אויף אַמעריקאַ... יאָ, יאָ, פּוילען ליפערט חלוצים, אידען מיט פאַמיליעס, אידען מיט געלט, מיט געשעפטסזין... קומט אַזאַ פּוילישער

באַלעבאַס צו דעם „וואַנט", דערשפּירען שוין די בעטלער, די שמשים און אַנדערע. מען בילדעט אַן אַטמאָספערע אַרום איהם. מען לאָזט איהם זאָגען „קדיש", אָדער דאַוונען אַ מנחה... ער טוט עס מיט ווירדע, דערנאָך צוטיילט ער אַ געשמאַקע נדבה, ניט יעדען באַזונדער, נאָר איינעם, דעם הויפּט־בעטלער, און יענער פאַרטיילט שוין גלייך צווישען אַלעמען. דערמיט ווערט אַפּגעהיט דער כבוד פון דעם הייליגען פּלאַץ. די ספרד'ישע אידען זיינען ספּעציאַליסטען אין דעם פאַך פון בעטלעריי און לאַמענטאַציעס. די ליטווישע און פּוילישע אידען קענען קיין קאָנקורענץ מיט זיי ניט אויסהאַלטען. דאַרום איז דער גאַנצער „טרייד" אין זייערע הענט אויסשליסליך. טרעפט זיך, אַז עס קומט אַ איד צו דער כותל המערבי, וויל זיך אויסוויינען און קען ניט, די אויגען זיינען ביי איהם אויף אַ טרוקענעם פּלאַץ, דאַן נעמט זיך אַ ספרד'ישער איד אָדער פרוי צו טאָן די אַרבייט פאַר איהם און מען צונעהמט איהם אַזוי, אַז ער דערפיהלט די זאַלציגע פליסיגקייט אין זיין מויל אויך. אָבער אַלעס מיט אַ געוויסע דעקאָראַטיווען זשעסט און שעהנקייט.

אמת שעהן ווערט ביי דער „וואַנט" פרייטאָג אָוונט און שבת אין דער פריה. דאַן קומען די שטריימלעך און די פאַרביגע אַטלאַסענע קאַפּאָטעס. געלע, גרינע, בלויע, זיידענע, באַרכאַטענע קאַפּאָטעס, פוטערנע ברייטע שטריימלעך, געבאַליעטע פאות. שעהנע וויסע אָדער שוואַרצע בערד... דאַן דאַוונט מען אין אַ גרעסערען עולם, מען דאַוונט מיט געפיהל, און עס דערוואַרעמט. עס פאַרנעהמט ביים האַרץ אַפילו דעם קאַלטסטען נישט־גלויבער.

ווייבער באַזונדער, מענער באַזונדער. דאָך מישט מען זיך אָפּט אויס. קומט אַמאָל אַ פריילין מיט אַ זאַנטיקעל מיט אַ קאָקעטיש אנצוגעל, נעהמט אַרויס אַ קליין סידור'ל און שטעלט זיך אוועק לעבען אַזאַ צופּלאַכטענעם פּוילישען וועלטאַיינליינגער. קוקען זיך ביידע אַן אַ וויילע פון דער זייט און מען צורוקט זיך שטילינקערהייט. קומען אַהערצו פון גאָר דער וועלט פאַרשוינען, אידען מיט טיורבאַנען, מיט צילינדרען, מיט קאַשקעטען, מיט רויטע פעסקעס, אידען אַזעלכע וואָס איהר האָט זיי אין אַ וויסטען חלום אַפילו ניט געזעהן. קומען קראַנקע, קַעמען אומגליקליכֶע, מען קושט די אַלטע צוקנייטשטע שטיינער, מען ציגדט אַן ליכטלעך און מען וויינט זיך אויס די וועהטאָגען. אַמאָל בילדעט זיך אַ כאָר פון וויינערס, אַזוי אין אַקאָרד, אַ סאָפּראַנאָ וואָס קוויטשעט, אַ באַס

וואָס כליפּעט און אַן אַלט וואָס פאַרציהט זיך... זיצסט, הערסט זיך איין, גיט עס דיר אַ קלעם ביים האַרצען, אָבער דערנאָך ווערט עס פאַרדראָסיק. ס׳אַראַ צעקראָכען פאָלק דאָס איז, אַזוי ווײנט איינער, וואָס האָט שוין אין זיך יעדען בטחון פאַרלוירען, וואָס האָט שוין גאָר קיין ברעקעל שטאָלץ אין זיך, גאָר ניט, — אַ לוויזער טייג...

שבת און יום־טוב ווײנט מען ניט. שבת און יום־טוב בעטעלט מען ניט. די שטימונג איז דאַן אַ געלייטערטע.

פאַנטאַסטיש, גרויס איז די „וואַנט" ביינאַכט. זי איז גרין, די שאָטענס טיעף־בלוי... צינדט אַן אימיצער אַ ליכטעל, איז עס ווי אַ גאָלדענער שטערען אַראָפּגענידערט.

בעטלער ביים אַריינגאַנג צו דער „וואַנט".

תשעה באָבביים כותל מערבי

מיר איז באַשערט געווען אין מיין לעצטער נאַכט, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין ירושלים, איבערצולעבן געפיהלען און זעהן זאַכען אויף וועלכע איך האָב זיך ניט געריכט. תשעה־באב איז אויס־געפאַלען שבת, האָט מען דעם פאַסטען איבערגעטראָגען אויף זונ־טאָג, די תחינות אָבער ביי דער כותל־מערבי האָט מען אָפּגעהאַל־טען שבת־נאַכט. דאָס איז געווען אַ נאַכט וואָס וועט בלייבען אין זכרון פון יעדען וואָס האָט זי דורכגעלעבט ביי דער „וואַנט פון געוויין", איבער די געסלעך פון דער אַלטער שטאָדט און אַרום די מויערען פון ירושלים. איך האָב אָפּגעמאַכט מיט מיינעם אַ גוטען פריינד, אַז דעם טאָג זאָלען מיר זיין צוויי מאָל ביי דער כותל־מערבי. איין מאָל אַ זייגער זיבען אָווענד, דאָס צווייטע מאָל — צוועלף ביינאַכט. דער שכל דערפון איז געווען, צו זעהן וואָס דאָרט קומט פאָר אין אָווענד, ווען די גרויסע מאַסע מענשען קומט אָן, און דערנאָך, שפּעטער, ווען עס בלייבען בלויז די אַלטע, ווייסע אידען, מיט די לאַנגע גרויסע בערד און בלייכע פנים'ער, אונזערע שעהנע אַלטע אידען, ווען זיי בלייבען אַליין צו באַוויינען די פאַרלוירענע הערליכקייט . . .

שוין גלייך נאָכמיטאָג האָבען אָנגעהויבען שטראָמען מענשען צו דעם לאַבירינט פון קרומע געסלאַך אין דער אַלטער שטאָדט. אויפ'ן וועג צו דער „וואַנט" דורך די דאָזיגע געסלאַך זיינען גע־שטאַנען פּאָליסלייט און האָבען ניט דורכגעלאָזען קיין קריסטען און קיין מאַכמעדאַנער. דאָס איז דאָס איינציגע מאָל אין יאָהר ווען אידען דערלויבען זיך אַזאַ וואוילטאָג ווי נישט צוצולאָזען קיין פרעמדע באַאָבאַכטער.

די קריסטען און די מוסולמאַנער, ספּעציעל די מוסולמאַנער, טוען דאָס יעדען טאָג פון יאָהר. אין מאַסק־אָמאַר איז כמעט אומ־מעגליך אַריינצוקומען אין זייערען אַ יום־טוב און זיכער ניט אין צייט פון גאָטעס־דינסט. ביי אונז אָבער ערלויבט מען זיך צו לאַכען, זיך האַלטען גראָב און ביי קיינעם געפינט זיך ניט גענוג מוט אָפּצושטעלען און פאַרוועהרען עס. דעם טאָג אָבער פון תשעה־

באב האָט מען דאָך זיך אָנגענומען מיט כח און געמאַכט אַ פּאַרבאָט פאַר „פרעמדע" צוצוקומען צו אונזער טרויער.

ווען מיר זיינען אָנגעקומען צו דער כותל מערבי זיבען אַ זייגער אין אָוונט איז שוין דאָרט געווען אַזוי געדיכט, אַז דורכצושטופּען זיך איז געווען זעהר אַ שווערער ענין. און ווען מיר האָבען נאָך לאַנגער מיה זיך דאָך דורכגעשטופּט צום מויער פון דעם אַמאָליגען בית־המקדש האָבען מיר דערזעהן אויף דער ערד אידען מיט געלע ליכטלאַך אין די הענט איינגעבויגען איבער געלע אַלטע צעריסענע בלעטלאַך פון ספרים. אַרום זיי זיינען געשטאַנען אידען פון כל־המינים און האָבען אויף די זיצענדע אידען געקוקט, דערוואַרטענ־דיג פון זיי עפּעס אַ פאָרשטעלונג. זיי האָבען געוואַרט אויף דעם מאָמענט ווען מען וועט אָנהויבען „שפּאַלטען הימלען", אויפ־טרייסלען די ערד דורך שטראָמען פון טרעהרען און געוואַלד־געשרייען, און זיינען דערפאַר געווען ענטוישט, ווען צייט איז פאַר־גאַנגען און די אידען אויף דער ערד זיינען געזעסען שטיל פאַרטאָן אין זיך, שאָקלענדיג זיך מיט די געלע ליכטלאַך איבער די געלע בלעטער.

מען איז געזעסען צירקלען־וויז, גרופּירענדיג זיך אַרום איינעם אַן עלטערען אידען, וואָס האָט באַלד אויפגעהויבען זיין אַלטען צי־טערדיגען קול און אַרויסגעזאָגט די ערשטע קלאָג־ווערטער „איכה ישבה"... מיין פריינד און איך האָבען זיך אַראָפּגעלאָזט אויף דער ערד, האָט מען אויך אויף אונז אָנגעהויבען קוקען מיט ניי־געריגקייט און דערנאָך מיט ענטוישונג, די בליקען זיינען געווען קאַלטע און האָבען אונז באַלד דערעסען. מיר האָבען זיך אויפגע־הויבען און זיך צוריק אַרויסגערוקט.

ווען מיר זיינען צוגעקומען צום יפו'ר טויער, דערזעהען מיר אָנקומען אַ מאַרשירענדע יונגע אַרמיי. מיידלעך און יונגען, רייה נאָך רייה, הונדערט, צוויי הונדערט, פינף הונדערט, און אפשר טויזענד און אין טאַקט קלאַפּען אָפּ זייערע פיס אין דער שטילקייט פון דער נאַכט.

„וואָס איז דאָס פאַר אַ מאַרש?" פרעג איך.

„דאָס איז אַ שפּאַציר אַרום די מויערען און טויערען פון ירושלים," ענטפערט מען מיר. „דער יונגער ספרד'ישער בחור, אביסר, וואָס קען יעדער שטיינדעל פון אונזער לאַנד, ער וועט אַלץ ווייזען און ערקלערען, קומט מיט."

ווי קען מען זיך אפזאגען צו זעהן ירושלים ביינאכט ווען די לבנה באגיסט די שטיינער מיט א גרינליכען ליכט? ... און באלד האט אויך מיין פוס אפגעשלאגען דעם טאקט צוזאמען מיט די הונ־דערטער אנדערע. מיינע אויגען האבען זיך געעפענט פאר דעם שוי־שפיל פון לבנה־ליכט, שטערען־שימער און בלויע שאטענס. מיינע אויערען האבען דורשטיג איינגעזאפט יעדען ווארט פון אונזער פיהרער און דעם אנטציקטען געמורמעל פון דער יונגווארג.

האט איהר דען א באגריף פון דעם וואס פאר א יוגענד מיר האבען אין ארץ ישראל? ניטא אויף דער וועלט אזא איידעלע, מוטיגע, זעלבסט־באוואוסטע גייסט־און קערפערליך־העהרליכע יוגענד ווי מיר האבען דא! אזא יוגענד ווערט געבוירען ווען א פאלק לעבט איבער אנטשיידענדע מאמענטען אין זיין געשיכטליכען גורל. די יוגענד אין ארץ ישראל שאפט דאס לעבען, זי איז אומעטום, בא־טייליגט זיך אין אלע געשעהעענישען, פאליטישע, סאציאלע און אפילו רעליגיעזע, נישט זייענדיג אליין רעליגיעז. און די יוגענד מאכט פון יעדער קלענסטער זאך א גרויסען, אימפאזאנטען יום־טוב. ווען די פראצעסיע האט זיך אפגעשטעלט ביים מגדל דוד, גע־מאכט א גרויסען האלב־קרייז ארום דעם אלטען טורעם און דער יונגער ספרדי האט זיך אויפגעהויבען אויף א גרויסען שטיין און האט אנגעהויבען דערצעהלען די לעגענדען וועגען דוד המלכ'ס טור־רעם, דעם יפו'ער טויער, און אלע זיינען געשטאנען און זיך איינ־געהערט, האט עס אויסגעוויזען ווי אז ארמיי פון באגייסטערטע קעמפער געהט איינגעמען די פעסטונג און אט באלד וועט דער גע־נעראל ארויסלאזען א קאמפס־רוף און דאס יונגע ווייס־געקליידטע חיל וועט זיך ארויפווארפען אויף דער טונקעלער פעסטונג און זי איינגעמען.

אראבער און קריסטען האבען זיך פון וויטען צונויפגענומען, געקוקט און געשטוינט. אויף זייערע פנים'ער איז געלעגען אויסגע־דריקט רעספעקט און מורא צו דערזעלבער צייט. מיר האבען דאס געפיהלט. דער שפאציר צום קבר פון רב מאיר בעל הנס, צו מיראן אויף ל"ג בעומר טראגען דעם כאראקטער פון א פאליטישער דע־מאנסטראציע אויסער דעם וואס זיי זיינען א רעליגיעזער יום־טוב. די יוגענד פארשטעהט עס און שטרעבט דערפאר צו מאכען אלע אונזערע יום־טובים אימפאזאנט ווי נאר מעגליך. זיי קומען אין

מאסען, האלטען זיך גרויסארטיג און ווארפען ארויף א מורא און רעספעקט צו אונז ביי אונזערע שכנים.

פון דעם יפו'ער טויער זיינען מיר אוועק צום ציון־טויער, דער־נאך צו די אנדערע טויערען ארום און ארום דער וואנט. מיר האבען זיך ארומגעזעצט ארום דער יד־אבשלום, דערנאך ארום דעם אלטען פיראמידען־ארטיגען קבר פון דעם צארענדיגען זכריה הנביא... ווען דער רעדנער איז געקומען אין זיין דערצעהלונג צו דעם מאָ־מענט פון'ם נביא'ס טויט און דערנאך צו זיין זידענד בלוט, ווי עס האט זיך ניט געקענט איינשטילען, ביז מען האט ניט געדראהט אויסצושלאכטען דאס גאנצע פאלק ישראל, האט דער פאטהאס דערגרייכט דעם העכסטען פלוג. מיר האט זיך געדאכט, אז אויך דאס בלוט אין די אדערען פון אונזער יוגענט זידט און זידט און וועט זיך ניט איינשטילען ביז דאס פאלק ישראל וועט ניט אויפגע־ריכט ווערען. דאס בלוט אין די אדערען פון דער יונגוואַרג האט שוין אנגעהויבען שפילען ביים יפו'ער טויער... די יונגע הערצער האבען שוין ביים יפו'ער טויער דערפיהלט די שעהנקייט פון דער נאכט, דעם גראנדיעזען צויבער פון די אלטע מויערען און טויערען באלויכטען פון דעם געל־גרינעם נאכט־ליכט. זיי האבען באלד פון אנהויב דערפיהלט מיט אלע חושים זייערע וועך זיי זיינען, די קינדער פון אן אלט, אוראלט פאלק, וואו זיי האבען פלוצלינג דער־זעהן דעם מאמענט אין זיין גאנצער הערלישער פאנטאסטישער, אומענדליך שעהנער געשטאלט... אויף יעדענס פנים האט מען געקענט לייענען די ווערטער: „מיר באוויינען היינט דעם חורבן, אבער מיר בויען דאך ווידער, היינט בויען מיר דאך ווידער, מיר קעהרען זיך ווידער אום צו אונזער מאכט און הערליכקייט! וואס־זשע איז דא צו וויינען און טרויערען?! פארקערט, היינט איז א טאג פון גרויסער פרייד, פון גרויסען יובעל, היינט דארפען אלע אויי־גען שטראלען, און ניט פון טרויער, און אויב א טרעהר ציטערט זאל עס זיין א טרעהר פון שמחה... היינט זאל עס געזונגען ווע־רען, היינט זאל עס געטאנצט ווערען, היינט מעהר ווי אלע טאג, ווייל מען בויט ירושלים! און ווער בויט ירושלים? מיר, מיר בויען ירושלים!... אט דאס האט די יוגענד דערפיהלט שוין אין אנהויב אווענד און דער געפיהל איז געוואקסען וואס נעהענטער מיר זיי־נען געקומען אין אונזער מארש ארום די מויערען צו דער אלטער וואנט, דעם איינציג־איבערגעבליבענעם מויער פון אלע מויערען,

„וואָס זיינען געשטאַנען אין דער אַלטער ירושלים, צו דעם כותל מערבי.“

די פרעהליכקייט איז אָבער געבליבן אין די הערצער, זי האָט געשפּילט און געשפּרודעלט אינ׳ם בלוט; זי האָט זיך אָבער נישט געלאָזט זעהן און ניט הערען. עס האָבען זיך טאַקע אָנגעהויבען שטילע לידער־געזאַנגען, אָבער הויך זיינען די לידער ניט געשטי־גען, מען האָט זיך ניט ערלויבט אויס רעספּעקט צו אונזערע אַלטע, ווייסע אידען; די פיס האָבען זיך געהויבען צום טאַנץ און עס האָט אויסגעזעהן, אַז אָט־אָט לאָזט זיך די פּראָצעסיע אַוועק אין אַ ווילדען האָרא־טאַנץ, מען האָט אָבער דערשטיקט אין זיך דעם וויל־דען טאַנץ־לוסט כדי נישט וועה צו טאָן אונזערע אַלטע, גרויע באַ־וויינער...

פּונקט צוועלף אַ זייגער ביינאַכט האָבען מיר אין אונזער קרייז־מאַרש דערגרייכט די „כותל מערבי“. געקומען זיינען מיר ניט אין געשלאָסענע רייהען, נאָר גרופּען־ווייז און מיר האָבען דאָרט גע־טראָפען „די אַלטע“, „די ווייסע...“ זיי זיינען געזעסען מיט די פּנים׳ער צו דער וואַנט מיט ליכט איבער די בלעטער און האָבען געוויינט. און ווי געוויינט?! אַזוי באַוויינט מען אַ טויטען, אַ טייע־רען היים־געליבטען זוהן, ווען דער טויטער ליגט פאַר די אויגען. מען האָט זיך געוואָרפען פאַר וועהטאָג מיט די קעפּ צו די שטיינער פון דעם מויער, מען האָט מיט וועה־געשרייען געשפּאָלטען די שטיינער, ווייך געמאַכט די פעלזען. עס איז געווען אַ יאָמער פול מיט ברענענדער ליידענשאַפט, עס איז געווען אַ געוויין מיט אַזוי פיעל קראַפט און געוואַלד, אַז עס איז שוין ניט געווען קיין צייכען פון פאַרצווייפלונג נאָר פון כח. מיר האָבען דערזעהן אַ געוואַלדיגען כח אין זייער אוממאַכט; אַ גבורה אין זייער שוואַכקייט. מיר, די בויער, די יונגע, די פריידיגע זיינען געשטאַנען פאַר די פּאַסיווע, די אַלטע, די טרויעריגע און האָבען געמאָסטען אונזערע כחות מיט זייערע, ווער איז שטאַרקער: מיר, אין בויען צי זיי, אין באַוויי־נען?!

מיט די שומרונים אויפ'ן באַרג גריזים

אין הארץ פון ארץ ישראל צווישען יהודה און גליל ליגען די בערג פון אפרים און איבער די בערג פון אפרים הויבט זיך ברייט און לעגענדאַריש דער באַרג גריזים.

שטיל איז ארום א גאַנץ יאָהר, שטיל איז אויך דער באַרג. אין זיך פאַרטאָן חלומ'ט דער אַלטער גיגאַנט וועגען זיינע פאַרגאַנגענע טעג און אַמביציעס. ליידענשאַפטען באַוועגען זיין שטיינערנע האַרץ, און אַלץ געגען איינעם — א געגנער, וואָס איז פיעל קלענער פאַר איהם, וואָס האָט זיך אָבער ערוואָרבען א וועלט־מאַכט. אַט די דאָזיגע וועלט־מאַכט אַוועקצונעמען פאַר זיך חלומ'ט דער גיגאַנט. אנטקעגען איהם ליגט זיין פאַרשאָלטענער ברודער דער באַרג „עבל", דער הר־הקללה, אָבער נישט וועגען איהם טראַכט ער, נאָר וועגען א היגעל אין יהודה, — דעם באַרג המוריה. שכם און ירושלים, הר גריזים און הר המוריה!ביידע שעהן, ביידע אַלט, ביידע אריסטאָקראַטיש. ווער זאָל דעם טראָן פאַרנעמען? ! און אויף פסח שפּיעלט זיך אָפּ די דראַמאַ. דער אַלטער באַרג פון אפרים פּרובירט זיינע כחות און הויבט אויף זיין קאָפּ געגען הימעל.

דאָס וואָס ס'איז פאַרגעקומען היי־יאָהר אויפ'ן אַלטען באַרג פון אפרים, איז דער אָנהויב אָדער דער סוף פון א דראַמאַ, עס האָט דעם אַלטען באַרג אויפגעטרייסעלט. — עפּעס וועט געשעהן!

אידען לעבען איצטער איבער אין ארץ־ישראל א בעסערען יאָהר. אויפ'ן הארצען איז גרינגער, מאַטעריעל, עפּעס בעסער, ס'איז זיכערער, ס'איז רוהיגער, מיט די אראַבישע שכנים ווערט מען נעענטער, זיי האָבען דעם טריט צו אונז געמאַכט, זיי באָטען אונז אָן דעם באָדען, מען קען קויפען וואָס מען וויל, וויפיעל מען וויל, און פאַר וועלכען פּרייז מען וויל... וואָלט נאָר געלט געוועזן...

קורץ, אידען לעבען איצט איבער א הייטערען פסח, אַן אמת'ן יום־טוב; האָט מען זיך א לאָז געטאָן אויף פסח קיין ירושלים. ווי־זשע דען? און די אַלטע שטאָדט האָט א שמייכעל געטאָן מיט אַלע איהרע שטיינער און אָנגעטאָן איהר בעסטען גאָלד אויף די מויערען אויפצונעמען די געסט...

אָבער פרײדיגקײט אין די נשמות פון דער יוגענד איז דאָ גענוג פאַר צװײען, און מען האָט זיך אױך אַ לאָז געטאָן קײן שכם צו די ראָמאַנטישע אײנזאַמע ברידער אונזערע, צו דעם הײפעלע שומרונים, די כהנים און סאָלדאַטען פון בארג גריזים. מען האָט זיך אַ לאָז געטאָן פון אַלע עקען לאַנד אױף פסח, צו זעהן װי די אַלטע זונדערבאַרע סעקטע האַלט אױף אַן אַלט צאַנקעדיג פײערל. איך בין פאַרכאַפּט געװאָרען פון דעם אַלגעמײנעם צוג און, װען איך האָב זיך דערװאוסט, אַז אַ גרופּע אַרבײטער אין ירושלים לאָזט זיך געהן אַהין, האָב איך זיך אַנגעשלאָסען.

דער פסח בײ די שומרונים איז הײנטיגס יאָהר אױסגעפאַלען אױף דאָנערשטאָג, אַ טאָג פריהער פאַר דעם פסח אין ירושלים, אַזױ דאָס דאָנערשטאָג פריה, זיבען אַ זײגער האָבען מיר געדאַרפט אַרױספאָהרען פון ירושלים.

בײם „בית העם" איז געװען דער טרעפונגס־פונקט פון אַלע די, װאָס האָבען זיך באַטײליגט אין דעם צוג. איך האָב מיר גענומען אױף אַ טאָג שפּײז, מײן סקיצען־ביכעל און אַ װאַרימען בגד, גרײט אױף אַלץ װאָס אַ נאַכט אױף אַ בארג קאָן אָנבאָטען. בײם „בית העם" איז שױן געװען לעבעדיג. גרױסע טראָקס זײנען געשטאַנען זיבען אין צאָהל, יעדער טראָק באַשטימט פאַר פערציג מענשען: יונגע אַרבײטער, מײדלאַך, יעדער מיט אַ רענצעל אױף די פלײ־צעס, פרעהליך, אױפגעלײגט! מען גריסט זיך, מען שטופּט זיך, מען פּאַקט אָן די טראָקס, מען פרעהט זיך מיט דער ענגשאַפט, יונגװאַרג שטיפט... מען ריהרט זיך פון אָרט; מיט געזאַנג און געלעכטער לאָזט מען זיך דורך די פאַר קרומע געסלעך פון ירושלים און באַלד איז מען שױן אױף אַ װײסען שאָסעי, אַ לאַנגע, קאָפּ־ריזנע לענטע, װאָס לױפט אַרױף און אַראָפּ אומדערװאַרטעט הין און צוריק...

מען פאָהרט!

געזאָגט האָט מען אונז, אַז די שומרונים שעכטען דעם קרבן פסח אַרום זעקס אין אָװענד; עס איז שױן באַלד צײט, און מיר האָבען נאָך אַ שטיק װעג צו־פוס צו באַשטײגען דעם בארג גריזים. אָבער װי פאָהרט מען נישט אָנקוקען די רואינען פון דער אַמאָ־ליגער שטאָדט שומרון, איצט באַקאַנט אונטער דעם רױמישען נאָמען סעבאַסטיאַ!

לאָזען מיר זיך אַהין: אַ גרינע געגענד פון לינקס, װיסטע פעל־

זען־בערג — פון רעכטס, — דער בארג פון ברכה און דער בארג פון קללה . . . עס איז קלאר פארוואס. אבער אט קומען אונז אנטקעגען א גרופע חלוצים, אזעלכע ווי די וואס זיצען אויף די טראקס: — שלום! חברים! — שלום! — פון וואנען? — פון חיפה! מען שרייט, מען יובעלט, מען האט פארגעסען דעם פאר־באט. און באלד א נייע גרופע: — שלום! — פון וואנען?! — פון גליל! און באלד א דריטע. מען גערט, מען ציהט זיך פון אלע זייטען, צופוס, יונג, פריש און פרעהליך! צוגעברענטע פנים׳ער, ווייסע צייהן! געהט מען צופוס גאנצע טעג; מען שפאנט, מען מעסט אויס אונזער לאנד, מען גריסט יעדען טראט, שלום! שלום. חברים, ליבע חברים! דאס הארץ ווערט איבערפולט פאר פרייד! גאט וואס פאר א וואונדערבארע יוגענד מיר האבען! אט דאס זיינען אונזערע „הרי הברכה...״

די טונקעלע שאטענס זיינען שוין איבער׳ן פייערדיגען בארג אויך. עס האבען זיך אנגעצונדען שטערען. דערגרייכט! און מיר האבען פאר זיך דערזעהן א בילד וואס איז געווען ווי א פאנטאזיע פון א נביא: שווארץ דער בארג פון מענשען!, עס האט גע־הערשט א געדעמפט מורמלען ווי דער גערויש פון א ים. אלע שפראכען, אלע סארטען מענשען: אידען, אראבער, ענגלענדער, דייטשען, אפיצערען, ציווילנע, אגאנצער לאגערביידלאך, אין די ביידלאך ליכט. וועמעס ביידלאך זיינען דאס? דאס האבען די שומרונים אויפגעשטעלט פאר זיך. געוועהנליך וואוינען זיי איז שטאט, אהער, אויפ׳ן בארג, זיינען זיי געקומען פאר דער פסח־וואך און האבען אויפגעשטעלט ביידלאך. מיר קוקען אריין אין די ביידלאך. אויף דער ערד טעפיכער, עס ליגען אדער זיצען מענער, שעהנע, אייד־לע, שווארץ־האריגע, גרויסע פארטראכטע. אבער די ווייבער זייערע, אויסגעדארטע, מיאוס׳ע! אויך די קינדער שוואכינקע! מיין גאט, וואס פאר א ווייבער זיי האבען דאס. און אפילו דאס, זאגט מען אונז, איז ביי זיי א גרויסע מציאה. ווערט א מיידעלע גע־בוירען, איז דאס א גאנצער גליק, מען פאר׳קנס׳ט זי גלייך פאר דעם רייכסטען קאנדידאט, און קאנדידאטען זיינען דא צעהן פאר איינעם. ס׳איז א טראגעדיע,—זיי הייראטען ניט מיט קיין אנדערע ווי בלויז מיט שומרונים׳ס בלוט, געהט דאס בלוט אויס... אבער וואס טוט זיך דארט אין מיטען?! א געדיכטע וואנט מענשען, מ׳שטעהט אויף שטיינער, אויף אקסעל, מ׳שטופט זיך, איך קעמף

מיר אוים אַ פּלאַץ, און דערזעה: אַ פופציג מענשען, אַנגעטאָן אין ווייסען, שוואַרצהאַריגע, ווייסהאַריגע, שטעהען איינער אַנטקעגען דעם אַנדערען, מאַכען מיט די הענט און שרייען: אַ־אַ־אַ מיט באַנומענע קולות. דערנאָך הויבען זיי די הענט צום הימעל און שרייען. איך פאַרשטעה קיין וואָרט ניט, — אַזעלכע ווילדע געשרייען! איך דערזעה, אַז זיי שטעהען איבער געשאָכטענע פינף לעמעלאַך, אַ פייער ווערט צעלייגט, עס פלאַמט אויף, צינדט אָן אַלע פּנים'ער. טויזענטער אויגען קוקען אָנגעשטרענגט אויף דעם הייפעלע זאָנדערבאַרע פאַנאַטיקער, אונזערע פאַנטאַסטישע ברידער.

מיט אַמאָל ווערט שטיל, פון צווישען דער שוואַרצער וואַנט מענשען האָט זיך דערהערט אַ שטים. מילער רעדט! מילער רעדט! — ווער איז מילער? — איהר ווייסט ניט? דאָס איז דער איינציגער איד אויסער די שומרונים וואָס די אַראַבער קאָנען ניט אַרויסטרייבען פון שכם. אַ לעהרער ביי די שומרונים. ער האָט באַשלאָסען, אַז מען וועט איהם ניט אַרויסטרייבען פון שכם. די אַראַבער האָבען איהם געסטראַשעט מיט קלעפּ, מיט טויט. עס העלפט ניט... לעבט ער אין שכם און לערענט די שומרונים העברעאיש און אידישקייט. ער רעדט:

„מיר זיינען געקומען אין טויזענטער הייזאָהר צו באַגריסען אייך, ברידער אונזערע!... מיר ווילען אייך זאָגען, אַז איהר זענט פון אונז ניט פאַרגעסען... אַז איר זענט אַ טייל פון אונז און אונזער בלוט און פלייש... מיר ווילען איהר זאָלט ווּיסען, אַז אונזערע האָפנונגען זיינען נישט קיין אַנדערע ווי אייערע... קומט נאָהענט צו אונז, אונזער האַרץ איז אָפען פאַר אייך!...

איינער פון די שומרונים, אַ יונגער, האָט אין גוטען העברעאיש געענטפערט, אַז זיי זיינען איבערראַשט פון אַזאַ אומגעוועהנליכען באַזוך, אַז זיי זיינען ניט צוגעגרייט, אַז, אם ירצה השם, איבער־אַ־יאָהר, וועלען זיי צוגרייטען פּלאַץ פאַר אַלעמען צו שלאָפען און טישען צו זיצען און אָנטיילנעמען אין דעם קרבן פסח... אַז אויך ער האָפט אויף אַ דערנעהענטערונג צווישען זיינע ברידער מיט דעם פאָלק ישראל...

אַ־אַ־אַ! — האָבען אונטערגעכאַפּט די זונדערבאַרע טונקעלע מענשען אין ווייסע קליידער... און ווען זיי זיינען אַנטשוויגען געוואָרען, האָט אַ הונדערט־ברוסטיגער געזאַנג פון אַ חלוצים־ליעד פאַרהילכט די לופט! הבה נרננה! הבה נגילה ונשמחה! און באַלד

האָבען זיך דריי הונדערט הענט אנגענומען איינס אין דאָס אַנדערע און געמאכט אַ געוואַלדיגען קרייז און אָנגעהויבען אַ האָראַ־טאַנץ, אַזאַ וואָס איך האָב נאָך ניט געזעהן.

„מי יבנה! מי יבנה? טאָפּ! טאָפּ! ... זעקס הונדערט פיס האָבען אָפּגעשלאָגען דעם ענטפער! איין קרייז, אַ צווייטער אין דעם ערשטען און גאָר אין מיטען, אַ ליכטיג מיידעלשע געשטאַלט, אַן עקזאַלטירט מיידעלש געשטאַלט האָט אַליין געטאַנצט מיט אַלע טיילען פון איהר קערפּער און אַרום איהר, ווי אַ ווירבער, האָבען זיך געטראָגען אין אַ ווילדען געדרענג. מי יבנה השומרון, טאָפּ! טאָפּ! מיר, מיר, ווער דען? אויב ניט מיר! ? טאָפּ! טאָפּ ... ! דער באַרג האָט געציטערט, דער אַלטער גריזים באַרג האָט נאָך אַזאַ טאַנץ ניט געזעהן; זיין שטיינערנע האַרץ האָט דערפיהלט, אַז נייע כחות זיינען אין ישראל אויפגעשטאַנען... און ער האָט אויפגעציטערט.

לידער און דער האָראַ־טאַנץ האָבען ניט אויפגעהערט די גאַנצע נאַכט. עס איז געווען אַ געפלעכט פון ווייסע קיטלען, פאַנטאַסטישע געשטאַלטען, חלוצים־לידער און האָראַ־טאַנץ... טונקעלע בערג זיינען שטום אַרום געלעגען, דער צעלייגטער גרויסער פייער האָט זיי נאָך פינסטערער געמאַכט און איבער דעם אַלעמען אַן אומענדליך באַשטערנטער הימעל.

דער קרבן איז געשאָכטען. אויף גרויסע שטעקענס האָט מען אויפגעהאַנגען די געשאָכטענע לעמעלעך און צום פייער געבראַכט. דאָס פלייש ווערט ערשט פאַרטיג שפּעט ביינאַכט, אַרום האַלב נאָך עלף. מען וועט דאַן עסען. וואָס־זשע טוט מען ביז דאַן? די וואָס זיינען מיעד געוואָרען פון טאַנצען, האָבען זיך צוזעצט אין קרייזען, מ׳האָט גערעדט, געזונגען שטילע לידער, אַראַבער זיינען געקומען, זיך אַרומגעשטעלט און זיך צוגעהערט. איינער אַ יונגער שייגעץ האָט אַרומגענומען אַ הויכען אַראַבער ווי אַ בוים אַרום האַלז, אַנידערגעלייגט זיין קאָפּ איהם אויפ׳ן אַקסעל און ווען עס איז געוואָרען שטיל, האָט ער אָנגעהויבען אַ ליעד. אַן אַראַביש נאַכט־ליעד; אַזוי צאַרט, אַזוי אומעטיג, אַזוי איידעל, אַז די נשמה האָט געוואָלט צוגעהן, און נאָך יעדער סטראָף האָבען אַלע אַראַבער אונטערגעכאַפּט מיט אַ קרעכצענדיגען אהייהייהא! ... דערנאָך האָט מען ווידער געטאַנצט. אַראַבער האָבען זיך אויך אַריינגעפלאָכטען אין

דעם האָראָ־קרייז, אָבער זיי האָבען שלעכט געטאַנצט, — געשפּרונ־
גען ווי בעק...

דערנאָך זיינען מיר אַוועק צו די ביידלאַך. די שומרונים האָ־
בען אונז גערן אריינגעלאָזט, מיר האָבען זיך צעזעצט אויף די טע־
פּיכער און געהערט זיי דערצעהלען וועגען זיך, זייער לעבען. זיי האָ־
בען אונז געוויזען זייערע האַנט־געשריבענע ספרים (זיי האַלטען
ניט פון געדרוקטע ביכער), האָבען אונז געוויזען אַלטע פּאַרגאַמענ־
טען, טויזענט יאָהר אַלט. דער כהן־גדול איז געזעסען אין אַ באַ־
זונדער ביידעל, אַ פּאַטריאַרך, שעהן און ווירדיג ווי אַ כהן־גדול
דאַרף זיין. שטילע מענשען, שעהנע מענשען, מאַנכע אָהן בערד,
קיין פּאות טראָגען זיי ניט, אָבער אַ סך טראָגען לאַנגע האָר ווי
פרויען. יאָ, פרויען פעהלען זיי, און די יוגענד הויבט אָן צו בענ־
קען און מען רעדט שוין וועגען רעפאָרמען, מען זאָל מעגען הייראַ־
טען... זיי האָבען געהערט, אַז אַמאָל האָט מען דעם שבט בנימין
ערלויבט זיך רויבען ווייבער. ווער עס קאָן כאַפּען אַ מיידעל, זאָל
כאַפּען און זי אַוועקטראָגען אַ היים פאַר אַ ווייב... איינער, אַ
יונגער, האָט זיך צערעדט מיט אַ מיידעל פון די געסט. זי האָט איהם
געפרעגט, צי מען וועט געבען פאַרזוכען פון דאָס פליישׂ? — ניין,
— האָט ער געזאָגט, — סיידען איהר וועט איינוויליגען חתונה
צו האָבען מיט מיר...

האַלב נאָך עלף, דאָס פליישׂ איז פאַרטיג. ארום דעם פּלאַץ
האָבען זיך ווידער פאַרזאַמעלט אַ געדיכטער קרייז מענשען און צו־
געקוקט ווי מ׳האָט זיך אויף דער ערד צעזעצט ווי ווער עס האָט גע־
קענט, דער כהן־גדול האָט געקאָמאַנדעוועט, און אַז מ׳האָט דאָס
פליישׂ אַנידערגעלייגט, האָט יעדער איינער מיט די הענט געכאַפּט
און פון די הענט געגעסען אין גרוים איילעניש ווי אין פסוק שטייט...
פאַרטרונקען האָט מען פון איין פלאַש וויין.

מיר זיינען אַלע געשטאַנען ארום און געקוקט ווי זיי האָבען
געגעסען און דערנאָך געשריען אַ! אַ!... און געמאַכט מיט די
הענט. עס האָט געשמעקט, עס האָט זיך געוואָלט אריינמישען און
אויך ווי זיי שרייען ווי ווילדע פאַסטוכער, ערשט ארויס פון קנעכט־
שאַפט, און עסען מיט די הענט דאָס פריש־געבאַקענע פליישׂ...

דערביי האָבען זיי געגעסען מצות — ווייך טייג געבאַקען אויף
דער זון.

ווילד, פאַנטאַסטיש, שעהן... אַ טרוים פון אַלטע צייטען...

דורכגעוועבט מיט אַ חלוצים־ליעד, האָרא־טאַנץ און זיסען וועהמוט.
צוויי אַ זייגער זיינען מיר אַרונטער דעם באַרג און זיך צע־זעצט אין אונזערע טראָקס און אַפּגעפאָהרען צוריק קיין ירושלים.
מיר זיינען אַלע געזעסען שטיל, ווער עס האָט געטראַכט, ווער עס האָט עפּעס צוגעפּליסטערט דעם שכן זיינעם — שלאָפען אָבער האָבען מיר די נאַכט ניט געקענט, און איך וויים פון נאָך איינעם וואָס האָט די נאַכט ניט געשלאָפען און וועט נאָך לאַנגע נעכט ניט שלאָפען און טראַכטען — דאָס איז דער אַלטער באַרג גריזים.

ווי מען בויט דעם אוניווערזיטעט

הר הצופים איז דער העכסטער בארג ארום ירושלים, דער צווייטער נאך איהם איז זיין שכן דער הר הזיתים. אויף דעם בארג הצופים הויבט זיך דער טורעם פון דער „ממשלה", די געביידע וואו דער „נציב" וואוינט, און א פינף מינוט גאנג פון דעם בויט זיך דער אידישער אוניווערזיטעט. וויל מען פון דער שטאדט דערגרייכען דעם דאזיגען פלאץ, איז אדער מען קלעטערט צופוס, א זאך וואס איז ניט זעהר גרינג, אדער מען נעמט דעם גרויסען אויטאמאביל וואס שטעהט ביי דער פאסט-געביידע און פאר דריי און א האלב פיאסטער קומט מען אין צעהן-פופצעהן מינוט אן צום שפיץ בארג. עס איז זיך שווער פארצושטעלען אין דער גאנצער וועלט א העררליכערען פונקט און אויסבליק פאר אן אוניווערזיטעט ווי דער וואו אונזערער בויט זיך. פון איין זייט ליגט ירושלים אין איהר גאנצער פראכט און גרויס, פאר אייערע אויגען, אבער טאקע די גאנצע שטאדט פון איין עק ביז'ן צווייטען. איהר מוזט וויסען, אז ירושלים איז גאר ניט אזא קליין שטעדטעל ווי מאנכע הומאריסטען ווילען עס פארשטעלען; ירושלים איז געדיכט און צעשפרייט צו דערזעלבער צייט. שטאט-טיילען וואס ווייזען זיך אויס צו זיין אנגעווארפען און אנגעהויפט, איין הויז אויפ'ן אנדערען, זעהען אויס פון א זייטיגען שטאנדפונקט גאנץ ווייטלאך צעצויגען. אט, למשל, זעהט ירושלים אויס פון „תלפיות" א לאנגע, צעצויגענע ליניע; פון שכמ'ער טויער, פארקערט — א געדיכטע, אנגעבויטע מאסע, און זעלטען ווען איהר דערזעהט זי אין איהר גאנצער שעהנקייט אין אנפאנג. דא פארשטעלט א בארג, דארטען געביידעס, פון הר הצופים ליגט זי אבער אינגאנצען פאר אייך; און זעהט איהר זי אין מארגען-ליכט, ווען די זון באלויכט זי פון איבער דעם בארג, — דאן איז ירושלים א קעניגין אנגעטאן אין גאלד און גערען יאנטאר.

פון דער אנדערער זייט איז די לאנדשאפט גאר פאנטאסטיש! א געוואלדיג שטרענג-ברוינע קייט פון בערג און טאלען און ווייט-

ווייט אין בלוי און פיאָלעט שימערירט דער ים המלח, דער טויטער ים. און ווייטער פון טויטען ים העגנען ווי גייסטער די בערג פון עבר־הירדן.

קען דען זיין אַ בילד פאַנטאַסטישער ? און דאָס אַלץ זעהט מען פון דעם פּלאַץ, וואו עס בויט זיך דער ערשטער אידישער אוניווערזיטעט. די שעהנקייט און די וויכטיגקייט פון דעם בנין אין דעם אָרט פיהלען די אידישע אַרבייטער וואָס בויען איהם, און זיי זאָגען מיר, אַז זיי האָבען נאָך קיינמאָל ניט געאַרבייט מיט אַזאַ באַגייסטערונג, קיינמאָל האָט אין זיי ניט געוואַכט דער געפיהל, אַז דאָ בויען זיי אַ זאַך פאַר דורות און פאַר אויגען און נשמות פון דער גאַנצער וועלט. „ניט אַ הויז אין תל־אָביב בויען מיר“, זאָגט צו מיר אַן אַרבייטער וואָס האָט מיר געוויזען דעם בנין, „אַ הויז פון לופט און זאַמד, וואָס וועט קוים שטעהן צעהן יאָהר, ניין, מיר בויען אַ טעמפּעל, וואָס דאַרף שטעהן אַזוי לאַנג ווי אונזער בית־המקדש איז געשטאַנען.“

און עס איז אמת וואָס דער בחור’ל האָט מיר געזאָגט. איך האָב געזעהן ווי זיי האָבען געאַרבייט, די חברה. אַ גרופּע פון זיי האָבען געהאַקט שטיינער, אַנדערע האָבען די שטיינער געטראָגען, דריטע — די שטיינער געלעגט, פערטע האָבען פון האָלץ געמאַכט טירען און געשטעלט פענסטער, דראָטען געצויגען, צעמענט געמישט, אין אייזען געבויערט לעכער, געזעגט און פּאָלירט, קורץ — איך האָב געזעהן דעם גאַנצען אימפּעט און ברען פון אַרבייט, וואָס ווערט געטאָן ניט מעכאַניש, נאָר מיט חשק און ליבע. און עס וואַקסט דער בנין. דער פאַסאַד איז שוין באַלד אינגאַנצען צו זעהן. אַ טייל פון דער געביידע איז ניט גאָר ניי, מען האָט אָפּגעקויפט אַן אַראַביש־געבויטען פּאַלאַץ פון עפּעס אַן ענגלישען לאָרד, און מען אַרבייט איהם איבער, אָבער גאָר גרינגליך, אַזוי, אַז עס בלייבט קיין שפור פון דעם פריהערדיגען. דער פאַסאַד וואַקסט, דער גאַנצער לאַבירינט פון צימערען, טרעפּען, דעכער און שטעלעם געשטאַלטען זיך ביסלאַכווייז אין אַ גראַנדיעזער געביידע, וואָס וועט זיין אַ זעלטען־שעהנע זאַך און, ווי דער בחור האָט מיר געזאָגט, עס בויט זיך נאָכ’ן פּלאַן פון בית־המקדש.

דער גייסט פון בית־המקדש שוועבט דוכט זיך מיר די גאַנצע צייט אַרום דעם בנין פון דעם אוניווערסיטעט. ער האָט אַפילו געשפּיעלט אַ ראָלע אין דעם פאַקט וואָס דער „משרד הפּועלים“ און

ניט פריוואטע קאנטראקטארס, האבן געקראגן די ארבייט. עס איז אן אינטערעסאנטע געשיכטע און איהר מעגט עס אויסהערען.

פון א סך זייטען האב איך געהערט זאגענדיג, אז די היגע אל־געמיינע ציוניסטען זיינען ניט פארליעבט אין די ארבייטער בכלל און אין די ארבייטער־ארגאניזאציעס בפרט. אמת, אין דער עקזע־קוטיווו פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע זיצען עטליכע ארביי־טער־פריינד און זיי איז צו פארדאנקען דעם טייל ארבייטער־פריינד־ליכע טעטיגקייט וואס די ארגאניזאציע ווייזט ארויס. ווען מען האט באשלאסען אנצוהויבען בויען דעם אוניווערסיטעט, איז גע־ווען א שטארקע שטימונג אפצוגעבען דעם געבוי צו פריוואטע קאמ־פאניעס און עס האט שוין געהאלטען, אז די צענטראלע ארבייטער־ארגאניזאציע זאל עס ניט קריגען. טרעפט זיך אבער א טעות, וואס האט גערעטעוועט די לאגע.

מיר האבען אין דעם פראפעסאר חיים ווייצמאן אשטיקעל און אפשר גאר א גרויסען טרוימער. חלומ'ט זיך איהם א שעהנער חלום און ער שרייבט אוועק א בריעף צו דעם ארבייטער משרד, אז „אזוי ווי איך האב געקראגען די ידיעה, אז איהר האט איבערגענומען די ארבייט פון בויען אונזער אוניווערזיטעט, בענש איך אייך, ליעבע ברידער, און ווינש, אז אייך זאל באזעלען דיזעלבע הייליגע שטי־מונג, וואס האט באזעלט אונזערע אורעלטערען, ווען זיי האבען געבויט דעם בית המקדש..."

אזוי אומגעפעהר איז געווען דער אינהאלט פון דעם בריף. נעה־מען די ארבייטער און פארעפענטליכען דעם דאזיגען בריעף. וואס איז געבליבען צו טאן? נישט אפצוגעבען דעם משרד די ארבייט, וואלט דאס געווען א פאטש אין פנים דעם פרעזידענט פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע. האבען די ארבייטער טאקע געקראגען די ארבייט און קיינער האט אויף דעם קיין חרטה ניט.

עס ארבייטען אויף דעם בארג הצופים ארום הונדערט און פערציג מענשען, יונגעלייט און מיידלאך. ארגאניזירט זיינען זיי אין עטליכע קבוצות. א טייל פון זיי ארבייטען און וואוינען אויפ'ן בארג, א צווייטער טייל קומט צו דער ארבייט פון שטאדט און געהט נאך דער ארבייט צוריק אין שטאדט אריין. מען קען נישט זאגען, אז די ארבייטער האבען א זעהר גוטען לעבען ביי דעם. מען עסט ניט זעהר רייך און מען שלאפט ניט זעהר ווייך, מען איז שטענדיג אין שווערע געלד־פארלעגענהייטען, און גאר אפט האלט

עס ביים צוזאמענברעכען. איהר מוזט וויסען דעם גאנצען מעכא־ניזם ווי ארבייט ווערט אנגענומען און דורכגעפיהרט, כדי צו פאר־שטעהן דעם וואונדער וואס דא געשעהט.

וואס איז דער משרד פון ארבייטער־ארגאניזאציעס? ס'איז א „צענטראלע" פאר אננעמען ארבייט: 1) בוי ארבייט; 2) עפענט־ליכע ארבייט; ווי וועגען, שאסעען, אייזענבאהנען, טעלעפאנען, טעלעגראפען, און 3) — דריינאזשען, דאס אויסטריקענען פון זומ־פען. דאס זיינען די דריי מינים ארבייטען וואס דער ארבייטער־משרד נעמט זיך אונטער צו מאכען. אבער עס איז גרינג צו זא־גען: „מען נעמט זיך אונטער". ווי פיהרט מען אבער דורך אזא קאנטראקט, אז ערשטענס, האט מען ניט קיין קאפיטאלען, קיין מאטעריאלען און קיין קוואליפיצירטע ארבייטער אויך ניט. ביי לייטען איז דא קרעדיט, דא אבער איז קיין קרעדיט ניטא, איז דער־פאר ניטא מיט וואס אנצוהויבען און מיט וואס צו צאהלען די ארבייטער שכירות. די שכירות זיינען ניט קיין גרויסע, אבער עסען־טרינקען, ווי ניט איז זיך אנטאז, און ערגעץ־וואו שלאפען דארף דאך דער ארבייטער אין דער צייט פון דער ארבייט! קומט דא צו־הילף דער „המשביר", דער ארבייטער קאנסום קאאפעראַ־טיוו און גיט זיי אין קרעדיט עסען און טרינקען און קליידער פאר דער צייט וואס די ארבייטער ארבייטען. איז דאך אבער דער „המשביר" אליין אן ארבייטער־ארגאניזאציע און דערפאר שטענדיג אהן געלט; וואו־זשע נעמט דער „המשביר"? איז טאקע שלעכט. לאזט דער „המשביר" ארויס אייגענע אסיגנאציעס, טשעקלעך, אזוי צו זאגען. מיט אט די טשעקלאך קען מען אמאל זיך ארויס־העלפען און קריגען עפעס ביי זייטיגע מענשען. די זייטיגע מענ־שען רעכענען אראפ א דיסקאונט, אבער ווי ניט איז קומט מען אויס. אפטמאל אבער קומט מען ניט אויס, איז טאקע זעהר ביי־טער, דאן פעהלט אויס צוקער פאר א חודש, פוטער פאר צוויי חדשים, דעמאלט פעהלען אויס מאטעריאלען און אמאל האלט שמאל. מען בארגט, מען אנטלייהט, מען גיט ארויס וועקסלען און דער „משרד" ברעכט זיך דעם קאפ, ביז ער געפינט עפעס א וועג און די סיטואציע איז ווידער גערעטעוועט. אמאל, אז עס קומט אויס זעהר שלעכט, לייגען זיך צונויף דיזעלבע ארבייטער וואס געהען ארום חדשים אהן א פיאסטער אין קעשענע, און מען שאפט עטליכע צעהנדליג פונט, כדי צו באצאהלען עפעס א וועקסעל וואס

דער „משרד" קען ניט באַצאָהלען. — דער קאַמף איז איינפאַך אַ הערֹאָאישער.

א גרויסער טאַלאַנט אין אַזעלכע פינאַנציעלע אָפּעראַציעס מיט וועקסלען, מיט אַנטלייהען, מיט אָפּרעכענען, מיט צוזאָגען, מיט אָפּגעבען, איז אונזער אַלט באַקאַנטע פריינדין מאַניע שחט. זי פליהט אַרום איבער דער שטאָדט און עס איז ניטאָ קיין טיר, וואָס זי זאָל ניט עפענען ביז די שווערינקייט וואָס די אַרבייטער האָבען אין זייער אונטערנעמונג איז ניט באַזייטיגט. זי האָט זיך די האָר נאָך קירצער אָפּגעשוירען. כדי עס זאָל איהר זיין גרינגער אומצופליהען. און אַרומגעפליגען איז זי דאָס לעצטע מאָל, וואָס איך האָב זי געזעהן, פאַר דעם „גדוד" וואָס האָקט שטיינער אין ירושלים.

די שווערינקייט וואָס דער „משרד" האָט פון מאַנגעל אין קוואַליפיצירטע אַרבייטער (סקילד לייבאָר) איז אויך מיט דער האַנט נישט אַוועקצומאַכען. אָט האָט מען זיך אונטערגענומען צו בויען אַ מאָדערנע קאָמפּליצירטע געביידע. דערצו דאַרף מען דאָך האָבען געניטע בעלי־מלאכות, טעכניקער. מיט איין וואָרט הויך־געשולטע אַרבייטער, אַ זאַך וואָס אונזערע יונגע חברה זיינען עס זיכער ניט. אָט דאָ ליגט דער גאַנצער וואונדער, ווי אַזוי זיי לערנען זיך אויס פון זיך אַליין, ווי מען כאַפּט עס דעם שניט, ווי מען ווערט עס פּלאָמבער, עלעקטראָטעכניקער, אינזשינערען, בויערס איבערנאַכט — דאָס איז צום שטוינען. ס'איז גענוג, אַז מען זאָל זיי געבען אַ וואונק און מען פאַרשטעהט שוין און מ'אַרבייט. מען האָט מיר אַנגעוויזען אויף אַ יונג בחור'ל וואָס האָט געמאָסטען אַ וואַנט און געגעבען אינסטרוקציעס אַ חבר. זיין נאָמען איז שאַפּיראָ. און ווי יונג ער איז, האָט ער אַ מערקווירדיגע פאַרשטענדעניש פאַר קאָנסטרוקציעס און ס'איז ניטאָ אַ זאַך, וואָס ער ווייסט ניט, און ער פיהרט די גאַנצע אַהבייט. איבעראַל טרעפט איהר זיי, אָט די יונגעלייט, קענערס, מעכאַניקערס, אינזשינערען, וואָס בויען שאַסעען, פּאַלאַצען, בריקען און האָבען זיך די אַרבייט אויסגעלערענט פון דער לופט. דער פּרינציפּ פון דער אַרבייט ביים בויען די אוניווערזיטעט איז, אַז אַלץ מוז געטאָן ווערען דורך אידישער אַרבייט, פון דעם קלענסטען ביז דעם גרעסטען. ברעכען זיי דאַרום אַליין שטיינער פון פעלזען, שלייפען און רייניגען אַרום די שטיינער אַליין; אַלץ ווערט געמאַכט בלויז פון אידען, אויסער איין

זאך, קאלך ברענגען אראבער, ווייל דעם מאטעריאל באזיצען מיר ניט און מוזען דארום אנקומען צו זיי.

בויט זיך די אוניווערזיטעט, וואקסט, אבער אינגאנצען, אין איהר גרויסען פלאן וועט זי נאך אזוי גיך ניט פארטיג ווערען. עס וועלען נאך עטליכע יאהר פארגעהן און הונדערטער אידישע אר־בייטער וועלען נאך האבען וואס צו טאן ארום איהר. אבער א טייל, דער מיטעלסטער, ווערט שוין פארטיג. מען לייגט שוין אפילו די פארב אנידער אויף דער האלץ־ארבייט און אין מאנכע חדרים האט זיך שוין דער כעמישער פאקולטעט ברייטליך צעלייגט. עט־ליכע צימערען זיינען מיט טישען און שאפעס אויסגעשטעלט; אויף זיי שטעהען פלעשלעך און פלעשער אין די הונדערטער, אפא־ראטען שטעהען און ארום זיי דרעהען זיך ארום מיידלעך מיט ווייסע פארטוכער; מענער, געלערענטע כעמיקער, מען שמעקט, מען גיסט, מען מישט, עס געהט שוין אן דארט די ארבייט פון דער לא־באראטאריע און אויב אלץ וועט געהן גלאטיג, האפט מען שוין אין הערבסט צו עפענען דעם דאזיגען פאקולטעט. מען האט מיר געוויזען דעם זאל, וואו מען וועט האלטען די לעקציעס. מיט איין װארט, דער חלום ווערט ווירקליכקייט. ס'איז איבעריג אייך צו זאגען, וואס עס טוט זיך צווישען דער היגער אידישער אינטע־ליגענץ, אין פארבינדונג מיט דער אוניווערזיטעט. עס וועלען דאך זיין טיטולען צו פארטיילען. עס וועלען דאך געשאפען ווערען נייע פראפעסאר־טיטולען, דאקטאר־טיטולען, און צו דעם ענין האט מען דא א שוואכקייט. ספעציעל צום טיטול פראפעסאר. איינמאל אויף א נשף האט מען דר. קלויזנער'ן אויף קאטאוועס אנגערופען דער צוקינפטיגער דיקאן פון דער אוניווערזיטעט. איז דער דאקטאר באלד אריין אין דער ראל און האט אנגעהויבען צו פארטיילען קא־פעדרעס און טיטולען... נו, נו, וויפיעל שונאים ער האט זיך דאס געמאכט זינט יענעם אוונט!

אבער פיעל וויכטיגער ווי דער אינטעליגענטסקער טומעל ארום דער אוניווערזיטעט און די חלומות פון טיטולען איז דאס מאטעריעלע וואס געהט ווערען א ווירקליכקייט ארום איהר.

מען האט מיר אנגעוויזען אויף די בערג און טאלען ארום דעם הר הצופים און מיר געזאגט, אז דאס גאנצע לאנד וואס מיין אויג זעהט, באלאנגט צו אידען, בלויז א פאר דונאם לאנד אין צווישען געהערט צו אראבער. דאס לאנד איז ערשט מיט א קורצער צייט

צוריק געקויפט געוואָרען דורך אַ אידישער געזעלשאַפט; דער פאַקט איז נאָך ניט פאַרעפענטליכט, אָבער ס'איז אַ פאַקט.

מען גרייט זיך דאָ צו בויען אַ נייעם אידישען פּערטעל, אפשר דעם הערליכסטען, וואָס מיר האָבען ווען־עס־איז געהאַט. קאָן דען זיין אַ פּלאַץ גראַנדיעזער, ייאָונדערבאַרער און פּאַטעטישער, ווי דער הר הצופים אַרום דער אידישער אוניווערזיטעט?!

אַט אזוי בויט זיך די אוניווערזיטעט, און אזוי בויט זיך דאָס אידישע לעבען.

.1924

די לעבעדיגע צווישען די טויטע

אפשר האבען אמאל געגרינט אליוועז אויף דעם הר הזיתים, איצט זיינען זיי ניטא. וויסט, שטיינערדיג און טויט איז דער דאזיגער בארג ביי ירושלים; טויט, — ווייל דער הר הזיתים איז ירושלים׳ס בית־עולם, דער איינציגער אידישער בית־עולם וואס די אייביגע שטאדט האט און דער גרעסטער וואס די וועלט פארמאגט. א האלבען מיליאן קברים טראגט דער דאזיגער בארג אויף זיין לייב און איבער יעדען קבר ליגט א פלאכער שטיין... פון דערווייטענס זעהט דער בית עולם אויס ווי א שטיינערנער מדבר. געל־גרוי, פלאך, אהן א גרעזעלע, אהן א בוימעלע, קיין געביידעס, קיין מאנומענטען, גארנישט אויסער אומצעהליגע פלאכע, ליגענדע מצבות.

און די מצבות זיינען אלע גלייכע. ס׳איז דער דעמאקראטישסטער בית־עולם, וואס איז דא אויף דער וועלט. ארים און רייך האבען אמאל אויף דעם „עולם השקר“ געלעבט אין פארשיידענע גאסען און שטאדט־פערטלען, רייכע מענשען האבען געוואוינט אין פאלאצען, ארימע זיינען געלעגען אין כאלופקעס. אויף דעם הר הזיתים האבען זיי אריינגעצוויגען אלע אין איין גרויסער שטילער שטאדט און יעדער אין איין קליין צימערעל און איבער יעדען צימערעל ליגט דערזעלבער דאך. און יעדער איד האט בירגער־רעכט אין דער דאזיגער שטאדט. איך מיין, אז קרקע קאסט דא גארניט. יעדער איד, ארים צי רייך ווערט געבראכט צו זיין אייביגער רוה און קיינער פארלאנגט פון איהם ניט קיין באצאהלונג, סיידען אויף בראנפען און א נדבה פאר ארימע לייט.

איהר וועט לאכען פון מיר, ווען איך וועל אייך דערצעהלען, אז מיך האט ארומגעכאפט א שטאלצער געפיהל פון צוגעהעריגקייט צו דער טויטער אידישער וועלט. מיר האט זיך שטארק פארוואלט צו ליגען אין אייביגען שלאף מיט נאך א מיליאן אידען אויף א בארג פון וועלכען גאנץ ירושלים זעהט זיך ווי א בילד פאנאנדערגעוויקעלט. איך האב זיך געוואלט באזארגען מיט א פלאץ, און האב דערלאנגט, אזוי צו זאגען, א בקשה פאר מיינע ערשטע ביר־

גער־פּאַפּירען. ווי גרויס איז געווען מיין איבערראַשונג, ווען דער שמש האָט מיר געענטפערט, אַז איך דאַרף עס ניט, אַז מיין ביר־גער־רעכט איז אַ נאַטירליכע, אַז יעדער איד האָט דאָ אַ פּלאַץ פאַר זיך און אַז קאָסטען וועט עס מיר גאָר ניט, ווי עס קאָסט קיינעם גאָרניט.

געקומען בין איך אויף דעם הר הזיתים אַנצוקוקען ירושלים, ווען די פריהמאָרגען־זון באַלויכט זי און זי ליגט אינגאַנצען אַנגע־טאָן אין גאָלד און עלפּענביין. איך האָב מיטגעבראַכט פּאַפּיר און פּינזעל, מיט דער אַבזיכט צו אַרבייטען. איך האָב אָבער די האַנט ניט געקענט אויפהויבען און דאָס אויג ניט געקענט אָפּרייסען. איך בין געזעסען פאַר'כישופ'ט. איך האָב שוין ירושלים געזעהן פון אַ סך זייטען, פון שכמ'ער טויער זעהט אויס ירושלים ווי אַ שטיי־נערנער ים; פון האָטעל־אַמדורסקי'ס דאַך זעהט די אַלטע שטאָדט אויס ווי אַ פּראָצעסיע פון דריי רעליגיעס... איין טייל שטאָדט איז פאַרנומען מיט די קריסטליכע הייליגטימער, נאָך איהר געהט דער מאַכמעדאַנער טייל מיט דעם מאָסק אָמאַר און צולעצט דער אידישער טייל ירושלים מיט די צוויי גרויסע שוהלען.

פון פאַרשיידענע אַנדערע פּונקטען האָב איך געזעהן ירושלים שטענדיג אומדערוואַרטעט, — נייע, צויבערליך און מאַלעריש. אָבער זעלטען געלינגט עס צו זעהן די גאַנצע שטאָדט, פון אַנהויב ביז'ן סוף, מיט איין בליק. און אָט אַזאַ זעלטענער בליק אויף ירושלים עפענט זיך פון הר־הזיתים. מאַיעסטעטיש, גלענצענד מיט אַלע איהרע מויערען, קופּאָלען, שפּיצען און בויגונגען, מיט איהר פאָר־לען פראַכט און חן ליגט די גאָלדענע שטאָדט ירושלים.

איך בין געזעסען ביי איינעם פון די קברים אינגאַנצען פאַר־לוירען אין דעם אָנבליק פון דער פּאַנאָראַמע און האָב ניט באַ־מערקט, אַז די טויטע וועלט איז גאָר ניט טויט, פאַרקעהרט, גאַנץ לעבעדיג. עס דרעהען זיך אַרום אידען ביי די קברים, קלעטערען אויף דעם בערגיגען בית־עולם אַרויף און אַראָפּ. איבער מאַנכע קברים שטעהט אין שוואַרצען איינגעבויגען אַ פרויען־פיגור, אי־בער אַן אַנדער קבר איז אַ גרופּע אידען פאַרזאַמעלט, און עס הערט זיך אַ פרומער געמורמעל. דערנאָך זיינען געקומען אידען, האָבען זיך אַרומגעזעצט אַרום מיר, אייניגע האָבען זיך אַוועקגעלייגט אין דעם שאָטען פון אַ שטיין, און מען האָט זיך צערעדט צווישען זיך. גערעדט האָט מען אידיש, ווי מען רעדט אין רוסלאַנד, אָדער גאַ־

ליציע, און מען האט גערעדט וועגן פּראָפּעסיע. איך האָב באַלד פאַרשטאַנען, אַז דאָ איז פאַר מיר אַן אָרגאַניזירטער טראַסט. אַ גרופּע אידען האָבען זיך פאַראייניגט און מען האט פאַרכאַפּט די גאַנצע בראַנזשע פון באַדינען מיט אַ מנין די לעבעדיגע, וואָס קו־מען באַזוכען זייערע טויטע.

דער מנין לאָזט נישט צו קיין אַנדערע מנינים. און אַריינצו־טרעטען אַלס אַ מיטגליעד אין דעם דאָזיגען „מנין" איז פאַר אַ נייעם אידען פונקט אַזוי שווער ווי אַריינצוטרעטען אין אַ געשלאָ־סענער אַמעריקאַנער יוניאָן. עס האָט זיך איצט גראָד געהאַנדעלט וועגן אַ יונגעןמאַנטשיק וואָס איז געקומען זיך בעטען מען זאָל איהם אַריינגעמען. האָבען זיי איהם אָפּגעזאָגט אַזוי טענה'ענדיג:

„עס פּאַסט ניט, יונגער בחור, ניט פאַר דיר און ניט פאַר אונז. מיר זיינען אַלע עלטערע אידען, קומט איינער און וויל אַ „מנין" און דערזעהט ער אונז, גיט ער אונז אַ גוטע נדבה, וועט ער אָבער דערזעהן דיך, וועט ער באַלד אַ פרעג טאָן: פאַרוואָס דו געהסט ניט אַרבייטען? און ער וועט וואַרפען אַ אומ'חן אויף אונז אַלע־מען און דער גאַנצער „מנין" וועט דערפון ליידען. טויג עס ניט. און אויך פאַר דיר איז עס ניט גוט. ביסט נאָך אַ יונגער מענש, און שוין ווילסטו ווערען אַ בטלן. זוכסט דיין פּרנסה אַרום די קברים. אַט זעהסטו, דיין טאַטען, אַן עלטערען אידען, וועלען מיר מיט כבוד צונעהמען... געה אַהיים און שיק אונז דיין טאַטען."

מיט אַמאָל האָבען זיך אַלע אידען אויפגעכאַפּט. אַ געשריי האָט זיך דערטראָגען: „אַ מנין!" עס איז געקומען אַ באַלעבאָס מיט זיין ווייב. ווילען זיי אויפזוכען דעם קבר פון זייער קינד און ווילען מיט אַ מנין קדיש זאָגען. לויפען אידען — פּרנסה. דער שמש געפינט דעם קבר, ער ווייסט יעדען שטיינדעל פון דער האַלב־מי־ליאָנענדיגער טויטער שטאָדט, ער איז שוין דרייסיג יאָהר „מעיאָר" און קען יעדען לעבעדיגען און טויטען באַזוכער פון דעם וואָודערלי־כען בארג. געפונען דעם קבר און שוין הערט זיך אַ דרוזשנער „זאָ־גען" און אין צעהן מינוט אַרום זיינען שוין די „ פּ ר אָ פּ ע־ ס י אָ נ אַ ל י ס ט ע ן " דאָ צוריק און מען צעטיילט דעם שי־לינג, אָדער צוויי, וואָס איז אַריינגעפאַלען. מען צעהלט נאָך אַמאָל איבער וויפיעל „טולער" מען האָט שוין היינט געמאַכט. (אַ טולער הייסט ביי זיי אַ פּיאַסטער) און מען צעזעצט זיך וואַרטענדיג אויף אַ צווייטען „באַלעבאָס".

און וואַרטענדיג רעדט מען. וועגען וואָס, דענקט איהר, רעדען אידען אויפ'ן הר־הזיתים? וועגען אַמעריקע; „ווען מיר האָבען „פּאַרעס" (געלד) לאָזען מיר זיך אַוועק קיין אַמעריקע," זיפצען אייניגע. „מ'לאָזט דאָך ניט אַריין", רופט זיך אָפּ איינער מיט אַ ווילד געל בערדעל. „עה, מען גיט זיך שוין אַן עצה, מען ווערט אַ רב, אָדער אַ שוחט, און מען כאַפּט זיך אַריין."

„אַ גרויסער גליק!" מישט זיך אַריין אַ איד אַ רוהיגער ווי אַ פּראָפעסאָר; „איך בין שוין געווען אין אַמעריקע, פאַר אונזער אַרבייט איז דאָרט נישט גוט. מען מאַכט קוים אַ לעבען... עס קומט נאָך אוים צוצופּעדלען.. אָט איז „איטשע" דער וואָס האָט געבעטעלט ביים „כותל מערבי" אויך צוריקגעקומען פון אַמעריקע" איך זיץ און הער זיך איין. וועגען וואָס רעדען אידען אויף דעם הר הזיתים?

„וועגען חלוצים, זאָגט איינער: „ווילדע ברואים זיינען דאָס. גזלנים! אַנומעלט פאַהרט מיין איידים מיט אַ וואָגען ברויט. ער איז אַ בעקער. שטעלען איהם אָפּ צוויי חלוצים און נעמען פון וואָגען צוויי ברויטען און געהען זיך אַוועק."

„נו, און וואָס האָט אייער איידים געטאָן?"

„וואָס זאָל ער טאָן? ער האָט געשוויגען, ווייל זאָל ער נאָר פּרואווען אַ וואָרט זאָגען, קענען זיי איהם נאָך גאָר אַראָפּוואַרפען פון וואָגען, אַליין זיך אַריינזעצען און זאָגען, אַז ס'איז זייער וואָגען, און פאַרטיג, געה זאַטשעפּע זיך מיט די גזלנים!"

„רוצחים זיינען דאָס, באמת, ניט קיין אידען," וואַרפט זיך אַריין אין געשפּרעך אַ אידעל מיט אַ פּנים ווי ביי אַ נאַסען פויגעל. „אַנומעלט זעה איך אַז אַראַבער האָט אַ שטופּ געטאָן אַ אידענע מיט אַ קאַשיק, נו, איז וואָס? לויפט צו אַ החלוץ און ברעכט אָן דעם גוי די ביינער. וואָס איז? וואָס איז דער אומגליק, אַז מען גיט אַ שטופּ אַ אידענע, דאַרף מען זיך נעהמען שלאָגען!? גזלנים, ווילדע ברואים!"

זיץ איך און הער זיך איין און שמייכעל צו זיך פון וואָס אידען שמועסען אויף דעם הר הזיתים! דער געשפּרעך געהט באַלד אַריבער צו זייער אייגענער וועלט, צו זייער פּרנסה. און דאָ האָט זייער נשמה געפונען זייער אמת'ע היים. עס האָבען זיך אָנגעהויבען לאַנגע שורות פון יאָהרצייטען, לאַנגע ליסטען פון ברית'ען, געבורטען און חתונות, גטין און בר־מצות... עס האָט זיך אָנגע־

הויבן דוכטען, אז די גאנצע וועלט איז פארשוואונדען, געבליבען איז נאר א מנין אידען, וואס זאגט א לאנגען קדיש נאך אלעמען און צעהלט דערנאך דעם פיאסטער ווידער און ווידער, און צעלייגט זיך דערנאך א דרעמעל טאן אין דעם שאטען פון שטיינערנע קברים.

זיץ איך מיר און צייכען. די זון באקט געשמאק. די שטיינער זיינען צעגליהט, דער זאמד ברענט, די קליינע שאטענס זיינען אבער בלוי און קיהל. איך זיץ און ארבייט און דער מנין אידען ארביי־טען ארום מיר. געהט צו צו מיר דער געלער אידעל, שטעלט זיך אוועק, זשמורעט צו אן אויגעל, קוקט זיך איין און רעדט ארויס מיט ווערטער פול פאראכטונג: „א איד שרייבט און שרייבט און ס׳איז ניטא וואס אנצוקוקען, גארניט מיט גארניט.“

געהט צו א צווייטער, בויגט זיך איבער מיין רוקען און רופט אויס אין א באס־שטים: „ביזט אשוטה, רב זלמן, זעהסט דען ניט, אז דער איד „שרייבט“ א טשערעדע שאף מיט א פאסטוך ?“

איך וואונדער מיך, וואו זעהט ער דא ביי מיר א טשערעדע שאף, אבער איך שווייג און ארבייט ווייטער. קומט צו דער שמש, א לאנגער דארער איד: אויב איהר זענט א מאלער, — דארפט איהר דאך וויסען וועגען א מאלער וואס ליגט דא ביי אונז! זיין נאמען איז שמואל הירשענבערג“.

איך האב אויפגעהערט ארבייטען. איך בעט איהם ער זאל מיר ווייזען דעם קבר. וויל ער ניט. ס׳איז הייס און ס׳איז ווייט, און ער איז מיעד, ער וויל ניט. מיט אמאל איז ער געווארען גאר אויפ־גערעגט און האט אנגעהויבען רעדען מיט ווערטער פול ביטערניש:

„שעהנע מענשען זענט איהר, די מאלערס, ליגט שוין מעהר ווי צעהן יאהר איינער פון אייערע גרעסטע קינסטלער, אזוי האב איך געהערט זאגענדיג, און קיינער גיט גאר ניט א טראכט, אז מען וואלט געדארפט אנידערלייגען א שטיין אויף זיין קבר!“

איך בין אויפגעשפרונגען. וואס הייסט! ליגט שמואל הירשענ־בערג אהן א שטיין און אהן א נאמען?! איך בעט איהם ער זאל מיר צופיהרען. איך וועל איהם פאר זיין מיה באדאנקען... קוים איהם איינגעבעטען. מיר לאזען זיך געהן דורך סטעזשקעס, דורך ענדלאזע קברים, דורך שטיינער אהן א צאהל, בארג ארויף, בארג אראפ... דער אלטער שמש געהט שווייגענד פאראויס, קלעטערט ווי א יונגע ציג איבער שטיין און פעלז, ענדליך שטעלט ער זיך

אַפּ לעבען אַ נידעריגען קבר, שטיינער צונויפגעלייגט אין אַ פּיער־עקיגען פונדאַמענט פאַר אַ מצבה. אָבער קיין וואָרט, קיין צייכען, קיין אָנדייטונג, אַז דאָ ליגט דער גרויסער האָהציגער מאַהלער, דער ליידענספולער ליבער מענש, שמואל הירשענבערג! איך האָב מיר אַ נדר געגעבען, אַז איך וועל נישט רוהען, ביז עס וועט נישט ליגען אַ שטיין אויף זיין נאָמענלאָזען קבר. עס קאָסט נישט מעהר ווי פופצעהן פונט, ס׳איז דאָך ווירקליך אַ שאַנד און אַ וועהטאָג.

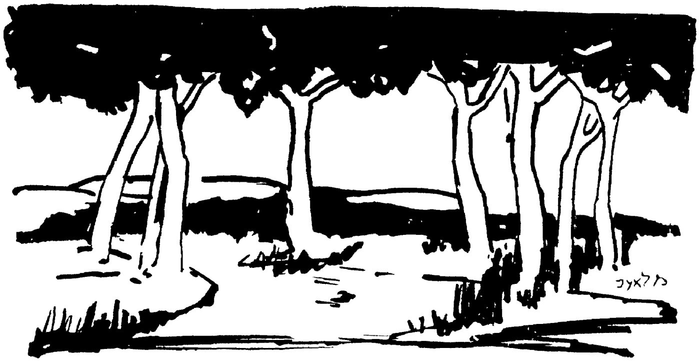

פרומקייט אין ארץ ישראל

פאַהרט אַ פרומער איד קיין ארץ־ישראל מיט דעם געדאַנק, אויסצולעבען זיינע יאָהרען אין אַ פּרומער אידישער וועלט, געפינט ער די פרומקייט ,נאָך וועלכער ער האָט געגאַרט. יאָ, עס איז זיכער דאָ פרומקייט אין ארץ ישראל. דער פרומער איד געפינט זיך זיין מנין, זיין בית־המדרש און באַפרידיגט דאָרט זיין רעליגיעזען דורשט. ער דאַרף אָבער זיינע אויגען ניט לאָזען בלאַנדזשען ווייטער פון זיין מנין און בית־המדרש, אז ניט אויב ער הייבט אָן צוקוקען זיך, וואָס עס קומט פאָר ארום דעם בית־המדרש און אַ ביסעל ווייטער, וועט ער האָבען פיעל עגמת נפש. ער וועט אין גיכען אויסגעפינען, אַז ניט אַלע אידען אין ארץ ישראל זיינען פרומע, גאָטספאַרכטיגע, תרי״ג־מצוות׳דיגע אידען; אַז אפילו די געוועהנליכסטע מצוה מוז מען ביי זיי אויסקעמפען. נעמט, למשל, אַזאַ זאַך ווי היטען שבת. נישט אַלע אידען היטען שבת. מען היט זיך פאַר ארבייט אום שבת ווי פאַר פייער. אָבער פּאַר פייער היט מען זיך ניט אום שבת. איך מיין דערמיט צו זאָגען, אַז מען היט די שבת־רוהה אַלס סאָציאַלע אינסטיטוציע, — איין טאָג אין וואָך מוזען אַלע ארבייטען און געשעפטען זיך אָפּשטעלען. דאָס פיהרט מען דורך אין ארץ־ישראל וואונדערבאַר. קיין אידישער באַאמטער, קיין באַנק, קיין קראָם, קיין טעקסי, קיינער ניט וואָס רופט זיך איד טוט ניט קיין ארבייט אום שבת. אָבער רעליגיעז האַלטען ניט אַלע אידען שבת, מען פאַרויכערט אַ סיגאַרעטעל, מען צינדט אָן די אויל־מאַשינקע, מען קאָכט זיך אָפּ אַ גלעזעל טיי, קורץ פאַר פייער היט מען זיך ניט, און קעגען דעם קעמפען די פרומע אין ארץ ישראל.

עס איז דאָ אַ געזעלשאַפט אידען, וואָס רופען זיך די „שומרי שבת׳ניקעס,“ געהען זיי ארום פרייטאָג נאָכמיטאָג, ווען דער שבת דערנעהענטערט זיך און זאָגען אָן, אַז עס איז צייט מקבל־שבת צו זיין; שבת דעם גאַנצען טאָג, געהען זיי ארום און טראַכטען פון קיין אַנדער זאַך ניט, ווי נאָר צו פּאַקען אַן אפיקורוס מיט אַ סיגאַ־

רעטעל אדער א אידען אין אן אויטאמאביל, אדער א אידען מיט א שטעקען אין האנט, כדי צו מאכען איהם א סקאנדאל. אנדערע פרו־מע נשמות זיינען שטארק באזארגט צי מישען ניט אידען מילכיגס מיט פליישיגס, אדער צי קאכט מען ניט גאר אין גאנצען טריפה פלייש ?! קורץ, ניט אלע אידען זיינען פרום אין ארץ־ישראל; די באלעבאטישע וועלט איז גארניט פרום. נאך ווייניגער איז די אר־בייטערשאפט און די חלוצים, די מאכען דאך דערפון קיין סוד ניט. א פרומער איד וועט טאן גלייכער, ווען ער וועט אין יענער זייט אפילו ניט א קוק טאן.

אבער אויך צו זיין אייגענעם מנין דארף ער זיך ניט צו שטארק צוקוקען, אויב ער איז א איד מיט אן עמפינדליכער פרומער נשמה, ווייל זיין אייגענער מנין ונעט איהם נישט צופרידענשטעלען. ער וועט באלד דערזעהן, אז די פרומקייט איז מעהר אן אויסערליכע ווי א הארציגע, אז זי ליגט מעהר אין א לאנג־געקרייזעלטער פאה, אין א ברייטען שטריימעל, אין א פארביגער אטלאסענער קאפאטע, אין אן אייגענעם באזונדערען בית־המדרש'ל, ווי אין איניגער ליבע און מורא פאר גאט. אין ערגעץ אויף דער וועלט זיינען ניטא אזוי פיעל קליינינקע גרופען אידען מיט א באזונדערען בית המדרש'ל ווי אין ארץ ישראל. פיצינקע ווינקעלאך, קליינינקע אראביש־גע־בויטע קאנורעס ווערען איבערגעמאכט אין שוהלכעלאך צוליעב א נייעם מנין. און טאקע נישט מעהר ווי א מנין דאווענט. און אלץ צוליעב עפעס א קליינער אמביציע. דער רעזולטאט דערפון איז, אז אין דער גרויסער חורבה־שוהל, די שוהל פון רב יהודה החסיד איז אפט ניטא קיין מנין צו דאווענען. איך האב אפט בייגעוואוינט פריה־מארגענס, ווען מען האט נישט געקענט דארט דאווענען, ווייל עס איז ניט געווען צו קריגען א מנין אידען. עס איז דאך אומדער־הערט, אז אין דער גרעסטער שוהל פון ירושלים, אין צענטער פון דעם פרומסטען אידישען פערטעל, נישט ווייט פון כותל־מערבי, זאל זיין שווער צו געפינען א מנין אידען. מען קריגט זיך ארום צוליב כבוד, צוליב יחוס, צוליב א קליינינקייט, און מען פארשוועכט דעם אידישען כבוד אהן א ברעג.

איך בין געווען אויף א שבת אין דער גרויסער שוהל, ווען הרב מאיר בערלין פון ניו יארק איז דארט געווען און האט געהאלטען א דרשה; א צוויי וואכען פריהער איז די דאזיגע דרשה אנאנסירט געווארען איבער דער גאנצער שטאדט מיט געפלינעלטע פראזען.

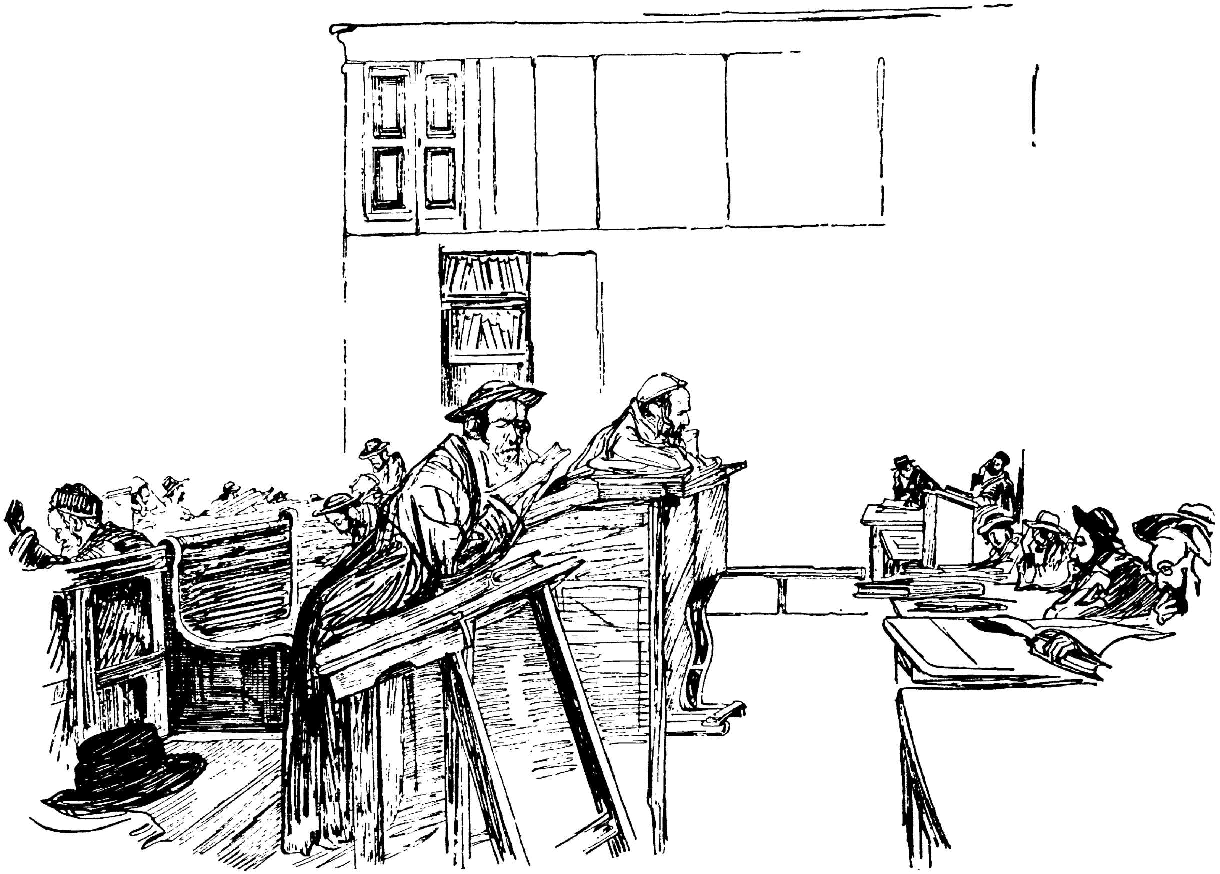

דאָס איז די ישיבה „עץ חיים“.

געמיינט האָב איך, אַז עס וועט נישט זיין אין שוהל וואו אַ פּוס אריינצושטעלען. צום סוף איז די שוהל געווען האלב ליידיג און ער־גער פון דעם איז געווען דער שטייגער ווי מען האָט אויסגעהערט זיין דרשה. אָהן דרך־ארץ, — מען האָט גערעדט צווישען זיך, מען איז געשטאַנען מיט די רוקענס צום רעדנער, מען האָט אָפען ארויס־געוויזען גרינגשעצונג. ווען איך האָב זיך פאַנאַנדערגעפרעגט פאַר־וואָס מען איז ניט געקומען און פאַרוואָס מען האלט זיך אזוי ניט איידעל, האָט מען מיך אָנגעקוקט פאַרוואונדערט. זיי האָבען, פאַר־קערט, געמיינט אַז די שוהל האָט זעלטען געזעהן אזא גרויסען עולם און דאָס וואָס מען הערט נישט אויפמערקזאַם, איז — „וועמען הערט מען יאָ אוים אין ארץ ישראל?!...“

עס זיינען דאָ אין ירושלים, אין טבריה און צפת אַ סך גרויסע און קליינע ישיבות וואו אידען, יונגע און עלטערע, זיצען און לער־נען. איך האָב ליב געהאַט אריינצוגעהן, אַנידערזעצען זיך אין אַ ווינקעל און קוקען. מען טרעפט אינטערעסאַנטע פּנימ׳ער, בלייכע, איידעלע שטערנס, דינע, פאַרטראַכטע הענט... איך פלעג זיך אַמאָל צערעדען מיט דעם ראש־ישיבה, געוועהנליך, אַ קלוגער איד. איך פלעג פרעגען: „ווי קומט עס, מען זיצט אין דער הייליגסטער שטאָדט פון דער וועלט, מען לערענט פלייסיג טאָג און נאַכט, ווי קומט עס וואָס עס ווערען דאָ נישט געבוירען קיין גרייסע רבנים. און איהר מוזט אָנקומען צו פּוילען אָדער ליטא און פון דאָרט אראָפּברענגען אַ גרויסען רב? און דער איד פלעגט מיר אויף דעם געבען פאַרשיידענע ענטפערס. ער פלעגט מיר אָנגעבען אַלס איינע פון די סיבות, — וואָס דער לערענדער איד איז ניט באַפרייט פון דאגות פרנסה. דאָרט, אין די גלות־לענדער, אין ליטא אָדער גאַ־ליציע, זאָרגט אימיצער פאַר זיין עקזיסטענץ: דער שווער, דאָס ווייב, אָדער קהל. זיצט ער זיך מיט אַ פרייען קאָפּ און לערענט און פאַרטיפט זיך אין די אָפּגרונדען פון דער תורה. דאָ אָבער זיצט ער איבער׳ן ספר און טראַכט גאָר וואו נעמט מען אויף שבת?

צווייטענס זיינען דאָ ניטאָ קיין אמת גרויסע ישיבות, וואו מען זאָל קאָנען טאַקע פאַרטיפען אַ באַגאַבטען בחור מיט אַ גוטען קאָפּ. עס איז דאָ אַזוי צו זאָגען, ניטאָ קיין העכערע רעליגיעזע אַקאַדע־מיעס, אַזוי, אַז עס איז אוממעגליך אויסצושלייפען דעם דימענט אין אַ פיינעם בריליאַנט.

דריטענס, איז דאָ נאָך דאָ אַן אומשטאַנד. מען קומט צו־

פיעל אַנקוקען די ישיבות און די אידען וואָס זיצען און לערנען. פיהלען זיך די אידען אַקוראַט ווי זיי וואָלטען די גאַנצע צייט געזעסען אויף אַן אויסשטעלונג, אָדער אויף אַ פּאַראַד, אָדער טעאַטער געשפּילט. דאָס שטערט אויך דעם געדאַנקענגאַנג ער זאָל זיך פאַרטיפען אין זיך אַליין. און פערטענס איז אפשר דאָ טאַקע גרויסע טיפע לערנער, וואָס וואָלטען געקענט ווערען גרויסע רבנים, און ארץ ישראל זאָל ניט דאַרפען פאָהרען נאָך אַ רב, און אים אראָפּברענגען אהער פון די גלות־לענדער, אפשר פאַרמאָגט ארץ ישראל אַזעלכע אידען, נאָר צוליב פּאָליטיק קאָנען זיי ניט פאַרנעמען די פיהרענדע ראָלע. ווייל דאָ דאַרף מען זיין אַ פיהרער אין „פרומער פּאָליטיק" מעהר ווי אין פרומקייט. אַ רב דאַרף דאָ קענען אויסקומען מיט אַלע צדדים, אָדער צוזאַמענברענגען און צוזאַמענהאַלטען די צדדים, וואָס רייסען זיך אַרום צווישען זיך, מעהר ווי וואו ניט איז אויף דער גאַנצער וועלט...

און פון אַלע רייסערייען איז דער ביטערסטער און פּלאַנמעסיגסטער צווישען די ספרדים און אשכנזים. דער פּוילישער איד האַסט דעם „פרענקאַטש" ווי ער רופט איהם מיט פאַראַכטונג און יענער צאָהלט איהם מיט'ן זעלבען. עס עקזיסטירען דערפאַר אין ארץ ישראל, אין אַלע ערטער וואו אידען זיצען, צוויי קהילות זייט־ביי־זייט, מיט באַזונדערע שוהלען, רבנים, חדרים און שוחטים. מען פיהרט די מלחמה ביי דער „כותל מערבי." מען שטעלט זיך ניט אָפּ אויפ'ן „הר הזיתים", ביי די טויטע קריגט מען זיך, מען לאָזט די טויטע ספרדים און אשכנזים ניט ליגען איינע לעבען די צווייטע כדי זיי זאָלען ניט מאַכען שלום נאָכ'ן טויט.

עס זיינען דאָ פאַראַן פרומע אידען אמת גאָטספאַרכטיגע, שטילע, אין זיך און אין פרומקייט פאַרטיפטע אידען, אָבער זיי זעהט מען ניט, זיי זיצען אין די שטילע ווינקעלאַך, אין די היימען און נישט זיי גיבען דעם טאָן. די פרומאַקעס וואָס גיבען דעם טאָן, טראָגען אויף זיך עפּעס אַ פּראָפּעסיאָנעלען כאַראַקטער. איך האָב זיך צוגעקוקט צו זיי און איך טרעף דיזעלבע פּנימ'ער אומעטום. געה איך פרייטאָג צו דער „כותל מערבי" טרעף איך זיי, אין זאַקען אָנגעטאָן, געוואַלדעווען. קום איך שבת אין דער חורבה־שוהל, זיצען זיי דאָרט אין ברייטע אַטלעסענע קאַפּאָטעס. ביים קבר פון רב מאיר בעל הנס, אַ וואָך פאַר ל"ג בעומר, צינדען זיי אָן ליכטלאַך, אין מירון ביי שמעון בן יוחאי טרינקען זיי זיך אָן מיט אַ גלעזעלע

בראנפען און האפקען... איך ווייס ניט צי איז דאס זייער פרנסה, צי איז דאס ביי זיי א פונקציע, נאר עס מאכט אן איינדרוק פון א פראפעסיע און דער איינדרוק איז א שלעכטער.

ניין, נישטא קיין גרויסע הייליגע פרומקייט אין ארץ ישראל. און א איד וואס איז צוליב דעם געקומען אינ׳ם הייליגן לאנד און האט זיך געפונען א מנין, זאל ווייטער און טיפער ניט זוכען און ניט פארשען, אז ניט וועט ער זעהר פיעל ליידען.

אבער ווי גרויס זיינע אנטוישונגען און ליידען זאלען ניט זיין. וועלען זיי ניט איבערשטייגען די טראגעדיע וואס די גרים האבען דורך דעם וואס זיי זעהען, אז אידען זיינען ניט פרום.

שטעלט אייך פאר א רוסישען מוזשיק, וואס זיין נשמה איז גע־פאנגען געווארען דורך א חלום, אז די אידישע רעליגיע איז די איינ־ציג אמת׳ע און אז נאר דא אין פאלעסטינא, צווישען אידען, די אויסדערוועהלטע קינדער פון גאט, וואס לעבען לויט דעם געבאט פון משה און היטען אלע פונקטען, אז צווישען זיי און מיט זיי וועט ער אויסלעבען א פרומען לעבען און וועט ראטעווען זיין נשמה פון אייביגער פלאג.

שטעלט אייך פאר זיין טראגעדיע, נאכדעם ווי ער האט דורכ־געמאכט אלע פארפאלגונגען פון דער רוסישער קירך און זיך גערא־טעוועט און אנגעקומען קיין ארץ ישראל, האט זיך איינגעשפאנט אינ׳ם שווערען יאך פון אידישקייט און ארץ ישראל, האט אויף זיך גענומען דאס גרויסע שווערע פעקעל, אלץ צוליעב דער מעגליכקייט אויסצולעבען זיך אין דער פרומער אידישער רעליגיע, אז נאך אלע־מען דערזעהט ער, אז עס איז א נעכטיגער טאג, אז אידען האלטען גאר ניט פון פרומקייט, אדער האלטען שוואך און אז ער, דער גר, איז פרומער, אידישער, איבערגעבענער ווי דער איד.

עס שטעלט זיך אוועק אזא גרויסע נאאיווע גאט׳ס בהמה׳לע און הויבט זיך אן קראצען די פאטילניצע און פרעגט זיך: צוליב וואס־זשע האט ער אויף זיך גענומען דאס גרייסע אידישע פעקעל צרות, אז אידישקייט איז גאר ניטא? און זיי געהען ארום אין ארץ ישראל פארביטערטע, האלטען אין איין שטראפען זייערע שכנים קאלאניסטען, אויסרעדען זיי פאר וואס זיי דאוונען ניט, היטען ניט שבת, טראגען ניט קיין ציצית, היטען ניט מילכיגס פון פליי־שיגס און דערגלייכען.

מען האט מיר דערצעהלט וועגען א שיקסעלע וואס איז געווא־

רען א אידישקע און האט זיך פארדונגען פאר א דינסט ביי א אידי־
שען גביר. מען איז אין דעם דאזיגען הויז ניט געווען איבעריג פרום,
די דינסט איז געווען די פרומסטע און אז עס פלעגט קומען שבת
און די באלעבאסטע האט געוואלט א גלעזעל טיי פון סאמאוואר,
פלעגט די פרומע דינסט א געשריי טאן צום באלעבאס: „בארין, געה
שטעל דעם סאמאוואר, איך טאר ניט, ס'איז שבת!" איהר פאר־
שטעהט, דער איד איז ביים גר א שבת־גוי.

א, ווענען די גרים אין ארץ ישראל און זייער באציהונג צו אי־
דען און אידישקייט, זייער טראגעדיע און ראלע איז דא א וועלט
צו דערצעהלען. און עס הויבט זיך ערשט אן א נייער קאפיטעל.
דאס איז דאס אריינטרעטען פון אראבישע גרים אין אידישען לע־
בען. גאנצע אראבישע דערפער ווילען אננעמען דעם אידישען גלוי־
בען און זיי שיקען צו רבנים אנפרעגען וואס און ווי אזוי זיי דאר־
פען דאס טאן? האט איהר דערפון געהערט? אנומעלט האט א בע־
דואינער דארף ארום כפר נחום (קאפערנאאום) באשלאסען איבער־
צוגעהן צום אידענטום. מען דערצעהלט, אז זייערער א שעיך האט
געזעהן א חלום, אין וועלכען אברהם אבינו האט איהם געהייסען
זיך צוריק אומקעהרען אין שויס פון אידישען גלויבען צו וועלכען
זיין שטאם באלאנגט פון אייביגע יאהרען.

דער שעיך האט מיט זיין חלום אויפגעהויבען דאס גאנצע דארף
אויף די פיס און אלע האבען איינגעשטימט זיך מגיר צו זיין.
צי האט דערביי געשפילט א ראלע דער פאקט וואס מען האט ביי זיי
צוגענומען די ערד אויף וועלכער זיי זיינען אזוי פיעל יאהרען
געזעסען, ווייס איך ניט, יעדענפאלס, איז געווארען א מהומה צווי־
שען די מוסולמאנער און קריסטען, ווען דער פאקט איז באקאנט גע־
ווארען.

די רבנים האבען זיך דערשראקען, ווער ווייסט וואס פאר אומ־
רוהען די מוסולמאנער און קריסטען וועלען אנהויבען, ווען זיי וועד
לען דערזעהן אזא זאך, און זיי האבען דערפאר די אנפרעגענדע
בעדואינער ניט געענטפערט. זאלען זיי אליין ווערען אידען אויב
זיי ווילען, מען נעמט א רב, מען עפענט חדרים, מען נעמט א מלמד,
א שוחט און פארטיג, צו־וואס נאך אריינשלעפען די רבנים אין
צרות!

דערווייל האבען דערהערט אנדערע אראבישע דערפער אין דעם
געגענד, אז מען ווערט אידען, אז יענע זיינען שוין געווארען, זייד

נען זיי געוואָרען אומרוהיג פאַרוואָס מען האָט אויסגעכאַפּט און אַז זיי פאַרגעסען, זיי ווילען דאָך אויך. קורץ, גאַנצע געגענדען פון בעדואינער ווילען ווערען אידען. האָט איהר דערפון גאָר ניט געהערט? די גאַנצע ארץ ישראל פּרעסע האָט דערמיט געקאָכט.

עס איז זעהר אַן אינטערעסאַנטער פאַקט, אָבער פאַר דער פרומקייט פון ארץ ישראל איז עס טראַגיש. אַן אראַבער איז אַ פאַנאַטיקער. ווען ער ווערען אַ איד, וועט ער זיין פרום וואָס פרום הייסט, ער וועט אויך זוכען און פאַרלאַנגען פרומקייט פון די אידען אין ארץ ישראל. וואָס וועלען די אידען טאָן? פון וואַנען וועלען זיי נעמען פרומקייט?

.1924

די פּקידים

איינס פון די פיעל געברויכטע ווערטער אין ארץ ישראל איז דאָס וואָרט „פּקיד", „פּקידים". עס ווערט אַרויסגערעדט ניט איי־מער מיט ליעבשאַפט, פיעל מעהר מיט פּאַרדרוס, אָמאָל אויך מיט האַס און פאַראַכטונג. איהר הויבט אָן פיהלען, אַז דאָס וואָרט באַטייט ניט אַ גלייכגילטיגע זאַך, אַז „פּקידים" איז אַן אַנגעוועהע־טאָגטער ענין אין לעבען פון דעם ארץ־ישראל אידען.

וואָס איז דאָס אַזוינס אַ „פּקיד" און ווער זיינען דאָס די „פּקידים" ? פרעג איך. ענטפערט מען מיר מיט אַ שמייכעל : „אַה, די פּאַראַזיטען, די אָנגעשטעלטע, וואָס קריגען גוטע געהאַלטען, לעבען אַ גוטען טאָג אויף דעם פאָלק'ס חשבון ? !"

גאַר אינגיכען ווערט אייך קלאָר, אַז די אידישע געזעלשאַפט אין ארץ ישראל האָט אויסגעטיילט פון זיך אַ קלאַס מענשען, האָט זיי געגעבען אַ נאָמען „פּקידים" און האָט זיי געמאַכט פאַר דעם ציעלברעט פון יעדען שפּאָט, קריטיק, באַשולדיגונגען. קורץ, ס'איז אַ קלאַס מענשען, וואָס זיי איז ניטאָ וואָס מקנא צו זיין. איך האָב זיך פאַראינטערעסירט מיט דער סיטואַציע ; מיר האָט זיך פאַר־וואָלט אויסגעפינען, וואָס זיינען דאָס פאַר מענשען, די פּקידים ; וואָס פאַר אַ טייל אַרבייט טוען זיי אין אויפבוי פאַר אונזער לאַנד ; זייער ראָלע, זייער לאַגע, און צי פאַרדיענען זיי טאַקע יענע נעגאַ־טיווע שטעלונג פון די איבעריגע שיכטען פון פאָלק ?

איך האָב אויסגעפונען, אַז די „פּקידים" האָבען אַן אייגענעם פאַראיין, דעם „הסתדרות הפקידים." הייסט עס, אַז זיי האָבען אייגענע אינטערעסען צו פאַרטיידיגען, האָבען נויטיג אַ פאַראיי־ניגטען פראָנט קעגען זייערע שונאים. וואָס זיינען דאָס פאַר קאַמ־פען און וואָס פאַר שונאים ? — פרעג איך זיך פאַנאַנדער. אַ לאַנ־גען שמועס געהאַט מיט הער יוסף ראַבינאָוויטש, אַליין אַ „פּקיד" און דער סעקרעטאַר פון פּקידים־פאַראיין, און בין איצט אימ־שטאַנד אייך צו דערצעהלען וועגען די „פּקידים" פון היינט, פון נעכטען און פון גאָר פריהער . . .

עס איז אינטערעסאַנט, איהר מעגט עס הערען.

אַמאָל, מיט עטליכע צעהנדליג יאָהר צוריק, ווען דער אידי־שער ישוב האָט זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען און דער באַראָן ראָטשילד האָט געהאָלפען מיט זיינע מיליאָנען, האָט ער אויך צו־זאַמען מיט די מיליאָנען געשיקט אַדמיניסטראַטאָרען; דאָס זיי־נען געווען די ערשטע באַאַמטע, די ערשטע פּקידים. דער אַדמי־ניסטראַטאָר איז געווען אַ סינאָנים פון אַלדאָס בייז. עס איז באַ־שאַפען געוואָרען אַ באַגריף וועגען איהם, אַז ער איז אַ דעספּאָט, אַ טיראַן, אַ כל־בו'ניק, אַן אכזר, אַ מחלל־שבת'ניק. מיט איין וואָרט — דער באַגריף פון אַ „פּקיד" איז געווען ניט קיין קאָמפּלי־מענטאַרער. אַן אַדמיניסטראַטאָר פון יענע צייטען פלעגט זיך ער־לויבען אַרויסצוואַרפען אַ קאָלאָניסט, אויב יענער איז דעם דאָ־זיגען „פּקיד" ניט געווען געפעלען. אַפילו שמייסען די קאָלאָניס־טען פלעגט זיך אַזאַ „בורבאָן" ערלויבען. אָט דאָס איז געווען דער אָנהויב פון דעם קלאַס און דאָס וואָרט „פּקידים", און אויך דער אָנהויב פון דעם שלעכטען נאָמען וואָס זיי האָבען זיך געמאַכט ביים פאָלק.

די צווייטע עפּאָכע אין דער געשיכטע פון דעם דאָזיגען קלאַס איז געקומען שפּעטער, ווען דאָס לאַנד איז געוואָרען אַביסעל ענטוויקעלטער און עס האָבען זיך אָנגעהויבען ענטוויקלען געשעפ־טען, באַנקען, אָרגאַניזאַציעס און אַנשטאַלטען. געשעפטען און פאַבריקען דאַרפען האָבען דירעקטאָרען, בוכהאַלטערס, ספּעציאַ־ליסטען, פּאַרוואַלטערס, וועלכע פלעגען קומען פון אויסלאַנד און פלעגען קריגען גרויסע אָדער גרעסערע געהאַלטען; זיי זיינען גע־וואָרען „פּקידים", און אויף זיי איז אויך איבערגעגאַנגען אַ געוויסע מאָס האַס און פאַראַכטונג פון ראָטשילד'ס אַדמיניסטראַטאָרען. אמת, קיין דעספּאָטען, טיראַנען אָדער כל־בו'ניקעס זיינען זיי ניט געווען, זייערע אַרבייטער האָבען זיי ניט געשמיסען, אָבער דאָך ליעב האָט מען זיי ניט געהאַט, ווייל עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז די קליינע געשעפטען, פאַבריקען און אַנשטאַלטען ווערען דער־שטיקט דורכדעם, וואָס זיי דאַרפען אויסהאַלטען צופיעל פּקידים מיט צו גרויסע געהאַלטען. עס האָט שטענדיג אויסגעוויזען, אַז דער אַפּאַראַט איז צו גרויס און אַז די אַדמיניסטראַציע עסט אויף די אונטערנעהמונג, און מען האָט פיינט געקראָגען די עסערס, וואָס דערלאָזען ניט, אַז עפּעס זאָל אויפגעטאָן ווערען אין ארץ־ישראל.

די דריטע און אינטערעסאַנטסטע עפּאָכע אין דער געשיכטע פון דעם פּקידים־קלאַס האָט זיך אָפּגעשפּילט אין דער צייט באַלד נאָך דער באַלפור־דעקלאַראַציע, מיט דעם אָנקומען אין ארץ־ישראל פון דער „ציוניסטישער קאָמיסיע". אָנגעקומען אין ארץ־ישראל איז די דאָזיגע צאָלרייכע קאָמיסיע גלייך נאָכ'ן קריעג, ווען דאָס לאַנד איז געווען אויסגעהונגערט און שרעקליך פאַראָרימט. זיינען זיי אָנגעקומען, די ציוניסטישע „פּקידים", מיט אַ סך געלט, און מען האָט אָנגעהויבען ניט־פּראָדוקטיוו אויסגעבען געלט. מען האָט די אויגען ביי אַלעמען אויפגעריסען מיט דער זאַטקייט און ניט־פּראַקטישקייט. מען האָט מיט הונגעריגע אויגען צוגעזעהן ווי יענע פלעגען ווארפען מיט געלט, און דער איינדרוק איז געבליבען איינגעווארצעלט, אַז די ציוניסטישע פּקידים האָבען בלויז טאַלאַנט — צו פ א ר ט א כ ל ע ו ו ע ן   ג ע ל ט.

מען האָט פיינט געקראָגען די ציוניסטישע פּקידים. און דער האַס פון פאַרפינפיאַהרען ציהט זיך נאָך איצט אויך, כאָטש די היינטיגע ציוניסטישע פּקידים זיינען ניט שולדיג אין קיינע פון די זינד, וואָס די ערשטע האָבען באַגאַנגען. די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע דאַ זוכט עקאָנאָמיע ווי ווייט מעגליך, און שניידט דעם בודזשעט פאַר אָנגעשטעלטע וואו נאָר מען קאָן.

איך בין אריינגעגאַנגען אין דעם ציוניסטישען „אָפּיס" וועגען אינפאָרמאַציע און האָב אויסגעפונען, אַז דער בודזשעט פאַר דעם גאַנצען אָפּיס איז 15,000 פונט אַ יאָהר. דאָס הייסט, אַז דער גאַנצער בודזשעט, אַלץ וואָס די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע האָט אויסצוגעבען היינטיגס יאָהר אויף דעם אויפבוי פון לאַנד, איז אַ האַלב מיליאָן פונט. אויף לאַנדווירטשאַפט, למשל, הונדערט און פינף און צוואַנציג טויזענט פונט. אויף מסחר און אינדוסטריע — צעהן טויזענט, אויף ארבייטס־דעפּאַרטמענט — דרייסיג טויזענט, אויף אימיגראַציע — דרייסיג טויזענט, אויף ערציהונג (שולען) — אכט־און־פערציג טויזענט, א. אז. וו. — צוזאַמען אַ האַלב מיליאָן. איז פון דעם האַלבען מיליאָן גיט די אָרגאַניזאַציע אוים אויף אויסצוהאַלטען דעם אָפּיס מיט אַט די אַלע דעפּאַרטמענטען אינגאַנצען פופצעהן טויזענט פונט. וואָלט די אָרגאַניזאַציע געהאַט אַ מיליאָן פונט בודזשעט, אָדער אַ צוויי מיליאָן פונטיגען בודזשעט, וואָלטען דאָן אויך די אויסגאַבען פון אָפּיס ניט געווען מעהר פון פופצעהן טויזענט פונט. די געהאַלטען פון די „פּקידים" זיינען דורכשניט־

ליך פון צוואנציג ביז דרייסיג פונט א חודש. דאס הייסט, אומגע־פעהר, אז אן אנגעשטעלטער אין דעם ציוניסטישען אפיס באקומט ארום פינף־און־צוואנציג דאלאר א וואך. בלויז איינינגע קריגען הע־כערע געהאלטען. מעהר ווי פופציג פונט א חודש קריגט איצט קיינער ניט. סיידען אומאפיציעל. דער פאליטישער פארטרעטער, קוירנעל קיש, למשל, קריגט זיין געהאלט פון לאנדאן, וויס דארום קיינער ניט וויפיעל ער קריגט. אזעלכע געהאלטען ווי אוסישקין האט פריהער געקראגען, נעמליך: הונדערט פונט א חודש, קריגט איצט קיינער ניט אין ציוניסטישען אפיס.

אלזא, די געהאלטען זיינען ניט גרויס און מען טוט אויף אר־בייט; דאך פארגינט זיי דער עולם ניט זייער לאנגע און ניט זייער געהאלט. מען רעדט וועגען זיי מיט כעס, מען רופט זיי אן מיט אלע סארטען נעמען, מען איז קעגען זיי אויפגערעגט. עס דוכט זיך אלעמען, אז זיי טוען אויף ווייניג און אז דאס גאנצע געלט וואס קומט פון אמעריקע, אלע מילי־מיליאסען, עסען־אויף אט די דאזיגע פקידים.

מען פארלאנגט גרעסערע מעשים, מען פארלאנגט פון זיי, אז אין ארץ־ישראל זאלען אויפגעטאן ווערען וואונדער, אפגעקויפט זאל ווערען דער גאנצער באדען, אויסגעטריקענט אלע בלאטעס, אויפגעריכט אלע אנשטאלטען, פארלייכטערט זאל ווערען קרעדיט, אריינשטראמען זאלען אהערצו טויזענטער חלוצים מאנאטליך, וועכענטליך, און מען זעהט ניט אז קיין מעגליכקייטען דערצו זיינען ניטא. און אין דעם אייפער פון קריטיק פארקלענערט מען אפילו דאס וואס ווערט יא געמאכט. יעדען איינעם ווייזט זיך אויס, אז פאר איהם האט מען גארנישט געטאן. סוביעקטיוו איז דער איינ־דרוק, אז אין ארץ־ישראל איז גארנישט געמאכט; אביעקטיוו אבער קוקט זעלטען ווער. וואלט מען אבער אביעקטיוו אפגעמאס־טען דאס געשאפענע, וואלט מען דערזעהן דעם גרויסען שפרונג פאראויס, וואס דער אידישער ישוב אין ארץ־ישראל האט גע־מאכט, און אויף די פקידים וואלט מען געקוקט מיט מילדערע אוי־גען.

ניט נאר קוקט מען קרום אויף די פקידים פון ציוניסטישען אפיס, פון אנשטאלטען, באנקען, געשעפטען און רעגירונג, נאר ניט ווייניגער ביז קוקען די ארבייטער אויף זייערע אייגענע ארביי־טער־פקידים. די ארבייטער פון ארץ־ישראל, מוזט איהר וויסען,

זיינען גוט און פיעל פארצווייגט ארגאניזירט. האבען קראנקען־קאסעס, לייה־קאסעס, קאנסום־געזעלשאפטען און וויפיעל איהר ווילט אנדערע ארגאניזאציעס. יעדע ארגאניזאציע האט זיך אנגע־שטעלטע, וואס פיהרען די ארגאניזאציאנס־ארבייט. זיינען זיי דאס די „פקידים“, און די באציהונג איז צו זיי ניט קיין צוקערדיגע. אמת, זייערע געהאלטען זיינען פיעל קלענער ווי די געהאלטען פון די ציוניסטישע אדער אנדערע פקידים. אין דער צייט וואס א פקיד אין ציוניסטישען אפיס קריגט דעם מינימום לוין פון 20 פונט א חודש, איז דאס געהאלט פון אן ארבייטער־פקיד א כ ט פונט א חודש. און אויך דאס קריגט ער ניט אימער. איז אפילו די קליינע סומע רעגט אויף דעם ארבייטער, וואס פארדיענט אפט אפילו א העלפט ניט און געהט אמאל ארום חדשים און פארדיענט קיין פונט ניט. איז דער חבר ארבייטער אויפגערעגט אויף דעם חבר „פקיד“ און פארגינט איהם ניט זיין פריווילעגירטע פאזיציע. רופט איהם אן פאראזיט און באגריסט איהם מיט שפאט.

עס איז קלאר, אז שולדיג אין דער גאנצער באציהונג צווישען דעם עולם און די פקידים איז ניט די פאראזיטישע נאטור אדער אזוי עפעס א שלעכטע זייט אין דעם פקידים־קלאס, נאר שולדיג איז די ארימקייט און די נויט, די שטענדיגע דאגות־פרנסה, וואס הערשען אין ארץ־ישראל. אט דאס איז שולדיג אין דער פארבי־טערטער באציהונג צו דעם קלאס, וואס האבען יעדען חודש זייער זיכערען איינקונפט און קאנען זיך לעבען און געניסען דעם גאנצען זיסען חן פון ארץ־ישראל׳ער לופט און זונשיין.

אין דער צייט וואס מען בייזערט זיך און מען שפאט איבער די „פקידים“, פעהלען „פקידים“. איך מיין גוטע פקידים אין לאנד. גוטע פאבלייט, גוטע געשעפטס־קענער, גוטע פארוואלטער ספע־ציאליסטען, און ספעציעל פעהלען זיי ביי די ארבייטער. אין די קראנקען־קאסעס און די קבוצות, און ספעציעל אין דעם „המשביר“. פעהלען מענשען מיט פראקטישען שכל און קענטענישען פון קא־מערץ.

אפט איז מיר אויסגעקומען צו הערען, אז דער אומגליק צווי־שען ארבייטער איז, וואס עס פעהלען חברים טוער, ארגאניזאטא־רען און אינסטרוקטארען. פון צווישען די חלוצים, ווי אינטעליגענט די לעצטע זיינען ניט, ענטוויקלען זיך ניט קיין פיהרער. און איך האב געהערט זאגענדיג, אז זיי ווילען זיך ניט ענטוויקלען אין פיה־

רער, זיי ווילען בלייבען אין די רייהען און ווילען זיך ניט ארויס־רוקען אין פאָדערגרונט, ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס מען דארף זיי דארטען האָבען.

אָט אזוי געהט עס אין ארץ־ישראל מיט דעם זונדערבארען קלאַס, וואָס מען רופט „פקידים“. זיי האַלטען זיך באזונדער, בעסער געזאָגט: מען האַלט ז י י באזונדער, האָבען זיך אן אייגענעם פאראיין, אָבער ניט קלוב. זייערע ווייבער שיידען זיך אָפּ געזעלשאַפטליך פון אַלע אַנדערע ווייבער, הגם, זיי זיינען ניט די „דאַמען“ פון דער געזעלשאַפט, פונקט ווי די מענער זיינען ניט די „העכערע געזעלשאַפט“. די העכערע געזעלשאַפט אין ארץ־ישראל בילדען אונזערע דאָקטוירים, פּראָפעסאָרען, און זיי האָבען מיר פיל מעהר ווי עס קומט אונז. אדוואָקאַטען, באַנקירען, העכערע כלל־טוער, דיפּלאָמאַטען, גרויסע סוחרים און אזוי נגידים און אנגעזעהענע — זיי זיינען דאָס די אריסטאָקראַטיע פון ארץ־ישראל. און זיי גראָד קריגען דעם גאַנצען כבוד, און כבוד אומפארדיענט. און פונקט אזוי קריגען אומ׳כבוד די „פקידים׳לעך“.

לעבט אזוי דער פקידים־קלאַס פון דער מאַסע אָפּגעריסען, צו דער הויכער געזעלשאַפט ניט צוגעשטאַנען. קריגט פון אַכט ביז פופציג פונט א חודש און פארמירט זיך ביסלעכווייז אין טיפּען פאר דעם קומענדיגען „שלום־עליכם“ וואָס ארץ־ישראל וועט ארויס־ברענגען.

אַ צימערל אין ועד הצירים

איינמאָל קום איך אַריין אין דער געביידע פון דער היגער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, דרעה זיך אַרום איבער דעם לאַנגען קאָרידאָר מיט צוגעמאַכטע טירען. אויף יעדער טיר איז צוגעשלאָגען אַ קאַרטע מיט דעם נאָמען פון דעם דעפּאַרטמענט און די פּערזאָן, וואָס פיהרט איהם. איך בלייב שטעהן ביי אַ טיר און לעז: קאַלוואַריסקי. דעם נאָמען האָב איך דאָ אָפט געהערט, נישט אײמער מיט גרוים התפעלות און אַמאָל אויך מיט אַ שמייכעל אַרויסגערעדט. מען רופט איהם „דער ספּעציאַליסט איבער־אַראַבישאידישע ענינים", „דער אַראַבער־פריינד", „דער פריעדענס ענגעל". איך האָב געבעטען אַ פריינד מיינעם ער זאָל מיך אַריינפיהרען און באַקענען מיט דעם דאָזיגען זאָנדערבאַרען ספּעציאַליסט.

שטעלט אייך פאָר אַ עלטערען איד, מיט אַ צוגעשוירען ווייסגרוי בערדעל, נאַקעטען קאָפּ, און אַן איידעל, אַריסטאָקראַטיש פּנים, אַנגעטאָן טאָדעללאָז, רעדט פראַנצויזיש, אַראַביש, העברעאיש, דייטש, אידיש און רוסיש און אפשר נאָך עטליכע שפּראַכען. הערט אוים רוהיג, ענטפערט אָבער אָביסעל אויפגערעגט, מיט אַ לעבהאַפטער זשעסטיקולאַציע. אַקעגען איהם איז געזעסען אַן אַראַבישער עפענדי און האָט צו איהם גערעדט אויף אַראַביש, קענטיג, וועגען אַ זעהר וויכטיגער זאַך.

„ערלויבט מיר צו זעצען זיך אין אַ ווינקעלע און קוקען", בעט איך זיך, „איך פאַרשטעה דאָך ניט וועגען וואָס עס רעדט זיך דאָ, אָבער איך וואָלט גערן געוואָלט קוקען."

„זיכער, זיכער, אָט האָט איהר אַ שטול, זעצט זיך און קוקט אייך געזונטערהייט."

איך זעה צוויי פּראָפילען איינער אַקעגען דעם צווייטען; איינער אַ שוואַרצער, דער צווייטער אַ גרוי־ווייסער; איינער מיט אַ רויטער פעסקע, דיקע, שוואַרצע וואָנצעס און אַ שמייכעל אויף דעם קלוגען, וואָלפען־פּנים. דער צווייטער, אויפמערקזאַם, איינגעהאַלטען־אויפגערעגט. איינער רעדט מיט אַן אָפּגעהאַקטען וואונדער־

בארען אראביש; איך דערפיהל דאס לשון פון א גאנצער קולטור, אין איהר בעסטען אויסדרוק: עס רעדט דער גארגעל, דער האלז, די נאז, ציין און לונגען, אבער דער שמייכעל באטייליגט זיך אין זיין אראביש מעהר פאר אלץ; ניט אויף א מינוט פארשווינדט די מאסקע פון כיטרער העפליכקייט פון דעם אראבער'ס פנים. דער געשפרעך דרעהט זיך, הויבט זיך, שפרינגט; מיט אמאל דערהער איך דאס ווארט „מאסארי" (געלט), און באלד דערהער איך אויך דאס ווארט „מאפיש" (ניטא) און דער אראבער שטעהט אויף, דער שמייכעל פארשווינדט, אויפ'ן פנים איז אויסגעדריקט אנטוישונג. ער געזעגענט זיך קוים און געהט ארויס עטוואס איינגעבויגען, קענ־טיג, זעהר אומצופרידען...

איך האב זעהר געוואלט וויסען וועגען וואס דער געשפרעך איז געווען. אויף מיין פנים איז מסתמא געווען אויסגעדריקט א גרויסע נייגעריגקייט. הער קאלווארסקי האט א שמייכעל געטאן און גע־זאגט:

„אה, ס'איז נישט קיין אומגעוועהנליכע זאך. דאס איז געווען איינער פון די גרינדער פון אן אראבישער פארטיי... איז ער געקומען נאך אביסעל קליין־געלד... נישט קיין סך, טאקע קליין־געלט האבען מיר איהם ניט געגעבען... מאפיש, ניטא. איז ער אוועקגעגאנגען, אנטוישט."

איך האב זיך צעלאכט. וואס קאן זיך אזא אראבער טראכטען וועגען די אידען? ! א פאלק א נישטיגס, מוז ער זיך טראכטען. ברענגסט איהם צוטראגען א פארטיי און בעטסט דערפאר א קליי־נעם באקשישעל, איז ניטא, מאפיש! פע!

הער קאלווארסקי איז געווארען אויף א מינוט ערנסט. „מען האט איהם פונדעסטוועגען געדארפט עפעס געבען".

די טיר האט זיך געעפענט און אן אלטער אראבער איז אריין, באגריסט מיט דעם אראבישען שטייגער און זיך נאהענט צוגערוקט צו זיין פריינד כאוואדזשי קאלווארסקי. פון אונטער דעם קאמפ־ליצירטען קאפ־פוץ האט ארויסגעשטארצט א גרויסער, טונקעל־בראנזענער שטערן און גרויסע, גרויע ברעמען האבען פארדעקט די אויגען. דער אלטער פעלאך האט זיך איינגעבויגען און אין א שטילער שטים, אין סודות'דיגע ווערטער גערעדט צו איהם און קאלווארסקי האט פארשריבען, דערנאך אין קורצען איהם געענט־פערט. דער אלטער איז אויפגעשטאנען, אויפגעהויבען די הענט

אין דער הויך און געזאָגט „אַללאַ, אַללאַ", און מיט הויכע רעס־פּעקט און די האַנט אויפ'ן שטערן, האַרץ און מויל איז ער אַרויס.

„איהר ווילט געוויס וויסען, וואָס דער אַלטער האָט געוואָלט ?" ווענדעט זיך צו מיר דער דיפּלאָמאַט, „גאָר אַ אַנדער ענין. ער האָט אַ טאָכטער, דער בעלאַד, איז די טאָכטער פאַרקויפט פאַר אַ ווייב צו אַ רייכען שעיך. איז זי פון דעם שעיך אַנטלאָפען און וויל ניט צוריק. זי געפינט זיך ביי אַ אַנדערען. איז ער געקומען צו „כאַוואַדזשי קאַלוואַריסקי", איך זאָל איהם אַרויסהעלפען אין דעם ענין מיט דער טאָכטער. אַט אַזוי קומען זיי צו מיר מיט אַלע זייערע צרות. זיי האַלטען מיך פאַר אַ פריינד און גלויבען מיר יעדעס וואָרט. דער אַראַבער שעצט פריינדשאַפט, פיהלט פריינדשאַפט און מיט פריינדליכקייט קאָן מען איהם נעמען, נאָר מיט פריינד־שאַפט, ס'איז גאָר קיין אַנדער וועג ניטאָ ווי פריינדשאַפט."

די אויגען פון דעם ווייס־גרויען מאַן האָבען זיך אַנגעצונדען מיט אַ יוגענטליכען פייער. איך האָב דערפיהלט, אַז ער רעדט איצט אַרויס זיינע טייערסטע אידעען. איך האָב זיך געהיט איהם ניט איבערצושלאָגען.

„לאַנג צוריק, אפשר אַ דרייסיג יאָהר, ווען איך בין נאָך גע־ווען אַדמיניסטראַטאָר ביי „יק"א", האָב איך געהאַלטען פון פריינד־ליכע באַציהונגען מיט אַראַבער. באַזונדערס אָבער איז דאָס נויטיג געוואָרען נאָכדעם ווי טערקיי האָט אין יאָהר 1909 אַנגענומען אַ קאָנסטיטוציע. די אַראַבער האָבען דאַמאָלס דערפיהלט די נייע לאַגע, די לופט איז פול געוואָרען מיט פּאָליטיק און די ערשטע נאַציאָנאַליסטישע אַראַבער זיינען אַרויס מיט זייערע פאַרלאַנגען. דאַמאָלס איז שוין געווען שווער דורכצופיהרען עפּעס אידיש־נאַ־ציאָנאַלעס, למשל, ס'איז געווען גאַרניט גרינג צו קויפען „מרחביה". איך האָב דאַמאָלס געזאָגט, מען מוז זיך מיט די אַראַבער פאַר־שטענדיגען, נישט בלויז מיט די טערקען אָדער יונג־טערקען, נאָר מיט די אַראַבער. דער ציוניסטישער אָפּיס האָט אָבער נישט גע־וואָלט הערען און וויסען וועגען דעם. איז אַנגעקומען די מלחמה. האָב איך אויפגעהערט רעדען וועגען פריינדשאַפט נאָר געטאָן פריינדשאַפט. אַלס פּאַטריאָט פון טערקיי איז מיר געלונגען פיעלע אַראַבער, פאַר'משפּט צום טויט, ראַטעווען און פריילאָזען. זיי גע־דענקען דאָס און זיינען מיר פריינד ביז'ן טויט. די אידישע לאַגע איז דאַמאָלס געוואָרען זעהר געפעהרליך, ספּעציעל נאָך דער אַנט־

דעקונג פון דער אראנסאן אפעיר, מען האט געהאלטען ביי חרוב מאכען דעם גאנצען אידישען ישוב. עס האט געהאלטען ביי דעם, אז א שטיין אויף א שטיין זאל ניט בלייבען ליגען. און דאמאלס בין איך געקומען, מיט שטאלץ קאן איך דאס זאגען, אז ווען ניט מיין איינשטעלען זיך ביי קעמאל פאשא, דעם גרויסען און קליי־נעם, וואלט פון אונז אין ארץ ישראל קיין שפור ניט געבליבען. עס זיינען געווען געפעהרליכע מאמענטען ווען קעמאל פאשא האט מיט צארן אויסגערופען: „אויב איהר, קאלווארישקי, וועט זיך ניט אויפהערען מישען, וועל איך אייך לאזען א ו י פ ה ע נ ג ע ן אין דער קאלאניע ראש פינה, אלס טערקישען פאררעטער"... אבער ער האט עס ניט געוואגט צו טאן. אנשטאט דעם איז געראטעוועט געווארען דער גרעסטער טייל פון אונזער באזיץ אין ארץ ישראל, פיעל אידישע לעבענס און פיעל אראבישע לעבענס.

„די מלחמה איז געענדיגט און עס ערשיינט די באלפור דע־קלאראציע. האבען פיעלע געדענקט, אז קיין אראבישע פראגע איז דא ניטא, אז מען דארף זיי איגנארירען, אז די ענגלענדער וועלען שוין דורכפיהרען אלץ, וואס זיי האבען צוגעזאגט. האב איך דא־מאלס געענטפערט, אז זיי האבען אייגענטליך גארנישט צוגעזאגט, אז בלויז דאס וועט ווערען א פאקט, וואס מיר וועלען אליין טאן. און טאן קאנען מיר בלויז ווען מיר פיהרען זיך קלוג מיט די שכנים אראבער. קלוג הייסט ניט שרייען, ניט שפיעלען די העלדען, די זיגער, די הערשער, נאר שטיל, רוהיג, פריינדליך ארבייטען צו־זאמען. מיין געדאנק איז (און דא איז דער פנים פון דעם גרוי־וויסען מאן געווארען שטרענג און טיף ערנסט), אז פאלעסטינא איז און דארף בלייבען א צוויי־נאציא־נ ע ן לאנד. איך וויל מען זאל מיך פארשטעהן. עס איז מיין קארדינאלער פונקט. פאלעסטינע איז און דארף זיין א צוויי־נאציאנען לאנד. איך וועל אייך דערקלערען, וואס איך מיין דערמיט. מיר דארפען ניט זאגען, אז מאיאריטעט אדער מינאריטעט באדייט עפעס. ניין, מירביידע, אידען און אראַ־בער, זיינען גלייכבארעכטיגטע. קיינער פון אונז דארף ניט הער־שען דורך מאיאריטעט, נישט איצטער, ווען די אראבער זיינען אין דער מערהייט און ניט שפעטער, ווען מיר וועלען ווערען אין דער מערהייט. בלויז אויף דעם שטאנדפונקט פון גלייכבארעכטיגטע צוויי נאציאנאליטעטען קאן עטאבלירט ווערען א פרידליך לעבען

אין ארץ ישראל. מיר דאַרפֿן אויפֿהערן רעדן וועגן מאַיאָריזירן דאָס לאַנד און אויפֿהערן בויען און מאַכן אַלע אונזערע חשבונות אויף מאַיאָריטעט. ערשטענס, איז דאָס ניט קלוג, ווייל אַז מיר שרייען: מיר ווילן מאַיאָריזירן דאָס לאַנד, וועלן דאָך די אַראַבער נאַטירליכערווייזע, ניט וועלן דערלאָזן אַ זאַך, וואָס איז פֿאַר זיי געפֿעהרליך, און עס קאָן דורך דעם פּאַסירן, אַז מיר וועלן די מאַיאָריטעט ניט דערגרייכן. צווייטענס, קאָן דאָך טאָקע, חלילה, פּאַסירן, אַז מיר זאָלן ניט ווערן אין דער מערהייט. וואָרום זאָלן מיר דאַן פֿאַרלירן אונזער פּאָזיציע? ! מיר טאָרן ניט רעדן און בויען אויף אַזאַ זאַך ווי מאַיאָריטעט, אפֿילו ווען מיר האָבן זי. די אַראַבישע וועלט אַרום אין דעם גאַנצן מזרח, דורך איהרע גרויסע צאָלען און איינפֿלוס, וועט אונז פֿאַרפֿליכטען נישט צו באַהאַנדלען די אַראַבער אַלס מינאָריטעט. אַ צוויי־נאַציאָנען־סיסטעם מוז געמען ווערן אַלס גרונד פֿאַר אונזער פּאָליטיש לעבן אין פּאַלעסטינע און בלויז דאָס וועט אונז פֿיהרען צו פֿרידען און פֿריינדשאַפֿט.״

דער געשפּרעך איז איבערגעריסען געוואָרען דורכדעם, וואָס די טיר האָט זיך געעפֿענט און אַ ברייטער אַראַבער, אַנגעטאָן אייראָפּעאיש, מיט בלויז אַ רויטער פֿעסקע אויפֿ׳ן קאָפּ, האָט אַנגעדייט, אַז ער איז אַ מאַכמעדאַנער. מיט ברייט צעעפֿענטע הענט האָבן זיי זיך באַגריסט, דער עפֿענדי מיט דעם אידישען פֿריינד, און אַ געשפּרעך האָט זיך אָנגעהויבען אויף אַ זעהר שלעכטען אַראַבישען־פֿראַנצויזיש. עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגן „יקא״, טעלעגראַמע, בריף, און מען איז זיך צעגאַנגען מיט האַנט־דרוקען, הערץ, קאָפּ און מויל באַריהרונגען.

עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגן לאַנד־קויף.

„אָבער ניט דורך לאַנד־קויף וועלען מיר זיך באַפֿריינדען מיט די אַראַבער. ניין, די וואָס מיינען, אַז דורך אָפּקויפֿען לאַנד און באַצאָהלען, מאַכען מיר זיי פֿאַר פֿריינד, האָבען אַ טעות. דער אַראַבער, אמת, וויל פֿאַרקויפֿען, געלט איז ביי איהם דאָס העכסטע, אָבער נאָך דעם פֿאַרקויף בלייבט ביי איהם אין האַרץ אַ ביטערניש.״

„ווי אַזוי־זשע ווילט איהר, איך מיין, דורך וועלכע מעשים און וועגן קאָן מען קומען צו פֿריינדשאַפֿטען מיט די אַראַבער?״ פֿרעג איך.

„דורך מעשים פריינדליכע. אַט, למשל, קומט אוים צו אָרגאַ־
ניזירען אַ קיד פאַר אָרימע, דאַרף עס אויך זיין פאַר אָרימע אַראַ־
בער צוגלייך מיט אָרימע אידען. דאָסזעלביגע מיט שפיטאָלען. שו־
לען דאַרף מען גרינדען פאַר לערנען אַראַבער העברעאיש. יאָ, יאָ,
מיר האָבען אַזא שול געהאַט אין טבריה און מיר האָבען איצט אין
ראש פינה. איהר קאָנט זיך קוים פאָרשטעלען ווי נאָהענט עס
ברענגט זיי צו אונז. שטעלט אייך פאָר: אַז אַראַביש קינד דעקלאַ־
מירט אַ שיר פון ביאַליק... איך האָב עס געהערט. און דאָן —
דאָס גרינדען פון פאָליטישע פאַרטייען"...

דער אַלטער פאָליטיקער איז פאַרזיכטיגער געוואָרען אין זיין
רעדען.

„נישט אַלעם קאָן איך אייך זאָגען, דען נישט אַלעם דאַרף פאַר־
עפענטליכט ווערען. דער פאָליטישער שפיעל דאָ אין לאַנד איז
אפשר איינער פון די אינטערעסאַנטסטע אין דער וועלט. די אַראַ־
בער פאַרשטעהען דעם שפיעל; זיי זיינען גאַנץ רייף פאָליטיש,
דאָך געשיקטער פון אונז זיינען זיי דערוויייל ניט. ווען זיי האָבען
געגרינדעט דעם קריסטליך מוסולמאַנישען קאָמיטעט האָב איך
באַלד אָנגעהויבען אַרבייטען אויף אַן איסלאַמיש־יהודעאישער
פאַרטיי. וואָס זיינען איצט די נייע פעלאַכען פאַרמער פאַרטייען,
אויב ניט זאַכען אינספּירירט פון אונזער פאָליטישען שפיעל? !
דאָס זיינען מיינע אידעען, מיין אַרבייט אויף אַזוי ווייט, אַז מאַנ־
כע אַראַבישע אָרגאַניזאַציעס רופט מען מיט אַ צונאָמען איסלאַמאַ־
יהודעאַ־קאַלוואַריסקאַ פאַרטיי"...

דער אַלטער מאַן האָט זיך אויפגעהויבען און אָנגעהויבען שפּאַ־
נען איבער'ן צימער...

„די גאַנצע אַראַבישע עקזעקוטיווע איז דעמאָראַליזירט, פאַר־
פלאָנטערט, מאַכטלאָז, פרעסטיזשלאָז... און ווי אַזוי איז דאָס
געקומען? — דורך מיין פאָליטישען גאַנג.

„און פיעל מעהר וואָלט געקאָנט אויפגעטאָן ווערען, ווען די
ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע לאָזט מיר האַנדלען. אַסיגנירט אַ בו־
דזשעט."

„באַקשיש"? פרעג איך.

„ניין, רופט עס ניט „באַקשיש", יעדעס לאַנד האָט פאָליטישע
אויסגאַבען. איך פּראָטעסטיר געגען דעם וואָרט „באַקשיש".

און ווידער איז דער געשפרעך אונטערבראָכען געוואָרען. אַ גאַנ־

צע קאמפאניע בעדואינער, אנגעטאן אין זייערע מאהלערישע קליי-
דער, האבען זיך ארייגעשטופט. איך האב דערזעהן, אז דא האנ-
דעלט זיך וועגען א לאנגען ענין און אז מען וועט לאנג און אויפ-
גערעגט טענה'ן, האב איך זיך אויפגעהויבען און פארלאזען דעם
גרוי-ווייסען אידעל פון סואזואלקער גובערניע, מיט די טונקעל-
ברוינע בעדואינער פון גליל.

זיי וועלען שוין דורכקומען.

.1924

אַ באַזוך ביי סער הערבערט סעמיועל

איין פּערזאָן האָט זיך מיר שטאַרק געוואָלט זעהן פון דער נאָהענט, זעהן זיינע געזיכטס־שטריכען און באַוועגונג, הערען זיין שטים... איבערהויפּט ד ע ר פ י ה ל ע ן איהם פון דער נאָהענט, דעם הויי־קאָמישאָנער סער הערבערט סעמועל. און דאָס איז גאָרנישט שווער דורכצופיהרען. ער האַלט זיך זעהר דעמאָקראַטיש, ערשיינט איבעראַל. און לעזט איהר אין די היגע בלעטער די באַריכטען וועגען דער „הויכער געזעלשאַפט“, זעהט איהר, אַז כמעט יעדען טאָג נעהמט דער „הויי קאָמישאָנער“ אויף באַזוכער פון יעדען סאָרט, און פון יעדען לאַנד.

עס איז ניט שווער פאַר אַ געוועהנליכען מענשען, אָבער שווער פאַר אַ צייטונגס־מאַן — דען ער היט זיך פאַר זיי און גיט ניט קיינע אינטערוויום. חבר אַגראַנסקי, וועלכער האָט מיר געהאָלפען קריגען די „האַלבע שעה“ מיט זיין „עקסעלענץ“, האָט מיך דאַרום פאַרגעשטעלט אַלס אַ מאַהלער פון אַמעריקע, און האָט מיר דערנאָך אין אויער איינגערוימט, איך זאָל איהם קיין פּאָליטישע פראַגען ניט שטעלען.

„צוועלף אַ זייגער, אין גאָווערנאַראַט, וועט זיין „עקסעלענץ“ וואַרטען אויף אייך“ — האָט מיר געלאָזט וויסען זיין סעקרעטערין מיס מילשטיין.

איך האָב מיט זיך מיטגענומען צייכען־פּאַפּיר און פּענסיל, גרייט אויף אַלע מעגליכקייטען, און פונקט צו דער מינוט בין איך געשטאַנען אין דער רעגירונגס־געביידע, וואָס שטעהט הויך, ברייט און אימפּאָזאַנט, דירעקט ביים שכמ׳ער טויער.

שטיינערנע טרעפּ, לאַנגע קאָרידאָרען מיט שעהנע פּליטען אויסגעלעגט; עס איז קיהל און דערקוויקענד. צוגעמאַכטע טירען פון ביידע זייטען, און ביי די טירען אויף די טרעפּ שטעהען אָדער זיצען אַראַבער אין זייערע מאַלערישע, פּרעכטיג דעקאָראַטיווע קאָסטיומען, ברויז־פּנים׳דיגע, שוואַרץ־האָריגע, וויים־צייהניגע. איך געה דורך דעם לאַנגען קאָרידאָר און בלייב שטעהן ביי דער

טיר פון דעם היי־קאָמישאָנער׳ס אָפיס. עס איז אומגעוועהנליך שטיל. איך קלאַפּ אָן, איך טרעט אריין. די סעקרעטעריז, מיס מיל־שטיין, א קליין, בלאָנד געשטאַלט, מיט אן אויסגעשפּראָכען אידיש פּנים, באַגעגענט מיך און זאָגט מיר, אז גלייך געהט זי מעלדען. אין א מינוט ארום עפענט זי די טיר און בעט מיך איהר נאָכגעהן. מיר געהען דורך א צימער, מיר געהען פאַרביי א בלאָנדען מאַן, מיר באַגריסען זיך שווייגענדיג. א צווייטע טיר עפענט זיך, מיס מיל־שטיין רעדט ארויס מיין נאָמען אין דער הויך און פאַרשווינדט, צומאַכענדיג הינטער מיר די טיר.

א ברייטער טיש, צוויי קאַלאָנעס ביי די זייטען. איך דערזעה א פיגור אויפהויבענדיג זיך פון פּאַפּירען מיר אנטקעגען, אויס־שטרעקענדיג די האַנט פאַר א באַגריסונג. איך קוק זיך איין — ברוין־פּנים׳דיג, שוואַרץ־האָריג און ווייס־צייהניג. איך זוך דעם דע־קאָראַטיווען אראַבישען קאָסטיום און דערהער א כאַראַקטעריסטי־שען לאָנדאָנער ענגליש:

„פון וואַנען קומט איהר?“ האָט ער געפרעגט. און ווען ער דערהערט מיין ענטפער אין ענגליש, האָט ער זיך מיט פרייד אָפּ־גערופען: „אָה, איהר רעדט דאָך ענגליש!“

איין דעם אויסרופען איז געלעגען פרייד און דערלייכטערונג. קענטיג, אז איהם קומט אוים טעגליך צו שטעהן פּנים אל פּנים מיט מענשען פון אַלע עקען וועלט און הערען זייערע פרעמדע שפּראַכען און מאַטערען זיך צונויפצורעדען זיך מיט זיי דורך אי־בערזעצער.

„איך האָב געזעהן“, האָט ער געזאָגט, „אייערע צייכענונגען, זיי געפעלען מיר... זענט איהר געקומען אַלס מאַהלער, אָדער זשורנאַליסט, אָדער אפשר ביידע צוזאַמען?“

„מעהר, אַלס מאַהלער, ווי זשורנאַליסט“, האָט איך זיך גע־איילט איהם צו באַרוהיגען. „מיך אינטערעסירען זאַכען ווי זיי זעהען אוים, און אזוי דאַרף מען זיי אויך אורטיילען.“

ער האָט מיך נישט דערלאָזט ענדיגען.

„זיכער, זיכער, צו וואָס פיעל חכמות, זאַכען דאַרף מען אור־טיילען ווי זיי זעהען אוים. זענט איהר דאָס ערשטע מאָל אין ארץ־ישראל?“

„ניין, איך בין שוין דאָס צווייטע מאָל; צוריק מיט דריי יאָהר האָב איך באַזוכט דאָס לאַנד. א גרויסער פּראָגרעס“.

און ווידער האָט דער „נציב" נישט געלאָזט מיר ענדיגען. ביים וואָרט „פּראָגרעס" האָבען זיינע שוואַרצע אויגען אויפגעבליצט.

„ווי דען אַנדערש ? עס מוז ווערען בעסער. עס בויט זיך דאָס לאַנד, עס באַרוהיגט זיך דאָס לאַנד. דאָס ז ע ה ט זיך דאָך".

איך האָב דערפיהלט אין איהם אַז א י י נ ע נ ע ם מ ע נ ש. און האָב זיך פאַראינטערעסירט מיט אַזאַ זעלטענער קאָמבינאַציע פון אימפּרעסיאָניזם מיט דיפּלאָמאַטיע און פּאָליטיק. ער איז מיר געוואָרען זעהר סימפּאַטיש און ביי מיר האָבען זיך אַרויסגעריסען נישט קיין פאַרזיכטיגע ווערטער.

איך האָב געזאָגט :

„פאַר די דריי יאָהר, וואָס איך בין דאָ ניט געווען, האָב איך געטראָפען גרויסע ענדערונגען. עס האָבען זיך שטעדט און קאָלאָניעס אויפגעבויט. תל־אביב, דער עמק יזרעאל. אָבער איך האָב אויך געפונען אַז ענדערונג אין די הערצער געגען זייער היי־קאָמישאַנער, מען האָט אייך איצט פיעל מעהר ליעב ווי פאַר־דריי־יאָהרען".

איך האָב געזעהן זיין רויט־טונקעל פּנים נאָך רויטער ווערענדיג. ער האָט אַ קוק געטהון פון דער זייט אויף מיר און האָט דערפיהלט די געפאַהר פון אַ פּאָליטישען אינטערוויו. ער איז אַנשוויגען געוואָרען. איך האָב דערזעהן מיין פעהלער. נישט געדאַרפט מיט איינמאָל אַנריהרען אַזאַ איידעלע סטרונע. איך האָב געוואָלט איהם ווידער באַרוהיגען און געבעטען ערלויבעניש צו מאַכען פון איהם אַ קליינע צייכענונג.

„אָה, מיט פאַרגעניגען ! אייך וועט ניט שטערען, ווען איך וועל אין דער זעלביגער צייט דורכקוקען די דעפּעשען, וואָס זיינען אָנגעקומען ?"

איך האָב איהם פאַרזיכערט, אַז מיך וועט ניט אַרען, ער מעג טאָן וואָס ער וויל. איך האָב אָבער געזעהן, אַז ער קאָן פּאָזירען אויסגעצייכענט, אַז דאָס איז איינער פון זיינע טאַלאַנטען. ער איז געזעסען רוהיג, האָט אין זיין לעזען און בלעטערען און אונטערשרייבען ניט אויף אַ רגע ניט פאַרגעסען, אַז ער ווערט געצייכענט. ער האָט פּאָזירט ווי אַ גרויסער פּאָליטיקער דאַרף פּאָזירען, בלויז איין זאַך האָט איהם באַאונרוהיגט — זיינע ברילען. געוועהנליך טראָגט ער ניט קיין ברילען. זעצט ער זיך אַרבייטען, טוט ער אָן אַ פענסנע. און אַזוי אויך איצט.

„צי קענט איהר ניט אויסמיידען די ברילען?" בעט ער זיך ביי מיר, „מען קען מיך געוועהנליך אהן ברילען, און מען וועט זיין פארוואונדערט ווען מען וועט דערזעהן אזא זאך אויף מיין פנים."
ס'זיינען פארגאנגען עטליכע מינוטען. מיר האבען ביידע געאר־בייט, איך האב זיך איינגעקוקט אין דעם פראפיל פון דעם מענשען אין וועמעס הענט די געשיכטע האט אריינגעלעגט אונזער שיקזאל. א זאנדערבארער פראפיל! נישט קיין הויכער שטערען, א לענגליכע נאז, שווארצע וואנצעס, וואס זעהען אמאל אויס דיק, אמאל דין. א מויל זעהר אן עמפינדליכס און א שוואך ענטוויקעלטער קין. אינ־גאנצען א פראפיל פון א ווייכען מענשען, אן עסטעט, א ליטע־ראט... ספעציעל נאך אין דעם מאמענט, ווען ער האט אנגעטאן די ברילען און געהאלטען א ווייסען גרויסען בויגען פאפיר אין האנט האט ער מיר דערמאנט א דיכטער, וואס לעזט די קארעק־טור פון זיין אויפגעזעצטער פאעמע. אין דער ווירקליכקייט איז טא־קע דער נציב א ליעבהאבער פון קונסט. ער האט א שעהנע קאלעק־ציע בילדער, קויפט נייע פון צייט צו צייט און האלט אפט לעק־ציעס איבער ליטעראטור. אט האט ער נישט לאנג געהאלטען א רעפעראט איבער דער פאעזיע פון בייראן, און שעללי. ער האט בלויז די מאדערניסטען ניט שטארק ליעב... האט אביסעל מורא פאר זיי. און איידער ער האט באשטימט אויפצונעמען מיך האט ער זיך שטארק פאנאנדערגעפרעגט צי בין איך ניט א מאדערניסט. מען האט איהם געמוזט ווייזען א פאר פון מיינע צייכענונגען כדי די מורא צו פארטרייבען.

איך קוק זיך איין אין זיין פראפיל, אן איידעל געזיכט אבער קיין קרעפטיגס. זיינען טאקע גערעכט די, וואס באשולדיגען איהם אין שוואכער פאליטיק?! זעהר אפט קומט מיר דא, אין ארץ־ישראל, אויס צו הערען שארפע ווערטער געגען דעם ווי ער פיהרט די פאליטיק פון לאנד. די דאזיגע קריטיקער האבען, ווי עס שיינט, בלויז זיין פראפיל געזעהן, בלויז א י י ן ז י י ט פון זיין פער־זענליכקייט; ער האט אבער אן אמפאס, און א צווייטען פראפיל. און דארט ליגט שוין פיעל מעהר קראפט, א באשטימט אויסגע־שפראכענער כאראקטער, אן איינגעשפארטער ווילען, וואס וועט ניט וואקלען און ניט אפלאזען פון זיין גרונד אידעע. ער איז די ערשטע צייט געשטאנען צו די אראבער מיט זיין פראפיל, האט זיי נאכגעגעבען אין פיעלע זאכען און מיט אמאל האט ער זיך א קעהר

געטאָן צו זיי מיט זיין פולען פּנים און געזאָגט „לא“. און ווי האַלט עס איצט אין לאַנד? ! די אַראַבישע באַוועגונג איז דעמאָראַליזירט. זיי האָבען זיך ניט צו באַקלאָגען אויף גאָרניט, ווייל מען האָט זיי אויף אַ האָר ניט געקריוודעט. עס איז ניטאָ איין פּונקט וועגען וועל־כען זיי קאָנען קומען און זאָגען, אַז דאָ איז דער הויי־קאָמישאָנער באַגאַנגען אַן אומרעכט געגען זיי. און צום סוף האָבען זיי גאָרניט און צו דעם אַלעמען דעם באַוואוסטזיין פון זייער אוממאַכט. די אידעע פון אַן אַראַבישער פעדעראַציע איז אַ טויטע, דער קעניג הוסעין איז איצט אַ געלעבטער, ערד זיינען זיי איצט גרייט צו פאַרקויפען צו די אידען פאַר אַ דריטעל פון דעם פּרייז, וואָס זיי האָבען פאַרלאַנגט דריי־פיער יאָהר צוריק. דאָס פאָלק וויל און מאַכט שלום מיט די אידען, אַנטקעגען דעם ווילען פון זייערע פיהרער.

איך האָב געענדיגט מיינע סקיצען און איהם באַדאַנקט. ער האָט זיי געוואָלט אַנקוקען און איך האָב איהם דאָס פּאַפּיר דער־לאַנגט. מיך האָט אינטערעסירט צו זעהן, ווי אַזוי ער וועט קוקען. נישט אַלע מענשען קוקען אויף דעם זעלבען שטייגער ווען מען ווייזט זיי אַ צייכענונג פון זייער פּנים. אייניגע קוקען מיט געשמאַכ־טער גלייכגילטיגקייט, אַנדערע — מיט מורא, און נאָך אַנדערע — מיט סקעפּטיציזם און אַ טייל מיט קוריאָזיטעט. אויף אַ פאָטאָגראַ־פיע קוקט מען ניט מיט אַזוינע געפיהלען. דער אונטערשייד איז דער, וואָס אין דער צייכענונג דריקט זיך אויס נישט נאָר די עהנ־ליכקייט פון דעם געצייכענטען, נאָר די מיינונג וועגען איהם פון דעם צייכנער און דאָס איז שוין אַ וויכטיגע זאַך.

דאָס, וואָס אַן אַנדער מענש דענקט וועגען אייך, דאָס איז שוין נישט קיין גלייכגילטיגער ענין. איך האָב נאָכגעפאָלגט: ווי באַציהט זיך אונזער נציב צו דער מיינונג פון אַ צייכענער וועגען זיין פּערזאָן. ער האָט מיט טיפען ערנסט געקוקט, מיט אַ גע־שפּאַנטען ערנסט. ער האָט אַ לייכטען שמייכעל געטאָן. „ס׳איז עהנליך, אָבער די ברילען, קיינער האָט מיך אין ברילען נישט גע־זעהן, נעהמט כאָטש אויף איין צייכענונג אָהן די ברילען. און דאָן די וואַנצעס זיינען מיר נישט אַזוי דיק.“ איך האָב איהם צוגעזאָגט דאָס צו טאָן. ער איז אויפגעשטאַנען צופרידען מיט דער מיינונג וועגען איהם. עס שיינט, אַז דאָס איז איהם איצט זעהר וויכטיג.

„איך וואָלט וועלען זעהן אייער אַרבייט“, זאָגט ער, „ליידער פאָהר איך אָפּ אויף מיין וואַקיישאָן און איך בין אַזוי פאַרנומען.

אז איך קען מיר קיין מינוט ניט נעמען. איך פאַר אָפּ נעכסטען מיט־וואָך."

דער היינטיגער אָפּפאָהר איז פאַר איהם דער וויכטיגסטער פון אַלע פריהערדיגע יעהרליכע אָפּפאָהרען אויף זומער קיין לאָנדאָן. אויף דעם היינטיגען אָפּפאָהר וועט באַשלאָסען ווערען צי ער בלייבט אויף נאָך פינף יאָהר דער פיהרער פון אונזער לאַנד. עס טראָגען זיך ארום קלאַנגען, אַז ער וועט רעזיגנירען, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס די ענגלישע רעגירונג איז צופרידען מיט די רעזולטאַטען פון זיין אַדמיניסטראַציע און נישט קוקענדיג אויף דעם וואָס ער אַליין איז מיט הארץ און נשמה פאַר דער אַרבייט. אפשר הענגט זיין באַשלוס אָפּ פון דעם פאַרלאַנג פון פאָלק, אפשר ווען ער דער־הערט אַ שטאַרק אויסגעדריקטען וואונש, אַן אויסדרוק פון ליעבע, אַנערקענונג און צוטרוי וואָלט ער קיין צווייפעל ניט געהאַט. עס קאָן זיין, אַז דערפאַר האָט איהם מיין צייכענונג אַזוי ערנסט אינ־טערעסירט: וואָס דענקט איינער וועגען איהם און ווי וועט ער ערשיינען פאַר די פיעלע וואָס וועלען קוקען אויף איהם?!

באָרים שאַץ

געטראָפֿן האָב איך איהם אין זיין קליינעם גערטענדעל פֿון שמעקעדיגע בלומען; ער האָט זיך געפּאַרעט אַרום אַ בוימעלע. און ווען איך בין צוגעגאַנגען און זיך פֿאַרגעשטעלט, האָט ער מיך באַגריסט מיט אַזוי פֿיעל וואַרימקייט און ברייטקייט, אַקוראַט ווי איך וואָלט געווען דער מענש, אויף וועלכען ער האָט לאַנג און אומגעדולדיג געוואַרט. ער האָט מיך באַשאָטען גלייך מיט פֿראַגען, גלייך אָנגעהויבען דערצעהלען, און פֿיעל וויכטיגעס דערצעהלען און אַלץ מיט אַזוי פֿיעל פֿייער און אימפּעט, אַז איך האָב מיך גע־מוזט זאָגען, אַז גרויע האָר און באָרד איז ווייט ניט אַ סימן פֿון אַלטקייט. יאָ, דער שוואַרצער ראָם אַרום זיין קאָפּ און פּנים פֿאַר־שווינדט זעהר שטאַרק. דער אונטערשטער טייל באָרד איז אין גאַנצען ווייס, און די לאַנגע האָר אויפ׳ן קאָפּ ווערען שטאַרק שי־טער. אָבער דער פּנים און די אויגען זיינען פֿריש, די פֿיגור ריה־רעוודיג און קרעפֿטיג. אויפֿגיך האָט ער מיר געהייסען ווייזען מיי־נע סקיצען־ביכלעך, אויפֿגיך זיי איבערגעבלעטערט, אויפֿגיך זיי אָפּגעלויבט און מיר געהייסען אַרויסשלאָגען זיך פֿון קאָפּ יעדען געדאַנק, יעדען שאָטען פֿון אַ געדאַנק, וואָס קען זיך אַריינכאַפּען פֿון וועלען פֿאָהרען צוריק קיין אַמעריקאַ. ס׳וועט זיין אַרבייט. ס׳וועט זיין גוט — איך דאַרף זיין מיט און לעבען דעם „בצלאל“.

און האָט ער אויסגערעדט דאָס וואָרט „בצלאל“, האָט ער שוין עס נישט אָפּגעלאָזט. דאָ האָב איך פֿאַר זיך דערזעהן אַ מענשען פֿון איין גרויסער אידעע — ניין, ניט אַזוי, פֿון טויזענדער אידעען און איינפֿעלע, פּלענער און אַרבייטען, וואָס דרעהען זיך אַרום אין זיין לעבענסווערק. בצלאל איז זיין ליידענשאַפֿט, זיין רעליגיע, זיין פּאַטהאָס. עס ליגט דער שטעמפּעל פֿון באָרים שאַץ אויף יעדער זאַך, וואָס עס ווערט אין בצלאל געטאָן, זיין אַרבייט קוקט דורך יעדען ווינקעל. און פּלענער האָט ער אַרום דעם „בצלאל“ גרויסע. עס מוזען געבויט ווערען אַטעליע־הייזער פֿאַר קינסטלער אַרום דעם „בצלאל“, וואו קינסטלער זאָלען פֿאַר אַ קליינעם פּרייז קריגען אַ סטודיאָ און אַ וואוינונג. מען זאָל לעבען צוזאַמען, און כדי צו פֿאַר־לייכטערען דאָס לעבען זאָלען זיין געמיינזאַמע קיכען, וועלכע ווע־

רען געפיהרט היינט פון איין „מיטגלידעריז“ און אז אנדערש מאל פון אן אנדער „מיטגלידעריז“. און א קונסט־ביבליאטעק מוז גע־גרינדעט ווערען ארום דעם בצלאל“. ער האט א פלאן, ווי דאס דורכצופיהרען. ער באזיצט נעמליך זעלטענע מאנוסקריפטען פון באריהמטע מענער, וועט ער דיזע מאנוסקריפטען פארשלאגען דער היגער ביבליאטעק מיט דעם באדינג, אז אלע ק ו נ ס ט ־ביכער זאלען אריבערגעפיהרט ווערען אין דער „בצלאל“ קונסט־ביבליא־טעק, און א מוזעאום מוז געשאפען ווערען לעבען דעם „בצלאל“, א גרויסע אידישע אינסטיטוציע פאר קונסט. און ער האט שוין א רייכען פונדאמענט פאר דעם. ער וועט מיר עס ווייזען: אה, ער וועט מיר גלייך אלץ ווייזען: ווי זי ארבייט, וואס זי שאפט... די גאנצע שולע פון ערשטען קלאס ביז'ן לעצטען.

און מיר געהען אריין אין צימער, און ער ווייזט מיר מיט שטאלץ און ליעבע יעדע קלייניגקייט. אין דיזען צימער מוז יע־דער שילער פון „בצלאל“ פארברענגען טעגליך צוויי שעה אין דער־פריה. דאס איז, אזוי צו זאגען, די קונסט־לאבאראטאריע. דא לי־גען אויף די טישען אנגעווארפען בלומען, גראזען, בלעטער, גע־שטאפטע פויגעל, חיות, אלץ פון היגע מקומות, און די שילער שטודירען דיזע זאכען, צייכענען זיי, און דערנאך סטיליזירען זיי פון דעם ארנאמענטען און צייכנונגען. אט דא אנטוויקעלט זיך ביי די יונגע לייט א זין פאר קאמפאזיציע, פאר סטיל. עס ווערט דער־וועקט דאס שאפענדע פייערעל גלייך דא, צייכענענדיג פון דער נאטור. און ער עפענט פאר מיר די טישקעסטלעך פון די שילער און ווייזט מיר, ווי זיי גריבלען זיך אין א בלומען־בלעטעל, ווי זיי פארוואנדלען א פליגעל פון א פויגעל אין א שמוקפולע צירונג פון א לאמפ, טעלער, וואנד־פאפיר, טעפיך, א. אז. וו. אויף קליינע שטיקלאך פאפיר, אפגעריסענע און אפגעריבענע, ווייל, — און דא ענדיגט דער פראפעסאר דעם געשפרעך, ווי ער ענדיגט פיעלע אנ־דערע געשפרעכען מיט די ווערטער: „ס'איז קיין געלט ניטא“...

נאך מעהר שטודירט דער „בצלאל“־שילער די נאטור אויף די שפאצ־ציער־גייענג, וואס ווערען געמאכט צוזאמען מיט די לעהרער. אך, די שפאציער־גייענג אין די לבנה־נעכט, אדער די עקסקורסיעס אויף אייזלען. ווי באגייסטערט די שילער קומען צוריק, ווי זיי הויבען אן נאך שטארקער צו ליעבען דאס לאנד, דעם הימעל, די ערד נאך אזעלכע עקסקורסיעס אויף די אייזעלעך. און דער פראפעסאר גיט

פּראָפעסאָר באָריס שאַץ.

צו מיט א שמייכעל: „דיזע אייזעלעך האָבען מעהר אויפגעטהאָן פאַר „בצלאל“ ווי פיעלע אידען“. נאָך אַזעלכע דירעקטע נאַטור־שטודיען קריגען די שילער פּראָבלעמען צו מאַכען קאָמפּאָזיציעס. למשל, אין די פאַרבען פון זונען אונטערגאַנג... א. ד. גל. וויי־טער ווייזט ער מיר דאָס מאָדעליר־צימער, דערנאָך דאָס מעטאַל־קונסטצימער, וואו עס ווערען אויסגעקלאַפּט שעהנינקע צאַצקעלאַך פון מעטאַל. ער ווייזט מיר זיין פּאָרצעלאַין און עלפאַנט־ביין מאַ־לעריי צימער, וואָס ווערט געפיהרט פון׳ם לעהרער הער שור; און דאָס צימער, וואו גאָר קליינינקע אַנפאַנגער ארבייטען. דעם לע־בענס־קלאַס, וואו מען צייכענט פון נאַטור־שציקעס, און צולעצט זיין לעצטען ליבלינגס־קלאַס, די קבוצה פון קמיעות־שניצער. ווע־גען דעם מוז ער מיר אַלץ דערצעהלען יעדע איינצעלהייט. קמיעות זיינען א וואונדערבאַר אינטערעסאַנטע אינדוסטריע. עס ווערען אויסגעשניטען פון טשערעפּאַכען־מאַטעריאַל מיניאַטוריסטישע צירליכע פיגורעלעך פאַר מעדאַליאָנען, בראָשקעס, שפּילקעס, א. אז. וו. ביז איצט האָט איטאַליען באַהערשט דיזע פּראָדוקציאָן, אי־טאַליען מאַכט קמיעות פאַר דער גאַנצער וועלט, אין מיליאָנען שטייגט דיזע אינדוסטריע אין איטאַליען. אָבער וואָרום זאָלען מיר נישט איינפיהרען דיזע זאַך דורכ׳ן בצלאל? מיר האָבען שוין יונגע קינסטלער, וואָס זיינען אויסגעצייכענט אין דעם פאַך, און זיי האָ־בען זיך אָרגאַניזירט אין א קבוצה פון זעקס מענשען, „אָט האָב איך דאָס פאַרגעניגען אייך צו באַקענען מיט משה מורו, דעם אָר־גאַניזאַטאָר און לייטענדען גייסט“. און ער שטעלט מיר פאָר א גאָר יונגיטשקען מאַן מיט א קלוגען, ענערגישען פּנים, און ער ווייזט מיר זיינע מיניאַטורע צירליכע צאַרט־איידעלע פיגורעלעך, רות, יהודית, בעטהאָווען, קובעליק, זשאַבאָטינסקי, און נאָך און נאָך. און ביליג אויך. קליינטשינקע קמיעות פאַר קליינטשינקע ציערונג צו 30־32 סענט א שטיק, גרעסערע צו פופציג סענט, צו דאָלאַרס און העכער. עס קענען באַשטעלט ווערען אַזעלכע צאַצקעלעך, אויך וועלכע טעמאַס מען וויל, זיי וועלען דיזע באַשטעלונגען אויספיהרען גיך און גוט. זאָלען זיך די אַמעריקאַנער דזשועלערי־מאַנופעקטשו־רערס פאַראינטערעסירען, זיי וועלען צופרידען בלייבען. דען אַזוי ביליג ווי זיי מאַכען, קענען קיינער ניט. און וואָרום קענען זיי ביליג ליפערען? ווייל זיי ווילען קיין גרויסע פאַרדינסטען ניט און זיי האָבען אויך א סיסטעם א גוטע פון פאַרטיילען די ארבייט. איי־

נער שניצט אויס דעם פּאַן, דער צווייטער די אַלגעמיינע קאָנטור־רען, דער דריטער גייט אין דעטאַלן, דער פערטער פאַרענדיקט. און אַזוי גייט׳ס געשווינד, לוסטיג און פיין.

עס זיצן אין יעדן צימער יונגעלייט, מען אַרבייט פלייסיג, און אויף די ווענט הענגען זייערע אַרבייטן. פיינע שטיקלעך קונסט, פרישע און לעבעדיגע שפּורן פון טאַלאַנט, עס וואַרעמט דאָס האַרץ, עס פרייט און ערמוטיגט. און אויף אַלץ ליגט אַ ערנסטער פּאַרזוך צו שאַפן עפּעס נייעס, אייגענס. אין דיזע זין זיינען זייער אינטערעסאַנט די גרופּע פון אַרום דרייסיג בלעטער צייכנונגען אין אידישער אָרנאַמענטיק, די אָרנאַמענטען זיינען גע־פּלאַכטן פון אידישע בוכשטאַבן, נקודות, פּלאַנצן, מנורות און אַנדערע עלעמענטן פון אידישער טראַדיציע. זיי זיינען מערק־ווירדיגע זאַכן לויט געשמאַק און פּאַכמאַנשאַפט און ווען זיי זאָ־לן אַרויסגעגעבן ווערן אין דער פאָרם פון אַן אַלבום, דערקאָראַ־טיווע פּאַרבילדער, וואָלטן זיי באַלעבט אונזער גאַנצע גראַפיק. וואָס לעבצט אַזוי נאָך עפּעס אַ נייעם שטיקעל אָרנאַמענט, אַ נייע אידישע צאַצקעלע, צו באַצירן אַ בוך, אויסצושניידן אַן אָרון קודש, מאַכן אַ לעמפּעל, אויסשניצן אַ שטול, א. ד. גל. דיזע בלע־טער מוזען אַרויסגעגעבן ווערן, אָבער זינגט דער פּראָפּע־סאָר זיין לידעל: „ס׳איז קיין געלט ניטאָ“... וואָרום זשע גע־פינט זיך קיין פּאַרלעגער? ! ס׳וואָלט געוועזן איינפאַך אַ גוט גע־שעפט, דיזע צייכענונגען באַגלייט מיט ערקלערונגען און באַלעה־רענדען טעקסט פון באָרים שאַץ, וואָלטן געקויפט געוואָרען פון יעדן, וואָס האָט אַ שייכות צו גראַפיק.

אַ פּאַרלעגער מוז קומען פון אַמעריקאַ, פיעלעס, וואָס האָט אַ פּאַרבינדונג מיט געלט, מוז קומען פון אַמעריקאַ, אָבער אַמעריקאַ איז קאַלט, אַמעריקאַ מוז אויפגעוועקט ווערן, אַמעריקאַ מוז פּאַר־אינטערעסירט ווערן מיט אַלץ, וואָס ס׳ווערט געטאָן אין ארץ־ישראל און אויך מיט אַלץ וואָס „בצלאל“ וויל און טהוט. דאַרום מוז „בצלאל“ ווידער האָבען אַן אויסשטעלונג אין אַמעריקאַ. אַן אויסשטעלונג אַ גרויסע, אַן אימפּאָזאַנטע. עס איז דאָ גענוג מאַ־טעריאַל, מען וועט זיך ניט שעהמען פאַר דער וועלט צו ווייזן... דרייסיג צווייגען פון קונסט און קונסט־געווערבען האָט בצלאל גע־האָלפן געבוירען ווערן און אויף יעדן צווייג שעהנע פּרוכט גע־בראַכט. פון יעדן צווייג וועט די אויסשטעלונג ווייזן עפּעס

שעהנעס און עס וועט ארויסרופען באגייסטערונג און אנטייל. דער ביודזשעט וואס דער ועד הצירים האט פאר דעם „בצלאל“ באַשטימט, איז קליין, ס׳קלעקט קוים אויף געהאלט פאר לעהרערס, אבער די שוהלע האט טויזענטער אנדערע נויטען. פון וואנען זאל מען דאס נעהמען? מען שטיקט זיך, מען ענגט זיך, מען קאן גאר ניט טאן... די שולע, די שילערס און די לעהרערס זיינען דורך די צייטען פון מלחמה זעהר פאראַרימט געווארען, יעדער האט חובות אויסצוצאהלען און דארום מוז מען אנקומען צו אן אויסשטעלונג אין אמעריקא. אן אויסשטעלונג פון די שילערס און די לעהרערס ווערק, ווייל זיי אלע צוזאמען זיינען „ב צ ל א ל“.

„האט איהר אליין עפעס נייער געשאפען, פראפעסאר? מען זאגט, אז איהר האט קיין צייט נישט פאר אייער קונסט“?

„ווער, איך האב קיין צייט נישט! ?“ רופט לעבהאפט אויס בארים שאץ. ער שמייכעלט און זאגט: „דער מענש, וואס ארבייט א סך, האט אימער פיעל צייט“, און ער נעהמט מיך פאר דער האנט און ברענגט מיך צו זיך אין אטעליע. און דא ערשט האט איך דערזעהן, וואס פאר א וואונדערבארער ארבייטס־מענש ב. שאץ איז. איינפאך א הערקולעס אין ארבייט. די וועגען זיינען בעדעקט מיט מאנאכראמען, איינפארביגע מאלערייען פון אידישע קעפ, וואונדערבארע עקספרעסיעס, פאטעטישע נשמות, ארום שטעהן סקולפטור־ארבייטען אין רונדען רעליעף און פלאכען, מייסטענס אין פלאכען, נידעריגען רעליעף. בארעליעף איז זיין ליידענשאפט, ס׳איז זיין ספערע און ער איז ווירקליך א מייסטער אין דעם פעלד. ער זוכט צו פאראייניגען אין בארעליעף סקולפטור מיט מאלעריי. רונדע סקולפטור גיט קיין אטמאספערע, ס׳איז טרוקען, ס׳איז ניטא קיין ווייטקייט, קיין סביבה. דער בארעליעף אבער מיט אלע קאמפליצירטע קאמפאזיציעס, מיט פיעלע מענשען און זאכען, מאכען מעגליך לופט און שטימונג. און ער ווייזט מיר א גרויסען בארעליעף „ביי כותל מערבי“, „על חטא שחטאנו“ א. ז. וו... זעהר פיעל נייע ארבייטען, גרויסע און קליינע פראיעקטען פאר קאלאסאלע ארבייטען, איינפאך גיגאנטישע אונטערנעהמונגען. אבער ער קען זיך צו דעם נישט נעהמען. ער האט זארגען אויפ׳ן קאפ און איינע פון די גרעסטע זארגען איז: „ס׳איז קיין געלט ניטא“...

„קומט, איך וועל אייך אונזער מוזעאום ווייזען“. און דער פראפעסאר הויבט זיך געשווינד אויף און לאזט ארויס א שמערצליכען

קרעכץ. עס טוט איהם וועה א פוס... רעוומאטיזם... א ירושה פון געפענגנים, וואו ער איז געזעסען אין צייט פון מלחמה...

„וואס, געפענגנים? ווען און פאר וואס?"

און דער פראפעסאר שמייכעלט... טערקען האבען איהם אפּ־געטאן אויף טערקיש, האבען איהם ארעסטירט און פארזעצט. אבער ער האט זיי אפּגעטאן אויף „שאצ׳יש"... אונטער די שרעקליכסטע באדינגונגען האט ער זיצענדיג דארט אנגעשריבען א בוך... טרעפט אויף וואס פאר א טעמע: „ירושלים אין הונדערט יאהר ארום". א צוקונפטס־בילד, א פארזוך צו פארענטפערען פראבלע־מען פון עקאנאמישען, קינסטלערישען, סאציאלען און מאראלען כאראקטער האט זיך דער פראפעסאר דארט געשטעלט און פארענט־פערט... דאס בוך איז געשריבען געווארען אין אידיש, איבערזעצט אין העברעאיש און אין דייטש...

געהען מיר אנקוקען דעם מוזעאום. דאס איז א וואונדער פון אויפטו. קאלעקציעס פון אידישע זעלטענע זאכען, שטיינער, צי־רונג, בילדער, סטאטועס און סטאטועטען. און דאס אלץ איז דער אויפטו פון איין מענשען. די גאנצע מאסע גרויסע זאכען, וואס איז א ווערק פון הונדערטער מענשליכע כחות איז פון איהם אליין געטאן געווארען. דער מוזעאום וועט נאך פיעל גרעסער ווערען. ער וואלט שוין גרעסער געווארען, בילדער זיינען איהם שוין געשענקט געווארען, מען דארף בלויז זיי אין ראמען ארייננשטעלען, מען דארף מאנכע רעפּעראטורען אין דער געביידע מאכען. דער ד א ך, למשל, זאל ניט רינען, דער אריינגאנג געעפענט ווערען ברייט און שעהן, איז אויף דעם אלץ דערזעלבער ניגון: „ס׳איז קיין געלט ניטא".

געהען מיר ארוים דרויסען, דערזעה איך פלוצלונג גליצשטיינ׳ס הערראישע פיגור פון „משיח", א גיפסאווער אפּגוס, וואס שטעהט דרויסען ביים אריינגאנג צום מוזעאום. שטעהט ער אין ש ט י־ק ע ר צובראכען. איך פרעג שאץ׳ן מיט שטוינען: „ווארום צו־בראכען?" ענטפערט ער, אז גיפס האלט ניט לאנג, מען האט גע־דארפט אן אפגוס פון בראנז, איז אבער דער אלטער תירוץ: „ס׳איז קיין געלט ניטא".

„גאט מיינער, ווארום זשע זאל קיין געלט ניט זיין?"

„עס וועט זיין, עס וועט זיין געלט," טרייסט מיך שאץ מיט זיין אפטימיסטישען שמייכעל, „אט וועל איך זיך א נעהם טאן"...

אידישע געשיכטע אונטער דער ערד

קינסטלער האָבען דערזעהן דאָס שעהנע פּנים פון ארץ ישראל און האָבען זיך אַ לאַנג געמאָן צייכענען און מאָלען אהינצו. וויסענשאַפטסלייט האָבען דערפיהלט, אַז וואונדערבאַר־אינטערעסאַנטע בלעטער פון אַלטע געשיכטליכע צייטען ליגען פאַרשאָטען אונטער דער ארץ־ישראל'דיגער ערד. און זיי האָבען זיך גענומען גראָבען און אויסגראָבען. אַרכעאָלאָגיע — הייסט די וויסענשאַפט פון אַלטע שטיינער, שטויב, מיסט און ראָמאַנטיק. ס'איז איינע פון די ראָמאַנטישסטע וויסענשאַפטען און איינע פון די פּאַרטייאישסטע. יעדער אַרכעאָלאָג גראָבט און געפינט דאָס, וואָס איהם ווילט זיך צו געפינען, אָדער ער טייטשט עס אויס אויף אַ שטייגער ווי עס פּאַסט איהם. דאָרום איז ניט גוט צו לאָזען די אַרכעאָלאָגישע אַרבייטען אין ארץ־ישראל ליגען אין אידען־פיינדליכע הענט.

אַנומעלט, דערצעהלט מיר פּראָפעסאָר נ. סלושץ, האָבען אַ גרופּע גערמאַנער טעאָלאָגען, וואָס האָבען אויף אַ וואונדערליכען וועג דערגאַנגען, אַז קריסטוס האָט געווען בלויע אויגען און בלאָנדע האָר, געקומען דורך אויסגראָבונגען באַשטעטיגען, אַז זיינע עלטערען זיינען געווען ס ק י ט ע ן , אינדאָגערמאַנען.

איבערהויפּט זיינען די גוי'שע אַרכעאָלאָגען גענייגט צו זוכען נישט־אידישע זאַכען און אינטערעסען. זיי האָבען זיך אַ טעאָריע, אַז אַלץ וואָס איז געשאַפען געוואָרען אין דעם אַלטען ארץ־ישראל איז פון כנענים, רוימער און פלשתים, און גאָט ווייסט פון וועמען נאָך, בלויז ניט פון אידען.

אייך וועלען אפשר דיזע מיינונגען פון די פאַרשטויבטע מיסט־גראָבער ווענינ אַרען, ניט אַזוי אָבער ווירקט עס אויף אונזער אידישען אַרכעאָלאָג פּראָפעסאָר נחום סלושץ. ער ווערט אויפגערעגט ביז גאָר, ווען ער רעדט וועגען דיזע וויסענשאַפטליכע אַנטיסעמיטען.

ער האָט זיך גאָר אַ פאַרקערטען גלויבען: אַז די דאָזיגע אַלע פעלקער זיינען געווען פאַרבייציהענדע באַוואוינער פון דער אמאָ־

ליגער פּאַלעסטינע; אַז אין דער אמת'ען איז אַלץ געשאַפֿען געוואָרען פֿון די העברעער, ווייל די העברעער האָבען דאָ געוואוינט לאַנג־לאַנג בעפֿאָר יציאת מצרים. אָט האָט מען אויסגעגראָבען, טאַקע דאָרטען וואו מען האָט געזוכט די דייטשע עלטערען פֿון יעזוס קריסטוס, דריי עגיפּטישע קאַלאָנען מיט אויפֿשריפֿטען פֿון ראַמזיס דעם צווייטען, אַז ער שיקט אידען קיין מצרים, זיי זאָלען אים בויען אַ פֿעסטונג.

אויב עס איז דאָ אויף דער וועלט אַ אידישער וויסענשאַפֿטסמאַן, ליידענשאַפֿטליך נאַציאָנאַל־אידישער, איז דאָס אונזער פּראָפֿעסאָר. גיט איהם בלויז עטליכע הונדערט פֿונט סטערלינג און לאָזט איהם גראָבען, און איהר וועט דערזעהן וואָס פֿאַר סורפּריזען ער וועט אויסגראָבען פֿאַר דעם אידישען כבוד, אידישע קונסט, אינדוסטריע, געשיכטע און ליטעראַטור.

און קיינער קען עס ביליגער נישט מאַכען ווי ער! די אויסגראָבונגען פֿון יד־אבשלום־מאָנומענט האָט אָפּגעקאָסט קליינגעלט און איז פֿון גרויסען אינטערעס. ערשט אַ יאָהר אָנדערהאַלבען צוריק איז דער יד־אבשלום געווען אַ קליין שטיקעל ארכיטעקטור פֿון אַלטע צייטען; איצט, נאָך די ארומגראָבונגען פֿון דעם פּראָפֿעסאָר, איז ער אויסגעוואַקסען פֿון אונטער דער ערד מיט נאָך אַן אומגעוועהנליך שעהנעם שטאָק מיט קאָלאָנען און אַ גרויסען זאַל, מיט אַ גאַנצען לאַבירינט פֿון קלענערע חדרים. פֿריהער איז יד־אבשלום געווען הפקר, וועד האָט עס איהם גערעכענט פֿאַר עפּעס וויכטיג? איצט איז עס מיט אייזערנע גראַטעס ארומגערינגעלט און עס הענגט אַ פֿעסטער שלאָס און דער צוטריט איז שוין אַ פּריווילעגיע. עס איז אַ טיפּ פֿון אידישער ארכיטעקטור אין די צייטען פֿון צווייטען בית־המקדש.

די אַרבייט ביי די אויסגראָבונגען ארום יד־אבשלום איז ניט אָפּגעגאַנגען אָהן קאַמף. ערשטענס איז שווער געווען ארויסצוקריגען אַן ערלויבניש ביי דער שטאָדט־רעגירונג און צווייטענס, ווען די ערלויבניש איז שוין געגעבען געוואָרען, האָבען די „פּרומאַקעס" צווישען אידען אָנגעהויבען שטערען. איהר פֿאַרשטעהט: דער יד־אבשלום געפֿינט זיך אויף דעם „הר הזיתים" ארומגערינגעלט מיט קברים. מען האָט זיכער געמוזט שטערען די רוה פֿון אַ קבר, נו, האָבען די „פּרומאַקעס" דאָס ניט געוואָלט דערלאָזען. זיי האָבען גע'טענה'ט, אַז ווען משיח וועט קומען און אַלע טויטע וועלען אויפֿ־

שטעהן פון זייערע קברים, דאן וועט איהר זיך גראבען וויפיעל אייער הארץ גלוסט. און זיי פלעגען קומען און שטערען די אהבייט.

איינמאל האט גאר אן אומגליק געטראפען. א גרויסער רעגען האט איינגעווארפען די וואנט ביי די אויסגראבונגען און מיטגערי־סען עטליכע קברים פון בית עולם. די „פרומאקעס" האבען אויפ־געהויבען א „ויצעקו" ביז'ן הימעל, האבען געשאלטען די חלוצים וואס האבען געאהבייט מיט דעם פראפעסאר, געשריען אויף זיי: „שקצים, מערדער!..." עס האט געהאלטען שלעכט, די „פרומא־קעס" האבען זיך געקליבען שלעפען אונזער ארכעאלאגיע צו א בית־דין. נעהמען די חברים חלוצים און קומען ביינאכט און ריינ־גען אלץ אפ, ברענגען אלץ אין ארדנונג און דער פראפעסאר נעהמט אויף מארגען און טראגט אריין א קלאגע אין „בית־דין" אויף די „פרומאקעס" אזוי צו זאגען:

„אויף וואס פאר א גרונד באשולדיגען צעהן אידען אן עלפטען אין צעשטערען אידישע קברים?

האבען זיי דעם גרונד ניט געקענט באווייזען און זיינען אנט־שוויגען געווארען.

דער „יד־אבשלום" איז דער צווייטער ארכעאלאגישער פארזוך וואס דער פראפעסאר האט געמאכט. דער ערשטער איז געווען די אויסגראבונגען ביי טבריה מיט דריי יאהר צוריק. דארט איז אויס־געגראבען געווארען א גאנצער פאלאץ און א וואונדערבאר אינטע־רעסאנטע שטיינערנע מנורה. די מנורה איז נאך דער טיעפער אי־בערצייגונג פון דעם פראפעסאר א גענויע קאפיע פון דער ערש־טער מנורה וואס איז געשטאנען אין בית המקדש. עס האבען נישט געטארט געמאכט ווערען קיין קאפיעס אין גאלד, איז דאס געטאן געווארען אין שטיין. אויסגעגראבען זיינען דאן אויך געווארען פאר־שיידענע חפצים, צוואנציג סארטען גלאז, גלעזערנע כלים, וואס דאס האט קלאר באוויזען, אז מען האט זיך דעמאלט שטארק אינ־טערעסירט מיט פארם, פארב און פאסאן. עס האט אויך קלאר באַ־וויזען, אז די אלטע העברעער האבען געקענט און טאקע געארבייט און זיינען נישט געווען בלויז בטלנים.

די דאזיגע אויסגראבונגען האבען שוין געפונען א פלאץ און א „בעדעקער", אזוי דאס טוריסטען מיט „וועג־ווייזער" אין די הענט, בלאנדזשען ארום זוכענדיג די אלטערטימליכקייטען. זייער ארבייט איז אבער אומזיסט, זיי געפינען עס ניט, ווייל נאך דעם

ווי מען האט אלץ אפגעפאטאגראפירט און די וויכטיגסטע זאכען אפגעפיהרט אין „בצלאל“, האט מען פארשאטען די געביידעס ביז עס וועט זיין א מעגליכקייט זיי ווידער צו עפענען פאר דער וועלט. די מעגליכקייט שיינט איצט צו זיין נאהענט. א אידישע גע־זעלשאפט האט איצט איבערגענומען די הייסע בעדער פון „חמי טבריה“ און אויב זיי זיינען באמת געשעפטסלייט, איוב זיי פאר־שטעהען זייערע אינטערעסען, וועלען זיי העלפען מיט די נויטיגע פאר פונט צו עפענען די אויפגעגראבענע און ווידער פארשאטענע אלטע אידישע געשיכטע. זיי וועלען פארשטעהן, אז אלטערטימליכ־קייטען איז דער בעסטער מיטעל צו ציהען טוריסטען און דאס וועט זיי ברענגען געשעפט, ווייל די אויסגראבונגען זיינען טאקע דירעקט לעבען די הייסע קוואלען.

ניט ווייט פון דעם געפינט זיך אויך דער ארט וואו, אז מען זאל אנהויבען גראבען, וועט מען ארויסברענגען צום ליכט פון היינ־טיגען טאג דעם פאלאץ פון „ו ו ע ר א נ י ק א א ג ר י פ א“. און גאט ווייסט וואס נאך פאר אלטע וועלטען קענען פלוצלינג אויפ־שטעהן פון זייערע קברים א דאנק דער לאפעטע פון אונזער אר־כעאלאג. די לאפעטע אבער מיט וועלכער דער פראפעסאר גראבט, איז איצט טעמפ, איהם פעהלט דער מעטאל, מיט וועלכען מען שארפט זי אן, כדי זי זאל קענען גראבען, — דאס איז געלט. עטליכע הונדערט פונט און א פאר צעהנדליג אידישע יונגעלייט און צווי־שען זיי דער פראפעסאר אין א ווייסען קיטעל מיט א ווייסען קיי־לעכדיגען קאפעליוש, וואלטען זיך אנגעהויבען ווי מילבען גראבען אונטער דער ערד, שטויב און שטיינער. מיינט איהר, אז די סומען וואס פאדערען זיך זיינען געוואלדיג גרויסע, האט איהר א טעות. סער אלפרעד מאנד האט צוגעשיקט צוויי הונדערט פונט שטער־לינג, וואלט נאך עפעס א ליעבהאבער געשיקט א דריי הונדערט פונט, וואלט מען געקענט אנהויבען ווערקען פון דעם טויזענדיעה־ריגען שלאף דעם פאלאץ פון דער זונדערבארער „וועראניקא“.

אבער די פאנטאזיע פון אונזער פראפעסאר ווארט ניט אויף זיין לאפעטע. ער זעהט אונטער דער ערד, און גאר ניט טיעף, פאר־שאטען אוצרות פון אלטערטימליכקייטען, א סך וויכטיגערע פאר די וואס מצרים פארמאגט. גאנץ ירושלים איז דאך בלויז א פערטער אדער א פינפטער ירושלים איבער דריי אדער פיער שוין פארשא־טענע ירושלים׳ס, און דער פראפעסאר שטרעבט ניט צו דעם ירו־

שלים „של מעלה“, נאָר צו דעם ירושלים „של מטה“, צום ירושלים פון אונטער דערד ערד, דאָרט וואַרטען אויף אונז אַזעלעכ איבערראַשונגען וואָס זייער ווערט איז גאָר ניט אָפּצושאַצען. גאַנץ ירושלים שטעהט דאָך אויף אַרקעס, אויף בריקען, אויף דעכער, אויף טונעלען פון אַמאָליגע בנינים און שטעדט... עס איז בלויז אַ וואונדער, וואָס ביז איצט האָט דער וויסענשאַפטסמאַן פאַרנאַכלעסיגט דעם מאַטעריאַל. ווער וויים, אפשר וואָלטען די רעזולטאַטען געווען צו געפעהרליך פאַר די אָנגענומענע גלויבענס און טעאָריעס?! ווער וויים צי די הערשענדע רעליגיעס האָבען דעם מוט אָנצוהויבען אויסגראָבונגען?!

פראָפעסאָר סלושץ אָבער האָט מוט, וואָס איהם פעהלט איז אַ דריי־פיער הונדערט פונט.

און זיי ווען ניט אויספעהלען.

.1924

רוים און ירושלים

ווער קען זיך דען אפהאלטען פון צו פיהרען א פארגלייך צווישען רוים און ירושלים?! פאר מיר איז עס איינפאך געווען אוממעגליך. ערשט פון ארץ ישראל, מיט פרישע איינדריקע, ירושלים זעה איך ליכטיג און לעבעדיג פאר מיינע אויגען און מיט דיזע פרישע איינדריקע שטעל איך זיך אפ מיט מיין שיף אין נעאפאל, און פון דארט נעהם איך א באהן און אין פינף שעה ארום דערזעה איך רוים. ווי קען איך ניט פארגלייכען דיזע צוויי אלטע וועלט שטעדט, ווען דער פארגלייך בעט זיך די גאנצע צייט?! שוין דער וועג פון נעאפאל, איטאליען׳ס האפען שטאדט, קיין רוים דערמאנט די רייזע פון דער ארץ ישראל׳דיגער האפען־שטאדט יפו קיין ירושלים. דער וועג דא און דארט איז א בערגיגער. אבער אנדערש זיינען די בערג דא און דארט. די בערג אויפ׳ן וועג קיין ירושלים זיינען ווילדער און וויסטער און זיי שטייגען אין זייער גרויס און אין זייער ערנסטקייט, וואס נעהענטער מען קומט צו ירושלים. זיי שטייגען ווי עס שטייגט די שטימונג אין א גרויסער טראגעדיע, און ווען עס דערגרייכט נאהענט צו דער אייביגער שטאדט, האט עס דערגרייכט דעם קלימאקס. בערג מיט א וואונדערבארען שוואונג, בערג מיט מעכטיגע פאעטישע זשעסטען און גרימאסען... א האלבע שטונדע גאנג פון ירושלים איז די בערגיגע לאנדשאפט איינע פון די גראנדיעזע און פארכאפענדע, וואס מיר איז ווען אויסגעקומען צו זעהן.

ווידער די בערג אויפ׳ן וועג קיין רוים זיינען אלע כמעט פון איין שניט: — גרינע׳ מיט קיילעכדיגע רוקענס, זעהר גוט אראנזשירטע, זעהר מאלעריש אויסגעשטעלטע, זעהר, וואלט איך געזאגט, אויסגערעכענטע. עס זעהט אויס אקוראט ווי דער אלמעכטיגער האט דא די לאנדשאפט געשאפען לויט אלע געזעצען פון בילדער קאמפאזיציעס. אויבען אויף א רוקען פון א קיילעכדיגען בארג שטעהט א שטעדטעל, די שטעדטעל האט הויכע מויערען, גאל שטייניג, מיט א קירכען טורעם אין דער מיט, זעהר דעקאראטיוו, ווי

אויף טעאטער דעקאראציעס. מען פרעגט זיך אפט ווי אזן צוליעב וואס זיינען מענשען געקראכען ארויף צו אויף א הויכען בארג און דארט אויסגעבויט א הויכע שטעדטעל. ס'איז דאך עפעס אן אפקומעניש! ? איז דער ענטפער: די קאמפאזיציע פארלאנגט עס, דאס אלגעמיינע בילד מיט די קיילעכדיגע רוקען־בערג פארלאנגען דא און דארט א שטעדטעל מיט א קירכע שפיץ. האט דער אלער־העכסטער מאלער באשטעלט א שטעדטעל און מענשען האבען זי פאר איהם אויסגעבויט, כדי זיין בילד זאל זיין פערפעקט.

אבער דערזעלבער עפעקט ווידערהאלט זיך נאכאמאל און ווי־דעראמאל; אויף יעדע עטליכע מייל זעהט איהר א הויכען קיי־לעכדיגען בארג מיט א הויכע געלשטייניגע שטעדטעל אויבען, אזוי, אז נאך דער צווייטער שטונדע רייזע, ווערט אייך שוין לאנגווייליג פון דער גאנצער געטליכער קונסט און איהר פארשטעלט, אויס העפליכקייט צום ג ר ו י ס ע ן א ל ט ע ן, א מידען גענעץ מיט דער האנט.

קומט מען אן נאהענט צו רוים דערזעהט מען ווענט מיט טויע־רען וואס רינגלען די שטאדט ארום אקוראט ווי די ווענט און טויערען וואס רינגלען ארום ירושלים. די ווענט ציהען זיך לאנג, לאנג, ווערען אונטערבראכען דורך טורעמס אדער שטאדט. אבער די ווענט ארום רוים זיינען וויט ניט אזעלכע שעהנע ווי ארום ירושלים. זיי זיינען זעהר איינארטיגע, דיזעלבע זאך ווידערהאלט זיך אונענדליך. שטעלט אייך פאר א געוועלבטע ארקע, א קיילעכ־דיגע ארקע און לעבען איהר נאך איינע און נאך טויזענדע אר־קעס איינע נעבען דער אנדערער אויף מיילען דער לענג, דאס זיינען די ווענט ארום רוים. פארקעהרט, די ווענט ארום ירושלים זיינען דאך יעדער אינטש א ניי שטיקעל ארכיטעקטור, א נייער איינפאל. יעדער טויער און יעדער טורעם איז א קונסט ווערק, א פאנטאסטישער פלאנטער פון געוועלבען, מויערען, נישען, דיק און טיעף שאטענדיג. און איבער דער גאנצער שטאדט רוים הערשט א קופאל, א גרויסער, קיילעכדיגער קופאל פון א געביידע, פונקט ווי איבער ירושלים. איבער רוים הערשט דער גיגאנטישער קופאל פון דער סענט פעטערס קירכע, דאס ווערק פון מיקעל אנזשעלא. איבער ירושלים הערשט דער קופאל פון דעם מעטשעט אמאר. אבער פון דער וויטען זעהעןביידע קופאלען אויס ווי ברידער, בלויז איין ברודער האט אנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען, דער

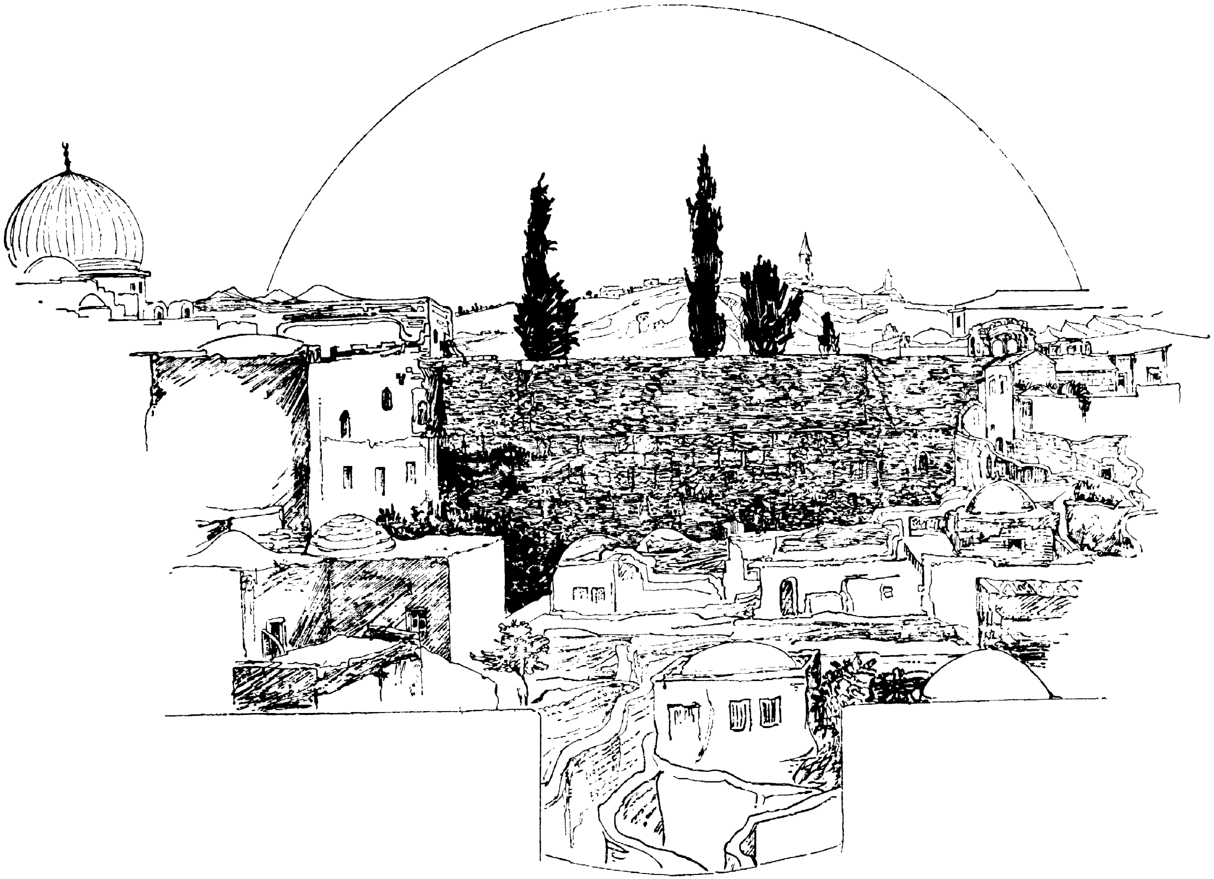

אַלט ירושלים, די געגענד אַרום דעם „וואַנד“, דער קופּאָל פון דעם מאָסק אָמאַר.

צווייטער — דעם מאַכמעדאַנער גלויבען. ווער פון זיי ביידען איז שענער וועל איך זיך ניט נעהמען אורטיילען, אָבער אַז דער פּלאַץ פאַר דעם מעטשעט אין ירושלים איז שענער פאַר דעם באַריהמ־טען סעינט פּעטער פּלאַץ, דאָס איז פאַר מיר זיכער. דער פּלאַץ פאַר דער קירכע וואָס איז אויך דער פּלאַץ פאַר דעם וואַטיקאַן, איז גראַנדיעז, גוואַלדיג מיט זיינע קאָלאָנאַדעס און דעם גאַנצען פּאַרמעסט, דאָס איז געוויס. אָבער אין גאַנצען גענומען איז ער גרוי און קאַלט און אומערפרעהליך. עס ווערט דאָרט אוימעטיג און עס ווילט זיך אוועקגעהן נאָך אַ ווײַלע פון באַוואונדערונג און שטוינען. קיין בלימעלע, קיין גרעזעלע, קיין שמייכעל, קיין פרייד, אַלעס איז אויף דעם פּלאַץ טויט ווי אויף אַ בית עולם. עס געהען אַרום מענשען, זעהר פיעל מענשען, אָבער זייער קומען און געהן איז עהנליך ווי דער באַזוך פון אַ טויטען פּלאַץ. פאַרקעהרט, דער גרויסער פּלאַץ אַנטקעגען און אַרום דעם מעטשעט אָמאַר איז אַ העלער יובעל געזאַנג, מיט טיעף גרינע ציפּרעסען, אָליוועס בוי־מער, מיט קליינע אַרקעס, פּאַרטיקעס, וואַסער־קוואַלען. אָבער מערקווירדיגער פאַר אַלעס איז דאָס גאָלדיגע ליכט וואָס באַשיינט אַלע שטיינער. ביימער און מענשען אויף דעם דאָזיגען פּלאַץ. דער פּלאַץ אַרום דעם מעטשעט אָמאַר, אַדער ווי אידען רופען עס מקום קדוש, ווייל דאָ איז אַמאָל דער בית המקדש געשטאַנען, איז דער שענסטער אין דער וועלט ניט לויט דער אַרכיטעקטור, נאָר לויט דעם צוזאַמענשפּיעל פון אַלע העלדען אויף דעם פּלאַץ, לויט דעם צוזאַמענשטעל פון די ליכטער און שטיינער און וואַסער און ביי־מער. איהר ווייסט ניט ווער עס זינגט דאָ אָדער אייך דוכט זיך, אַז די שטיינער זינגען.

אָבער מעהר פאַר אַלעס בעטען די שטיינער פון רוים און ירושלים מען זאָל זיי פאַרגלייכען. רוים און ירושלים זיינען דאָך צוויי אַלטע שטעדט פון אַלטע שטיינער. דאָ, ווי דאָרט, האָבען שטיינער געזעהן די וועלט געשיכטע, דאָ און דאָרטען ווייסען די שטיינער, וואָס צו דערצעהלען. באַזונדער י ע נ ע ש ט י י נ ע ר, וואָס מען רופט אַז ר ו א י נ ע ן. די רואינען פון רוים און ירושלים זיינען ביידע אַלטע און אַריסטאָקראַטישע, אָבער די רואינען פון ירושלים לעבען זיך אַ נאַטירליכען לעבען, קיינער פּעש־צעט זיי ניט, קיינער צערטעלט זיי ניט, קיינער כאַליעט זיי ניט, פוצט זיי ניט, פאַרשפּאַרט זיי ניט אין גראַטעס און רויבט ביי זיי

ניט אוועק זייער פרייהייט, ווי ביי א זינג פויגעל, וועלכע מען כאפט און פארשפארט זי אין א שטייג. די רואינען אין ירושלים זיינען גלייכבארעכטיגטע בירגער, זיי ליגען זיך אין מיטען שטאדט, ארום דער שטאדט, קלויבען זיך אויס וועלכע גאס און פלאץ זיי ווילען און ליגען זיך דארט, און טרעפט איהר זיי, איז די באגעגע־ניש א נאטירליכע, זי איז קיין איבערראשונג, די רואינען זיינען דארט אזוי אין סטיל מיט די בערג, מיט די גאסען, מיט די אראַ־בער, זיי זיינען א טייל פון לעבען, די רואינען אין ארץ ישראל און ספּעציעל אין ירושלים. פארקעהרט, די רואינען אין רוים זיינען אין גלות. מען האט זיי צונויפגעקליבען אין איין פלאץ, דעם „פארום ראמאנא", ארומגערינגעלט מיט אן אייזערנע פארענצע, און מען לאזט באזוכער אריין פון אזא און אזא שטונדע נאכמיטאג. דער־נאך פארשליסט מען דעם טויער און אוים, די רואינען בלייבען אליין מיט זיך. דארטען אין דעם אפּגעשלאסענעם פלאץ וואס איז פאר די רואינען ווי א שטייג אדער א תפיסה, געפינען זיך אלע באריהמטע אלטווארג, דער קאלאסעאום, די דריי זיילען, די טי־טוס־ארקע און נאך גרויסע און באריהמטע מאנומענטען פון אל־טערטום, געהיט און געפּוצט און געכאלעט, מיט ספּעציעלע גרויפּ געפיטערט ווי מען פיטערט א קאנאריק אין א שטייגעל. און די רואינען פיהלען זיך אומגליקליך, זיי נעהמען קיין אנטייל ניט אין לעבען, זיי זיינען פרעמדע און זעהען אויס ווי געשפּענסטער, אדער מתים וועלכע מען האט פארגעסען צו באגראבען.

די אלטע רואינען און די גאסען־פּרויען פון רוים האבען אויף מיר געמאכט דעמזעלבען קימערליכען איינדרוק. אנגעטאן אין שווארצען זעהען דיזע שוועסטער פון פרייד אויס טרויעריג און שאַ־טענדיג. די אלטע רואינען, און די יונגע מענשליכע רואינען ביידע זיינען אין רוים איבעריג, ביידע קוקען מיט קאלטע מידע אויגען און פרעגען שטומע פראגען.

דיזע יונגע מענשליכע רואינען פעהלען אין ירושלים אין גאנ־צען. ניטא קיין גאסען פּרויען אין ארץ־ישראל, אם ווענינסטען ניט אפיציעל, און אפשר טאקע ניטא אין גאנצען אזא זאך.

אבער אין איין זאך זיינען עהנליך רוים און ירושלים, דאס איז אין ארימקייט. אין רוים האב איך איבערגענעכטיגט און ווען איך בין גאנץ פריה אויפגעשטאנען און ארויס פון מיין האטעל איז נאך רוים געלעגען אין א האלב פרימארגען דרימעל. האב איך די גאַ־

סען דערזעהן באַדעקט מיט שלאָפענדע מענשען. היימלאָזע, אָרימע, שלאָפט מען אויף טראָטואַרען, בענקלאַך, פּאַרקס, אומעטום האָבען זיך געוואַלגערט מענשען... און מענשען אַזעלכע מאָגערע, דריבנע, קליינע. איך האָב זעלטען געטראָפען אַ שעהנעם, גרויסען מענשען אין רוים. און קימערליכער פאַר אַלע האָבען מיר אויסגעזעהן צו זיין די סאָלדאַטלעך זייערע. אינגלעך, אויסגעמוטשעטע, שלעכט אָנגעטאָנענע און נישט אויסגערוטע גהען אַרום די סאָלדאַטיקלעך איבער די גאַסען, ווי פאַרגעסענע און איבעריגע און שטעלען זיך אָפּ יעדע ווײַלע ביי אַ רויטע פּראָקלאַמאַציע און לייענען פלאַמיגע ווערטער וועגען זייער לעבען און שיקזאַל.

אָבער אויך די אָרימקייט אין ירושלים איז שעהנער, איך מיין, ניט אַזאַ מיזעראַבלע, דערשלאָגענע. די אָרימע אַראַבער זיינען אין זייער אויסזעהן, אין זייער האַלטען זיך, פּנים און פיגור, ניט גלאַט אַזוי ווי אָרימע בעטלער, נאָר אָרימע בעטלער ווי זיי ווערען אין אַן אָפּערא געוויזען, עפּעס סטיליזירט, דעקאָראַטיוו, מיט אַ גרויסען שטעקען, גרויסע, פאַרביגע לומפּען, ברוינע באָרוויסע פיס, האַלב גרוי פון שטויב פון די וועגען. זיצט אַזאַ אָרימער ביי אַ וואַנט אין שאָטען, איז עס אַ בילד צום מאָלען.

איבערהויפּט איז ירושלים נישט צו באַדויערען פאַר איהר אָרימקייט. און זי זעהט גאָר ניט אויס אָרים. אַלץ וואָס ירושלים האָט טראָגט זי אויף זיך, ווייזט עס. ירושלים איז אין גאַנצען אָפען, אַט דאָס בין איך און מעהר גאָר ניט. בלויז עטליכע אַלטע העהלען, עטליכע קברים און קירכען וואָס דאַרפען געזעהן ווערען פון אינווענינג, אָבער אַזוי ליגט ירושלים אָפען מיט אַלע איהרע רייצען, באַזיץ און אינהאַלט. איהרע אויגען זיינען אָפענע, קלאָרע און זי קוקט ליכטיג און היים. רוים, פאַרקערט איז אין גאַנצען אינווענינג, אין זיך. אויסערליך אַלטע, אָפּגעריסענע, זעהר נישט אויפפאַלענדע הייזער פאַרמאָגען זיי אינעווייניג אוצרות פון קונסט, מאָנומענטען און בלעטער וועלט געשיכטע. איך געה פאַרביי אַ הויז און זעה אַ קליין ברעטעל מיט אַן אויפשריפט: דאָס איז דאָס הויז וואו ראַפאַעל האָט געלעבט און געאַרבייט. דרויסען אַ גאַנץ געוועהנליך פיערעקיג הייזעל, וועלכע מען טרעפט דאָרט־טאָרט אין די הונדערטע — אינעווייניג אָבער, אַ וועלט פון אינטערעס. און אַזוי אויף יעדען טריט. דרויסען אָרדינער, זעהר ניט צוציהענד. אינעווייניג — מוזעאומס און קאָלעקציעס. מען קען זאָגען, אַז גאַנץ

רוים איז א גרויסער מוזעאום, און איהר דארפט געהן פון טיר צו טיר, פון הויז צו הויז. פארקעהרט, ווען איהר זייט אין ירושלים און איהר ווילט זי זעהן, געהט פון גאס צו גאס, פון היגעל צו הי־געל, קריכט אויף די טויערען ארויף, אויף די דעכער ארויף, אי־בער די מויערען קלעטערט און קוקט זי אן די וואונדערבארע שעה־נע שטאדט.

רוים איז פארדעכענט פאר דעם צענטער פון קונסט, און ירושלים פאר רעליגאן און גייסט. ס'איז דא א מיספארשטענדניס וועלכע די מענשליכע געשיכטע וועט מוזען קארעגירען וואס גיכער. ירושלים איז גאנץ אויסערליך, אומגעהויער דעקאראטיוו און פאנ־טאסטיש, אפעלירט טויזענדפאך צום אויג און קונסט אינסטינקט, בעט זיך צו ווערען אין קונסט איבערגעזונגען, איז אליין שוין א פארטיג קונסטווערק. רוים, פארקעהרט, איז אין זיך פארטאן. אין איהרע אינטעריערס, אזוי צו זאגען, איז גאר ניט דעקאראטיוו, אויסער אפאר פלעצער, ווי דער בריק און שלאס ס. אנזשעלא, א. אז. וו. און אויך דיזע דעקאראטיווע פלעצער זיינען עפעס אזוי קאנ־ווענציאנעל דעקאראטיוו. קיין ברעקעל פון יענעם פאנטאסטישען עלעמענט, וואס ירושלים פארמאגט!

ניין, גיט מיר ירושלים און נעהמט אייך רוים!

1921

דאס לאנד

טבריה, די שטאָט פון קברים

טבריה איז זעהר אַן אַלטע שטאָדט. דאָס דאַרף מען אַפילו ניט נאָכקוקען אין איהרע מעטריקעס, כדי דאָס אויסצוגעפינען. די עלטער ליגט צושפּרייט ווייט און ברייט איבער גאַנץ טבריה, איבער די קרומע, פאַרדרעהטע צובראָכענע געסעלעד, טרעפּלעד און לאַבירינטען: זי ליגט אויף די עקען שטאָדט מיט איהרע אַלטע טונקעלע, זעהר ראָמאַנטיש אויסזעהענדע רואינען פון אַן אַלטער פעסטונג, וואָס האָט זיך געצויגען אַרום דער גאַנצער שטאָדט און אין דער לענג פון דעם ים. אומעטום ליגען גרויסע גרופּען שטיינער פון אַ מעכטיגער, דיקער, און דראָהענדער וואַנט. און נאָך מעהר זעהט זיך די עלטער אין די קברים און בית עולם. אַזאַ אַלטען בית עולם קען נאָר אַ גרוי־אַלטע שטאָדט פאַרמאָגען: קברים זעהען דאָרטען אויס ווי אַלטע קנאָכען, וואָס סטאַרטשען פון דער ערד, שוין האַלב פאַרזונקען, און פיעלע פון זיי טאַקע שוין טיעף אין דער ערד, באַדעקט מיט שיכטען שטיינער און לעהם. מען דאַרף בלויז אַ ביסעל אָנהויבען גראָבען, אַ קראַץ טאָן די ערד און שוין שטויסט מען זיך אָן אַן עפּעס, וואָס האָט אַמאָל דאָ געלעבט. די קברים האָבען זיך געצויגען פון באַרג אַרונטער ביז׳ן סאַמען ים כנרת. אַז מען האָט באַשלאָסען צו בויען אַ וועג ביים ים, האָט מען געמוזט אַראָפּטראָגען אַ שטיק בית עולם. האָבען די אידען אויפגעהויבען אַ גרויסען געשריי און אָפּגעשריען אַ שטיק. דאָך אַ וועג איז דורכגעלעגט געוואָרען, און די עלטערע אידען, געהענדיג און פאָהרענדיג איבער דעם וועג, פאַרגעסען ניט צו שאָקלען מיט׳ן קאָפּ און צוקרעכצען, אַז מען געהט און מען פאָהרט איבער אידישע קברים.

געווען בין איך אויף דעם טבריה'ער בית עולם ערב ראש השנה, ווען אידען קומען אהין אויסבעטען דורך די טויטע א גוטען, מזל'דיגען חודש. עס קומען אהין זעהר פיעל פרומע, ספעציעל די ספרדישע, און ברענגען מיט זיך עמערלעך מיט ווייסען קאלך און בערשטלעך און פרישען־אפ מיט וויים זייערע קברים. זיצענדיג און שמירענדיג מיט'ן בערשטעל, וויינט די פרוי און קלאגט און טענה'ט אזוי הויך און אזוי יאמערליך, און אזוי טרערענרייך, אז אויב די שטיינער צוגעהען ניט, זיינען די שטיינער פון אייזען. און איך האב זיך דערמאנט וועגען דעם פרעזידענט ווילסאנ'ס א ווערטעל, ווען מען איז זיך צו איהם איינמאל געקומען באקלאגען אויף אונזער ביטערער אידישער לאגע, האט ער אומגעדולדיג געענטפערט: „אך, דיזע אריענטאלישע לאמענטאציאנען!" אזוי קלאגען ווי מען קען דא, קען מען ערגעץ ניט. איהר דארפט הערען א בעטלער, ווי ער הויבט אן אויסצוקלאגען פאר אייך זיין „הארד לאק סטארי". ס'איז איינפאך טאלאנטפול. איך האב איינמאל ביים כותל מערבי געזעהן א דועל צווישען אן אלטער פראפעסיאנעלער בעטלערקע און א פוילישען אידען. זי האט ביי איהם געבעטען ווייניגער א נדבה, און ער איז געשטאנען מיט'ן פנים צו דער וואנד און האט ניט געוואלט געבען. זי האט געקלאגט, און ער האט זיך געשאקעלט. עס האט געדויערט א שעה צייט, ביז זיי האבען „געסעטעלט" מיט א שמעק טאבאק: ער האט איהר אויסגעשאטען אין האנט א ביסעל פון זיין שמעק־טאבאק. אבער איך האב זיי ביידע באוואונדערט. — אזוי קלאגען און „מאנען" האט געקאנט בלויז דער אריענט, און אזוי פאר'עקשנ'ט ניט־געבען קען בלויז א פוילישער.

אין טבריה זיינען דא נישט בלויז גלאט קברים פון ב ר י יטע מאסען, נאר עס זיינען אויך דא קברים פון איינצעלנע, באדייטענדע פערזענליכקייטען. צווישען דיזע הויבט זיך מאנומענטאל ארויס דער קבר פון רב מאיר בעל נס. דאס איז ווירקליך אן אימפאזאנטע געביידע, נייז, א גאנצע גרופע געביידעס, עהנליך פון דער ווייטען צו א גאנצען מאנאסטיר, להבדיל. איבער דעם קבר פון רב מאיר איז אויפגעבויט א שעהן געוועלבטע געביידע, צו וועלכער מען געהט ארויף דורך ברייטע טרעפ. ביים קבר אליין ציינדט מען אן ליכטלאך פון יענע, וואס קומען באזוכען דעם קבר און בעטען. דאס קאסט א קליינע נדבה און די גאנצע זאך געפינט

זיך אין די הענט פון די ספּדר׳ישע אידען. זיי זיינען דאָ די בעלי הבתים, געהען זיך בּרייטלאַך אַרום מיט זייערע לאַנגע אָריענטאַלי־שע מלבושים און כאַראַקטערנע פּנים׳ער. אָבער די אשכּנזים האָ־בּען אויך דאָ אַ פּאָזיציע. באַלד דאָ אויף דער אַנדער זייט וואַנט איז דאָ אַ ישיבה, וואו אשכּנזים זיצען און לערנען; זייער זינגענדיג לייאַרמענדיג לערנען צוטראָגט זיך איבער׳ן גאַנצען הויף, דערגרייכט דעם קבר און באַוועגט די פלאַמעלעך פון די ליכטלאַך. אַנטקעגען דעם אשכּנזישען הויכען לערנען קומט אַרויס אַ שטילער, צוריקגע־האַלטענער, אָבער איינגעשפּאַרטער ספּרד׳ישער כאָר. ער איז גע־ווים ניט אַזוי מוזיקאַליש און ניט אַזוי א י מ פּ ע ט ד י ג, אָבער ער באַזיצט אַן אַנדערע בּכבוד׳יגקייט, און אַ באַוואוסטזיין, אַז דאָ, ביים קבר, זיינען זיי, די ספּרדישע, די זיגער. דאָך איז נישט שווער צו מערקען אַ געוייצטען, עטוואָס שפּאָטישען בליק, וואָס די ספּרדישע אידען מיט די ווייסע אַריסטאָקראַטישע בערד, וואַרפען אין דער זייט פון די אשכּנזים, ווען יענע צובאַמקען זיך שוין צו הויך. מיר האָט זיך שטענדיג געפּיהלט, זייענדיג דאָרט, אַז דער פּלאַץ וועט נאָך זעהן און שמעקען פּולווער, אַז עס וועט זיך נאָך אַמאָל צופלאַקערען אַ גרויסער קריעג, און אַז זיגען וועלען די „ליטוואַקעס„. דער הויף פון דעם קבר און די גאַנצע גרופּע הייזער זיינען שטאַרק רואינירט און פאַרנאַכלעסיגט. מען האָט מיר ער־קלערט, אַז דאָס קומט פון די מלחמה־צייטען, ווען פאַרשיידענע מיליטער איז דאָ איינגעשטאַנען און האָבען געבראַכען און גערויבט, וואָס מען האָט געקענט.

ניט ווייט פון דעם דאָזיגען קבר געפינט זיך אַ הויל אין אַ באַרג און אַ טירעל מיט אַ שלאָס הענגט אויף איהר. האָט מיר אַ באַקאַנטער אידישער געלערענטער דערקלערט, אַז דאָס איז דער קבר פון אלחנן. אַז מען איז איינמאָל געקומען איהם אַרויסנעמען, האָט מען דערזעהן אַרום דעם צדיק׳ס קערפּער אַ גרויסע שלאַנג אַרומגערינגעלט און זי האָט קיינעם ניט צוגעלאָזען. איז געבליבען דער צדיק דאָ ליגען עד היום. דער שליסעל פון דער הויל געפינט זיך ביי דער היגער געמיינדע, ערקלערט מיר דער חשוב׳ער געלע־רענטער, און די געמיינדע קומט אהער דאַווענען ביי געוויסע גע־לעגענהייטען.

מאַך איך אַ צייכענונג פון דיזער מערקווירדיגקייט, און ווייז זי אַ גרופּע אַרבּייטער ביים טבריה כּביש. און דערצעהל זיי אויך

די לעגענדע. לאכען זיי זיך פאנאנדער און זאגען מיר, אז זיי האל־טען דארט זייער דינאמיט, מיט וועלכען זיי רייסען אויף שטיינער און אז דער שליסעל איז גאר ביי זיי און ניט ביי דער געמיינדע. ווייז איך די צייכענונג אן אנדערער מין חברה, וואס האבען זיך נאך שטארקער צולאכט, ווען איך האב זיי דערצעהלט ביידע זאכען ווע־גען דער הויל. זיי האבען מיר ערקלערט, אז אין דיזער הויל שטי־פען פרעהליכע מיידלאך ארום. און זיי ווייסען, זאגען זיי, וואס זיי ריידען.

איך האב דיזע צייכענונג מעהר קיינעם ניט געוויזען. פאר מיר זיינען דריי מעשות געווען גענוג.

עס זיינען דא פאראנען נאך בארימטע קברים, רמב"ן'ס קבר און נאך אנדערע, מיט וועלכע טבריה, די אלטיטשקע, פוצט זיך. ס'איז א טויטער פוץ און גיט איהר צו ווייניג חן. די אלטע טבריה מיט איהרע אלטע אידען און אלט־פארמען לעבען, האבען גארניט געשאפען; אפילו קיין שול קיין שעהנע נישט אויסגעבויט פאר זיך. מען דאוונט אין אזעלכע קאנורקעס, אז ס'איז פאר די ארא־בער א שאנד. אינסטיטוציעס קיינע, פארוויילונגען קיינע. ס'איז אמאל געווען איין סינעמא (מואווינג פיקטשור), איז זי אויך איצט צוגעמאכט און דינט איצט אלס שטאל פאר עזלען. ס'איז לאנג־וויילעג אין טבריה. ס'איז הייס און שטויביג, און די גאסען ליגען אזוי צונויפגעקנורעט ווי הינט, דרעמלענדיג אונטער דער הייסער זון. איבער דער שטאדט שטעהען עטליכע לאנגע פאלמען און ני־קען צו מיט די קעפ צו די מינארעטען פון די ארבישע קירכען. פון דיזע מינארעטען הערט מען עטליכע מאל א טאג די צוצויגענע תפילות פון די דערווישען. ס'איז די איינציגע שטאדט־מוזיק און שטאדט־אונטערהאלטונג. א לאנגער נאז־קול, אויף די העכסטע טע־נער געשריען, מיט'ן קאפ פארריסען אין דער הויך, מיט די הענט צום פנים צוגעדריקט, דרעהט זיך דער בעל תפילה ארום און צו־גיסט זיך אין מעלאנכאליע.

אידען לעבען דארט אנגעצויגען מיט ארבער. זיי לעבען ניט אין א באזונדערען קווארטאל, ווי אין יפו אדער ירושלים, נאר אויסגעמישט מיט די ארבער. אזוי לעבט מען אין טבריה — אלט און אומעטיג. בלויז דער פרישער, נייער, יונגער שטראם אידישע ארבייטער, וואס געהען ארום איבער די טבריה'ער גאסען, פילען אן די לופט מיט זייערע געשפרעכען, מונטערע באוועגונגען און גע־

זונטען אויסזעהן, עס איז גאר אן אנדער סארט מענשען די שאָסע־ארבייטער, די חלוצים. זיי פיהרען זיך אנדערש, זיי מאכען א גאנצע רעוואָלוציע. עס ציהט זיך די לאנגע, דינע שאָסע־שנור מיילען פאר טבריה, שניידט איבער טבריה, און לויפט ווייטער. און אומעטום זיינען זיי ארום דער וויסער שנור, די קרעפטיגע יונגע מענער און מיידלעך, און לעגען זייער שטעמפעל ארויף אויפן לעבען. אפילו דער ים פיהלט זיי. קיינמאל האָט מען זיך אין איהם אזוי פיעל און אזוי לוסטיג ניט געבאדען ווי איצט. אין דער פריה, מיטאג צייט, און אָוונט טוען זיך אויס א דריי פיער הונדערט יונגע מענער נאקעט, און וואַרפען אריין זייערע בראנזיגע לייבער אין דאָס בלוי־גרינינקע וואסער פון דעם כנרת. זעלטען ווען א פרויען־געשטאלט געהט פארביי, און ווען עס טרעפט אזא זאך, זשענירט עס קיינעם ניט. און עס קלאַפען די וואגאנעטקעס מיט שטיינער, און עס שלאָגט דער האמער און עס הערען זיך דרייסטע רייד אין דער אלטער טבריה׳ער לופט, און עס ציטערען די קברים — אט באלד וועט מען זיך מיט זיי איינגאנצען ניט מעהר אפגעבען.

די קברים זיינען געגען דער אידישער יוגענד; דערפאר זיינען די בערג און די טאלען און דער ים מיט זיי.

און שעהן זיינען די זאכען דא אונענדליך! דער ים איז דא ווי דער פנים פון א גייסטרייכען מענשען. ער בייט זיין אויסדרוק יעדע ווייליע, שטענדיג באלעבט דורך א וועלכע ניט איז מינע, וואס לאזט אויף זיך קוקען און פארלירט קיינמאל דעם אינטערעס ניט צו זיך. עס פיהרט דער ים מיט׳ן הימעל און די בערג ארום א זעהר לעבהאפטען געשפרעך, און עס בייט דער ים זיין פנים יעדע רגע.

דער ים כנרת איז רייצענד. איך קען דא אן ארבייטער אין „מגדל", וואס ליגט ביים כנרת, וועלכער איז פארליבט אין דעם ים. ער האָט איבער איהם שוין פיער חדשים געפיבערט און מען האָט איהם געהייסען בייטען די געגענד אויף א געזונטערע, ער קען אבער זיין געליעבטען ניט פארלאזען, ער קען אהן דעם ים ניט אויסקומען. און די בערג זיינען ניט ווניגער שעהן, אזעלכע ווייכע און גאלדיגע! אין פריהלינג, זאגט מען, זיינען זיי גרין געווען און נאך שעהנער. איצט האָט די זון געל און גאלדיג אפגעברענט דאָס גרין; און איך דענק, אז ס׳איז איצט נאך שענער. פון דער ווייטען זעהט מען קייטען בערג, מיט דעם גרויסען חרמון אלס קרוין. איבער זיי שטענדיג וואויל געפארעמטע וואלקענס, אזעלכע רוהיגע און

סטאַטעטשנע, און זיי אַלע צוזאַמען שפּיגלען זיך אָפּ אין כנרת און נאָך מעהר אין די געמיטער פון דער נייער יוגענד.

איך האָב נאָך קיינמאָל נישט באַגעגענט אַזוי פיעל יונגע לייט, וואָס זאָלען אַזוי באַגייסטערט רעדען וועגען נאַטורשעהנקייטען. זאָלען קענען אַזוי באַשרייבען אַלע איהרע אינטימע רייצען ווי דאָ. פּאָעטען און קינסטלער טרעף איך אויף יעדען טריט. עס האָבען זיך דאָ אויסגעבלידעט אויסער אַלגעמיינע פּאַטריאָטען פון ארץ ישראל׳ער נאַטור, אויך לאָקאַלע פּאַטריאָטען, וועל־כע האַלטען, אַז זייער פּלאַץ איז דער שעהנסטער אין ארץ־ישראל.

אָבער וועגען די טבריה׳ער הייסע בעדער האָבען אַלע איין און דיזעלבע מיינונג. וועגען „חמי טבריה״ שמייכלען אַלע. אָבער דאָס וועל איך איבערלאָזען פאַר׳ן נעכסטען בריעף.

1921.

די הייסע בעדער פון טבריה

די הייסע בעדער פון טבריה איז דער שטאָלץ פון דער שטאָדט, איר האָפנונג און פאַרצווייפלונג. גראָד ביים ים שלאָגט פון דער ערד אַ שטראָם פון הייסע זודיגע וואַסער. לאָזט איהר אַריין אַ פינ־גער אין דעם קוואַל אַריין מוזט איהר עס גלייך אַרויסנעהמען אַזוי היים איז דאָס וואַסער. און פּרוּאווט איהר דאָס וואַסער אויפ׳ן צונג איז עס ביטער, געזאַלציג, זויער און נאָך פיעלע טעמים, וואָס זיינען ווייט פון צו זיין געשמאַק אָבער וואָס ווייזען, אַז אין דעם וואַסער זיינען דאָ געדיכטע צולאָזען מינעראַלען. אַט דיזע טעמפּע־ראַטור און די מינעראַלען זיינען פון גרויסען ווערט אַלס היילענ־דע זאַכען, אַזוי האָט די מעדיצין באַשטימט און אַזוי גלויבען אַלע אין טבריה און אַלע וואָס האָבען פאַרזוכט דאָס וואַסער. די וואַ־סער האָט נאָך אַן אייגענשאַפט וואָס די גאַז וויים דערפון צו דער־צעהלען נישט גאָר שמייכעלהאַפטע זאַכען. ס׳איז נאָך נישט באַ־שטימט פון וואַנען דאָס קומט, צי פון וואַסער טאַקע אַליין, צי פון דער סביבה. דער וואָס קומט קיין טבריה האָלט עס פאַר זיין פליכט צו נעהמען אַ באָד, כאָטש איין באָד. פון דער שטאָדט טבריה צו חמי טבריה, צו דער הייסער טבריה, דאָרט וואו די בעדער געפי־נען זיך, פאָהרט מען מיט דעליזשאַנסען. אַ פיאַסטער אַ וועג קאָסט עס, אויב מען וויל ניט שפּאַנען צו פוס, אַ וועג פון אַ צוואַנציג מינוט, אַ זעהר הייסען. קומט מען אַן אַהינצו טרעט מען צו דער קאַסע, ביי וועלכער עס זיצט אַ אידעל, אַ שמייכלענדער, מיט חנ׳־עוודיגע פּאַה׳לעך און ווייכע אויגן און פאַנטאָפלען. ער פרעגט אייך, וואָס פאַר אַ קלאַס באָד? וויל עס זיינען דאָ דריי קלאַסען. די ערשטע פאַר צוויי פיאַסטער: די אַלגעמיינע, די צווייטע, פאַר אַכט פיאַסטער און די דריטע פאַר 12 פיאַסטער. איך האָב באַ־שלאָסען די צוועלף פיאַסטערדיגע און אַן אַראַבער האָט מיך אוועק־געפיהרט אין איינע פון די דריי באַזונדערע געביידעס. דאָרט זיינען געשטאַנען וואַנעס אין קליינינקע פאַנאַנדערגעטיילטע קלעט־

קעם און בענק מיט ראַנאַזשקעס און עס איז געדיכט געשטאַנען אַ געדוד. די ווענט אָפּגעריסענע און מוראַשקעס זיינען שנעל אַרומגעקראָכען פאַרטאָג אין דאגת פּרנסה. מיר האָט די האַרץ פאַרקלעמט פאַר שאַנד און וועהטאָג. אָט דאָס איז אַ קוראָרט ? ! אָט אַזוי האַלט מען אַז אַ פּלאַץ וואָס וואָלט געקאָנט ווערען אַ וועלט־באַריהמטער באָדע פּלאַץ ווי קאַרלסבאַד, אָדער אַן אַנדער אייראָפּעאישער קוראָרט ? ! און דאָס איז דער טייערסטער קלאַס פון אַלע דריי ! היינט וואָס זיינען שוין די אַנדערע צוויי ? און איך האָב אויך דעם ביליגסטען קלאַס באַזוכט. עס איז אַ גרויסער באַסיין, אין אַ צימליך האַלב טונקעלע געבויידע. דער דאַך ווערט געטראָגען פון דינע שטיינערנע קאָלאָנעס, באַלויכטען פון קליינע קיילעכדיגע גלעזלעך אין דעם קופּאָל. ס'איז דאָ עפּעס אַ שטיקעל סטיל, אָבער שמוציג, און דער געוויסער גערוך איז שטאַרק. דאָ טאָקע טוט מען זיך אויס און מען קריכט אין דעם אַלגעמיינעם באַסיין אַריין נישט אָפּוואַשענדיג פריהער דעם שמוץ. די צייט איז פאַרטיילט צווישען מענער און פרויען. אין דער פריה באָדען זיך מענער, נאָך מיטאָג פרויען.

דער פּלאַץ זעהט אויס ניט אַפּעטיטנע, דאָך קומען קראַנקע און געזונטע, ספּעציעל אידישע פרויען און מען קורירט זיך מיט די בעדער. מען באַצווינגט אין זיך דעם אָפּשטויס פאַר די אומאָרדענונג און מען באָדט זיך, ווייל עס פיהלט זיך ממש די גוטע ווירקונג פון דעם וואַסער. דאָס איז דער שטאָלץ פון טבריה, איהר רייכקייט און איהר האָפנונג, אָבער אויך איהר פאַרצווייפלונג, ווייל די בעדער ברענגען דעפיציט. צוערשט האָבען דעם דעפיציט געהאַט אַ אידישע קאָמפּאַניע, האָבען צוגעלעגט 1,500 פונט פאַר דעם פאַרגאַנגענעם יאָהר, האָבען עס אָבער ווייטער געוואָלט אָנהאַלטען כדי ניט ארויסצולאָזען די בעדער, פון אידישע הענט, האָט אָבער די שטאָדט באַשלאָסען אַליין די בעדער צו פיהרען, נו, לעגט זי איצט אַליין צו די פונטען.

איך האָב אין אַ פריה מאָרגען, ווען איך בין געקומען צו די בעדער, געטראָפען דעם מעיאָר פון טבריה אכטונג געבענדיג, ווי עס פיהרט זיך דאָס געשעפט. אַן אַראַבער איז ער, אַ קריסטליכער אַראַבער, איז אָנגעטאָן אייראָפּעאיש. ער האָט זיך פאַראינטערעסירט מיט דער צייכענונג, וואָס איך האָב געמאַכט פון די בעדער, און ער האָט זיך צורעדט. ער האָט גערעדט ענגליש, אַ זאַך, וואָס

איז א זעלטענהייט צווישען אראבער. ער האט צוגעגעבען, אז די בעדער זעהען ניט אויס ווי זיי וואלטען געדארפט, אבער די שטאדט האט אין זינען די אלטע געביידעס אראפצוטראגען און נייע מאדער־נע איינצוריכטען. ווען? איז גיכען. און אפגענומען די בעדער האט די שטאדט פון פריוואטע הענט, ווייל... ווייל... זיי פארנאכ־לעסיגען און רואינירען די געביידעס (!) און וואס אנבאלאנגט דע־פיציטען איז דאס א צופעליגע זאך. אין אנהויב האט די שטאדט ארייגעקראגען טעגליך פופציג פונט פון די בעדער. פלוצלונג, זאגט ער, האט געטראפען די יפו׳ער געשיכטע און דאס געשעפט איז מיט אמאל אפגעהאקט געווארען. מען האט מורא ארומצופאה־רען... פלוצלונג האט ער זיך אויפגעכאפט פון ארט און געכאפט א דיליזשאנס און איז אפגעפאהרען. אפשר האט זיך איהם אויס־געדוכט, אז ער האט זיך צופיעל צורעדט פאר אן אומבאקאנטען מענשען? ! אפשר איז דער אומבאקאנטער מענש גאר א שפיאן, א זאך, פאר וועלכע מען האט זיך אנגעהויבען היטען דא אין לאנד. יעדענפאלס איז קלאהר, אז די בעדער ווי זיי זיינען איצט וועלען אזוי לאנג נישט בלייבען... עס וועט אויף דעם פלאץ פון דעם אלטען, פארשטויבטען און צונויפגעווארפענעם כאאס פון שטיי־נער אויפגעשטעלט ווערען א מאדערנע אנשטאלט וואוהין עס ווע־לען קומען נאך הילף ליידענדע מענשען פון אלע עקען וועלט. עס וועלען קומען אהערצו די וואס ווילען שוויצען, דען טבריה איז דער פלאץ, וואו מען קען שוויצען אויף אלע גראדען און וועגען. שוין געהענדיג אין גאס שוויצט דער מענש. וויל ער א גראד מעהר שוויצען, זאל ער בעטען דער פראפעסאר סלושץ ער זאל איהם ווייזען זיינע אויסגראבונגען, וועלכע געפינען זיך טאקע ניט ווייט פון די בעדער אין חמי טבריה. אבער דער ריטכיגער שוויצען הויבט זיך ערשט אן אין די בעדער גופא, גלייך ביים ארייגאנג, ס׳איז שטיקענד היים און אין די בעדער גופא איז דא א ספעציעלער שוויץ צימער, דארט ווערט דערגרייכט דער העכסטער גראד פון שוויצען, דארט רוהט דאס אבסאלוטע שוויצען אליין אין איהר גאנצען ברען אזוי, אז ווען מען געהט פון דארטען ארויס אין דעם הייסען טבריה׳ער דרויסען ארויס, דוכט זיך איינעם, אז ער איז ארייננע־פאלען קיין סיביר און ער וועט באלד כאפען א שרעקליכע פאר־קיהלונג פון די קאלטע ווינטען, וואס בלאזען ארום.

עס איז דא נאך א סארט שוויצען, אפשר דער סאמע העכסטער

גראד, וועלכע מען דערגרייכט אין טבריה, ווען מען וויל עפּעס פאַרדינען. אידען, אַרום פינף טויזענט נפשות, לעבען דאָ אָרים. די געשעפטען קליין, קבצנ׳יש, אין די קראָמען און ווערקשטאַטען, די שניידער און שוסטער־ביידלעך, דערמאָהנען זעהר שטאַרק די אַלטע שטאָדט ירושלים. דאָך זאָגט מען מיר, אַז צווישען די ספרד׳ישע אידען זיינען דאָ גאַנץ פאַרמעגליכע אידען אָבער זיי זיינען קאַרג און דער ישוב האָט פון זייער פאַרמעגליכקייט גאָר נישט. למשל, אַ העברעע שולע פאַר קינדער. אַזאַ שטאָדט ווי טבריה וואָלט געדאַרפט האָבען אויסער די עלעמענטאַרישע שולע אויך אַ גימנאַזיע. קינדערלעך זיינען דאָ גראָד פאַראַן אַ היבש ביסעל, און זינט די חלוקה איז אָפּגעשאַפט געוואָרען זיינען אַפילו די פרומע אידען געניגט צו לאָזען זייערע קינדער לערנען וועלט־ליכע וויסענשאַפטען, אַזוי לאַנג ווי תורה איז שוין מעהר ניט קיין סחורה. אַ גימנאַזיע איז אַ באַדערפעניש אין טבריה, איז אָבער די אָרימע באַפעלקערונג אָרים און די רייכע קאַרג.

געהט מען אַרום און מען טרוימט, אַז אפשר וועט פּראָפעסאָר סלושץ אויסגראָבען עפּעס אַן אַלטע גימנאַזיע.

טרוימער און פאַרוואַגעלטע נשמות האָב איך אין טבריה גע־טראָפען ניט ווייניג. זיץ איך אַמאָל אַזוי ביים ים און סקיציר אַרונ־טער דאָס שלאַכטהייזעל, וואָס שטעהט ביים סאַמע וואַסער. ס׳איז אַ פיער־עקיג שטיינערנע קעסטעל און דאָרט שחט מען יעדען פריה־מאָרגען אָפּ אַלע שעפּעלעך און הענער, וואָס די טבריה׳ער אידען פאַרברויכען פאַר דעם טאָג. ס׳איז באמת ניט זעהר פיעל, דאָך איז אין דער פריה דאָרט טומעלדיג; אין מיטען פון דעם טומעל שטעהט דער שוחט, אַ שעהנער איד מיט אַ ווייסען פּנים און שוואַרצע באָרד. זעה איך ווי דער שוחט געהט אַרויס פון דער שלאַכט־הייזעל און לאָזט זיך לאַנגזאַם צו מיר. מיין איך, אַז אפשר האָט ער עפּעס געגען מיין סקיצירען דעם פּלאַץ. גרייט איך מיך זיך שוין צו צו אַ פּאָלעמיקע. ער איז צוגעגאַנגען, באַגריסט זעהר העפליך, געבעטען ערלויבניש אַ קוק צו טאָן, זיך איינגעגעסען מיט די אויגען, זשעדנע און האַסטיג אין מיין צייכענונג, געבעטען ווייזען נאָך עפּעס און האָט זיך ניט געקענט אָפּרייסען. איך זעה, אַז ס׳איז נישט גלאַט נייגעריגקייט. פרעג איך איהם צו האָט ער עפּעס אַ שטיקעל ידיעה אין דעם... ווערט דער איד רויט און פאַר־לעגען און איז זיך ענדליך מודה, אַז ער צייכענט אַליין אויך, אַז

עס ציהט איהם צו דעם פון קינדהייט אַז, אַז ער וואָלט זעהר גע־וואָלט. אָבער, וואָס קען מען טאָן... פאַמיליע... ער איז שוין געוועזן אין „בצלאל" און גערעדט מיט פּראָפעסאָר שאַץ און גע־וויזען, און פּראָפעסאָר שאַץ האָט געלויבט... און וואָס איך דענק וועגען פּראָפעסאָר שאַץ און צי האַלט איך פון בצלאל? ... און וואָס איז קונסט? און ווי לעבען קינסטלער? און פון שלאַכט הויז הע־רען זיך שטימען, מען רופט ער זאָל געהן קוילענען די ניט דער־קוילעטע לעמעלאַך...

ווען איך פלעג אַרויסגעהן אין חמי־טבריה מיט מיין סקיצען־ביכעל און זיך אַנידערזעצען ערגעץ אויף אַ שטיינדעל גרייט צו אַרבייטען, פלעג איך ניט־ווילענדיג צוערשט זיך אַרומקוקען צו זעה און ניט דעם בלאַסען אינגעלע מיט די קליינע בלאַנדע פּאה'לאַך הינטער מיין רוקען.

דאָס קינד איז געוועזן מיין שאָטען. אַ בלאַסינקער, שטומער, ציטערדיגער שאָטענדיל. וואוהין איך פלעג ניט געהן, און וואוהין איך זאָל זיך נישט פאַרקלייבען, ער איז אויך דאָ, שטעהט הינטער מיר שטונדען לאַנג, און טרעט נישט אָפּ ביז איך פאַרמאַך נישט מיין סקיצען־ביכעל. צוערשט האָט דאָס מיר געשטערט דערנאָך האָב איך זיך אַזוי צוגעוועהנט, אַז איך האָב געוואַרט, ווען וועל איך איהם שוין הינטער זיך דערפיהלען. איינמאָל האָבען מיר זיך צורעדט און ער האָט אַרויסגעשלעפּט פון קעשענע עטליכע שטי־קעלעך פּאַפּיער מיט מענשעלעך בוימעלעך און פויגעלעך... דאָס קינד האָט געפּלאָטערט און געוואַרט אויף מיין אורטייל. איך האָב איהם געזאָגט, אַז מען דאַרף זיך לערנען אַ סך, זעהר פיעל, און אַז „בצלאל" איז דער בעסטער פּלאַץ צו לערנען זיך... ווייזט זיך אַרויס, אַז ער איז שוין געוועזן ביי פּראָפעסאָר שאַץ און ער פרעגט צי איך האַלט טאַקע פון בצלאל?

אַזעלכע בענקענדע קינסטלער נשמות האָב איך געטראָפען ניט נאָר אין טבריה, אין דער שטאָדט, וואו גליהענדע קרישטאָל קלאָהרע פאַרבען דרינגען אין מענשליכען געמיטה אריין און בעטען זיך איבערצוגיסען זיי אין קונסט. איך האָב אין גאַנץ ארץ ישראל וואו־הין איך בין ניט פאַרפאָהרען, אין דעם ווייטעסטען פונקט פון גליל, אין קאָלאָניעס און קבוצות, און די די ווערקשטאַטען, אומעטום האָב איך זיך אָנגעשטויסען אויף אַזעלכע יונגע און עלטערע מענשען, וואָס טראָגען זיך אַרום מיט שטיקלעך באַמאָלטע פּאַפּיער, טרוימען,

בענקען און זיינען שוין געווען אדער קלויבען זיך צו זיין ביי פראָ־פעסאָר שאַץ און ווילען וויסען דעם אמת וועגען „בצלאל“.

איינמאָל האָב איך זיך אוועקגעזעצט צייכענען א באַקאַליינע קלייטעל, א קליין ביידעל מיט עטליכע זעק, און א פּאָר קעסטלעך און עטליכע פּוסטע פעסער. דער גאַנצער „מאַגאַזין“ איז א פּיטאַק געווען ווערט און דער איינגענטימער פלעגט אַפּזיצען שטונדען צוויי־שען זיינע „סחורות“ און קיין קונה פלעגט זיך ניט ווייזען. גראָד, ווען איך האָב זיך גענומען צייכענען איז צוגעקומען אַן אַראַבערקע קויפען עפּעס. האָט ער פארגעסען די אַראַבערקע און איז צוגע־לאָפען צו מיר. וואָס טו איך? איך צייכען?.... מעג ער א קוק טאָן? וואו וואַהן איך? און צי מעג ער צו מיר קומען אין אָוונט? ער וויל מיר עפּעס ווייזען און מיט מיר זיך דורכשמועסען. איך האָב א קוק געטאָן אויף דעם אידעל, א דאַר, שוואַרץ אידעלע, מיט גרויסע ברענענדיגע אויגען, אַנגעטאָן האַלב פרום און האַלב־וועלט־ליך... און פלאַטערט און ציטערט. 8 א זייגער אָוונט קומט ער אַריין, בעט מיך איך זאָל איהם מוחל זיין, וואָס ער נעהמט מיין צייט אַוועק, אָבער ער מוז זיין נשמה איינמאָל כאַטש עפענען פאַר אימיצען. היינט האָט זיין ווייב איהם א צווייטען קינד געבוירען... ערשט היינט א אינגעלע, האָט ער איבערגעלאָזען די ווייב אין קינד־בעט און דאָס ערשט געבוירען קינד און איז צו מיר געקומען זיך דורכרעדען... ער צייכענט, נעמליך, ער האָט א בענקעניש... שוין פון לאַנג אַן . . . איך זאָל אַביסעלע צייכענען... איך זאָל איהם אַליין צייכענען. איהם ווילט זיך זעהן, ווי מען צייכענט אין דער אמת'ען... און ווי לעבען קינסטלער, און פון וואָס לעבען קינסטלער, און אַז ער איז נאָך גאָר ניט אַלט, וואָלט געקענט אָנ־הויבען א נייעם לעבען... אָבער ווייב און קינד און דאָס גע־שעפט (!!) . און ער כאַפּט זיך אויף, מען דאַרף געהן, דאָך קען ער זיך ניט אַפּרייסען, איהם ווילט זיך נאָך עפּעס וויסען... וואָס דענק איך וועגען פּראָפעסאָר שאַץ און בצלאל?

אַרימע מענשען! וואָס וואָלטען זיי געטאָן אָהן פּראָפעסאָר שאַץ און אָהן בצלאל? !

איך האָב זיך אַנגעשטויסען אויף אַן אונגעהויערען גרויסען קינסטלער־דראַנג דאָ אין אונזער לאַנד. די אומגעוועהנליך רייכע אין פאַרבען און פאָרמען נאַטור, דער קאָלאָסאַלער מאַטעריאַל פאַר קינסטלערישע באַאַרבייטונג, וואָס איז צושפּרייט און צוואָרפען

איבער יעדען ווינקעלע לאָזט די עמפּינדליכע נשמה ניט רוהען. עס בעט זיך: „גענשטאַלטע מיך... ברענג מיך צום אויסדרוק, ווייז מיר וואָס איך בין"...

דאָס גאַנצע לאַנד אונזערע ווידערהאָלט אייגענטליך דיזעלבע ווערטער איז אַלע הינזיכטען. דאָס לאַנד פאַרמאָגט אונענדליכע מעגליכקייטען. איך בין געפאָהרען שטונדען לאַנג איבער די לאַנגע, שמאָלינקע וועגען און ס'איז שטיל, קיין נשמה, קיין שטאָדט פאַר מיילען און מיילען און די בערג און די טאָלען און די וואַסערען ליגען און זיפצען: „וואָרום נעהמט איהר אונז ניט? וואָרום ברענגט איהר אונז ניט צום אויסדרוק, וואָרום לאָזט איהר אונז נישט אויסגענוצט?

און דער קליינער קוואַל נעבען דער געביידע פון דער טבריה'ר הייסער באָד שלאָגט זיין הייס־וואַסער און מורמעלט אונטער די־זעלבע ווערטער: „וואָרום פאַרשוועדעט איהר אזוי מיינע הייסע שטראָמען? וואָרום נוצט איהר מיך ניט אויס? וואָרום ברענגט איהר מיין גאַנצען רייכטום נישט צום אויסדרוק?"...

.1921

אויפ'ן קבר פון רבי מאיר בעל הנס

איך האָב געזעהן אַז אמת'ע געצענדיענסט צו אַ גאָט, וואָס זיין נאָמען איז פייער. דער דאָזיגער געטשקע האָבען געדיענט ניט קיין אַנדערע, ווי אונזערע ברידער אידען, ספּעציעל די ספרד'ישע אידען. זיי האָבען געדיענט מיט אַלע העוויות פון געצענדיענעריי, מיט געשרייען, מיט ווילדען שפּרינגען און טאַנצען אַרום דעם פייער. זיי האָבען זיך ארויסגעצייגט פאַר יענע האַלב־ווילדע פּאַס־טוכער און קנעכט, וואָס זיינען איבערגעוואַלד אַרויסגעצויגען גע־וואָרען פון מצרים און וועלכע זיינען גרייט געווען יעדע ווייַלע צו פאַרלאָזען יהוה און טאַנצען אַרום אַ שטיק האָלץ אָדער שטיין.

חמי טבריה, וואו דער קבר פון רב מאיר בעל־הנס געפינט זיך, איז אויך דער פּאַסענדסטער פּלאַץ פאַר אַ פייער־געצענדיענסט. ס'איז דאָרט הייס, עס ברענט. עס ליוערט עפּעס אַ מאַנסטער אי־בער דער שטאָדט און די אויסגעגלעטע בערג און אָטעמט מיט אַ פייערדיג מויל און גלאָצט מיט ברענענדיגע אויגען. טבריה געפינט זיך צוויי הונדערט פוס אונטער דער ים־פלאַך. בלויז דער ים המלח איז נידעריגער. דערפאַר איז דער קלימאַט דאָ אַ שווערער און אַ פייערדיגער. אָבער, ווי עס ווייזט אויס, דענקט מען דאָ אַנדערש וועגען דער היץ פון טבריה. די שטאָדט ענטוויקעלט זיך, בוים זיך גאַנץ היבש. נאָך תל אביב איז טבריה אפשר די צווייטע אין ניי־צוגעבויטע טיילען, אידישע טיילען. ווייל די אַלטע שטאָדט טבריה, ווי די אַלטע שטאָדט ירושלים, איז ניט איבערצומאַכען. ס'איז יענער צויבערליכער לאַבירינט פון שמאָלינקע, פאַרדרעהטע, ריי־צענד־שמוציגע געסלעך, וואָס האָבען ניט קיין אָנהויב און קיין סוף ניט; וואָס קאָנען אייך אריינפיהרען אין אַ שטוב פון אַ ספרד'־ישען אידען, אָדער גאָר צום ים. אידען בויען זיך אַ ניי שטעדטעל אויסער דער אַלטער טבריה; די האָטעלען האָבען זיך אויסגע־שטעלט אין אַ שורה אויף אַ בערגעל און עס פעהלען ניט קיין געסט, ווי עס פעהלען ניט קיין שטויב און קיין אראָבער.

יא, שטויב און אראבער! ביידע האב איך זיך זאט אנגעשלונגען און אנגעזעהן פאר די דריי טעג, וואס איך האב דארט פארבראכט. אראבער פון גאר דער וועלט. עס איז איצט פאר דער שניט־צייט, איז ביי זיי א טראדיציע צו קומען זיך פריהער אויסבאדען אין די הייסע קוואלען פון חמי טבריה. קומט מען מיט ווייבער, קינדער, אייזלען און קעמלען. פון פריהמארגען ביז שפעט אין דער נאכט ציהען זיך שורות מיט שטויב־באדעקטע קאראוואנען, אנגעלאדען מיט אראבערטום. מען קומט צו די בעדער, מען צורלייגט זיך מיט די משפחות ארום און ארום און מען פארברענגט א טאג־צוויי; מען זינגט לאנגזאמע, טרויעריגע, ציקעלדיגע ליעדער; מען קלאפט אפ דעם טאקט אויף טאמבורינען; מען נעמט זיך פאר די הענט און מען שטעלט זיך געדיכט אויס אין א האלבקרייז און מען טאנצט. אה, דער אראבישער טאנץ איז גאר שעהן! אמת שעהן! ער איז דער היפוך פון דער הארא. דער הארא־טאנץ איז דער אויסדרוק פון אימפעט, פון שפרודלענדען איבערפלוס פון כוחות, ביי דער יוגענד אונזערער. דער הארא־טאנץ איז א ווילדער ווירבעל ארום און ארום, מיט ברען מיט ערדציטער און הויכען געשריי־געזאנג. הארא איז דער ראסטלאזער יוגענדליכער אימפעט, די זארגלאזע, אויב איהר ווילט, באסיאצקע מוטוויליגקייט. „וואס פעהלט מיר און וואס דארף איך!" א האנט אויף דעם חבר'ס אקסעל, א טרייסעל מיט דער שווארצער טשופרינע, א טופע מיט דעם פוס, און אוועק איז די וועלט אין א קרייז. די הארא האט א שטארקען ריטם, אן עלעמענטאר פראסטען, אבער זעהר שטארקען ריטם, און ווען די הארא צעשפילט זיך ריטיג און די ברוסטען צעעפענען זיך ברייט און ווייט, און עס רייסען זיך פון דארט ארויס אין טאקט די פריידיגע געשרייען, און ארום איז אלץ ווי פארגליווערט און אין דער שטילקייט הילכסט דער אפגעשלאסענער ריטם, ווי א טיטאנישער האמער איבער א ריזען בארג־שטיין, דאן דערפיהלט איהר וואס פאר אן אויסדרוק פון ברויזענדער ענערגיע די הארא איז. די הארא איז פאר מיר אן אויסדרוק פון דעם גאנצען ארץ־ישראל, וואס ווערט געבויט און געשאפען, און עס ווענדט זיך אן דעם ווי און וואס עס בויט זיך — אזא הארא טאנצט זיך דארט. לאכט ניט! אין דעם גדוד האב איך געזעהן די בעסטע הארא. בעסער ווי אין גדוד פון תל־יוסף האב איך ניט געזעהן די הארא געטאנצט. אין „עין חרוד" איז שוין די הארא

שוואכער. און אין „מרחביה" טאנצט מען זי גאר נים, אויך ניט אין „נהלל".

גאר אנדערש איז דער אראבישער טאנץ. ער איז ווי זייערע לידער — שטיל. מען טאפטשעט זיך אויף איין ארט א ווײלע. איינער מיט א פאסטוך־פייפעל געהט מיט די טענצער און פייפט זיי צו א צארטע, אומעטיגע, אבער זעהר ריטמישע מעלאדיע. איי־נער פון די טענצער כאפט אמאל אונטער מיט ווערטער דאס געזאנג און גאר פאראויס געהט א פיהרער, מיט א שווערד, אדער א טיכעל, און טאנצט פאראויס און די אנדערע טאנצען איהם אונטער. פלוצלינג ווערט דער טאנץ מונטערער, די פיס גיבען זיך א הייב, א טאפ, די פייפעל גיט א כליפ און פון בבוסטען רייסען זיך ארויס קרעכצען, און ווידער ווערט עס שטיל, פארטראכט און זעהר צארט־איידעל. עס טאנצען בלויז יונגען. מיידלעך און ווייבלעך באטייליגען זיך ניט. טאנצען שעהנע געשטאלטען, טונקעלע פנים׳ער, אין ווייסע טיכער פארדראפירטע; עס גליהען שווארצע אויגען — און עס פארציהט דאס הארץ.

דאס איז שוין ניט קיין טאנץ פון אימפעט. ס׳איז א טאנץ פון א בענקענדען געמיט. מיר געפעלט זעהר דער אראבישער טאנץ, ווי עס געפעלט מיר דאס אראבישע ליעד — האב איך זיך אנגע־הערט און אנגעזעהן פאר די טעג ארום די בעדער פון חמי טבריה.

און א שטויב האבען זיי אויפגעהויבען א שרעקליכען. דער שטויב פון טבריה איז דין און גרוי און לייגט ער זיך אנידער אויף א בלאט פון א בוים, ווערט עס זילבער־גרין. דערפאר זעהען אלע אליוועך־בוימער אויס גרוי און די קאקטוס־בוימער האבען צוויי פארבען: גרוי זיינען די גרויסע בלעטער, וואס זיינען צוגעווענדט צום שטויב, און פריש־גרין מיט דער זייט פון בלאט, וואס איז אנטקעגען דעם שטויב. שטויביג זיינען די פיס, די ברוינע נאקעטע פיס פון דעם ברוינעם אראבער, שטויביג אויך די קאפאטע פון דעם ספרד׳ישען אידען.

ספרד׳ישע אידען זיינען אהער געקומען גלייכצייטיג צו באדען זיך אין די הייסע בעדער און דורכצומאכען די „הדלקה", דעם פייער־יאהרצייט הייסט עס, פון רב מאיר בעל־הנס. מען קומט פון ווייטע ערטער, אזש פון דמשק. מען קומט, ווי די אראבער קומען, מיט ווייב און קינד, מיט בעטגעוואנט, מיט גאנצע באלעבאטיש־קייטען. ווייל די רייזע איז א לאנגע און מען קומט אויף עטליכע

טעג, אמאל אויף א גאנצער וואך. מען קומט מיט פארשיידענע כונות. מען גלויבט שטארק אין די נסים פון דעם טויטען רב מאיר, ספעציעל אין זיין כח צו העלפען קינדלען. און נאך קומט מען אהער מיט פארשיידענע צרות, מיט קרענק, מיט וועהטאגען, מיט ספקות, און ארום דעם גרויסען פייער, וואס ווערט אנגעצונדען, ווערט אלץ אויסגעלויטערט. דאס איז געווען מיטוואך, פאר ל״ג-בעומר. די שטאדט טבריה האט געקאכט מיט אנקומענדע געסט. אלע האטע־לען זיינען געווען פארנומען, אלע בעטען באלייגט. ארום דעם קבר פון דעם צדיק האט עס געקאכט. אינעווייניג איז ניט געווען שוין פאר עטליכע טעג וואו א פוס אנידערצושטעלען. די ספרד׳ישע אי־דען, וואס פארוואלטען דעם קבר און די גאנצע גרופע הייזער אין הויף, האבען געריסען צו עטליכע פונטען פאר יעדען שטיקעל פלאץ, וואס א ספרד׳ישער איד האט געבעטען פאר זיך און זיין פאמיליע. מען איז געלעגען אויף דער ערד, דא טאקע געקאכט און געגעסען. ס׳איז געווען ווי א לאגער פון ארויסגעטריבענע, פארוואגעלטע. עס האט אויסגעזעהן, אזוי ווי א גרויס אומגליק וואלט מיט א פאלק געטראפען, א שרעקליכע שרפה פאסירט, און ניט א יום־טוב. ביי־נאכט, ניין אזייגער, האט דער פייער געדארפט אנגעצונדען ווע־רען און ארום דעם פייער וועט מען דערנאך טאנצען א גאנצע נאכט. ארום דריי אזייגער נאכמיטאג האט מען זיך פון טבריה א לאז געטאן, אידען מיט ספרי־תורה׳ס... איבער די תורה׳ס זיי־נען געווען באלדאכינען און פאראויס זיינען געגאנגען ברוינע, זונ־דערבארע אידען און האבען געטאנצט אן עקזאלטירטען טאנץ, מאַ־כענדיג מיט די מאגערע, ברוינע הענט אין דער לופטען, אדער ווע־הענדיג מיט רויטע טיכער, און פון אלע זייטען האבען זיך געצוי־גען מענשען אין גרויסע מאסען און אלע אהינצו, צום קבר, צו דעם קומענדען פייער־פעסט.

מערקווירדיג איז אויך דאס, וואס די אראבער האבען זיך גאנץ לעבהאפט באטייליגט אין דעם גאנצען יום־טוב; זיי זיינען געווען אין דעם געדרענג, זיינען אין קבר אריין, פלעגען צוזאמען מיט אי־דען שטעהן ביים קבר פון צדיק. אין דרויסען, אין הויף, ווען א טור־צענד אידען האבען שוין מעהר זייער התפעלות ניט געקאנט איינ־האלטען און האבען זיך פאר די הענט גענומען און טאנצען אוועק־געגאנגען, זיינען אויך די אראבער ניט געשטאנען פון דערווייטען און האבען זיך אין דעם קרייז אריינגעפלאכטען און מיטגעהעפקעט.

איך האָב באמת ניט געקאָנט אונטערשיידען צווישען אַ אידען און אַן אַראַבער, כ'מיין אַ ספרד'ישען אידען. דיזעלבע קליידער, דיזעל־בע פנימ'ער, דיזעלבע שפּראַך, הייגט געה ווייס וואו ס'איז אַ איד און וואו אַן אַראַבער! דאָך ווען ס'איז געקומען צום ריכטיגען טאַנ־צען און די אַראַבער האָבען זיך פאַרזאַמעלט און אַליין אַ טאַנץ גע־עפענט, האָט מען גלייך דערזעהן ווער איז ווער. די אַראַבער זיינען אַוועק זינגען און טאַנצען יענע אייגענטימליכע ליעדער און טענץ, וואָס קיינער קאָן ניט נאָכמאַכען... דערנאָך זיינען געקומען אַראַ־בישע גאַסען־פרויען... ערשט איצט האָט מען זיך דערוואוסט, אַז טבריה פאַרמאָגט פון דעם דאָזיגען מין. זיינען זיי געקומען אָנ־געשמירטע, אויפפּאַלענדע, האָבען צוערשט אָפּגעגעבען כבוד דעם צדיק, אָנגעצונדען אַ ליכטעל ביי זיין קבר, אַ טרעהר פאַרגאָסען אויף זייער יונג־צעבראָכען לעבען, דערנאָך האָבען זיי זיך צוזעצט אין דרויסען אין אַ שורה און געוואַרט אויף קונדען... און אַרום זיי האָט זיך פאַרזאַמעלט די אַראַבישע יונגוואַרג, כאַפּענדיג אַ זינ־דיגען בליק און שמועס.

עס ווערט שוין טונקעל... ליכטער צינדען זיך אָן. איבער דעם גאַנצען וועג פון טבריה ביז חמי־טבריה ציהען זיך פוהרען, אויטאָמאָבילען, רייטער, פוס־געהער, מ'געהט אָהן אויפהער, און אַרום דעם פּלאַץ ווערט אַלץ געדיכטער. איך האָב זיך מיט מיין סקיצען־ביכעל דורכגעשטופּט אַזש ביז'ן קבר און זיך אַנידערגע־שטעלט קוקען. און דאָס, וואָס איך האָב געזעהן איז ווי אַ ווילדער, וויסטער חלום געווען. מען האָט געשריען און געיאָמערט און שטראָ־מען טרעהרען געגאָסען... פרויען און מענער אַלץ איינס. פרויען אַ ביסעל העכער און יאָמערדיגער. מען האָט דעם שטיין געקושט, איהם מיט טרעהרען באַנעצט, געלע קליינע ליכטלעך געצונדען; גראַ־שען געצאָהלט, רעבכים און לינקס, דען מען האָט געריסען די פּאַ־לעס. די שמשים, די אויפזעהער און גלאָט בעטלער האָבען ניט גע־לאָזט רוהען... און די ווייבער, זיי האָבען צעטעלעך געשריבען מיט זייערע בקשות און האָבען צום שטיין פון דעם צדיק'ס קבר געוואָרפען. איינס אַזאַ צעטעל האָט פאַרבלאָנדזשעט און איז גע־פאַלען לעבען מיר. איך האָב עס אויפגעהויבען און איבערגעלעזען. עס איז געווען אַ ביטע וועגען כאָטש איין קינדעלע... געשריבען איז דאָס געווען מיט גרויסע בוכשטאַבען, דער אַלטער צדיק זאָל עס גרינג קענען דורכלעזען... ס'איז אָבער ניט באַשערט געווען

דער צדיק זאָל עס לעזען, נאָר איך, און ניט האָבענדיג דעם צדיק׳ס כח וועל איך דער פרוי מיט גאָרנישט ניט קענען העלפען. זי וועט שוין מוזען בלייבען קינדערלאָז ביז איבער אַ יאָהר, ביז דער נעב־סטער הדלקה...

ס׳איז געוואָרען ניין אַזייגער. די נאַכט איז שוואַרץ, געדיכט. דערשטיקט צו ווערען. אינמיטען הויף שטעהט אַ שטיינערנער זייל, אויבען, אויפ׳ן זייל איז אַ גרויסע, שטיינערנע שיסעל, דאָר־טען לעגט מען אַן שמאַטעס, מען באַגיסט זיי מיט אויל, אויבען ווידער שמאַטעס, דורכגעווייקט מיט נאַפט און ברענענדיגען שטאָף. עס קלעטערט אַרויף אַ ספרד׳ישער שמש מיט אַ פייער און הויבט עס אָן אַנצינדען. דער עולם לאָזט אַרויס אַ ווילדען פרייד־געשריי, דער פייער כאַפּט זיך אָן, הויך פלאַמט עס אויף און גרויסע פייער־צונגען ציהען זיך צום שוואַרצען הימעל. מען וואַרפט אין פייער ווער עס האָט נאָר וואָס, טיכער, קליידער... עס הילכט אַרום, עס הויבען זיך הענט, פיס, עס רייסען זיך ברוסטען און העלזער, מען נעמט זיך פאַר די הענט און מען לאָזט זיך אַרום דעם פייער מיט אַזעלכע זונדערבאַרע אויסגעשרייען, אַז איך קוק זיך אַרום און פרעג מיך: וואו בין איך דאָ? אין וועלכע טיילען ווילדער אַפריקע האָב איך פאַרבלאָנדזשעט? ביי וועלכע האָטענטאָטען וועט מען מיך היינט אָפּבראָטען און אויפעסען... איך האָב זיך אַרומגע־קוקט, אַלץ אויפגערעגטע, פאַרפלאַמטע פנים׳ער מיט רויטע פייע־רען אין די אויגען, מיט אַ לעכצען צו דער דאָזיגער עבודה־זרה. אַ גאָט, וואָס זיין אָטעם איז היים און זיין בליק איז ברענענד... פון דעם קבר טראָגען זיך קלאָגען און געוויינען פון די, וואָס גיסען זייער קוואָל טרעהרען אויס און בעטען הילף און געזונט ביים צדיק. אויב די׳הייסע בעדער וועלען זיי דאָס ניט געבען, און דרויסען שטעהט אַ ווילדער, עקזאַלטירטער יובעל־געשריי... מישען זיך די צוויי כאָרען און ווערען אין פייער צעשמאָלצען...

איך זעה חלוצים זיינען אויך געקומען... זיי קומען איבעראַל. איבעראַל זעהט מען זייערע יונגע, נייגעריגע פנים׳ער און איבעראַל זיינען זיי גרייט אַריינצוברענגען זייער ענטוזיאַזם. אויך דאָ, אויף אַ גאָר פרעמדער, צו זייער גייסט, שמחה, האָבען זיי פאַרזוכט זיך אַריינצופלעכטען. מען האָט זיך אַריינגעמישט מיט די ספרד׳ישע האָריגע, שוואַרצע, צעפלאָכטענע, נישטראָאיגע אידען... אָבער דער טאַנץ איז ניט געלונגען... ס׳איז ניט זייער אָטמאָספערע

געווען, זיי האבען זיך ניט אריינגעפאסט און איינגיכען זיינען זיי נאר אנטשוויגען און שטיל געווארען...

און דער עולם איז אלע נאך געקומען פון טבריה. וואס זאג איך פון טבריה, פון אלע ארומיגע און ווייטערע מקומות. די וואקכא־נאליע ארום דעם פייער איז געוואקסען, און ווען איך האב זיך ערשטוינט געווענדעט צו מיין שכן און געזאגט: „וואס טוט זיך דא?" ענטפערט ער מיר: „דאס איז נאך גארניט! אט אין מירון, ביי צפת, ביי דעם קבר פון רב שמעון בן יוחאי אויף ל"ג־בעומר, אט דארט וועט זיך ערשט קעהרען וועלטען".

.1924

אויפ׳ן קבר פון שמעון בן יוחאי

צפת איז זיכער איינע פון די שעהנסטע שטעדט אין ארץ־ישראל. באַשרייבען איהר שעהנקייט איז איבער מיינע כחות. איך קאַן בלויז זאָגען, אַז צפת איז אַזוי שעהן, ווי די צפת׳ער מיידלעך, וואָס מיט זייער שעהנקייט קלינגט די גאַנצע וועלט. אָבער צפת האָט נאָך אַן אייגענשאַפט: זי איז די פרומסטע שטאָדט אין ארץ־ישראל. באַדייטען דאָך די דריי בוכשטאַבען פון דעם וואָרט „צפת“: ציצית, פאות און תפילין.

צפת איז פאַרטאָן אין פרומקייט. אפשר דערפאַר זיינען איהרע געשעפטען אַזוי צרה׳דיג. זעהט איהר צוויי אידען געהען אין גאַס און רעדען, קאָנט איהר זיין זיכער, אַז זיי רעדען ניט וועגען מסחר, נאָר וועגען אַ דין, אַ פשט, אַ פסוק... זיצען אידען אויף אַ באַנק ביי דער טיר און רעדען, איז דאָס וועגען אַ חסידישע מעשה, אָדער אַ מופת, וואָס האָט פאַסירט, אָדער אַזוי אַ טשיקאַווע זאַך פון אַ הייליגען מין, אָבער ניט קיין וואָכעדיגע פלוידערייען. צפת איז דורך און דורך גייסטיג... איבער דער שטאָדט שוועבט אַ מיסטי־שע שטימונג; גייסטער טראָגען זיך איבער איהרע בערג, און זייער ליעבלינגס־פּלאַץ איז מירון, — דאָרט וואו ס׳געפינט זיך דער קבר פון רב שמעון בן יוחאי. פון צפת אוים זעהט זיך מירון גאַנץ דייטליך. אין אַ משך פון צוויי־דריי שעה קומט מען פון צפת קיין מירון רייטענדיג. אויף דעם הויכען באַרג פון מירון געפינט זיך ניט בלויז דער קבר פון רב שמעון בן יוחאי, נאָר נאָך אַ גאַנצע גרופּע קברים, אַלץ פון גרויסע מענשען.

דאָנערשטאָג איז געוועזן ל״ג־בעומר. גאַנץ פריה ביז איך אויפ־געשטאַנען, געדונגען אַן אַראַבער מיט זיין פערד פאַר צעהן פיאַס־טער און מיט נאָך הונדערטער אַנדערע רייטער און פוסגעהער זיי־נען מיר אַוועק אַלץ אַרויף און אַרויף. דאָס וואָס מיין שטילינקער בערדעל איז אינמיטען וועג צווישען שטיינער און גריבער מיט אַמאָל ווילד געוואָרען, האָט אָנגעהויבען שפּרינגען אין אַ ווילדען

נאַלאַפּ, מיט׳ן פּעסטען באַשלוס מיך אַראָפּצואוואַרפן, — דאָס איז נאָר אַ זייטיגע באַמערקונג. איך וויל נאָר זאָגן, אַז ווען מיר זיינען געקומען אויפ׳ן אָרט זיינען מיינע גלידער געווען שטאַרק פּאַנאַנדערגעשרויפט. איך האָב זיך געוואַלט ערגיץ צוזעצן, אָפּ־רוהען, ניטאָ וואו. מענשען, פּערד, אייזלען, ווייבער, קינדער... געדיכט... אַראָבער שרייען, שטופען זיך, באַטען אַז עסן, טרינ־קען, שלעפּען, טראָגען... פון וואַנען האָבען זיך גענומען אַזוי פיעל פּערד און אייזלען? ! ענדליך האָב איך אין הויף פונ׳ם קבר געפונען אַ הויכען שטיין, זיך אַנידערגעזעצט, אַרויסגענומען מיין סקיצען־ביכעל גרייט עפּעס צו צייכענען. ווי איך זיץ אַזוי, הער איך אַ שטים:

„פּע, ניט שעהן... ס׳איז אַן אומכּבוד... געהט אַרונטער. זייט מוחל..."

ווייזט זיך אַרויס, אַז איך בין געזעסען אויף אַ קבר פון עפּעס אַ צדיק... איך פאַלג גלייך און קריך אַרונטער און ענטשולדיג זיך. פון וואַנען זאָל איך וויסען? דער איד דערזעהט מיין אומשולדיג פּנים, ווערט ער פריינדליך צו מיר און פרעגט: „פון וואַנען איז אַ איד?" — „פון אַמעריקע". באַלד אַז פון אַמעריקע איז — אַ שלום־עליכם... ס׳איז אַ קאָמישע זאַך: ערשט ווען נאָר מען דערהערט, אַז אַ איד קומט פון אַמעריקע דערלאַנגט מען איהם שלום־עליכם. פריהער ניט... און דער איד האָט זיך צערעדט וועגען די וואונ־דער פון דעם פּלאַץ, וואו מיר געפינען זיך איצט...

„ווייסט איהר וואָס פאַר אַ גרויסער און זעלטענער טאָג היינט איז? היינט האָבען זיך צוליעב דעם כּבוד פון דעם גרויסען רב שמעון צונויפגעקליבען אַרום זיין קבר די נשמות פון אַלע צדיקים. זיי זיינען אַלע דאָ, איהר הערט? דאַרום האָבען אידען היינט אַ געלעגענהייט נאָהענט צו קומען צו יעדען פון זיין באַליעבטען צדיק... וואָס ווייסט איהר די ניסים, וואָס קומען דאָ פאָר! אַנור־מעלט איז אַהער געקומען אַ פּאָרטוגעזישער איד מיט זיין ווייב בעטען ביי רב שמעון וועגען קינדער. רייך איז ער געווען, געזונט אויך, אָבער קינדער האָט איהם גאָט ניט געגעבען. איז ער געקומען אַהער און אַ נדר געטאָן, אַז אויב גאָט וועט זיין ווייב בענשען מיט אַ זוהן, וועט ער איהם צו דריי יאָהר קומען אָפּשערען די האָר אין מירון, ביים קבר פון דעם הייליגען רב שמעון. און אַזוי איז גע־ווען. זיין ווייב האָט איהם אַ זוהן געבוירען און אין דריי יאָהר

ארום איז ער געקומען מיט ווייב און קינד און פריינד און מען האט דא א הוליע געטאן כיד־המלך. ווי מען איז געזעסן און געטרונקען און גערעדט, האט זיך דערווייל דאס קינד פארשפילט, איז צוגע־גאנגען צום שטיין הינטער׳ן קבר און איז אראפגעפאלען. איהר דארפט וויסען, אז פון אזא פאל בלייבט מען ניט לעבען. מען האט דערהערט דעם פאל און מען האט זיך געכאפט: וואו איז דאס קינד? אהין, אהער, מען האט דאס קינד א טויטען ארויסגעטראגען. א געוויין, א קלאג האט זיך אויפגעהויבען, סטייטש, אזא בושה! ווי וועלען די עלטערען זיך אומקעהרען אהיים אליין? געקומען מיט א לעבעדיג קינד, נעמט גאט און טויטעט עס... זיי וועלען זיך דאס לעבען נעהמען... דער צדיק מוז זיי דאס קינד צוריק לעבע־דיג מאכען... נעמט מען דאס קינד און מען לייגט עס אנידער אויף דער שוועל פונ׳ם קבר. מען הייסט דעם עולם זיך צוגעהן און די אידען פון דער ישיבה מיט׳ן רב האבען זיך אנידערגעזעצט תהלים זאגען. איין מאל, צוויי מאל, און אז מען איז געקומען אנ־קוקען דאס קינד נאכ׳ן דריטען תהלים־זאגען, האט מען איהם גע־פונען רופענדיג דעם פאטער... און אז מען האט זיי געוויזען זייער לעבעדיג קינד, איז די פרייד געווען גארניט צו באשרייבען. ערשט דאן האט מען זיך צוהוליעט! וואס ווייסט איהר, די ניסים, וואס דא קומט פאר!"

ביינאכט, ווען די פייערען האבען געברענט און די גאנצע מענ־גע מענשען זיינען געווען ארומגעכאפט פון יענעם ווילדען עקסטאז פון טאנץ ארום פייער, האב איך דערהערט זאגענדיג, אז אין דער נאכט, אויב א פרוי פארגעהט אין טראגען, האט זי געראטענע קינ־דער.

און ווער וויל זיך דאס פון געראטענע קינדער אפזאגען?...

איך בין די נאכט דא געבליבען, כדי אויף מארגען צו זעהן ווי מען שעהרט אפ דריי־יעהריגע קינדערלאך צום ערשטען מאל. פרומע אידען שעהרען ניט זייערע אינגעלעך ביז דריי יאהר, און גאר פרומע ברענגען זיי אהער פון די וויטסטע שטעדט, און אויף מארגען פריה, זעקס אזייגער, שעהרט מען די קליינינקע אידעלעך און מען שניידט צו פאות׳לעך צום ערשטען מאל. און ניט־האבענ־דיג וואו צו שלאפען, האב איך אנגעהויבען ארומגעהן איבער דעם גאנצען פלאץ, ארייננקריכען אין אלע לעכער, באזוכען אלע קברים, ווארימען זיך ביי יעדען קרייז. ענדליך האב איך זיך ארייננגע־

שטופּט איז אַ קרייז עקזאַלטירטע בערד. מען האָט געשריען:
„אשריכם, אשריכם, אשריכם ישראל!“ נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל:
„אשריכם, אשריכם!“ און פאַר די הענט און אַרום און אַרום:
„אדוננו בר יוחאי! אדוננו בר יוחאי!“ און ניט מערקענדיג אַליין
ווי אַזוי עס האָט פּאַסירט, האָב איך זיך געכאַפּט אַרומגענומען מיט
אַ לאַנגער, ברוינער באָרד פון איין זייט און אַ קורץ, שוואַרץ אײ־
דעל פון דער צווייטער זייט, און מיר אַלע דריי האָבן געטאַפּעט
און געשפּרונגען און געזונגען: „אשריכם ישראל, אשריכם!“ ס׳איז
שוין געווען שפּעט נאָך האַלבע נאַכט, אַרום דריי אַזייגער... די
פייערן פון דער „הדלקה“ האָבן שוין אָנגעהויבן אויסגעלאָשען
צו ווערן און אויך די פייערן אין די בלוטען זיינען שטילער גע־
וואָרן. מען איז מיעד געוואָרען און מען איז צעפּאַלען שלאָפן.
ווער אויף אַ שטיין, ווער אויף דער הוילער ערד. עס האָט אויסגע־
זעהן אַזוי ווילד און פאַנטאַסטיש! אַ שוואַרץ טונקעלע נאַכט, פייע־
רען און פייערלאַך מישען זיך מיט פינקעלדיגע שטערן... אַ
שטיינערנע פעלד, בערג איבער די שטיינער... סילועטען פון
דרימלענדע פערד און אייזלען, און צווישען שטיינער איינציגווייז,
פּאָרווייז, צעהנדליגערווייז, צונויפגעפּלאָכטען, צונויפגעקאָרטשעט
ליגען מענשען און מען שלאָפט. צייטענווייז האָט זיך מיר אויס־
געוויזען, אַז איך געה אַרום צווישען טויטע... די אילוזיע איז גע־
וואָרען נאָך שטאַרקער, ווען איך בין אַריין אין קבר פון רב שמעון
בן יוחאי און דערזעהן די שלאָפענדיגע איבער דער ערד באַלויכטען
מיט האַלב אויסגעלאָשענע געלע ליכט. דער קבר איז צעטיילט אין
צוויי צימערען. אין איין צימער ליגט דער צדיק, אָבער בלויז מיט׳ן
קאָפּ, די פיס קומען אַרויס איז אַ צווייטען צימער. אין דעם צימער,
וואו די פיס ליגען, געפינט זיך אויך דער קבר פון זיין זוהן אליעזר.
עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז אַלע זיינען געשלאָפען. אָבער
אין אמת׳ען זיינען די איינגעבויגענע זיצענדע און צוגעשפּאַרטע
פיגורען פון מענער און פרויען בלויז געווען פאַרגליווערט, אָבער
וואַכעדיג און פון זייערע מיילער האָט זיך געצויגען אַ שטילער, דיי־
נינקער געוויין, ווי אַ געוויין פון מידע קינדער... עס איז געווען
ווי אַ שטיל ווינטעל צווישע דינע צווייגען. דער דינער יאָמער האָט
זיך געצויגען און געדרעהט, און עס האָט אויסגעזעהן, ווי דאָס
וואָלט געוויינט די שכינה אָדער די נשמה פון דעם צדיק...
עס האָט אָנגעהויבן ליכטיגער צו ווערן. דער מזרח האָט זיך

אנגעהויבענ רויטלען... די „טויטע" האבען אנגעהויבען לעבעדיג ווערען.. . די זון איז אויפגעגאנגען און צוזאמען מיט דער זון האט זיך ווידער אויפגעכאפט דער גאנצער געפילדער און וואק־כאנאליע. ווידער געזאנג און ווידער טענץ... מענשען האבען גע־זוכט וואסער צום וואשען. מענשען האבען געזוכט עפעס צו עסען. מענשען האבען געזוכט א פלאץ פאר נאטירליכע באדערפענישען... גיטאַ! אזוי ניט צו זארגען פאר די נויטען פון פינף־זעקס טוי־זענט מענשען, וואס זיינען געקומען, איז איינפאך פארברעכע־ריש...

רבי שמעון בן יוחאי האט אפגעלעבט דרייצעהן יאהר אין א הייל. פארטיפט אין קבלה. ווען ער איז ארויס, גרייט אויסצופרובען דעם פראקטישען כח פון דער קבלה, האט ער דער־הערט א בת־קול פון הימעל, אז ער זאל זיך אומקעהרען... איז ער צוריק אוועק אין זיין הייל און דארט געלעבט ביז'ן סוף פון זיינע טעג. וואס־זשע האט ער געגעסען און געטרונקען זיצענדיג אין הייל? שטעהט דא א באקסער־בוים, פון וועלכען ער האט גענו־מען באקסערען, און אונטען לויפט א וואסערעל, דארט האט ער געטרונקען. ביידע זאכען ביז איך געגאנגען אנקוקען... אין וואַ־סערל האב איך זיך אפגעוואשען. א פריש, ריין וואסערל און דער טאל איז וואונדערשעהן. אויבען אויף דער אנדער זייט געפינט זיך דער קבר פון שמאי און זיינע תלמידים און אנטקעגען דער קבר פון הלל מיט זיינע תלמידים. איינער אנטקעגען אנדערען זיינען זיי געשטאנען אין לעבען, איינער אנטקעגען צווייטען ליגען זיי אויך טויט... אבער הלל האט א גרעסערען און שעהנערען קבר. און צו איהם שטראמען קינדער פון ישראל אין פיעל גרעסערע מאסען, ווי צו שמאי. ס'שיינט, אז הלל איז מעהר באליעבט... א וויינבע־רער... א מענשליכערער...

מיט אמאל דערזעה איך פראפעסאר ס'... „ליעבער פראפע־סאר — שריי איך אויס — ערלויבט מיר זיך אנצואווארימען אין דעם ליכט און פייער פון אייער ארכעאלאגישען וויסען. ערקלערט מיר, ווי קומען אהער אזוי פיעל קברים?"

אויף דעם פנים פון דעם פראפעסאר האט זיך באוויזען א דינער שמייכעל:

„איך האב מורא — זאגט ער — אז אייך וועט אנהייבען פרי־רען ביים ליכט פון מיין וויסענשאפט — ווייל אייך וועט קלאר

ווערען, אז ס'איז אן אבסורד אנצונעהמען, אז הלל און שמאי האָ־
בען דאָ זייערע קברים..."

און בכלל...

„מען שעהרט, מען שעהרט!" — האָב איך דערהערט רופענ־
דיג. איך בין אַוועק צום הויף פון רב שמעונ'ס קבר און דערזעהן
א טאַנצענדען קאַראַהאַד. עלטערען האבען אויף די אַקסלען געטראָ־
גען זייערע דריי־יעהריגע אינגעלעך מיט לאַקען שווארצע און בלאָנ־
דע, נאָך פון קיין שעהר ניט באַריהרטע, געטאַנצט און געשפּרונגען
און געשריען און הערנאָך אין קבר אריין. דאָרט זיינען אידען שעה־
רער מיט שעהרען געשטאַנען און פריזירט די קליינע לעמעלעך...
דאָס איז באמת געווען ריהרענד. איך בין געשטאַנען און געקוקט
ווי פּאה'לאָך ווערען געבוירען... און דאָס ניי־געבוירען פּאה'לע
האָט געהאָט דעם זיבעטען חן... דער טאַטע האָט געקוואַלען פאַר
פרייד און מיט'ן קינד אויף די אַקסלען זיך אַוועקגעלאָזט א טענ־
צעל... און ווידער האָט זיך אויפגעהויבען א וואַקכאַנאַליע...
„לפני מי אתם מטהרים... ומי מטהר אתכם?" שרייען אידען,
און עס טרייסלען זיך בערד און עס ציטערען די ליפּען און עס טור־
פּען די פּיס... „השם יתברך מטהר אתכם..." ענטפערען אידען
און נאָך העכער שרייען אידען און נאָך שטאַרקער טרייסלען זיך
בערד.

עס האָט זיך אָנגעהויבען אויפ'ס ניי...

.1924

חברון

פון חברון בין איך אוועקגעפאהרען מיט אן אומעטיגע שטי־מונג. עס האט מיר דאס הארץ וועה געטאן אויף דעם קליינעם צאנ־קענדען און אויסגעהענדען אידישען ישוב. און דעם ישוב ווילט זיך אזוי ניט אפשטארבען און ער בעט זיך, און ער שטרעקט אויס די הענט צו יעדען פארבייגעהענדען: העלפט, ראטעוועט, זעהט עפעס צו טאן פאר אונז, אז ניט געהען מיר אויס, נאך א יאהר, נאך א טאג און חברון וועט אין גאנצען זיין אהן א איד און מיר וועלען איינגאנצען פארלירען צו די אראבער איינע פון די מערקווירדיג־סטע שטעדט אין דער וועלט. און קענען מיר זיך דען ערלויבען צו ווארפען מיט שטעדט? האבען מיר דען איבערהויפט אזוי פיעל שטעדט אין ארץ ישראל, אז מיר זאלען זיך קענען פארגינען פאר־לאזען א שטאדט?

אידען פארלאזען חברון איינציגווייז אדער גאנצע פאמיליעס. פריהער זיינען געווען טויזענט, אפשר גאר צוויי טויזענט נפשות, היינט־צו־טאג זיינען קוים דא פינף הונדערט נפשות. ניטא פון וואס צו לעבען. די אראבער, פון וועלכע מען האט אמאל געקענט עפעס פארדינען, עפענען זיך היינט אליין קלייטלאך און גיבען דעם אידען א גראשען ניט צו לייזען. מען קויפט און מען פארקויפט צו זיך אליין. און אז אידען זאלען לעבען פון צווישען זיך, איז דער ישוב צו קליין. צולויפען זיך אידען ווער אין ירושלים, ווער אין יפו און ווער קיין אמעריקא. און זיי טוען דאס נישט גערן, ווייל זיי האבען ליעב חברון און וואלטען איהר געטריי געבליבען ביז'ן לעצטען טאג, ווי עס וועלען אויך טאן מאנכע חברונ'ער: ביז עס וועט נאר זיין די קלענסטע מעגליכקייט וועלען זיי דעם ישוב ניט פארלאזען.

וואס־זשע הייסט ביי מאנכע די לעצטע מעגליכקייט?

אט, למשל, קלאגט זיך פאר מיר דער איינענטימער פון דעם האטעל „אשל אברהם", א קלוגער איד, אן איבערגעבענער חברונ'־

יסט, אז ס'איז שווער צו לעבען פון זיין האטעל. די ארטיגע אידי־שע באפעלקערונג איז ארים און קומט קיינמאל ניט אריין עסען א מאלצייט אין א האטעל, און רייזענדע זיינען ווייניג. דאך וועט ער אויסהאלטען אזוי לאנג א איד קען אויסהאלטען. „אבער לאזען נאך פינף פאמיליען פארלאזען חברון, זאגט ער, וועט די פרומע אידי־שע געמיינדע ניט קענען אויסהאלטען איהר שוחט, און אז אין חברון איז ניטא קיין שוחט, איז נישטא קיין ישוב, ווייל דער קליי־נער ישוב באשטעהט פון גרויסע פרומאקעס. דאסזעלבע איז אויך מיט די שוהלען. זאלען נאך עטליכע פאמיליעס אוועק פון חברון וועט זיין אוממעגליך אויפצוהאלטען לעהרערס, איז אויס שוהלען — אויס ישוב. אט פון אזעלכע זאכען העננט אפ די עקזיסטענץ פון חברון".

חברון געהט פאר דעם אידישען ארץ ישראל פארלוירען אויב עס וועט עטוואס ניט געטאן ווערען. וואס־זשע קען געטאן ווערען? אט וואס.

חברון ליגט צימליך הויך, די לופט איז דארט פריש און זיס, ס'איז איינער פון די בעסטע קלימאטען פון לאנד. פון מאלאריע און אנדערע קראנקהייטען, וויים מען דארט נישט. וואסער איז דא א סך און גוטע וואסער אויך. ווארום נישט אוועקשטעלען דארט א סאניטאריום פאר קראנקע? א זאך וואס די הדסה וואלט געקענט און געזאלט טאן, אויב קיין אנדער ארגאניזאציע פיהלט זיך ניט בכוח דאס צו טאן. עס וואלט קיין חברון געקענט אוועקגעשיקט ווערען די פיעלע הונדערטע אידישע יתומים פון אויסלאנד און גרינדען דארט אן אנשטאלט פאר זיי. דאס וואלט אריינגעבראכט באטש א קליינעם אבער פרישען שטראם לעבען. אבער די הויפט־זאך וואס עס וואלט נעדארפט געטאן ווערען איז גרינדען א פאר קאלאניעס אדער קבוצות לעבען חברון און טאקע אויף מזרח זייט חברון, כדי זיי זאלען טאקע נישט קענען אויסמיידען חברון. דאס וואלט געראטעוועט דעם אידישען ישוב. ווייל דארט וואו א קבוצה גרינדעט זיך, הויבט זי באלד אויף דאס לעבען פון די נאהענטע מקומות.

טבריה, למשל, איז אויפגעלעבט, א דאנק די אלטע קבוצות וואס געפינען זיך ארום איהר. חברון האט זעהר גוטען באדען ארום. אמת, ער ליגט אין אראבישע הענט און עס איז אפשר שווער ארויס־צוקריגען, אבער אז מען וויל קען מען אלעס. דער באדען איז גע־

זונט און פעט, קיינע זומפּן, וואָס פאַרלאַנגען מענשליכע קרבנות ביז מען טריקענט זיי אויס און מען מאַכט זיי פריי פון קדחת. קורץ, מען וואָלט געקענט ראַטעווען חברון אויב מען זאָל וועלן. וויל מען אָבער ניט, אָדער מען האָט גרעסערע זאָרגן. און מען קומט אָפּ מיט צוזאָגן און חברון גערט אויס, עס צאַנקט ווי אַ ליכטעל, אַט, אַט, און עס לעשט זיך אויס.

אַט אַזוי איז עס מיט חברון: אומעטיג!

אָבער אינטערעסאַנט איז חברון זעהר. דאָס איז די ב י ב ־ ל י ש ס ט ע פון אַלע פּלעצער וואָס איך האָב געזעהן. זי איז געבליבען אין איהר גאַנצער אַלטער אומשולד כמעט פריי פון מאָדערנע צובויאונגען. זי איז אין גאַנצען שטיין־געל, לייכט ברוין און די בערג וואָס ליגען איבער דער שטאָדט זיינען אויך געל און ברוין אַזוי, אַז די בערג און די שטאָדט זעהען אויס ווי פון איין עלעמענט געגאָסען, אַקוראַט ווי אַ געוואַלדיג גרויסער מייסטער וואָלט מיט שניצמעסער אויסגעשניטען פון אַ געוואַלדיגען שטיין בערג און הייזער, פּלעצער, פּאַרפּלאַנטערטע, קאַפּריזנע און וואונדערבאַר מאַלערישע ליגען איינע אויף די אַנדערע ספּעציעל אַזוי, אַז עס זאָל אינטערעסאַנט זיין זיי צו מאָלען. מאָלען און צייכענען איז דאָ פאַראַן אַ וועלט. אַ לעבען קען מען דאָ אָפּלעבען און נישט פאַרטיג ווערען. אויסער הייזער און די בערג זיינען דאָ פאַראַן אַליווען־בוימער די עלטעסטע, די קנאָכעדיגסטע און פאַרדרעהטעסטע בוימער, וואָס איך האָב ווען געזעהן. איך וואָלט אָנגערופען חברון אַ מושב זקנים פון אַלטע אַליווען בוימער. און איבער אַלע אַלטע בוימער הערשט דער מאַיעסטעטישער זקן, דער אשל אברהם, דער בוים פון אברהם אבינו, וועמעס יאָהרען צעהלען זיך נישט אין די הונדערטער נאָר אין די טויזענטער. ס'איז אַ מעכטיגער ריעז, אָבער ער קען שוין ניט שטעהן, די פיס זיינע האַלטען איהם שוין ניט, איז אַרום איהם איינגעמויערט אַ זעסעל און אייזערנע שטאַנגען שטיצען זיינע אַלטע שווערע צווייגען ווי קוליעס. און דאָ איז ער פאַרפלאָסטערט און מיט אייזערנע רינגען צונויפגעשרויפט, אַרמעטום אונטערשטיצט און אונטערגעשפּאַרט, און אַזוי שטעהט ער, דער טויזענט יעהריגער גיגאַנט, און בליהט מיט קליינצינקע גרינינקע בלעטעלאַך.

מערקווירדיג איז דער קאָנטראַסט צווישען דעם גיגאַנטישען אַלטען שטאַם און געבראָכענע צונויפגעפלאָכטענע אַלטע צווייגען

מיט די קליינצינקע צירליכע פרישׂ גרינינקע בלעטעלעך. ס'איז באמת אַ סימבאָל פֿון'ם אידישען פֿאָלק. אַלט און איינגעבויגען און פרישע בלעטעלעך אַרום און אַרום... פרישע יוגענד, נייעס לעבען אויף אַן אַלטען שטאַם און וואָרצעל.

נעפֿינען געפינט זיך דער בוים אַ האַלבע שעה גאַנג פֿון דער שטאָדט, אין דעם הויף וואו די רוסישע גלחים האַלטען אַפּ מאָלעבּנעס. אַזוי האָט מען מיר דערצעהלט, אָדער אפשר איז דאָס פּאָר פרומע פּילגרימער. יעדענפאַלס ס'איז אונטער דער ממשלה פֿון דער פּראַוואָסלאַוויע און פֿון אונזערע אויגען אָפּגעריסען.

די צווייטע היילינגטום, די מערת המכפלה, וואָס חברון פֿאַרמאָגט, געפינט זיך אין מאַהאַמעדאַנישע הענט, און די אַראַבער האָבען עס אויף אַזוי פיל פאַרכאַפּט, אַז אַ איד טאָר זיין פוס ניט אריינשטעלען אין דער געביידע. דריי טרעפּלעך מעג ער ארויפגעהן און ניט ווייטער, און וויל מען אריינגעהן אינעווענינג, דאַרף מען דערצו אַן ערלויבניש פֿון גובערנאַטאָר, און ביים גובערנאַטאָר מוז מען זיך פֿאַרשטעלען פאַר אַ קריסט אויב מען קען, אַ איד קריגט קיין ערלויבניש.

איך בין זיי מוחל געוועזן דעם גאַנצען אינטערעס יון ביז אַפּילו די דריי טרעפּלעך אויך ניט באַשטיגען. פֿון דרויסען איז ווייניג דאַ וואָס צו זעהן. אויסער די הויכע מינאַרעטען וואָס זיינען אויפגעבויט איבער די קברים פֿון די אָבות.

די אַראַבער פיהלען זיך אַלס בעלי־הבתים פֿון חברון פֿול און ברייט. און פּונקט ווי די שטאָדט איז די ביבלישסטע, אַזוי זיינען אויך די אַראַבער די עכטעסטע וואָס איך האָב געזעהען. ברייט און בונט געקליידעט, ברוין און בראָנזיג אין פּנים און לייב זעהן זיי דאָ אויס זעהר מאַלעריש און פאַסען זיך זעלטען שעהן אין דער אַלטער שטאָדט אַריין. געהען אַזוי עטליכע אַראַבער מיט זייערע ברייטפאַלדיגע מלבושים און ווייסען קאָפּ־באַדעקי, געהען זייט ביי זייט און שמועסען, איז עס ווי אַ בלעטעל פֿון דער ביבעל וואָלט זיך געעפענט און זיך אַליין אין דער הויך געלעזען. און געהט פאַרביי אַן אַראַבקע מיט אַ קרוג וואַסער אויף די אַקסלען, איז אַקאַרשט ווי אַ צווייטע בלעטעל וואָלט זיך אויפגעמישט.

זיי פיהלען זיך אין חברון אין גאַנצען ביי זיך און האָבען פאַר אידען גאָר קיין מורא ניט. קיין החלוץ האָבען זיי קיינמאָל אין די אויגען ניט געזעהן און די אַלטע אידען, די שרעקען זיי גאָר ניט,

די אַלטע, שוואַכינקע, בלייכינקע, דינינקע, שרעקעדיגע. דיזע אַל־טע אידען רופען זיי, „די טויטע מענשען", אַזוי האָט מען מיר גע־זאָגט, און פאַר טויטע איז ניטאָ וואָס מורא צו האָבען. דאַרום קוקט מען אין חברון אויף אידען גלייכגילטיג. מען גריסט זיך העפ־ליך, קאַלט. און אויב אַראַבישע אַנטיסעמיטען עפענען אַמאָל אין חברון אַ מויל, איז דאָס בלויז פון מאָדע וועגען. די קליינע שקצים, אָבער, טוען אַן צרות די קליינע אידישע קינדער, שלאָגען זיי, רייצען זיי, זינגען געגען זיי לידעלעך, ווי, למשל, אַז „אידישע ימים טובים זיינען שמוץ, אַראַבישע זיינען הייליג"...

אויף אַן אסיפה פון אַלע חברון׳ער לעהרער, אַראַבישע און אידישע, קלייבט זיך אַ אידישער לעהרער צו האַלטען אַ רעדע און בעטען די אַראַבישע לעהרער זעהן אויסצואיבען זייער איינפלוס אויף דיזע שקצים.

אומעטיג איז אין חברון! ניטאָ וואוהין צו געהן פאַרברענגען אַן אָוועגט, ניטאָ קיין וועלכע עס איז אָרגאַניזאַציע, לעזע צימער, קלוב, עפּעס וואוהין מען זאָל קענען אַריינגעהן. פון אַ סינעמאַ איז אָפּגערעדט. אַזא זאַך איז דאָ אפילו אין חלום קיינעם ניט געקומען. זיצען אידען און פאַר לאַנגווייליע רעדט מען פּאָליטיק. אָך, די פּאָ־ליטיק פון ארץ ישראל וועלען מיר פאַר דער צייט אַלט מאַכען, די גערעדטע און געמאַכטע פּאָליטיק. יעדער איז דאָ אַ פּאָליטיקער. אין חברון איז דאָס, דאַכט זיך, אַ קרענק, די איינציגע קרענק פון דער זאָנסט זעהר געזונטער געגענד.

איך האָב מעהר ווי צוויי טעג ניט געקענט אויסהאַלטען דעם אומעט און האָב באַשלאָסען אומצוקעהרען זיך קיין ירושלים מיט די פאַר צייכנונגען וואָס איך האָב געמאַכט.

לויפט אַ איך און ברענגט מיר אַ וואַגען וואָס האָט, לויט זיינע ווערטער, געדאַרפט אָפּפאָהרען אַ זייגער זעקס אין אָוועגט און אָנ־קומען אין ירושלים אַ זייגער צעהן. און אַז דער וואַגען איז אַ גוטער, און מיר וועט זיין פרעהליך און באַקוועם. דער וואָגען איז אָנגעצ־קומען אָפּצופאָהרען פון חברון אַנשטאָט זעקס — ניין, און אין דער פינסטער האָב איך ניט געזעהן ווער עס זיצט און וואָס פאַר אַ וואַגען דאָס איז. אַז איך בין שוין געווען אינעווייניג, האָב איך דערזעהן, אַז איך זיץ צווישען זעקס ווייץ און אַז דער בעל־עגלה איז אַן אַראַבער, די פּאַסאַזשירען אַראַבער, און אַז איך בין דער איינ־ציגער איד צווישען אַראַבער, און אַזוי וועט עס זיין אַ האַלבע נאַכט

אין א וויסטער געגענד. מיר איז געוואָרען אַביסעל קאַלאַמוטנע אויפ'ן הארצען. דאַך האָט זיך עס מיר ניט געפּאַסט פאַר זיך אַליין אַראָפּצוגעהן פון וואַגען. איך האָב פאַרביסען די ציינער און באַשלאָסען צו פאָהרען, און זאָל זיין וואָס עס וועט זיין. אַפּגעפאָהרען. מען שווייגט. פערדלעך לויפען. פּלוצלונג דער וואָגען פאַרהאַקט זיך, מען קען ניטשט פון אָרט. פינסטער ארום. עס קומען אָן קאַמעלען קאַראַוואַנען מיט בעדואינער. עס איז א גאַנצער געטומעל, מען שרייט, מען באַרכעלט. איך זיץ און טראַכט מיר, אַז איך וועל בשלום א לעבעדיגער קומען אהיים, וועט איך פּרואווען זיין אַביסעל פאָרזיכטיגער אין מיינע האַנדלונגען.

מען פאָהרט ווייטער... עס שטעלען אונזער וואָגען אָפּ פינסטערע געשטאַלטען. מען שרייט זיך איבער... איך פאַרשטעה קיין וואָרט. מען קוקט אריין אין וואָגען. שלאָפען קען איך שוין ניט. אָבער מיין שכן, א פעטער אראַבער, איז זיך איינגעשלאָפען ביי מיין זייט. אַרויפלעגענדיג זיין טיורבאַן־קאָפּ צו מיר אויף מיין אַקסעל. עס איז זיכער געווען א ריהרענדע אידיליע, אָבער מיך האָט זי וועניג וואָס אַמוזירט.

אָנגעקומען זיינען מיר אין ירושלים צוויי א זייגער ביינאַכט. ירושלים איז געווען שטיל און כמעט ווי פינסטער. עס האָבען אונז ווידער אָפּגעשטעלט מענשען, שיינבאָר, שומרים, דאַכט זיך אידישע. מען האָט די שטאָדט געהיט, ווייל מען האָט זיך דערוואוסט, אַז יפו'ער אַראַבער קלייבען זיך קיין ירושלים צו באַפרייען דעם אַנפיהרער גון פתח־תקוה'ר אַנפאַל, זייער ליעבלינג, דעם שעיק אבאַקושיק.

מען האָט די שטאָדט פאַרהיט. און ווען איך האָב ענדליך דערגרייכט מיין צימער און זיך דערפיהלט ביי זיך אין בעטעל, האָב איך זיך אין צוויי זאַכען א נדר געטאָן — זיין פאָרזיכטיג, ערשטענס, און צווייטענס, מיט וועמען איך וועל רעדען, און וועמען איך וועל באַגעגענען זאָל איך דערצעהלען וועגען חברון'ס לאַגע און אויסשרייען א זעהר פאַרצווייפעלט געשריי:

„ראַטעוועט דעם אידישען ישוב פון חברון, העלפט, לאָזט עס ניט אונטערגעהן!"

יריחו, די פאַרשאָלטענע

דער וועג פון ירושלים צום טויטען־ים דויערט אַנדערטהאַלבען שעה. דער וועג איז געווען ניט קיין שלעכטער, די שטימונג אַ גוטע, אַזוי, אַז ווען מיר זיינען אין אַ האַלב שעה אַרום צוגעפאָהרען צו דער ערשטער סטאַנציע, וואָס אַן אַראַבער האַלט, זיינען מיר מיט ענטוזיאַזם אַראָפּגעשפּרונגען, באַגריסט דעם אַראַבער אויף אַלע שפּראַכען פון דער וועלט און זיך געהייסען געבען טיי. ביז טיי ווערט פאַרטיג איז דאָ צייט גענוג פאַר אַ סקיצע צו מאַכען און אַרומקוקען די געגענד. ווילד, בערגיג, נאַקעט, טרוקען, ברוין־געל, אומעטיג. זעהר טרויעריג איז די לאַנדשאַפט, וואָס ליגט צווישען ירושלים און דעם ים. הויך ווי די בערג זיינען, אַזוי נאַקעט זיינען זיי. קליינינקע, געלע, פאַרטריקענטע גרעזלעך וואַקסען נאָך אַמאָל ביי די פיס פון אַ ברוינעם גיגאַנט, אָבער באַלד ווערט יעדעס שטי־קעל גרינע פאַרב פאַרשווינדען און בלייבען ווערט ברוין און געל. מערקווירדיג, ווי דער קעמעל מיט זיין פאַרב פּאַסט זיך אַריין אין בילד, און דער זון־פאַרברענטער אַראַבער אויף דעם רוקען פון קע־מעל, איז ווי אַ שפּראַצונג פון דער געגענד. קאַראַוואַנען פון קעמ־לען זיינען אונז די גאַנצע צייט אַנטקעגענגעקומען און עס איז גע־ווען אַ רחמנות, און צו דערזעלבער צייט שפּאַסיג, צו זעהן ווי דאָס אומגעלומפּערטע באַשעפעניש דערשרעקט זיך פאַר דער מאַשין און איהר גרילץ און הויבט זיך אַן וויגען און לויפען און דער אַראַ־בער מיט די ברייטע פאַנטאַפעל און צופּאַטעלטען בגד נאָך איהם.

טרויעריג איז די לאַנדשאַפט, טיעף די טאָלען, הויך די פעל־זען, וועגען דרעהען זיך ווי ווייסע שלאַנגען, לויפען אָט רעכטס און אָט לינקס, און דער שאָסיי, וואָס פאַרבינדט ירושלים מיט דעם ים, איז דער פאַרדרעהטסטער שאָסיי, וואָס די וועלט האָט ווען געזעהן.

איך שטעה און קוק און טראַכט: צי קאָן אַמאָל אָט דער ברוי־נער טרויער ווערען אַ גרינע פרייד? און מיט אַמאָל ווערט מיין

בליק שאַרפער, איך דערזעה אויף דעם רוקען פון אַ ווייט־ווייטער קייט בערג דעם טורעם מלכה פון ירושלים און דערנאָך דעם פּאַ־לאַץ פון הערבערט סעמיועל, און ביסלעכווייז די גאַנצע קאָנטורען פון ירושלים. יאָ, דאָס איז ירושלים! אַזוי הויך שטעהט זי, די אייביגע שטאָדט! און פון אַזוי ווייט זעהט זי זיך, די וואונדערבאַרע! דאָס איז נאָך גאָרניט, זאָגט מען מיר, איהר וועט זי נאָך דערזעהן פון לעבען יריחו.

פון צווישען די ברוינע מאַסען ווייזט זיך פּלוצלינג אַ בלויער שימער. דאָס איז דער טויטער ים. פאַרשווינדט באַלד און ווייזט זיך ווידער. מיר הויבען אָן זיך אַראָפּצולאָזען. אָט איז ניט ווייט אַ גרינער אָאַזיס, אינמיטען שטעהען הייזער. דאָס איז יריחו. מיר טראָגען זיך פאַרביי. יריחו וועלען מיר באַזוכען שפּעטער. איצט קייקלען מיר זיך אַראָפּ אַלץ נידעריגער. עס ווערט הייס. מיר געפינען זיך שוין זעהר נידעריג, פיעל הונדערט פוס נידעריגער פאַר דעם געוועהנליכען ים־פלאַך, געל, זאַמדיג, וויסט, דושנע.

אָנגעקומען! אַ שטילינקער, צאַרטפאַרביגער וואַסער פליעס־קעט זיך אַרום קליינינקע, שטילינקע שטיינדעלעך. פון אַלע זייטען פּיאַלעטע בערג. איבער די בערג און וואַסער אַ גרינליכער הימעל. דאָס איז דאָס פּנים פון דעם טויטען ים. איך טונק איין מיינע פינגער אין ים און פאַרזוך זיין געשמאַק און דערשפּיר אויף מיין צונג אַ שאַרפען, ביטער־געזאַלצענעם, זויער־שוועבעלדיגען טעם. עס האָט מיר אַ ברען געטאָן אין מויל; עס האָט מיר אַ שניט געטאָן ווי מיט אַ מעסער. אָט פאַרוואָס מען רופט איהם דער „טויטער“, דען קיין פיש קאָן ניט לעבען אין אַזאַ וואַסער. דאָך אומזיסט רופט מען איהם „טויטער“. זעהען דען טויטע אויס אַזוי פאַרביג ווי ער? און קאָן דען אַ טויטער אַזוי שטורמען ווי ער? און אין דען אַ טויטער אַזוי ווייך און אַזוי פעט און אַזוי וואַרים ווי ער?

איך האָב זיך שנעל אויסגעטאָן — שעמען זיך איז ניט געוועזן פאַר וועמען, קיין פיש אין וואַסער, קיין פויגעל איבער'ן וואַסער און כמעט קיין מענש לעבען וואַסער. אויסגעטאָן זיך און — אין וואַסער אַריין. און מיך האָט אַרומגענומען אַ וואַסערעל, וואָס האָט זיך געפיהלט ווי סאַמעט, געדיכט, שווער און פעט ווי אויל. און עס האָט מיך געהויבען אין דער הויך. איך בין צו גרינג געוועזן פאַר'ן וואַסער. איך האָב מיט דעם וואַסער זיך דאָס לייב געריבען, און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך רייב מיך אָן מיט גוט־שמעקענ־

דיגען אויל. עס איז געווען אזוי אומערוואַרטעט גוט, אזוי גוט האָט עס מיר געטאָן, אז עס האָט זיך ניט געוואָלט שיידען מיט׳ן ים. וואָס האָט אזאַ שרעקליכען נאָמען.

עס ווערט אַלץ הייסער. די זון שטייגט. און טרינקען ווילט זיך — אַה, ווי עס דורשט ביים ים המלך! מען וואָלט געקאָנט אויסטרינקען דעם גאַנצען ירדן. די אַראַבער, זאָגט מען מיר, טרינקען אוים יעדער אַ בלעך וואסער אַ טאָג. איך גיה צו דעם שטרויענעם שטיבעל און טרינק דאָרט אַ קרעמעל מיט גאַזאָ. אַן אַראַבער האַלט עס. מיט אַמאָל דערהער איך אידיש רעדען. ווער רעדט דאָ אידיש? צוויי אידען. איינער אַ חבר קופער, אַ ברוינער אַלטער חבר. געווען זאָגט ער, דער ערשטער לעגיאָנער. וואָס, איהר קענט איהם ניט?! ווער קען עס ניט דעם אַלט-יונגען חבר קופער? אַ קרעפטיגער איין-און-זעכציג-יעהריגער. אין אמעריקע קען מען איהם גוט און מען וועט איהם נאָך קענען, ווייל ער קלייבט זיך אַהין אין אַ האַלב יאָהר אַרום. ער האָט עפּעס דורכצוקעמפען, עפּעס האָט מען ניט ריכטיג געהאַנדעלט, עמיצען דאַרף מען אַנלערנען, אויפוואַרפען, אַנזידלען. קורץ, אין אַ האַלב יאָהר אַרום וועט איהם איסט-בראָדוויי זעהן אויף אַלע „קאָרנערס“. ער קאָן און ער וועט „ספּיטשען“.

„און ווער זענט איהר?“ פרעג איך דעם צווייטען, דעם אינגערען. אויף זיין ברוינעם, מאָגערען פּנים האָט זיך געוויזען אַ שמייכעל: „משה גאָרב איז מיין נאָמען. איך וויל אייך עפּעס בעטען, גיט איבער אַ גרוס מיין זיידען, הירש לאַנדוי, פון 105 איסט בראָדוויי. אַן אַלטער איד איז מיין זיידע. דערצעהלט איהם, אז איהר האָט מיך באַגעגענט ביים ים המלח, דעם איינציגען אידישען צווישען אַ פּאַרטיע פון אַראַבישע אַרבייטער. איך בין דאָ דער איינציגער; דער חבר, וואָס איהר זעהט, קופער, איז בלויז געקומען מיך באַזוכען. איך שטעל מיין לעבען איין. ס׳איז נישט גרינג אויסצוקומען מיט די ווילדע. איך בין זייער פּאַרמאָן. מיר בויען דאָ אַן עקספּערימענט-גרוב אויף אויסצואַרבייטען פּאָטאַש. פריהער איך אַן די אַרבייט. איך בין פון „גדוד“, געווען אַ לעגיאָנער און געבליבען“. ער האָט אַ זיפץ געטאָן: „ס׳איז שווער, איינער אַליין צווישען זאַלץ, שוועבעל, זאַמד, היץ און אַ צענדליגג ווילדע אַראַבער“.

אויף דעם מאָגערען, ברוינעם פּנים האָט זיך באַוויזען אַ שטי־

לער שמייכעל און מיך האָט דער שמייכעל פֿאַר'ן האַרץ אָנגענומען.

אונזער גרופּע מאָלער זיינען פֿאַרטיג געוואָרען מיט זייערע עטיודען, אויסגעטרונקען דעם גאַנצען גאַזאָז, וואָס דאָס קלייטעל האָט געהאַט, אַריינגעזעצט זיך אין דער מאַשין. מען פֿאָהרט ווייטער. וואוהין? צום ירדן. דער כנרת האָט דעם ירדן און דער טויטער ים האָט אויך, דעם צווייטען עק ירדן. דאַרף מען איהם זעהן. דרעהען מיר זיך צווישען די געלע, ווייסע בערג, וואָס זעהען אויס אַזוי פֿאַנטאַסטיש, ווילד, אַזוי אויסגעטראַכט ווי אַ שווערער חלום. מיר דרעהען זיך צווישען ריזיגע, ליימענע טעפּ, גרויסע הינטישע קעפּ, ריזיגע שטיינערנע זשאַבעס, פֿאַרשטיינערטע פּאַרזעהענישען, ביז מיר קומען צו אַ גריגינקען, שעהנינקעןווינקעלע, און מיר דערזעהען צווישען די בוימער אַ געל וואַסערעל און ביים ברעג אַ לאָדקע. און דאָס איז דער ירדן. עס רוישט ניט, עס קאָכט ניט און זעהט ניט אויס ירדנ'דיג, ניט אויף אַ האָר, ביז איך האָב זיך ניט גענומען מאָלען אַ בילדעל פֿון דעם היסטאָרישען טייכעל. ערשט דאַן האָב איך דערזעהן די צאַרטע, זיידענע איידעלקייט פֿון דעם גאַנצען קאָלאָריט, און איך האָב דערפֿיהלט דעם צויבער פֿון דעם קליינעם וואַסערעל.

אָבער, אַז ער באַזיצט דעם „רבינ'ס“ כח, דאָס האָב איך זיך דערוואוסט אַ ווײַלע שפּעטער, ווען אַ גרופּע רוסישע „באָגאָמאָלקעס“ זיינען אָנגעקומען מיט זייערע פֿלאַכע רוסישע פּנימ'ער, קורצע נעזלעך און די ווייסע פֿאַטשיילקעס אַרום די קעפּ און פּנימ'ער. זיי זיינען אָנגעקומען אָנצוקוקען דעם ירדן און באַזוכען אַן אַלטען גריכישען מאָנאַסטיר, ניט ווייט פֿון דאַנען. זיי האָבען זיך צוזעצט אין אַ האַלב־קרייז, די הענט צונויפֿגעלייגט און איז אַ שטילען, צוציגענעם רוסישען רעדענס־שטייגער האָבען זיי אָנגעהויבען צו דערצעהלען וואונדער וועגען דעם ירדן. און איך הער אַזאַ געשיכטע:

עס איז געווען אַ הייליגער גריכישער מאָנאַך, אַ גרויסער גאָט־דינער און אַ זעלבסטפּייניגער. אָבער איינמאָל האָט איהם דער טייוועל פֿאַרפֿיהרט צו אַ זינדיגען געדאַנק וועגען אַ פֿרוי און מיט דעם זינדיגען געדאַנק אין האַרצען איז ער געגאַנגען זיך באָדען אין ירדן. וואָס־זשע דענקט איהר, שוועסטערלעך, אַ פֿיש האָט איהם פֿאַר אַ אידען געמאַכט, יאָ, פֿאַר אַ אידען... דער מאָנאַך האָט

אנגעהויבען איינדארען און אין א יאהר ארום האט ער זיין נשמה אויסגעהויכט...

שפעטער האבען „שוועסטער" זיך אויפגעהויבען און זיך צו־געגרייט צו געהן צום מאנאסטיר. עס איז שוין געווען געגען אווענט און מיר האבען געדארפט א טראכט טאן וועגען א נאכטלעגער. דער מאנאסטיר געפינט זיך אויפ'ן וועג קיין יריחו. פרעגט זיך, וואָרום זאלען מיר ניט פארפאהרען אין מאנאסטיר? און טאקע באלד האָ־בען מיר זיך צוגעפגעקליבען און מארש אהינצו. און ווידער האט זיך אונזער מאשין געדרעהט צווישען די אומגלויבליכסטע געל־שוועבלדיגע, גרוי־קאלכיגע בערג פון די משונה'דיגסטע פארמאַ־ציעס. פאר אונזערע אויגען איז פלוצים אויסגעוואקסען א שלאס אויף איינעם פון אזא קאלכבארג. און ווען מיר זיינען מיט פיעל מיה אנגעקומען צום טויער און א קורלאטער מאנאך האט אונז גע־עפענט און ארייגעלאזט, האט דער „איגומען" אונז באגעגענט מיט א טיפער פארבויגונג און אין רוסיש אונז באגריסט, געבעטען זיך פיהלען ווי ביי זיך אין מאנאסטיר, מיר זאלען באפעהלען וואס מיר ווינשען... דערהערענדיג אזא שפראך, האט זיך אונז שטארק פארוואלט עסען. קוים ארויסגערעדט, — שוין א באפעהל, א דינסט איז ערשינען, א מאנאך האט א וואונק געטאן און א קאכעדיגע טעטיגקייט האט זיך אויפגעהויבען... באלד איז א טיש געגרייט געווארען ווי פאר קעניגען... און וואס אויף דעם טיש איז אנגע־שטעלט געווארען לאזט זיך ניט באשרייבען... געבראטענע הינ־דעלעך, געבראטענע טייבעלעך, פארשיעדענע עדליקאטעסען, סו־פען, קאמפאטען. קורץ, ס'איז געווען א טיש פון אלדאסגוטס... און ארום רעדט מען רוסיש אין א שטילען גאטספארכטיגען טאן... און דער „פאטער איגומען" זיצט אויבענאן, א גרויסער קורלאטער שווארץ־אויגיגער מאנאך און מיט געדולדיגע אויגען קוקט ער צו, ווי אונזער שאופער האט זיך גענומען פאר די געבראטענע טייבע־לעך און האט זיך ניט אפגעריסען פון זיי ביז זיי זיינען אלע פאר־שווּאונדען. פרעגען מיר דעם „איגומען": זאגט אונז, פאטערל, וואס פאר א געבענשטער פלאץ איז דאס? וואס רעדט נישט די וועלט פון אזא מאנאסטיר? ענטפערט ער, אז מען ווייסט און מען רעדט. ווי־זשע הייסט דער מאנאסטיר? ער הייסט „דער מאנאסטיר פון „יאהאן דער טויפער". ווייל דא, אין דעם טייל ירדן האט יאהאן געטויפט קריסטוס'ן. אבער דער פלאץ הייסט

אויך אויף אראביש: „קאסטעל־יאהוד", „די אידישע פעסטונג". פארוואס? און דער מאנאך האט אונז צוגעפיהרט צום פענסטער און אנגעוויזען צום ירדן. דארט האבען מיר דערזעהען א קליין שטיבעל. „אט זעהט איהר דאס שטיבעל, דארט האט „יהושע בן נון" צום ערשטען מאל דורכגעשניטען דעם ירדן, איז אריין אין לאנד און אויפגעשטעלט א פעסטונג. דערפאר הייסט דאס ארט „די אידישע פעסטונג".

גאנץ פריה האט מיך אויפגעוועקט א דריי גלאקען־געקלאנג און א ווײלע שפעטער האב איך דערהערט א שעהנעם כאר־געזאנג. דאס האבען די „שוועסטער" געזונגען אין קלויסטער וועגען דעם ירדן. מאדנע האט דאס געקלונגען. אין מיטען פון א וויסטען קאל־כיגען בערגיגען טרויער, קלינגען ווייכע גלעקער און קיין מענשליך אויער ארום און הערט דעם געקלאנג ניט, עס זינגט א שעה־נער כאר און ס'איז ניטא ווער עס זאל איהם הערען... איינזאם, שרעקליך איינזאם לעבט א מאנאסטיר פון צוועלף מענשען...

מיר האבען איבערגעלאזען א „פונט" דעם איגומען און קליינ־געלט פאר דער דינסט, און מיט ברכות און פארבויגונגען זיינען מיר אפגעפאהרען קיין יריחו.

יריחו די פארשלאפענע. קיין איינציגער איד וואוינט ניט דארט. ארום הענגען גרויסע, געלע, וויסטע בערג, אבער יריחו אליין אין איינגעטונקען אין גרין, ווי קומען גרינס, בוימער, בלו־מען, גערטנער אין אזא קאלכיגען שוועבעלדיגען געגענד? דער ענטפער איז: וואסער. יריחו האט א קוואל פון וואסער, וואס הייסט „מעין אלישע" און דערפון שטאמט די גאנצע רייכקייט פון יריחו און די גאנצע גרינע פראכט. אט וואס וואסער קען אויפטאן.

און איך האב דאן מיט אנדערע אויגען א קוק געטאן אויף דעם געלען און ברוינעם טרויער ארום און ארום. מיר האט זיך אויסגע־דוכט, אז א שטילער געבעט שוועבט אין דער לופט, אז בערג און טאל שעפטשען מיט בענקעניש: וואסער, גיט אונז, וואסער!...

איז דען דאס אן אוממעגליכע זאך? אט האט דאך דער מא־נאסטיר מיילען און מיילען זיך אויפגעבויט אקוואדאקטען, וואסער־לייטונגען... לויפען אזעלכע שטיינערנע רינעס און ברענגען וואַ־סער פון די בערג... מען קען אלץ... מען מוז אלץ קענען. די גע־גענד איז אן אוצר פאר'ן לאנד. מען האט מיר געוויזען שטיקער שטיין, וואס האבען אייזען און שוועבעל געמישט אין זיך. מען

האָט מיר געזאָגט, אַז נאַפט, סמאָלע, אַספאַלט — אַלץ וואָס מענ־
שען דאַרפען האָבען באַזיצט די געגענד... אַז דער טויטער ים איז
דער קוואַל פון לעבען און אַז דער גאַנצער ברוינער וויסטער אָר־
מעט וואָס ליגט אַרום קען זיך פאַרוואַנדלען אין אַ העלען, קלינ־
גענדען געלעכטער און קען ווערען אַ פלאַץ פון יובעל און פרייד
— ווען מען זאָל זיך נאָר נעהמען...

ראש פינה

א שעהנע קאָלאָניע איז ראש־פינה, אפשר די שעהנסטע אין ארץ־ישראל לויט איהר לאַגע. זי ליגט אויף בערגלעך, באַדעקט מיט בוימער ווי א גאָרטען, און איבער איהר הויבען זיך הויך די „הרי כנען״, וואָס זיינען אַ טייל פון די נפתלי־בערג. מ׳דערציעהלט מיר, אַז ווען מ׳האָט אָפּגעקויפט די גאַנצע גרופּע בערג פון באַראָן ראָטשילד, און דאָס האָט געטאָן זיין אַדמיניסטראַטאָר יאַסעוועצקי א יאָהר דרייסיג, פינף און דרייסיג צוריק, האָבען אים די אַראַבער פון צפת באַפאַלען און געוואָלט שלאָגען, טענה׳ענדיג צו איהם: „וואָס הייסט, אונזער יעקב אבינו האָט זיינע שאָף געפּאַשעט אויף די דאָזיגע בערג און דו ווילסט זיי גאָר אָפּקויפען פאַר אידען ? !״. געראַטעוועט האָט איהם בלויז דאָס וואָס ער איז געווען א כוואַטסקער אָנדעל און האָט זיך מיט זיינע רייטער אַרויסגעדרעהט. איבערהויפּט וועבען זיך דאָ אין ראש־פינה לעגענדען וועגען דעם דאָזיגען יאַסעוועצקי, וועגען דעם ווי ער פלעגט דאָס „אַרודעווען״ מיט די טערקען, דרוזען און גלאַט אַראַבער, און מ׳לייגט צום סוף צו, אַז ווען ער געפינט זיך איצט דאָ, וואָלט ער גאַנץ ארץ־ישראל׳ער לאַנד שוין לאַנג אָפּגעקויפט פאַר די אידען . . .

זיצט זיך אַז אַלטער קאָלאָניסט ביי דער טיר פון׳ם קרעמעל. דאָרט וואו די אויטאָמאָבילען שטעלען זיך אָפּ אויף׳ן וועג קיין צפת, אָדער צוריק קיין טבריה, זיצט ער זיך אַזוי און דערציעהלט מעשות פון אַמאָליגע ציינטען. אַמאָליגע צייטען הייסען די צייטען פון דרייסיג־פערציג יאָהר צוריק, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבען בויען דער דאָזיגער ישוב, ווען עס זיינען געקומען די עטליכע אונגאַרישע אידען מיט זייערע זעקס הונדערט לירעס אין אַ שרעקליך ווילדען פּלאַץ און ווי זיי האָבען גלייך זייערע פאַר גראָשען אויפגעגעסען און זיינען געבליבען איינע אַליין, אָהן מיטלען און אָהן הילף, ווי זיי האָבען דאָן אַ רעטונגס־געשריי אַרויסגעלאָזען אין

דער ווייטער וועלט אריין, און די וועלט האט דעם געשריי דער־הערט, ספּעציעל די צוויי באראנען — באראן הירש און באראן ראטשילד. ווייטער דערצעהלט דער אלטיטשקער, ווי די צוויי באראנען האבען זיך דערנאך צוטיילט אין זייערע אנזיכטען. איינער האט געזאגט, אז פון ארץ־ישראל וועט גארניט ווערען, די טערקען וועלען ניט דערלאזען און איז אוועק מיט זיינע מיליאנען קיין ארגענטינע. באראן ראטשילד, פארקערט, איז געבליבען פעסט אין זיין גלויבען אין ארץ־ישראל און א דאנק איהם איז ראש־פּינה גע־ווארען דאס, וואס איהר זעהט מיט אייערע אויגען.

אין ראש־פּינה בין איך אנגעקומען מיט א וואגען פון כפר גלעדי. געפאהרען זיינען מיר מיט דעם וואגען גאנצע 12 שעה, א נסיעה וואס געדויערט מיט אן אויטאמאביל ניט מעהר ווי שעה צייט און מיט א גוטע פאר פערדלאך ניט מעהר ווי א דריי־פיער שעה. די פּאר פערידעס פון כפר־גלעדי האבען אפשר אנדערש די זאך גענומען. זיי האבען איינפאך ניט געוואלט געהן. דער חבר קאז־לאווסקי האט מיט זיי געקנעלט, גערעדט מיט זיי העברעאיש, גע־מאכט פון צייט צו צייט א מי־שברך אויף רוסיש, זיין בייטש צעריסען, דעם שטעקען צובראכען אויף זייערע רוקענס און ס'האט ניט געהאלפען, עס האט אויף זיי קיין ווירקונג ניט געמאכט, זיי זיינען פעסט געווען איבערצייגט אין דער גערעכטיגקייט פון זייער שטעלונג, אז „אין האבער — אין שלעפען". און ווען דער חבר קאזלאווסקי פלעגט בלייבען מיט מיר אליין, פלעגט ער צוגעבען, אז די פערידעס זיינען גערעכט, אז פאר דעם עסען וואס זיי קריגען. שלעפען זיי גענוג. פארוואס־זשע גיט מען זיי ניט עסען? ניטא. ברודערקע! היינטיגס יאהר האבען די פעלדער שלעכט געטראגען און ווייניג געבוירען. רעגענס זיינען געווען גענוג, אבער שלעכט פארטיילט. גראד ווען מ'האט זיי באדארפט האבען, זיינען זיי ניט געגאנגען, און דער רעזולטאט איז זעהר א מאגערער פאר'ן גאנצען גליל. קיין גראז, קיין היי, קיין האבער. מיט איין ווארט, עס איז א שלעכט יאהר פאר מענש און בהמה. מענשען ווייסען דערפון און מ'זעהט אויסצוקומען, מ'פארבויגט פיעלעס, מען עסט קארג און מען ארבייט ווייטער, האפענדיג אויף בעסערע צייטען. די פערידעס אבער פון כפר־גלעדי האבען ניט געוואלט וויסען פון קיין ארגו־מענטען און זיי האבען זיך גאנצע צוועלף שעה געשלעפּט. געמאכט צוויי טריט, זיך אפּגעשטעלט, אנגעהויבען פארהאנדלונגען, גע־

קראַגען אַביסעל היי, אַביסעל שטרוי, אָפּגעשלעפּט דערפּאַר וויפיעל עס האָט געקומט און ווייטער זיך אָפּגעשמיעלט. מיר זיינען אָנגעקומען אין ראש־פינה גאַנץ אויסגעמאַטערט און מיר האָבען באַשלאָסען צו נעכטיגען אין דעם איינציגען מלון פעלדמאַן, וואָס די קאַלאַניע פאַרמאָגט.

אַריינגעגאַנגען, זיך באַשטעלט אַ בעטעל. צימערען גיט מען אין די האָטעלען פון ארץ־ישראל ניט גערן, ווייל אין יעדען צימער שטעהען עטליכע בעטלעך און עס קענען דאָרט שלאָפען עטליכע מענשען. נעמט מען אַ בעטעל. געבעטען אַ גלאָז וואַרימע מילך — ניטאַ, וואָס הייסט; ניטאָ קיין גלאָז מילך אין אַ אידישען האָטעל וואָס שטעהט אין מיטען פון אַ אידישער קאַלאַניע? דער ענטפער איז געווען, אַז נאָך פיעל זאַכען זיינען ניטאָ אין אַ אידישען האָטעל און אין אַ אידישער קאַלאַניע! מיר האָט זיך עפּעס ניט געגלוסט אָנצוהויבען אַן אונטערזוכונג פון דעם. וואָס איז יאָ פאַראַן אין אַ אידישען האָטעל אין מיטען פון אַ אידישער קאַלאַניע, און איך בין זיך אַוועקגעגאַנגען זעהן די דובראַווינס.

דער נאָמען דובראַווין איז באַקאַנט איבער גאַנץ ארץ ישראל. דאָס איז אַ פאַמיליע פון רוסישע גרים, וואָס זיינען שוין לאַנג אין לאַנד, פון די קרעפטיגסטע און רייכסטע קאַלאָניסטען. דער אַלטער דובראַווין איז אַ ריזיגע געשטאַלט, זיין פרוי אַ גוטע באַריידעוודיגע אַלטיטשקע, זיינע זיהן — גרויסע ברייטפּלייציגע יונגען, זיינע אייניקלאַך געל־האָריגע, בלוי־גרוי־אויגיקע, קורצנעזעלדיגע אידישע שיקסלאַך, רעדען שלעכט רוסיש און גוט העברעאיש. אַ טייל פון זיי לעבען אין „יסוד המעלה״, אַ טייל אין מטולה. אָבער דער אַלטער הובראַווין מיט זיין הויז און עלטערען זון לעבען אין ראש־פינה, מוז מען געהן זעהן דובראַוויג'ען. אַזוי איז דאָס געווען פאַר דריי־יאָהרען און נאָך מעהר האָט זיך מיר געוואָלט זעהן דעם אַלטען איצט. געפונען האָב איך איהם שטאַרק פאַרענדערט. זיין גרויסע שוואַרצע באָרד איז גאַנץ וויים געוואָרען. זיין הויכע גלייכע געשטאַלט איז איינגעבויגען, ער געהט אָנגעשפאַרט אויף אַ שטעקען, און קענטיג גרויסע זאָרגען דריקען איהם צו דער ערד. ער האָט מיך דערקענט. „אַה, דאָס איז דאָך יענער, דער כוראַזשניק, אַה, שלום בראַטיעץ, נו, זעץ זיך״ — איז ער אַריבער גלייך אויף „דו״. גערעדט האָט ער יענעם רוסיש פון טיעף „ראַסיעיא״ און איז קענטיג געווען שטאַרק אויפגערעגט. ער האָט גלייך

אַנגעהויבען וועגען זיך און זיינע קריוודעס. „וואָס, זאָג, שטאַרק פאַרעלטערט געפינסטו מיך? שווערע צייטען, ברודער. אַי ווי שווער! געבראַכט אַהערצו אַ גרויס פאַרמעגען, צוקראַכען איז עס... און איצט אַ שלעכט גערעטעניש, פוסטע פעלדער, ניטאָ וואָס אַראָפּצונעמען. און ווילסטו עפּעס באַרגען אין אַ באַנק, זאָגט מען דיר „רוטשאַטעלסטוואָ". אַמאָל איז געווען אַנדערש. איך פלעג בלויז דאַרפען אַ וואָרט זאָגען, איז פון אַלע זייטען: „וויפיעל דאַרפסטו, אַדון דובראַווין?" און איצט, אַז די געשעפטען זיינען ניט גוט, איז „רוטשאַטעלסטוואָ". ווייסען זיי דען ניט, אַז דובראַווינ׳ס אַ וואָרט איז די בעסטע „רוטשאַטעלסטוואָ". זעהט מיין גרויע באָרד און מיין איינגעבויגענעם רוקען? עס קומט אָבער ניט פון מיינע שלעכטע געשעפטען... מיין זון, מיין זון... האָסט אפשר געהערט? מען האָט ביי איהם אַ ביקס געפונען. נו, איז וואָס, אַז מען געפינט אַ ביקס ביי אַ קאָלאָניסט? און דער ביקס איז אויך ניט זיינער. נו, האָט מען איהם אַרעסטירט, אַ האַלב יאָהר אָפּגעזעסען, קוים איהם אַרויסגעראַטעוועט. און מיינסטו, אַז דאָס איז אַלעס. צרות קומען ניט איינציגווייז! זיין ווייב האָט זיך פון איהם אָפּגעזאָגט. זי זאָגט, די קינדער זיינען ניט פון איהם. האָט ער זי אָפּגעג׳גט. מיין גוטער יונג, וויפיעל ער האָט זיך דאָס אַנגעליטען, און מיר קוקענדיג אויף איהם... מיר האָבען געמיינט, אַז ער וועט פאַר צער פון זינען אַראָפּ"... די אַלטיטשקע איז געזעסען און האָט צוגעשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ. „חתונה מאַכען וואָלט מען איהם באַדאַרפט, וואו געפינט מען אָבער אַ ווייב פאַר איהם? מען דאַרף אַ ווייב וואָס זאָל זיין גוט אין דערווירטשאַפט, און די היינטיגע מיידלאַך טויגען ניט".

— וואָס הייסט די היינטיגע מיידלאַך טויגען ניט? — רוף איך זיך אָפּ, — גיט נאָר אַ קוק ווי זיי אַרבייטען אין די קבוצות!

די אַלטיטשקע האָט אַ קורצען לאַך געטאָן:

— אויך מיר אַרבייט, עד זונעניו, דאָס איז קיין אַרבייט ניט. ס׳איז אַ געלעכטער. אַרבייטען הייסט גאָר אַן אַנדער זאַך.

אויך דער אַלטער דובראַווין האָט ניט פיעל געהאַלטען פון דעם סאָרט אַרבייט, וואָס אונזערע חלוצים און חלוצות טוען אויף. זיי האָבען גערעדט וועגען זיי מיט גרינגשעצונג. און איך האָב דער־זעהן אין זייערע רייד ניט קיין גערעכטע קריטיק, נאָר אַ געגנער־שאַפט פון דער „אַלטער גוואַרדיע" געגען די נייע, די יונגע. דער־

ווייל איז אריין א הויכער, ברייטפּלייציגער ריז, מיט א קליין רוסע בערדעל און אין א ווייכער שטימע אונז באגריסט.

— דאס איז מיין זון, — האט דער אלטער אויסגערופען.

דער יונגער דובראווין האט א שטילען, פארשעהמטען שמייכעל געטהאן, זיך שווער אנידערגעזעצט און אין א פיינערען רוסיש ווי זיין פאטער אנגעהויבען דערצעהלען וועגען דער ווירטשאפט.

— מיר ווערען דא דערשטיקט, ווייט פון א צענטער, ניטא וועמען און וואו צו פארקויפען. איהר זענט דאך פון אמעריקע, זאגט זיי דארט, אז מיר דארפען האבען א צוקער־פאבריק, נויטיג ווי דאס לעבען. עד, א צוקער פאבריק!

און ער האט זיך אויפגעשטעלט אין זיין גאנצער גרויס, די הענט צושפרייט, די אויגען גוטע און ווייכע קוקען עהרליך און ענטוזיאסטיש... און איך האב צו מיר אליין געזאגט: „א פרוי וואס איז ניט טריי צו אזא מאן, איז ניט ווערט וואס די ערד טראגט זיי“...

איך האב זיי צוגעזאגט, אז איך וועל זיי דארט אין אמעריקע זאגען וועגען דער צוקער־פאבריק. זיי האבען מיך אלע אויף א גוטהארציגען רוסישען שטייגער באדאנקט, מיר האבען זיך געזעגנט אין דער האפנונג צו זעהן גוטע צייטען פאר דעם אידישען פאלק און פאר ראש־פינה, און איך בין אוועק אין מיין האטעל שלאפען.

איך האב לאנג ניט געקענט איינשלאפען. דער שיקזאל פון אט די אידען־געווארענע גוים האבען מיינע געדאנקען פארנומען. איך האב זיי אפט באגעגענט דא אין לאנד. העברעאיש לערנען זיי זיך קיינמאל ניט אויס, פרום זיינען זיי און ווייסען ניט ווי די פרומקייט אפצוהיטען, ווילען זיך שטארק דערנעהענטערען צו אידען און עס געהט ניט, אזוי אז פון אייגענע אפגעריסען, צו די אידען ניט צוגעשטאנען. מ׳רופט זיי גרים און זיי ליידען פון דעם נאמען. וואלטען וועלען גערופען ווערען אידען, ווייסען אבער, אז וואס פאר אידען זיינען זיי?! קוק איך אויף אזא מענשען, וואס האט אויף זיך פרייוויליג גענומען אזא גוואלדיג גרויס פעקעל אידישע צרות און איך טראכט מיר: צו וואס האסטו עס באדארפט? ערשט דער דריטער דור, די אייניקלאך, ווערען שוין אויף אזוי פיעל פאראידישט, אז זיי קענען שוין פריי זיך צונויפגיסען מיט דער אידישער סביבה. אין „עין חרוד“ האב איך געטראפען אן אלטען ארבייטער.

מאַיסעי יעוודאַקימאַוו. שוין איין און צוואַנציג יאָהר אין ארץ־ישראל, געקומען פון הינטער־קאַווקאַז, רעדט נאָך אַלץ רוסיש, קיין וואָרט העברעאיש, ער לעבט צווישען אידישע ארבייטער איינזאַם... די לעצטע דריי יאָהר אין עין־חרוד, קרעכצט צו, שוין אַלט און אויסגעאַרבייט. שאַנעווען איהם די חברים, גיבען איהם לייכטע אַרבייט און זעהן, אַז ער זאָל זיך פיהלען היימיש.

גאַנץ פריה בין איך אויפגעשטאַנען און אַרוים דרויסען. די קאָלאָניע איז נאָך פריהער פאַר מיר אויפגעשטאַנען. נאָך פריהער פאַר דער קאָלאָניע איז אויפגעשטאַנען דאָס אַראַבישע דאָרף. וואָס געפינט זיך איבער ראש־פינה. אַראַבישע מענער און פרויען זיינען געגאַנגען צו דער אידישער אַרבייט. איך האָב זיך אָוועקגעזעצט אויף אַ שטיין ביים וועג און גענומען קוקען אויף די פאַרבייגעהענדע אַראַבער, אונזערע שכנים, אונזערע געגנער און אונזערע „שוועסטערקינדער". ראש־פינה און פתח־תקוה זיינען די צוויי קאָלאָניעס. וואָס באַשעפטיגען די גרעסטע צאָהל אַראַבער. אין פתח־תקוה איז דאָ אַפילו אַ שולע פאַר אַראַבער און זייערע קינדער לערנען זיי העברעאיש, און פיעל אַראַבער פון ראש פינה רעדען אָדער פאַרשטעהען העברעאיש. אונז ווידער דוכט זיך, אַז אַראַביש איז שעהנער פון העברעאיש. אַז וואָס נעהענטער העברעאיש קלינגט צו אַראַבישער אויסשפּראַך, אַלץ חנ'עווודיגער איז העברעאיש. אויך שטיקער אַראַבישע קליידונג ווערען אָנגענומען און פיעל היימען ווערען מעבלירט אויף אַראַבישען שטייגער. קוקענדיג איצט אויף די פאַרבייגעהענדע אַראַבער, האָב איך צו מיר געזאָגט, אַז ס'איז באַגרייפליך וואָרום מיר פיהלען זיך צוגעצויגען צו זייערע פאַרבען און פאָרמען. זיי זיינען פלאַסטיש אין זייערע באַוועגונגען און פאַטעטיש אין זייערע אויסערונגען. און דערהויפּט פיהלט זיך פרידליכקייט. ס'איז אַ פרידליבענדיג פאָלק. צייכענס פון גוטען ווילען און פרידליכקייט האָב איך געזעהן אויף אַלע וועגען און גאַסען און אויך דאָ, גראָד אין אַ סצענע, ווען אַ איד מיט אַן אַראַבער האָבען זיך צוקריגט. מען האָט זיך צוקריגט צוליעב אַ זאַק און אַ שטריק, ביידע האָבען געשריען, מיט די הענט געמאַכט און מיט פייער געשפּריצט, אַלץ אויף אַראַביש. אָבער עס איז געווען אַ קריעג פול מיט שלום, אַ גוט־ברודערליכער קריג. מען האָט באַלד אַ פּשרה געמאַכט; מיר דעם שטריק, דיר דעם זאַק, און מ'איז געבליבען גוטע פריינד.

דערווייל איז שוין גאָר ראַשיג און לעבעדיג געוואָרען אויף דער הויפּט גאַס פון דער קאָלאָניע: פוהרען, אייזלען, אויטאָמאָבילען מיט רייזענדע זיינען געפלויגען הין און צוריק. מען שטעלט אָפּ, מען שמועסט... מען גיט צו לייזען עטליכע פּיאַסטער און מען פאָהרט ווייטער. ס'איז צוגעקומען צו מיר אַן אַלטיטשקער, זיך אַנידערגעזעצט און מיר האָבען זיך צורעדט וועגען אַלטע און נייע צייטען. פּלוצלונג האָט ער זיך אויפגעהויבען און ווי אַ נביא גרוים און פּאַטעטיש אויסגערופען:

— איצטער איז די בעסטע און ליכטיגסטע צייט פאַר אַלע יאָהרען, וואָס איך קען ארץ ישראל. איצטער, ברודער, לעבען מיר איבער אונזער פריידיגסטע און פרידליכסטע צייט. איצטער קענען מיר דאָס לאַנד פריי באַזעצען און באַבויען. איצטער! יאָ... קיינמאָל האָבען מיר נאָך ניט געלעבט אַזאַ שעהנעם, פרייען אידישען לעבען ווי מיר לעבען היינט! טאָ גיט־זשע זיך, ברידער, אַ נעם, זאָלען מיליאָנען געלט אריינשטראָמען, זאָלען הונדערטער און טויזענטער מענשען אריינקומען... זאָל טאַקע ארץ ישראל ווערען אונזער היים... איצטער איז די צייט...

1924.

אַ טאָג אין רחובות

קיין רחובות בין איך געפאָהרען צוזאַמען מיט אַ אידישען אַר־בייטער פון ארץ ישראל. ס'איז געווען אַ גרויס געוואַקסענער בלאָנ־דער בחור מיט בלויע אויגען, אַ פרעהליכער און זאָרגלאָזער. מיר האָבען זיך געטראָפען אין תל־אביב.

ווען ער האָט דערהערט, אַז איך קלויב זיך באַזוכען רחובות האָט ער זיך דערפרעהט, ער פאָהרט אויך אַהין, ער דאַרף אויפ־מאַהנען עפּעס אַ חוב ביי אַן אָרגאַניזאַציע. מען איז איהם שולדיג אַ פונט מיט אַ האַלב, (אַן ערך אַ זעקס דאָלאַר). אַי וואָס די רייזע הין און צוריק און אַזוי אויסגאַבען וועלען איהם קאָסטען ביי־נאָהע די סומע וואָס ער געהט אויפמאַהנען, דאָס איז נישט וויכ־טיג, דערוויל פאָהרט מען זיך דורך. דאָס איז אייגענטליך דער הערשענדער גייסט אין ארץ ישראל צווישען די אַרבייטער, און אפשר אויך צווישען אַנדערע קלאַסען, מען רעכענט ניט שטאַרק. אפשר דערפאַר וואָס מען האָט ניט געהאַט קיין סך פּראַקטיקע אין רעכענען, אָבער פיעל מעהר דערפאַר וואָס דאָס רעכענען איז נישט אין דער לופט. גבירים וועט מען סיי ווי ניט ווערען, צוליעב רייכ־קייט איז מען דאָך אָהער נישט געקומען, היינט וואָס איז דאַ פאַראַן צו רעכענען ! ? האָט מען עפּעס אין קעשענע גיט מען דאָס לייכט אויס. איך פלעג מיך אָפט וואונדערען צוקוקענדיג ווי אַ בחור, וואָס פאַרדיענט דורך שווערע אַרבייט, קוים 25־30 פיאַסטער אַ טאָג, גיט אויס לייכטמוטיג, אָהן פיעל טראַכטען, זיין ביסעל געלט אויף זאַ־כען וואָס זיינען נישט אַבסאָלוט נויטיג. אַ חוץ דעם איז דער ארץ־ישראל'ער אַרבייטער פרייגיביג. פון דאָס ביסעל וואָס ער פאַרדינט צאָהלט ער אין אַ גאַנצע רייהע אַרבייטער אָרגאַניזאַציעס, קאַסען, פאָנדען, אימער גרייט דאָס לעצטע אָפּצוגעבען און אויסצוגעבען.

אָנגעקומען זיינען מיר צו דער אייזענבאַהן סטאַנציע רחובות אַרום מיטאָג. די זון האָט געשמאַק געברענט אַזוי, אַז דאָס שטיקעל

וועג וואס מען דארף צוגעהן פון דער סטאנציע ביז דער קאלאניע האט אונז געקאסט עטליכע היפשע טראפענס שוויים. דער וועג א זאמדיגער און ס'איז שווער צו פאהרען און צו געהן, דערפאר טאקע לעגט מען יעצט דורך א שמאלען אייזענבאהן וועג פון דער סטאנציע ביז רחובות, דאס וועט פארבינדען די קאלאניע און איהרע פראדוקטען מיט דעם איבעריגען לאנד און וועט פארשפארען פיעל מיה און געלד. א גרופע אראבישע ארבייטער האבען מיר געטראפען באשעפטיגט דערביי, יונגע און עלטערע, אנגעטאן שווער־און־טונ־קעל מיט פנים'ער ערנסטע און אנגעכמורעטע, „נאך ניט פארגע־סען", האט זיך מיר געטראכט, „די מפלה וואס זיי האבען ניט לאנג צוריק געהאט ביים אנפאל אויף דער קאלאניע".

בוימער און בוימער און צווישען זיי הייזלאך, הייזלאך ווייסינ־קע, ציכטיגע אין דריי לאנגע גאסען אויסגעשטעלט. דאס איז רחובות, איינע פון די שעהנסטע און גרעסטענסטע קאלאניעס אין יהודה. די מיטעלסטע איז די הויפטגאס. זי ציהט זיך פון דעם „ליע־בעס בארג" ווייט־ווייט, דורך וויינגערטנער צו דעם בית עולם. פון איין זייט דער בארג פון ליעבע און לעבען, פון דער צווייטער זייט די קליינינקע בערגלעך, דער סוף פון ליעבע און לעבען. דער וועג אבער צווישען די צוויי סטאנציעס איז אין רחובות א גאנץ לאנגער און ס'איז ניטא, וואס צו פארצווייפלען. און א חוץ דעם, וואס דער וועג איז א לאנגער איז ער נאך א וואונדערשעהנער. וויין־גערטנער, גרינע זאנפטיגע לאכעדיגע היגלען, בוימער, ווייטע פעל־דער, בלויער הימעל, זיסע לופט, גליק און פריעדען זיינען צוגא־סען איבער יעדען ווינקעלע... אט דאס איז דער וועג אין רחובות פון דעם ליעבעס בערגעל ביז דעם נומער 69. אזוי הייסט דער בית־עולם אין רחובות. עס שטאמט דערפון, וואס אז מען האט אנגעהוי־בען בויען דעם ישוב האט מען געצויגען צעטעלעך, וועלכער פלאץ זאל וועמען געהערען און וואו עס זאל געבויט ווערען. איז צע־טעלע נומער 69 אויסגעפאלען פאר א בית עולם. אזוי האט מען מיר דערצעהלט. דאס בערגעל פון ליעבע אבער איז פון זיך אליין געשא־פען געווארען, די אינסטיטוציע איז געבוירען געווארען ווי די ווע־נוס פון דעם ים־שוים. די יוגענד געהט אהין שפאצירען פרייטאג צו נאכט, שבת און יום־טוב, געהט אהין. ווייל פון דארט זעהט מען די גאנצע קאלאניע און די געגענד ארום, און א חוץ דעם מוז דאך די יוגענד ערגעץ וואוהין געהן, איז דאס בערגעל געווארען דער

„וועגוס בארג“ פון רחובות. שעהן איז דער בערגעל אבער טרוקען, וויסט, ניט מאלעריש און גלאט אזוי ניט ראמאנטיש, פיעל שעהנער איז שוין די צווייטע ענד פון וועג, דער נומער 69, דאס איז דער שעהנסטער בית עולם וואס איך האב אין מיין לעבען ער־געץ וואו געזעהן. די הויכע ווייכע בויגיגע אקאליפטוס ביימער נע־מען ארום די וויסע קברים מיט אזוי פיעל ליעבע און איידעלער גראציע, די זון שפיעלט דורך די בלעטער און צווייגען אזוי ריי־צענד ליעבענסווירדיג און די לאנגע און שמאלע בלעטער ווי צאר־טע פינגער לויפען איבער די פלאכע שטיינער ווי הענד איבער די קלאווישען פון א שפיעל אינסטרומענט. שטונדען לאנג קען מען אפזיצען דארט ביי א וויסען שטיין פון א קבר, קוקען און הערען מיט די אויגען דעם אונענדליכען פארוויגענדען שפיעל פון ליכטער און שאטענס איבער די ריינע שטיל שווייגענדיגע פליטעס און זיס טרוימען וועגען לעבען, ליעבע און גליק!

אויפ׳ן וועג צוריק האבען מיר צווישען די גרינסען פון די וויינ־שטעק דערזעהן א אידשען שומר פון די גערטנער און מיר האבען ביי איהם געפרעגט צו די וויינטרויבען זייענן שוין רייף. אנשטאט אן ענטפער איז ער אריין טיעפער אין גארטען און א ווילע ארום איז ער צוריק געקומען מיט גרויסע בינטלעך וויינטרויבען, געל־יאנטארנע און דופטענדע. איך האב געוואלט באצאהלען האט ער מיר מיט א שמייכעל געענטפערט, אז אין ארץ ישראל נעהמט מען נישט באצאהלט פאר וויינטרויבען, ווען מען איז א גאסט אין א וויינגארטען. מיר האבען זיך באדאנקט און פארזוכט די פרוכט. ניט גרויס אין פארם איז אבער דער וויינטרויב געווען צוקער זיס און עס האט געשמעקט געטליך. רינגס ארום, אזוי ווייט ווי דאס אויג האט געקענט זעהן זיינען וויינגערטנער געלעגען און פון צווי־שען די גרינסען האט מען אפט געזעהן אויפטויכען א ווייס פאר־וויקעלטען פרויען קאפ אדער א גרופע ארבייטער...

פאהרענדיג אין ארץ ישראל האב איך מיטגענומען מיט זיך א סך אדרעסען, רעקאמענדאציאנס בריעף צו פיעלע „פראמינענטע פערזענליכקייטען“. וועלכע איך האב געהאלטען פאר מיין חוב צו באזוכען. אנקומענדיג אבער אין לאנד האב איך אן דיזע אלע בריעף, אדרעסען און „עמפפעלונגען“ פארגעסען. איך האב קיין פארלאנג נישט געפיהלט נאך „פערזענליכקייטען“. פאר מיר איז דאס לעבען, די בערג, די טאלען, די ביימער און שטיינער און דאן

דער נומער 69 אין רחובות

די יונגע בויער פון לאנד, די שאסעען און די חלוצים געוועז אזא גרויסער קוואל פון אינטערעס, אז מיר איז גאר אין קאפ נישט גע־קומען אז איך וואלט באדארפט באזוכען די „פני", די „לייטענדע גייסטער", שוין פון ריין זשורנאליסטישען שטאנדפונקט. זייענדיג דא אין רחובות האט זיך מיר אבער פארוואלט אריין אין א הויז, זיך באקענען מיט די מענשען און איך האב זיך דערמאנט, אז איך האט א גרוס איבערצוגעבען פון אונזער חבר יהואש צו זיין פריינד משה סמיליאנסקי און מיר זיינען צו איהם אוועק. טאקע אויף דער זעלבער לאנגער גאס געפינט זיך זיין הויז. מען געהט דורך א לאנ־גען הויף, פארביי בלומען בעטען, און מען טרעט אריין דורך א גאנעק אין הויז אריין, געטראפען זיין פאמיליע און אביסעל שפע־טער איז ער אליין אנגעקומען. א ברייט־פלייציגער, שוין אביסעל שווערליך אין זיינע באוועגונגען, ערשט פון דער ארבייט אין פעלד האט ער אויסגעזעהן ווי א אידישער קאלאניסט אין זיד־רוסלאנד.

מען האט זיך באקאנט. אויפ'ן טיש זיינען באלד געשטאנען שווארצע גלאנציגע ווייטנטרויבען מיט ברויט און א געשפרעך האט זיך צושפיעלט. וועגען פאליטיק פארשטעהט זיך, וועגען אראבער און אזוי ווי איך האב געוואוסט, אז ער איז א קענער פון די אראַ־בער, אז ער האט וועגען זייער לעבען אנגעשריבען א רייהע באקאנט געווארענע נאוועלען האב איך איהם א פרעג געטהאן, וואס ער דענקט וועגען זיי. האט ער מיר אנגעוויזען מיט די אויגען אויף א געשטאלט, וואס איז ווי א שאטען געשטאנען אין א ווינקעל, אן אלטער פעלאך, א טונקעל פנימ'דיגער ווייס האריגער אראבער, אנ־געטהאן ווי די פאסטוכער אין דער ביבעל צייט.

„אט דער פעלאך איז געקומען צו מיר, ווי ער רופט מיך, צו דעם „חאואדזשי", איך זאל איהם העלפען ברענגען שלום אין זיין משפחה. זיין זוהן, נעמליך, שלאגט די מוטער, איז די מוטער אנטלאפען פון הויז. פרוב איך איהם ערקלעהרען, אז דער זוהן איז אומגע־רעכט, אז שלאגען א מוטער איז א זינד, אז דער זוהן מוז איבער־בעטען די מוטער. פארשטעהט מיך ניט דער אלטער אראבער, פאר־וואס איבערבעטען? פרעג איך איהם, ווי וואלט געווען, ווען דער דאזיגער זוהן שלאגט ניט די מוטער, נאר טאקע איהם, דעם פא־טער? איז דער פעלאך אויפגעשפרונגען. וואס הייסט דער זוהן וועט וואגען א האנד אויפצוהויבען אויף א פאטער!!"

די מוטער, הייסט עס, מעג מען שלאגען ווייל זי איז א פרוי.

אט דאס איז דער אראבער. אפאלק מיט אזא מאראל, מיט אזא באציהונג צו דער פרוי קען קיין קיום ניט האבען.

מיר זיינען דאן אריבערגעגאנגען צו זיין שרייבען, צו זיינע שריפטשטעלערישע ארבייטען און דא האב איך דערזעהן פאר זיך א ריינע נשמה, א צניעות'דיגע פארהעלטנים צו זיין קונסט. די באשיידענקייט, דאס רויט ווערען פון אן עלטערען מענשען, די האלבע ווערטער, די איינגעהאלטענקייט מיט וועלכע ער האט זיך ארויסגעזאגט וועגען דעם, אז ווי קען מען יעצט טראכטען וועגען שרייבען, און ווי קען מען דרוקען, און וואו דרוקען!!...

איך בין ארויסגעגאנגען אביסעל אנקוקען די קאלאניע. איך האב געוואלט א קוק טהאן אויף דאס הייזעל וואו אונזער יהואש האט דא געלעבט און געשפונען זיינע ליעדער פון די ארץ־ישראל'ער זונען שטראלען. ס'איז א קליין איינשטאקיג הייזעל, צימליך אפ־געלאזען, שטעהט עס אין גארטען, אימיצער וואוינט דארט, אבער טיר און לאדען זיינען געווען צוגעמאכט און עס האט אויסגעוויזען ווי עס דרימעלט אונטער דעם ווייסען צודעק פון דעם הייסען זון־ליכט. איך האב די שוהל געזעהן וואס שטעהט הויך איבער דעם גאנצען ישוב, זעהר אימפאזאנט. כ'האב געזעהן דאס „פאלקס הויז" א זעהר פיינע געביידע, עפעס גאר מיט א פיינעם פארנעהם, וואס ווערט, לייידער, ניט גענוג אויסגענוצט. עס וואלט דארט געקענט זיין א ביבליאטעק, א שטיקעל טעאטער, א קולטור און רוה פלאץ. ס'איז אבער דערוויל ניט, א שאד!

ס'איז דער טאג שנעל אריבער, און איך האב נאך רחובות ניט געזעהן, איבערינעכטיגען האב איך ניט געקענט, געמוזט דעמזעלבען אבענד מיט דער באהן צוריק פאהרען. און דער אבענד מיט דער בלויער טונקעלהייט און מיריאדען שטערען אויפ'ן הימעל קומט גיך אן, מען דארף זיך צואיילען. איינגעפאקט מיינע פאפירלאך, לאז איך זיך מיט דעם באגלייטער מיינעם, וועלכער האט זיין חוב נישט אויפגעמאנט, הא דוכט זיך מיר, אפילו נישט פארזוכט אויפצו־מאהנען. מיר שפאנען. די געדיכטע מאסען בוימער ארום דער קא־לאניע ווערען נאך געדיכטער, און באלד ווערען זיי שווארץ, עפעס טשירקעט און טרילט און ארום איז וואונדער שטיל און טיעף בלוי. פון ווייט־ווייט דערהערט זיך א צוציגען אראביש ליעד און אבי־סעל נעהנטער א סקריפ פון א שווער באלאדען וואגען. פלוצלונג

האט זיך דער סקריפּ אָפּגעשטעלט און אַ ווײַלע אַרום האָבן זיך אַ פּינף־זעקס שטימען מיט ווילדע געשרייען אַרויפגעוואָרפען אויף די פערד, אָדער עזלען וואָס האָבן דעם וואָגען געשלעפּט. דער וואָגען האָט זיך, ווי עס שיינט אין אַ זאַמדיגען גרוב פאַרהאַקט און מען וויל פון גרוב אַרויסקריכען. געשרייען, פלוכטען, שטעקען גע־קלאַפּ... ביז עס ווערט ווידער שטיל און נאָך אַ ווײַלע שטילען סקריפּען ווערט ווידער אַלעס אונענדליך רוהיג און בלוי. אויף דער סטאַנציע איז געווען פינסטער. עטליכע קאָלאָניסטען אין זומער קליידער אַנגעטהאָן, עטליכע אַראַבער מיט לאַנטערנען, אַ בלויער פּרויען סילועט, מען וואַרט אויף דעם צוג קיין יפו...

דער לאַנגזאַמער צוג, שטערענדער הימעל, גרינע ליכטער, בלויע שאָטענס, און ברענענדע שוואַרצע אויגען...

ארץ ישראל, ווי שעהן דו ביסט!

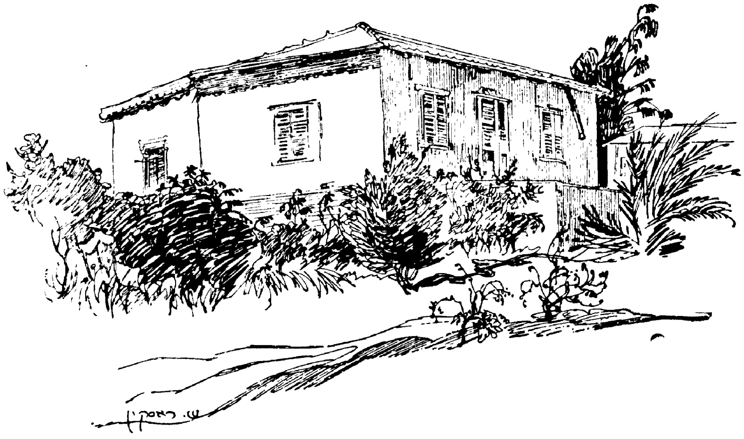

דאָס קליינע הויז וואו יהואש האָט געלעבט

דגניה,ביים ירדן

די קאָלאָניע אָדער די קבוצה דגניה רופט מען, האָב איך גע־הערט, די כ ל ה, פאַר איהר שעהנקייט און פאַר איהם יום־טוב'דיגקייט. און זי איז ווירקליך שעהן. ליגט גראָד דאָרט וואו דער ירדן פליסט אַרויס פון דעם ים כנרת. פון דעם זייד־בלויען וואַסער, שטראָמט אַרויס אַ וואַסערדיגע האַרפּע מיט וואַסערדיגע סטרונעס אָנגעצויגען און יעדע סטרונע האָט אַן אַנדער פאַרב, אַ בלויע, אַ גרינע, אַ פיאָלעטע, אַ ראָזיגע און אַ געלע. אויסצוקלייבען זיך דעם פּלאַץ פאַר אַ קאָלאָניע איז געווען אַ געניאַלער איינפאַל. קען דען זיין אַ פּלאַץ אויף דער ערד, וואָס זאָל זיין ראָמאַנטישער, אינ־טערעסאַנטער, זאָל זיין רייכער מיט אַססאָציאַציע, פון בילדער און לעגענדען ווי דער פּלאַץ וואו דער ירדן פליסט אַרויס פון כנרת? דאָס מיידעל וואָס האָט מיר דעם פּלאַץ געוויזען האָט אויסגע־שטרעקט די האַנד און מיר געזאָגט, אָט דאָ, זאָגט זי, מיט זיכער־הייט, האָט יאָהאַן געטויפט קריסטוס. זי איז גאַנץ געווי איינפאַר־מירט. און איהרע גרויסע שוואַרצע אויגען האָבען געקוקט ערנסט און זי האָט מיך געפרעגט צי וויל איך ניט זעהען זייער ביהנען הויף און דעם פיה שטאַל און איהרע שוואַרצע אויגען האָבען געקוקט נאָך ערנסטער. זי איז געגאַנגען פאָראויס, אַ ווייסע יונגע געשטאַלט, האָב איך מיר געטראַכט: אפשר איז זי דאָס די כלה — דגניה?!

פיעלע שעהנע זאַכען פאַרמאָגט דגניה, אָבער די אַלע בוי־מער וואָס פיהרט צום ירדן איז די מערקווירדיגסטע! אַ דינער, אַ שמאָלער וועג, פוןביידע זייטען טונקעלע הויכע טענענבוימער. לויפט פון די הייזער צו דעם טייך און געהט אַ ווייס געקליידעטע פרויען געשטאַלט אָדער קינדערלאַך איבער דעם וועג, ווייזט זיך אויס, אַז דאָס זיינען עפּעס וועזענס פון אַ ראָמאַנטישער דיכטונג. פיהרט מיך דאָס מיידעל דורך די אַלעע צו ווייזען מיר דעם ירדן.

ווי וואונדערליך דאָס קלינגט! איך וועל באַלד נאָהענט דערזעהן דעם ירדן, מיין האַנט איינטונקען, אין יענעם ירדן וועגען וועלכען טויזענדע יאָהרען רעדען, קלאָגען און זינגען! און ווען איך האָב דערזעהן אַ וואַסערעל, וועלכען אַן אַראַבער געהט אַריבער צופוס, פאַרקאַטשענדיג די פאָלעס פון זיין כאַלאַט, האָט מיר פאַרקלעמט דאָס האַרץ, און איך האָב דעם צאַרטען וואַסערעל נאָך ליעבער געקראָגען. ווען איך האָב זיך שפּעטער אין ירדן געבאָדען, גראָד דאָרט וואו ער פליסט פון ים אַרויס, פליסט אַרויס איילינ, קריס־טאָל קלאָהר, פריש און דופּטיג האָב איך מיט די הענד זיינע לוי־פענדע פעדעמלעך געכאַפּט און צו די אויגען און צו די ליפּען זיי געטוליעט. ס'איז געווען גאַנץ פריה מאָרגען, איבער'ן ירדן איז נאָך געלעגען אַ שאָטען, בלויז הויך, הויך איבער אַ וואָלקענדעל האָט אַ זונען־שטראַל אָנגעזאָגט, אַז אַ הייסער טאָג קומט אָן אין זיין פייערדיגען רייטוואַגען. דאָס פרישע זיסע וואַסערעל איז אַרום מיר געלאָפען און איך האָב געפיהלט אַ גליק פאַר וועלכען איך קען קיין ווערטער ניט געפינען.

נאָך אַ זאַך פאַרמאָגט דגניה: אַ רייהע וואונדערבאַרע קברים. אונטער אַקאַליפּטוס בוימער ביים סאַמע ירדן שטעהען אַ רייהע קברים פון געפאַלענע ביי דגניה און פאַר דגניה. ווער אַלס שומר, ווער פון געלען פיבער, און ווער אין כנרת דערטרונקען. עס בויגען זיך און וואַרפען בלויע אָוזאַרען איבער די שטיינער די שלאַנקע אַקאַליפּטוס בוימער, הינטער זיי קוקען דורך די בלעטער און צווייגען געלע גאָלדיגע בערג, און צווישען זיי ביידע גרינט זיך און שפּיעלט זיך דער ירדן. און די העלדען ליגען מיט די קעפּ צום ירדן און רוהען זייער אייביגען שלאָף, ס'איז אַ דרעמעל, זיי מוזען אַלץ הערען, זיי מוזען פיהלען און מיטלעבען מיט דעם וואָס עס טוט זיך איצט אין זייער לאַנד און אין זייער שעהנער דגניה.

אין דגניה אַליין אַרבייט מען. ס'איז אַ קבוצה, איינע פון די ערפאָלגרייכסטע. עס האָבען זיך צונויפגעקליבען מענער און פרויען שעהנע, געזונטע און איידעלע און מ'האָט זיך געטריי אַ נעהם געטהאָן צו דער אַרבייט, פאַרטיילט צווישען זיך די אַרבייט, פאַר־טיילט די אחריות, פאַרטיילט די זאָרג און פרייד און עס איז אַוועק דער וואָגען, עס וועט אפשר קיין דעפיציט ניט זיין, אַ זאַך, וואָס איז אַ זעלטענע ערשיינונג. אין דגניה איז דאָ אַ הינער הויף, אַ לאַנגע פעדערדיגע מלוכה, און עס איז אויך דאָ אַ פיה הויף —

דגניה׳ס שטאָלץ און פרייד. בהמות האָבען זיי עטליכע פון א זעהר מאָדנעם כמעט קאָמישען פאַסאָן. הויכע פיס ווי ביי א פערד און די הינטערשטע פיס זיינען לענגער פאַר די פאָדערשטע אזוי אז די בהמה שטעהט שטענדיג מיט׳ן קאָפּ באַרג אראָפּ. אָבער, זאָגט מען, זיי גיבען א סך מילך און זיינען גוטע בהמות.

און אראַנזשעווע גערטנער האָבען זיי, און א גאָרטען־שוהלע האָבען זיי, וואו זיי פאַרפלאַנצען קליינינקע בוימעלעך און פון דאָרט איבערפיהרען זיי אין וועלדער אריין. און ווער קען דאָס אַלעס איבערדערצעהלען וואָס זיי האָבען? זיי האָבען פיעל מוטה און פיעל יוגענד און אַלס שעהנעם קאָנטראַסט צו דער יוגענד האָבען זיי דער מערקווירדיגען גרייז, דעם אַלטען גאָרדאָן.

א סוטלעוואַטער מיט א גרויסע גרויסע באָרד און א פּלאַטשיק היטעל מיט אַקאַשקעט אַביסעל אָן א זייט מיט א העמדעל און אָפּט־מאָל באָרפיס מאַכט ער וואונדערבאַר דעם איינדרוק פון גראַף טאָל־סטאָי. און ווען מען זעהט איהם נאָך ביי דער ארבייט אין פעלד מיט דעם פיאָש, און ער אַרבייט שטענדיג, איז דער איינדרוק אומ־פאַרגעסליך. אָפּגעאַרבייט קומט דער עהרווירדיגער גרייז אריין אין אַלגעמיינעם עס־צימער און זעצט זיך אוועק אין רייהע מיט אַלעמען ביי איינעם פון די לאַנגע טישען צווישען יונגע ארבייטער און אַר־בייטערינס. אַלע גיבען איהם אָפּ גרויס כבוד. ער איז דער האַרציג־געליעבטעסטער אַלטער חבר גאָרדאָן, און זעצט ער זיך אוועק טיעף דעם קאָפּ אריינגעצויגען אין די אַקסלען מיט די לאַנגע מאָגערע הענד אויסגעצויגען איבער׳ן טיש און הויבט אָן שטיל און רוהיג רעדען ווערט מען אַרום אַנטשוויגען און מען הערט זיך איין צו יע־דען וואָרט זיינעם.

ער רעדט איבער פּאָליטיק און שרייבט איבער פּאָליטיק, און שרייבט, זאָגט מען, זעהר שעהנע „מאמרים“. און מען איז שטאָלץ מיט איהם און מען ליעבט איהם. די ליעבע צו איהם איז אפשר גאַר אַן אָפּשפּיגלונג פון דער ליעבע וואָס ער האָט צום לאַנד און צו אַלע וואָס אַרבייטען אויפ׳ן לאַנד און פאַר׳ן לאַנד. איך האָב געזעהן ווי ליעבע־פול ער האָט א קלאָפּ געטאָן איינעם פון זיינע יונגע חברים איבער דער ברייטער פּלייצע, קוקענדיג איהם אין די אויגען מיט פאָטערליכע ליעבע און פרייד. פאָטאָגראַפירען אָדער צייכענען זיך לאָזט ער ניט פאַר קיין פאַל נישט. ער זאָגט, אז ער איז נאָך נישט געשטאָרבען, און א לעבעדיגער מענש דאַרף פון זיך קיין קאָפּיעס

די אַלעע איז דגניה וואָס פיהרט צום ירדן

ניט האבען. איך האב איהם דאך אומבאמערקטערהייט אראפגע־ סקיצירט. אלע ארומיגע זיינען געווען אין דער קאנספיראציע מיט מיר קעגען איהם, האבען מיר פארשטעלט ער זאל ניט זעהן מיין אר־ בייט און איהם פאררעדט ער זאל ניט אוועקגעהן בעת איך האב גע־ ארבייט. די פרייד וואס יעדער איינער האט געהאט דערנאך פון דער צייכענונג איז געווען ריהרענד. און דערהויפט איבער'ן גאנצען לאנד קען מען איהם און יעדער איינער דערזעהענדיג די צייכענונג רופט אויס מיט פרייד און אכטונג: „אי, דאס איז דאך דער אלטער גארדאן! און ער האט זיך געלאזען פון זיך צייכענען?!"

אבער מען פיבערט אונטער צו ביסלעכווייז אין דגניה. דאס מיי־ דעל וואס האט מיר דעם ירדן געוויזען האט נאר וואס דורכגעמאכט די ערשטע באקאנטשאפט מיט דעם פיבער אין שפורען זיינען נאך געלעגען ארום איהרע אויגען. ווען איך האב אויסגעדריקט מיין בא־ דויערען האט זי א שמייכעל געטהאן, דעם ערשטען שמייכעל פאר דער צייט פון אונזער שפאציר און האט זיך אפגערופען: ווי טרא־ גיש איהר נעהמט דאס די זאך, איהר אלע ערשט אנגעקומענע! יעדער פון הויז האט שוין געקענט דעם פעטער פיבער און מען מאכט זיך פון איהם א צימעס. מען פיבערט אפ אביסעלע און פארטיג. און דאס אויך אלץ וועניגער און וועניגער. די געגענד ווערט מיט יעדען טאג אויך געזונטער, מען רייניגט, מען טריקענט אויס, מען גיסט נאפט, מען היילט די קראנקע, און עס וועט נישט אוועק פיעל צייט ווי מיר וועלען אין גאנצען אין ארץ ישראל פארגעסען וואס פיבער הייסט... דערווייל, נו, דערווייל וואלט מיך אינטערעסירט צו וויסען, וואס מאכען די נייע ריכטונגען אין דער קונסט, ספעציעל די עקספרעסיאניסטישע?... זי איז זעהר פאראינטערעסירט אין דער שוהלע, איז א פארעהרערין פון מאנכע טאלאנטען־עקספרעסיא־ ניסטען, נישט אזוי די אימפרעסיאניסטען אדער פאסט אימפרע־ סיאניסטען ווי גראד די עקספרעסיאניסטען, און זי וויל איך זאל זעהען דעם נייעם גרויסען האהן און די קליינינקע נאר וואס אויס־ געפיקטע הינדעלאך, אין הינער הויף. און מיר האבען איבערגעלאזט דעם פיבער און די עקספרעסיאניסטען און אוועק זעהן די קליינינקע נעלע הינדעלאך.

אין עס־צימער און צווישען די חברים האב איך באגעגענט די זעלבע גאסט־פריינדליכקייט ווי איבעראל אין ארץ ישראל און עט־ ליכע באקאנטע, אלע רעדען א גוטען העברעאיש און נישט קיין

ערגערען רוסיש און ווען עס פאַרבענקט זיך — אַ זאַפטיגען אי־דיש. געגעבטיגט האָב איך אין אַ ביידעל. צופוסענס איז מיט מיר געשלאָפען אַ ביקס, צו קאָפּענס נאָך איינער, אין די קאָלאָניעס איז מען באַוואָפענט זעהר גוט. אויסער דעם וואָס יעדער האָט אַ ביקס און אַ רעוואָלווער און אפשר נאָך עפּעס: ווי למשל האַנד־גראַנאַטקעס, איז מען נאָך באַפעסטיגט. עס זיינען דאָ טראַנשעען אַרומגעגראָבען אויפ'ן עכט מיליטערישען שטייגער. עס ליגען אויף באַלקאָנען און פענסטער זעק ערד, פון הינטער וועלכע מען קען זיך פאַרטיידיגען און שיסען. עס זיינען אויך דאָ גאַנץ שפּיציגע שטע־כעלקעס דורך וועלכע דורכצוגעהן איז זעהר שווער. קורץ, חברה נעהמען אָן מיטלען, אַז דעם אַראַבער זאָל פאַרגעהן דער חשק אָנ־צוהויבען זיך מיט אַ אידישען קאָלאָניסט.

די שעהנע דגניה מיט די פיעלע ביקסען און רעוואָלווערען וואָס ליגען אַרום, מאַנכמאָל שוין אַביסעל צו נאַכלעסיג, מאַהל איך מיר אין דער געשטאַלט פון די לעגענדאַרע אַמאַזאָנקעס. אַ שעהן יונג־פרוי רייט אויף אַ פערד און מיט אַ שפּיז און שילד אין דער האַנד פיהרט דיעזע מיידעל אַ העלדישען קאַמף, און דער קאַמף גיט צו אַ זאַנדערבאַרען רייץ צו איהר שעהנקייט און די שעהנקייט איהרע גיט צו אַ גראַציע צו איהרע קעמפע.

גאַנץ פריה מאָרגען, ווען דגניה איז נאָך געשלאָפען, האָב איך פאַרפאַקט מיין פעקעל און בין אוועק. דגניה די וואַכעדיגע לאָזט אַ גאַסט אַזוי לייכט ניט אַרויס...

1921.

אין מטולה

די אידישע קאָלאָניע מטולה איז געגליכען צו יענער לעגענדארער פּרינצעסין, וואָס וואַרט, אַז דער העלדישער פּרינץ זאָל קומען און, האַבענדיג באַזיגט אַלע שטערונגען אויפ׳ן וועג צו איהר, זאָל ער זי אויפוועקען מיט אַ קוש אויף די ליפּען.

די געגענד פון מטולה שטערט אויך ניט איהר שלאָף. פאַרקעהרט, ס׳איז וועיט, דער ווייטסטער פּונקט אין צפון פון ארץ־ישראל, ס׳איז שטיל, וואונדערבאַר שטיל... בלויז אַן איבערפאַל פון אראַבער שטערט אמאָל די שטילקייט. דאָס איז די איינציגע אונטערהאַלטונג וואָס מטולה האָט. און מען מוז צוגעבען, אַז די שכני׳שע אראַבער, די דרוזען, קאַרגען איהר ניט אַזאַ אונטערהאַלטונג. קיין אידישער ישוב האָט ניט דורכגעמאַכט אַזוי פיעל איבערפאַלען ווי מטולה. דערפאַר אפשר זיינען די דעכער פון איהרע הייזער אַזוי בלוט־רויט, גליהענדיגער ווי וועלכע עס איז אַנדערע דעכער פון אַ אידישער קאָלאָניע.

מיט וואָס־זשע איז די פּרינצעסין מטולה שעהן? עס איז שווער אויסצורעכענען אַלע איהרע חנ׳ען. מיט זיי קלינגט דאָך ארץ־ישראל! ווער ווייסט ניט, אַז דער באַרג חרמון מיט דעם שניי אויף זיין שפּיץ; דער אַלטער גרויער באַרג, דער זיידע מיט דער ווייסער יאַרמולקע, נעמט זיינע אויגען ניט אראָפּ פון מטולה. און די לבנון־בערג פון סיריע און אַזוי דער גאַנצער גליל מיט זיינע בערג און טאָלען שפּילען אַן אויגען־שפּיל די גאַנצע צייט מיט מטולה. זי אַליין געפינט זיך אויף אַ באַרג, שטאָלץ און רייצענד. און ביי איהר זייט שפּילט אויף זיינע וואַסערדיגע סטרונעס דער תנור — דער שעהנסטער וואַסער־פאַל פון ארץ ישראל. אַז מען איז אין מטולה, פאַרפעהלט מען ניט אָפּצושטאַטען אַ וויזיט דעם „ניאַגאַראַ“ פון ארץ־ישראל. עס איז פופצעהן מינוט גאַנג און איך בין אַוועק צו איהם גאַנץ פריה. קום איך, איך זוך איהם, וואו איז

ער? ניטאָ... דאָס הייסט, אַלץ איז דאָ, די מוראדיגע פעלזן, דאָס טיפֿע בעט וואוהין דאָס וואַסער פאַלט מיט גערויש אַרונטער. אָבער דאָס וואַסער איז ניטאָ. בלויז אַ דינינק פאַסיקעל וואַסער קאַפּעט מיעד אַרונטער. — עס האָט מיר אַזש ביים האַרצן פאַרקלעמט.

איך זעץ זיך אַנידער צייכענען, און עס צייכענט זיך שלעכט. אַ וועהטאָג, וואָס עס ווערט מיט אַ העלד אויף דער עלטער. און מערקווירדיג, ווי עס האָבען זיך אָנגעהויבען פּלאָנטערען אין מיין קאָפּ די ווערטער: „אַל תשליכנו לעת זקנה! זעה איך אָבער אַז דאָס דינינק פאַסיקעל הויבט אָן אָנצושוואַלען, פּלוצלונג האָט זיך אַרונטערגעריסען אַ צווייטער פּאַס, שוין גאָר אַ גראָבער, און מיט אַמאָל האָט געגעבען אַ פליוך און אַ שפּרונג וואַסער מיט איהר גאַנצער אַמאָליגער שעהנקייט.

איך פרעג אַ לעהרער, וואָס איז געקומען מיט אַ גרופּע תלמידים וויזען זיי דעם וואַסערפאַל, וועגען דער דאָזיגער ערשיי־נונג. ענטפערט ער מיר גאַנץ פשוט: די אַראַבער פון דער גע־גענד כאַפּען איבער דעם וואַסער־פאַל און באַגיסען מיט איהם די פעלדער. זיי האַלטען אָפּ זיין לויף פאַר אַ ווייל. נאָכדעם ווי זיי זיינען פאַרטיג — לאָזען זיי דעם אַלטען אָפּ און דערפון קומט דער גאַנצער אינצידענט.

דער חרמון און דער תבור זיינען ניט די איינציגע זעהענס־ווירדיגקייטען פון מטולה. זי האָט אַ דריטע, דאָס איז די ג ר ע ־ נ י ץ. די גרעניץ צווישען ארץ ישראל און סיריע געפינט זיך אַ פערטעל שעה גאַנג פון מטולה און אַזוי ווי די געגענד איז דאָרט באַזונדערס שעהן, לאָזט מען זיך געהן. אָדער פאָהרען אַהינצו אַנצוקוקען די דאָזיגע ליניע וואָס טיילט אָפּ די ענגלישע פּאָליציי פון דער פראַנצויזישער.

און דאָס איז איצט נאָך גאָר אַ נייע זאַך. איך מיין די ענג־לישע זשאַנדאַרמעריע אין מטולה. מטולה איז דאָך געווען פראַנ־צויזיש, דערנאָך האָט מען זי צוגעטיילט צו פּאַלעסטינא, אָבער „אינסטאַלירט“, אַזוי צו זאָגען האָט מען זי ערשט אַ פּאָר וואָכען צוריק דערמיט. וואָס די פראַנצויזישע פּאָליציי, וואָס האָט די גע־גענד באַוואַכט. האָט זיך צוריקגעצויגען און פּופּציג ענגלישע פּאָ־ליציסטען האָבען פאַרנומען זייער פּלאַץ. די פּאָליציי איז אַ גע־מישטע: אַראַבער, אידען און אירלענדער; זיי אַלע שטעהען

אונטער דער קאמאנדע פון א לאנגען, דינעם סקאטלאנדישען מעידזשאר, א דזשענטעלמאן, אבער אן אומגעדולדיגער — אזוי האט זיך מיר אויסגעוויזען פון עטליכע באמערקונגען, וואס ער האט געמאכט ווענגען די שטאלען וואס די חלוצים בויען פאר זייערע פערד.

די זאך איז די אז צוזאמען מיט די פופציג מאן איז צוגעקומען א ביסעל לעבען אין דער קאלאניע. געווען זיינען פריהער צוויי „גראסערי״-קלייטלעך, איינע איז שוין געווען איבעריג. אזוי גיך ווי די פאליציי האט זיך באוויזען, האבען זיך באלד געעפענט צוויי נייע. אזוי דאס מטולה האט שוין פיער „גראסערי״-קראמען. ווען איך האב געפרעגט א קאלאניסט, צו וואס דארף מט״לה האבען פיער קלייטלאך? זאגט ער מיר, אז ס'איז גוט אזוי, ווען עס עפענען זיך זעקס, וואלט געווען נאך בעסער, ווייל אז איינער הערט אויף צו בארגען — קען מען אנהויבען בארגען אין א צווייטער, און א נייע סטארקע בארגט גיכער. הערט איהר, אזא פאליטישע עקאנאמיע! ?

זשאנדארמען האבען פערד און די פערד דארפען עסען און דארפען האבען שטאלען. דארף מען די שטאלען בויען, האט מען דעם קאנטראקט זיי צו בויען איבערגעגעבען דעם „גדוד״, וועלכער האט א בוי-אפטיילונג. בויט דער „גדוד״, האקט שטיינער, שלעפט פעלזען, מישט צעמענט, קלאפט, זעגט, שמירט, — קורץ, עס וואקסען שטאלען פאר די פערד און הייזער פאר די מענשען. נו, קומט דער „סקאטשמאן״ קוקט און קרימט זיך: די ווענטלאך, וואס טיילען אפ איין פערד פון צווייטען, זיינען ניט הויך גענוג, פערד וועלען בייסען איינער דעם אנדערען. א חוץ דעם, געפעלט איהם ניט וואס די בחורים טראגען לאנגע האר, ווי סטויגען היי און די מיידלאך, פארקעהרט, שעהרען אפ זייערע האר קורץ און נידעריג, ווי מענער... און דאס עסען איז איהם שוין אין דעם אידישען „מלון״ דערעסען. ער איז שוין פינף יאהר אין ארץ ישראל און קענטיג, אז ער בענקט שטארק נאך זיין היים, געפעלען איהם ניט די קורץ-געשווירענע מיידלאך. דעם אמת געזאגט, זיינען טאקע אט די גאר קורץ, ווי ביי ארעסטאנטען, געשווירענע מיידעלשע קעפ ניט שטארק חנ'עוודיג... אבער אזעלכע זיינען אין מטולה ווייניג: אזוי, דאס דער מיידזשאר בייזערט זיך אומזיסט.

בויען די חברים פון „גדוד העבודה״ שטאלען ביי-טאג און אין

אַוועגד זינגען זיי לידער. און אַז ס'איז נאָך דאָ כחות — טאַנצט מען אַ האָרא. אָבער שטיל זיצט מען ניט, און אין דער קאָלאָניע ווייסט מען, אַז עס געפינען זיך לעבעדיגע מענשען. פון זייער שטי־בעל טראָגט זיך יונג לעבען און די קאָלאָניסטען שאָקלען מיט די קעפּ, קוועטשען מיט די אַקסעל און קענען ניט פאַרשטעהן: וואָס זינגט זיך זיי דאָרט? דאָכט זיך געגעסען אַ שטיקעל טרוקען ברויט מיט מאָגערען קעז און פּאַרטרונקען מיט אַ ביסעל וואַרים וואַסער און גאָר ניט, עס זינגט זיך זיי! קריכט מען אַרויס פון די אומע־טיגע הייזער און מען געהט אַ קוק טאָן. מען שטעלט זיך אָפּ ביי דער טיר, דערנאָך רוקט מען זיך אַריין, מען זעצט זיך צו, מען גיט אַ שמייכעל צו אַ לידעל, מען פּאַטשט צו מיט די הענט צו אַ טענ־צעל און מען געהט צוריק אַהיים קראַצענדיג זיך די פּאַטילניצע: מאָדנע חברה די יונגוואַרג, די חלוצים, און מען פאַרטראַכט זיך שטאַרק וועגען זייער אייגען לעבען, די קאָלאָניע, וואָס זי איז גע־ווען, וואָס זי איז איצט און וואָס פון איהר וועט זיין...

אַלט איז די קאָלאָניע שוין איבער דרייסיג יאָהר. דער באָדען איז „יקא'ס,‟ געלט „יקא'ס‟, אַלץ „יקא'ס‟ און גאָרניט, מען קומט ניט צו קיין טאָלק. אמת, איבערפאָלען, אָבער דאָך... און דעם קאָלאָניסט ווערט אומעטיג. מען איז פאַרוואָרפען ווייט, אַ מאַרק וואו עפּעס צו פאַרקויפען איז ניטאָ, עפּעס קויפען איז אויך ווייט. צפת, טבריה זיינען היבש ווייט. טוריסטען קומען אויך ניט פיעל, דער איינציגער „מלון‟ פּוסטעוועט גאַנץ געהעריג. עס וואָלט גע־קאָנט ווערען אַ גוטער פּלאַץ פאַר זומער־געסט, ווייל דער קלימאַט איז דאָ אַן אויסגעצייכענטער, אַ פרישער ווינטעל בלאָזט דאָ שטענ־דיג, ברענגט דערקוויקונג און פאַרטרייבט אַלץ וואָס בייסט... מאַנכע זאָגען, אַז דאָס בייסען מאָסקיטאָס, אַנדערע זאָגען, אַז דאָס זיינען אַזעלכע קליינע פליגעלאַך וואָס מ'זעהט זיי ניט און מ'קען זיי ניט כאַפּען. ווידער אַנדערע רופען אַן די נעמען פון אַנדערע גאָט'ס באַשעפענישען. אָבער אויף זיכער ווייסט קיי־נער ניט ווער און וואָס עס בייסט. איינס איז אָבער זיכער, אַז עס בלאָזט אַ שטאַרקער ווינט — בייסט ניט. דאָס הייסט, אַז דער ווינט טראָגט אַוועק די אומבאַקאַנטע בייסערס. און אין מטולה בלאָזט כמעט שטענדיג אַ ווינט, ניט אַזאַ ענערגישער, ווי אין כפר גלעדי, אָבער שטאַרק גענוג פאַר דעם אומזיכטבאַרען חיל.

און מטולה וואָלט זומער געקענט ווערען אַ פּלאַץ פאַר שוואַכע

און פון דער היץ מיעדע מענשען. דערווייל אָבער פאַרען די מיעדע מענשען קיין צפת, און מטולה קוקט און ווערט שלעפעריג קוקענדיג און עס שלאָפט איין די שעהנע פרינצעסין מטולה.

וואָס־זשע איז איצט אין מטולה? — גאָר ניט. די קאָלאָניסטען, די עלטערע און די אינגערע טוען דאָס, וואָס אַלע קאָלאָניסטען טוען, מען אַקערט צוביסלאַד, מען האַלט אַ בהמה, אַ היהנדעל מיט אַ האָן, אָבער עס קלעקט ניט. איז מען געצוואונגען אָנצוקומען צו דעם רייכען פעטער „יקא" נאָך סובסידיעס. דער אַדמיניסטראַטאָר, אַ געזונטער זעלבסטצופרידענער איד, איז זעהר ניט צופרידען מיט די קאָלאָניסטען; די קאָלאָניסטען זיינען אומצופרידען מיט דעם אַדמיניסטראַטאָר און נאָך מעהר מיט זיך אַליין און טראַכטען וועגען מאַכען אַ סוף. און די „יקא" טראַכט אויך וועגען מאַכען אַ סוף... שפּירען דאָס די אַרבייטער פון גליל און טראַכטען זיך, אַז ניט דער סוף פון מטולה וועט דאָס זיין, נאָר דער אָנהויב. ווען די קאָלאָניסטען אויפגעבען מטולה, וועלען זיי די קאָלאָניע איבערנעמען, איבערמאַכען אין אַ קבוצה און מטולה וועט לעבעדיג ווערען.

איך האָב גערעדט מיט מאַנכע אַרבייטער, „גדוד'ניקעס" און קאָלאָניסטען און זיי אַלע גלויבען און האָפען, אַז אַזוי וועט עס זיין. אייגענטליך האָט זיך דער פּראָצעס שוין אָנגעהויבען. אַ טייל פון דעם באָדען איז איבערגעגאַנגען צו דער קבוצה „כפר גלעדי", וואָס געפינט זיך נאָהענט פון מטולה. און אין מטולה אַליין האָט זיך אריינגעקליבען אַ שכנ'דעל אַ קליינע אַרבייטער־קבוצה'לע אינגאַנצען דרייצעהן יונגעלייט און מיידלאַך, זיי האָבען ביי אַכט הונדערט דונאַם לאַנד, אַ גאַנצע ווירטשאַפט אין מיניאַטור, בהמות, שאָף, מילך־ווירטשאַפט, אַ גאַרטען, גרינס, קורץ — אַ קלייניקע אָבער זעהר ענערגישע קבוצה'לע... זיי זיינען געוועזענע שילער פון דער אַגריקולטורעלער שול אין מקוה ישראל און דאָס איז זייער ערשטע זעלבסטשטענדיגע אַרבייט. אַרבייטען זיי מיט'ן גאַנצען ברען און ענטוזיאַזם און רופען אַרוים אינטערעס און באַוואונדערונג צו זיך און שטערען דעם רוהיגען שלאָף פון דער קאָלאָניע.

די אַרבייטער פון ארץ ישראל האָבען שוין לאַנג געוואָרפען אַן אויג אויף מטולה. איך געדענק נאָך פאַר דריי יאָהרען, ווען איך בין דאָ געווען, האָב איך געהערט אַרבייטער רעדען, אַז עס וואָלט געראַטעוועט מטולה, ווען זי ווערט אונזערע אַ קבוצה. ווייל אַרביי־

טער האָבען ליעב מטולה. שטענדיג זעהט מען וואַנדערענדע אַרביי־
טער, איינצעלנע און אין גרופען, דורכציהענדיג מטולה, מען קומט
אַהער. עס ציהט זיי עפּעס דער רייץ פון דער געגענד, איהר ראָמאַנ־
טיק. איינער האָט מיר געזאָגט: „עה, זאָגט ער, זינט דעם לעצטען
איבערפאַל איבער מטולה איז זי מיר טיעף אין האַרצען אַריין!“

כפר גלעדי

קומט איהר אַן אין כפר גלעדי, נאָך מטולה דער צווייטער ווייטסטער אידישער ישוב אין גליל, באַגעגענען אייך צוויי זאַכען: ברייטע גאַסטפריינדליכקייט און אַ שטאַרקער ווינט. עס שטורעמט דער ווינט, רייסט פון אייך דאָס היטעל, וואַרפט אייך פון די פיס, און אַזוי בלאָזט ער אָפּ פון עלף אַ זייגער אינדערפריה ביז שפּעט אינדערנאַכט, ווערט אַנטשוויגען אויף עטליכע שעה, כדי ווידער דעם נעכסטען מאָרגען אָנצוהויבען זיין ווינטיגען שפּיעל. די חברים אָבער פון כפר גלעדי מערקען איהם שוין ניט, זיי האָבען זיך מיט דעם ווינט צוגויפגעלעבט, קענען אַלע זיינע חכמות און קאַפּריזען און ווייסען ווי זיך צו האַלטען אויף די פיס און ווי זיך צו באַפּעס־טיגען געגען זיינע אַטאַקעס. און מיר דאַכט זיך, אַז אויב איהר ווילט אויסדריקען די אידעע פון דער דאָזיגער קבוצה, איז דאָס בעסטע וואָרט דאָס אויסצודריקען, וועט זיין: כפר גלעדי באַפּעס־טיגט זיך. אומבאַוואוסטערהייט האָט זיך איינגעוואָרצעלט אין זייערע הערצער דער באַשטרעבען זיך פעסט אָנצונעמען אַן אַ שטאַרקען, זיכערען באָדען און זיין אימשטאַנד אויסצוהאַלטען אַלע אַטאַקעס פון נאַטור און מענש. און וואָס איז דער שטאַרקסטער פונדאַמענט פון אַ מענשליכער עקזיסטענץ? אַ קרעפטיגער, צאָל־רייכער יונגער דור, און כפר גלעדי קינדעלט און ערציהט קינדער, זאָרגט פאַר קינדער מעהר און בעסער ווי וועלכער ניט איז אַנדע־ער ישוב אין ארץ ישראל. עס לעבען דאָרטען ביי אַ זיבעציג דער־וואַקסענע מענשען און 36 קינדער, קינדערלעך פון אַלע גרויסען און קאָלירען. ספּעציעל פּראָדוצירט כפר גלעדי בלאָנדע, וויסינקע. מען האָלט זיי אין ספּעציעלע הייזער, ניט צוזאַמען מיט די על־טערען. קינדער ווערען בלויז געבוירען און געזויגען פון די מו־טערס; די אמת׳ע זאָרג, ערציהונג און פאַר אַ מענשען מאַכען ליגט שוין אויף ספּעציעלע חברים, דערצו באַרופענע און באַשטימטע.

אַלץ אין כּפר גלעדי דינט דער דאָזיגער קינדער־וועלט. דאָס בעסטע און דאָס שענסטע גיט מען זיי. אַליין קומט מען אויס ווי ניט איז, די קינדער פֿעהלט אָבער פֿון גאָר ניט. אַליין עסט מען ווי ניט איז, די קינדערלעך אָבער האָבען מילך, אייער, פּוטער און אַלץ וואָס אַ יונג קערפּערל דאַרף האָבען, זיך צו באַפֿעסטיגען אויף דער וועלט קעגען אַלע סאָרטען ווינטען. עס וואָלט אָבער גאָר ניט געשאַדט, אַז די דערוואַקסענע אין כּפר גלעדי זאָלען אַביסעלע בעסער עסען. מען עסט דאָ זעהר שלעכט, ווי אין די מייסטע אַרבייטער־קבוצות און ישובים. מען עסט שלעכט און מען שלאָפֿט שלעכט און די ביידע זאַכען זיינען זעהר שלעכט אָרגאַניזירט. עס איז בלויז אַ וואונדער, פֿון וואַנען ס'נעמט זיך קראַפֿט ביי די מענשען צו אַרבייטען אַזוי שווער און איינגעשפּאַרט, ווי זיי אַרבייטען?! מען פֿאַרגינט זיך ניט אַ שטיקעל פּוטער, מען פֿאַרגינט זיך ניט אַ גלאָז מילך, פֿון פֿלייש איז שוין אָפּגערעדט. ווידער אַמאָל אַ שטיק רעטאַך און אַ טאָמייטאָ, ווידער אַמאָל אַ ציבעלע און אַ שטיקעל ווייסען, טרוקענעם, מאָגערען קעז מיט ברויט, און אַ גלעזעל ברוינע, זיסליכע און אַמאָל אָהן־צוקערדיגע טיי. און דער פֿריהשטיק איז פֿאַרטיג! געענדיגט דער מיטאָג, און געשלאָסען דער אָווענד־ברויט.

שולדיג אין דעם, פֿאַרשטעהט זיך, איז דער בודזשעט. ניטאָ קיין מיטלען. דאַרף מען פֿאַריכטען אַ דאַך, וואָס דער ווינט האָט אַראָפּגעריסען; דאַרף מען קויפֿען אַ נייע מאַשין, אַנידערשטעלען אַ מאַראַק פֿאַר די קעלבלעך — פֿון וואַנען נעמט מען דאָס ביסעל געלט דערויף? שפּאָרט מען דאָס אָפּ פֿון עסען. נישקשה, מען וועט שוין ווי ניט איז אויסקומען. דערווייל ווערט דער קרופּניק נאָך שיטערער; דערווייל קומט מען אַ פּאָר וואָכען אויס אָהן צוקער: דערווייל פֿאַרקויפֿט מען דאָס ביסעל פּוטער און מען קומט אויס אָהן דעם פֿאַר דעם נעקסטען האַלבען יאָהר. מען פֿאַרנאַכלעסיגט זיך פֿאַרברעכעריש. צוערשט קומט דער הויף, די בהמה, די ווירטשאַפֿט, דערנאָך ערשט דער מענש. און אַזוי געהט עס יאָהר־איין, יאָהר־אויס. געזונטע, קרעפֿטיגע מענשען ווערען ביסלעכווייז גרוי און מאָגער, מען קרענקעלט צו, מען פֿיבערט צו, אַלץ ניט אַזוי פֿון דעם, וואָס איז דאָ פֿיבער און קראַנקהייט אין דער געגענט, נאָר דערפֿאַר, וואָס דער קערפּער איז ניט פֿעהיג צו קעמפֿען קעגען דעם. דאָס איז דער איינציגער פּונקט פֿון באַפֿעסטיגונג, וועלכען כּפר

גלעדי פאַרנאַכלעסיגט, ווי עס פאַרנאַכלעסיגען דאָס כמעט אַלע אַרבייטער ישובים.

נאָך ערגער ווי אין כפר גלעדי עסט מען אין „גדוד“ און אין „עין חרוד“. אַביסעל בעסער האָט מען אָנגעהויבען עסען אין „מרחביה“ און אין „דגניה“.

יאָ, אָבער די קינדער האָבען אַלעס. און זיי בליהען טאַקע. עס לויכטען דעם קינד'ס אויגען, עס שטראַלט זיין פנים'ל. און די ערציהונג איז אויך אַ נייע. מען לערענט זיי אַלע וויסענשאַפטען און אַלע געגענשטאַנדען דורך אַרבייט. זיי האָבען זיך זייער קליינע ווירטשאַפט, זייערע בהמות, זייער גאַרטען, זייערע הינדעלעך און זיי פיהרען זייער ווירטשאַפט סיסטעמאַטיש און ווערען דורך אַרבייט געלערנט און אויפגעצויגען אין געזונטע, עהרליכע מענשען. מען לערענט זיי ניט נאָר די נויטיגע לאַנדווירטשאַפטליכע און עלעמענטאַרע געגענשטאַנדען נאָר אפילו צייכענען, מאָלען און מוזיק.

קינדערלעך איז ניט דאָס איינציגע לעבען, וואָס וואַקסט און באַפעסטיגט זיך אין כפר גלעדי. דאָ איז איבערהויפּט אַ לעבעדיגע וועלט. קעלבלעך, פערדלעך, הינט אַ גאַנצע סוואָרע, פון קליינע און גרויסע הינט. די הינט פון כפר גלעדי האָבען אַ שם איבער דעם גאַנצען לאַנד, ספּעציעל איינער וואָס מען האַלט איהם אויף אַ קייט. זיין בילען קלינגט איבער'ן גאַנצען גליל און פון זיינעם אַ בים קאָן קיין געזונט ניט צוקומען. קעץ און קעצלעך אַ גאַנצע קאָלעקציע פיהרען זיך אין כפר גלעדי. לעבען פון אַלע מינים! ניט צופעליג איז דאָס, וואָס דער צענטער פון דער ווירטשאַפט ענטוויקעלט צו פיהצוכט. זיי האָבען שוין אַן אייגענעם טיפּ בהמות, און קעלבלעך, פערדלעך, הויבען זיי שוין אָן צו פאַרקויפען און איינגיכען וועלען שעפסען און פיה ווערען דער קרן פון כפר גלעדי'ס מאַלעבאַטישקייט.

חברה האָבען מיר באַוויזען זייער גרעסטען „בוהאַי“, דעם שטאָלצען טאַטע פון אַ גאַנצען דור קעלבלעך. איהר דאַרפט איהם אָנקוקען, דעם ריעזן! ער ליגט אינמיטען הויף מיט אַן אייזערנעם רינג אין נאָז און באַטראַכט די וועלט מיט יענעם רוהיגען בליק פון איינעם, וואָס טוט זיין פליכט.

אַט אַזוי באַפעסטיגט זיך כפר גלעדי, צוערשט מיט אַ פונדאַמענט פון לעבען, די ווירטשאַפט איז שטאַרק געוואַקסען פאַר די

דריי יאָהר, וואָס איך האָב די קבוצה ניט געזעהן. עס איז געווען דעמאָלט בלויז איין הויז, די איבעריגע — בלויזביידלעך. איצט איז פאַרקערט. און ס'איינציגע ביידעל האַלט אויך אין פאַרשווינדען. עס איז אַ גרויסע און שעהנע, פיעל פאַרצווייגטע ווירטשאַפט. מען בויט, מען פלאַנצט, מען לאָזט טיעפע וואָרצלען אריין אין באָדען, אַזוי אַז קיין ווינט און קיין שונא זאָל ניט קאָנען שאַדען. מען טראַכט בלויז ווי אַזוי קאָן מען דעם האַזיגען ווינט איינשפּאַנען, ער זאָל דרעהען עפּעס אַ ראָד און ניט גלאַט אַזוי הוליען פּוסט און־פּאַס. מען טראַכט וועגען אַ ווינט־מיהל, איז אָבער די צרה, וואָס קיין פליגעל פון אַ ווינט־מיהל וועט ניט אויסהאַלטען זיין אימפּעט. פרעגען מיך די חברים, צי קען איך ניט עפּעס אַ געניאַלען אינזשעניר, וואָס זאָל אויסטראַכטען עפּעס אַ מאַשין, אָדער אַזוי אַ פּלאַן, וואָס זאָל קאָנען איינשפּאַנען דעם דאַזיגען ווילדען יונגאַטש ?!

גראַד ווען איך בין דאָרט געווען, האָט זיך דער ווינט אַזוי צעהוליעט, אַקוראַט ווי ער וואָלט זיך וועלען אויספּיינען פאַר אַ גאַסט. ער האָט געוואָיעט און געריעוועט און אַנגעטאָן מיט די מיידלעך די פאַרשייטסטע שטיק. דער ווינט ווערט געבוירען פון אַ באַרג, וואָס געפינט זיך ניט ווייט פון דער קבוצה, און הייסט „די מוטער פון דעם ווינט“. דאָס האָבען די אַראַבער אַזוי אָנגערופען דעם געהיימניספולען באַרג. די חברה אָבער פון כפר גלעדי וועלען זיכער אָנהויבען וועבען אַרום דעם ווינט זייערע אייגענע מעשיות; דער ווינט וועט געוויס ווערען אַ העלד פון אַ לעגענדע, דען ער נעמט אַ צו טעטיגען אַנטייל אין זייער טעגליכען לעבען.

נישט נאָר פאַר מיר האָט זיך דער ווינט געוואָלט אויספּיינען. נאָר פאַר די אַנדערע געסט, וואָס זיינען גראַד אָנגעקומען. דאָס זיינען געווען גאָר מאָדנע געסט. זעכצעהן דרוזען זיינען אָנגעקומען אויף פערד רייטענדיג און מען האָט זיי אויפגענומען מיט יענער גאַסטפריינדליכקייט, וואָס איז דער מנהג אין מזרח. ווער די דרוזען זיינען ווייסט איהר געוויס ניט, און נישט פיעלע מענשען אויף דער וועלט ווייסען עס. אַ קליינע צאָהל ווילדע אַראַבער, די ווילדסטע און די פאַנאַטישסטע קאַמפּאַניע וואָס די געגענד פאַרמאָגט. זיי און דער ווינט זיינען די צוויי פיינדליכע קרעפטען געווען געגען וועלכע כפר גלעדי האָט זיך געדאַרפט באַפעסטיגען. און מיט ביידען איז מען פאַרטיג געוואָרען. מיט די דרוזען לעבט מען איצט

בשלום. אט קומען זיי צו־גאסט, נעמט מען זיי אויף שעהן און פיין. מען האט זיי צוזעצט ארום דעם גרויסען הילצערנעם טיש פון בית־אבל און מען האט זיי דערלאנגט וואס ס'איז אין קיך געווען. גראד איז קיין באזונדערס רייכע מאכלים נישט געווען, אבער זיי זיינען געווען צופרידען, און ווען זיי האבען זיך פון טיש אויפגעהויבען און אוועק צום הויז, וואס מען האט זיי פאר א נאכטלעגער אפגעגעבען, האט עס אויסגעזעהן ווי זעכצעהן פרינצען זיינען פון זייערע קעניגשלעסער אראפגעקומען א וויזיט אפצושטאטען אן אנדער קעניג. אזוי מאיעסטעטיש, אזוי גראנדיען, אזוי אריסטאקראטיש איז געווען זייער האלטען זיך. א וואונדער־שעהנער מענשען־טיפ — באזונדערס זייער שייך, א יונגער, מיט דינע שווארצע וואנצעם און א זיידענע אבאיע. מיר זיינען אלע געשטאנען ארום זיי און געקוקט אויף זיי און זיך זאט נישט געקענט אנקוקען. מאנכע פון אונז זיינען דערנאך געקומען צו זיי אין צימער. זיי זיינען אלע אויף דער ערד געזעסען און די עלטסטע האבען מעשיות דערצעהלט ביז שפעט־שפעט אין דער נאכט. און ביז נאך שפעטער האט דער ווינט דעם דאך געריסען, גראד דעם דאך, און דאכט זיך מיר אז א טייל פון דעם דאך איז איהם טאקע געלונגען אראפצורייסען.

אויף מארגען גאנץ פריה, זיינען די דרוזען אפגעפאהרען, פארבעטען די כפר גלעדי'ער זיי צו באזוכען ווי גוטע שכנים. מען האט מיר דערצעהלט, אז ווען מען קומט צו די דרוזען צו־גאסט, איז ניטא קיין זאך, וואס מען זאל ניט דערלאנגען. ערשטענס, קוילעט מען א פאר שעפסען, און מען גרייט צו א וועטשערע, אז די געגענד קאכט דערמיט, קורץ — „מען נעמט אונז אויף א ביסעלע בעסער ווי מיר האבען זיי אויפגענומען...“

ווי די זאך זאל ניט זיין, עס הערשט שלום צווישען כפר גלעדי מיט די אראבער ארום. מען גריסט זיך ווען מען באגעגענט זיך אויף די וועגען; א זאך וואס דריי יאהר צוריק האט מען נישט געטאן... עס מערקט זיך אן אויפריכטיגער פארלאנג ווידער צו לעבען ווי גוטע שכנים. ווען איך בין אויף מארגען מיט א קבוצה־וואגען געפאהרען פון כפר גלעדי קיין ראש־פינה און מיר זיינען פארבייגעפאהרען פעלדער וואו אראבער האבען געשניטען תבואה, האט מען אונז מיט זאנגען באגריסט און מיר האבען זיי דערפאר געגעבען ווער א סיגארעטעל, ווער א פיאסטער...

אפגעפאהרען זיינען די געסט, געקומען זיינען אנדערע. געסט.

ברוך־השם, פעהלען ניט. קאָלאָנעל קיש, פון דער ציונ. אָרגאַני־
זאַציע, אַ מאָהלעריִן פון מאָסקווע, אַ רעדאַקטאָר פון אונגאַרן און
אַ גרופּע אַרבייטער פון פאַרשיעדענע קאָלאָניעס און קבוצות.
שטענדיג זיינען דאָ געסט און דערפון ליידעט שוין דאָס שלאָפען
פון די חברים און חברות. מען טרעט אָפּ די געסט די בעטען און
אַליין שלאָפט מען צו צווייען אין אַ בעט, אָדער גאָר אויף דער
ערד. און אַזוי ווי געסט זיינען אימער דאָ, ליידעט דער שלאָף גאַנץ
געהעריג. וואָלט מען דאָך געקענט מיינען, אַז מען איז מיעד פון
דעם שטענדיגען שטראָם געסט, הויבט זיך גאָר ניט אָן! נאָכדעם
ווי איהר זייט אָפּ ביי זיי עטליכע טעג און קלייבט זיך אָפּצופאָה־
רען — לאָזט מען אייך ניט... וואָס הייסט — איהר פאָהרט
ש ו י ן אַוועק?! איך האָב זיך קוים איינגעבעטען, זיי זאָלען
מיר ערלויבען אַרויפצוקריכען אויף דעם וואָגען, וואָס איז געפאָה־
רען קיין צפת איבער ראש פינה... דאָס פאָהרט מען איינקויפען
פּראָדוקטען און דערמיט באַשעפטיגט זיך חבר קאָזלאָווסקי. מאָלט
אייך, אַז דער וואָגען איז ניט קיין „עקיפּאַזש" און די צוויי „פערי־
דעס" זיינען ניט קיין „אָדלערס". זיי הערען נישט קיין בייטש,
קיין שטעקען און אודאי נישט אַ פאַרנינפטיג וואָרט... ווי אַזוי
דער חבר מאַכט זיי שלעפּען דעם וואָגען פון כפר גלעדי ביז צפת
און צוריק, דאָס איז זיין סעקרעט. „עס קומט, זאָגט ער, ביי זיי ניט
פון שלעכטען כאַראַקטער און נידעריגער מאָראַל, נאָר איינפאַך זיי
זיינען, נעבעך ניט דערעסען..." און ער האָט דאָס אַרויסגערעדט
מיט אַזאַ צאַרטקייט אַקוראַט ווי דאָס וואָלטען געווען ברידער זיי־
נע און ניט צוויי פוילע פערידעס.

פאָהרען מיר.

ליעבע פריינד! ווער פון אייך איז אַמאָל געפאָהרען אין גליל
מיט אַזאַ וואָגען! עס איז שטיל און פאַרביג אַרום אייך... בערג
בלויע, פיאָלעטע, פעלדער גרינע, געלע... ס'איז שטיל און הייס
און אַ סאַמעטענער ווינטעל קומט פון ציַיט צו צייט און פרישט
אייך אָפּ דאָס פנים. דער וועג געהט זיך לאַנגזאַם אַרויף און אַראָפּ,
דער וואָגען טרייסעלט זיך, שאָקעלט זיך, דער בעל־עגלה פאַרציהט
אַ ליעדעל, דאָס מיידעל וואָס זיצט אין וואָגען אויף אַ שטרוי־זאַק
כאַפּט דאָס ליעדעל אונטער... עס קומט אַנטקעגען אַ גרופּע אַר־
בייטער, מען שטעלט דעם וואָגען אָפּ. מען דאַרף איהם ניט אָפּ־
שטעלען... מען גריסט זיך, מען צורעדט זיך, איינער באַשליסט

מיטצופאהרען, קריכט ער ארויף... מען פאהרט ווייטער...
חברים שניידען היי... העי, חבר מענדעל! שלום מענדעל! ווער
קען נישט חבר מענדעל פון כפר גלעדי? ! מען לייגט אן היי א
הויכען וואגען, מען צעזעצט זיך אויפ'ן היי... עס איז דופטיג,
היים און גוט... אויפ'ן הארצען גוט, אין דער נשמה פרידען, דער
מיידעל'ס באקען גליהען אונטער דעם ווייסען טיכעל! זי איז
שעהן... יעדע מיידעל איז שעהן אין אזא וואגען היי אויף די ווע־
גען פון גליל...

די הינט פון כפר גלעדי

„איהר מוזט עס באשרייבען“. — זאגט צו מיר חברה מאניע שאחאט, נאכדעם ווי זי האט אויסגעהערט די געשיכטעלע.

פאלג איך זי.

געקומען בין איך קיין כפר גלעדי צופוס, מארשירענדיג פון דער קאלאניע מטולה. געווען בין איך דאן היבש טונקעל צוגעברוינט פון דער זון, די שיך זיינען ביי מיר געווען נישט אין א גאר עלעגאנטען צושטאנד און אויף מיין רעקעל און הויזען זיינען געלעגען צימליך פיעל מאלערישע און נים מאלערישע פלעקען. דער ווינט האט מיינע האר צושויבערט, אזוי, אז ווען איך בין צוגעקומען צו דער ארבייטער־קבוצה זיינען מיר ארויסגעלאפען אנטקעגען עטליכע קליינע שווארצע הינט און זיינען גרייט געווען אבצוגעבען מיר א קבלת־פנים לויט מיין אויסזעהן. זיי האבען אנגעהויבען בילען, אבער אין זייער בילען איז געלעגען עפעס א גוטמוטיגקייט, ווי איינער זאגט: „פליכט, ס'איז אונזער פליכט, וואס קענען מיר זיך העלפען? אזוי האבען מיר צו דיר גאר נים, פארקעהרט“...

איך האב מיך אויך געפיהלט גוט אויפגעלייגט, גרייט אויף א גוטמוטיגען שפאס, און האב דער שווארצער קליינווארג געענטפערט אויף זייער בילען מיט מיינעם א האווקען.

איך מוז אייך זאגען, אז איך קען נאכמאכען מאנכע חיות גאנץ ניש־קשה. הינער, הענער, קעץ, הינט קוקען זיך אויף מיר אום, ווען זיי דערהערען מיין אימיטאציע. אין מרחביה'ער הינער־הויף האב איך דערמיט איינמאל אנגעמאכט א גאנצען פוראר. דארט אין הינער־הויף איז פאראן א האן א קראסאוועץ, גרויס, העלדיש, פייער־דיג און ריטערליך. חברה סאפיא העלער'ס שטאלץ. און זי איז באַ־שטאנען, אז איך זאל פון איהם מאכען א צייכענונג. איך האב מיט פארגעניגען זיין פארטרעט ארונטערגענומען און נאך דעם האב איך זיך אוועקגעשטעלט ביי א זייט פלויט און ארויסגעלאזט א קרעה, איינעם פון מיינע געלונגענסטע מיט אלע נויטיגע טרעלען און ניו־

אנסען. ס׳איז געווען אַ קרעה, וואָס אַ שאַנטעקלער וואָלט זיך ניט געשעמט מיט איהם. די עטליכע חברות וואָס זיינען דערביי געווען, האָבען זיך צולאַכט, אָבער ניט אַזוי דער האַן. אויף איהם האָט דאָס געמאַכט אַ זאַנדערבאַרען איינדרוק. ער האָט אַנגעהויבען אומרוהיג אַרומלויפען איבער׳ן הויף, קלאַפּען מיט די פליגלען, ווי איינער פרעגט: וואָס טוט זיך דאָ אַזוינס? ס׳איז דאָך ניט די צייט פון קרעהען, ס׳איז דאָך ערשט מיטאָג פאַרביי. און איבערהויפּט, ווער דערוועגט זיך דאָ צו קרעהען פאַר מיר. אָבער מיין קרעה איז געווען צו באַגייסטערענד, דער קינסטלער האָט זיך אין איהם דערוועקט. ער איז אַרויפגעשפּרונגען אויף אַ פּלויט, צעשפּרייט די פליגלען, אויסגעגלייכט דעם האַלז און אַרויסגעלאָזט אַ געזאַנג, אַז זייט ער האָלט אַן זיין פּאָזיציע, זאָגט מען, האָט ער נאָך אַזוי ניט געזונגען. און באַלד האָבען זיך פון אַלע זייטען קבוצה דערהערט העגער קרעהען. עס איז געוואָרען אַ זינגעריי, גאָר אויסער צייט, חברים זיינען געקומען צו לויפען און האָבען שטאַרק געלאַכט, ווען זיי האָבען זיך דערוואוסט, וואָס דאָ איז פאָרגעקומען. דער האַן האָט, ווי עס שיינט, דערפיהלט זיין טעות און איז עפּעס ווי פאַרשעמט אַוועק און זיך באַהאַלטען אין אַ ווינקעל.

ווען די עטליכע שוואַרצע כלבים האָבען דערהערט פון מיר אַזעלכע קלאַנגען, זיינען זיי אויף אַ מינוט ערשטוינט אַנשוויגען געוואָרען, אַנקוקענדיג מיך מיט אויגען, פאַרוואונדערט, פרעגענדיג: וואָס איז דאָס פאַר אַ מין ערשיינונג? ידים ידי מענש, והקול קול הונט? ! און דאָ האָב איך דערפיהלט די באַדייטונג פון דעם אויסדרוק „פּסיכאָלאָגישער אַנטיסעמיטיזם“. אַז אַנטיסעמיטיזם, וואָס שטאַמט פון ניט פאַרשטעהן די ערשיינונג, וו אָ ס ה ײ ס ט א י ד. די קליינע הינט האָבען ניט געקאָנט באַגרייפען, וואָס אַזוינס איך בין, און האָבען מיך תיכף פיינט געקראָגען מיט אַ ביטערע שנאה. זיי האָבען זיך אַרויפגעוואָרפען אויף מיר מיט אַזאַ שווין גאָר ניט גוטמוטיגען געביל, אַז איך האָב מיך געמוזט אַרומזעהן וועגען פאַרטיידיגונג. מיט זיי וואָלט איך שוין אויסגעקומען. איז אָבער דאָ אין דעם הויף פון דער קבוצה אַ גרויסער וואָלפענהונט, אַ גרויסע חיה, אַ פּראַכטפולער עקזעמפּליאַר. די חברים קענען זיך ניט אָנלויבען פון זיין גבורה און זיין בייזקייט און באַזונדערס זיין חכמה. אַז אַראָבער, זאָגען זיי, דערקענט ער גלייך און וועט איהם אַזוי גלאַטיג ניט פאַרביילאָזען.

איך בין איינפארשטאנדען מיט זיי וועגן דעם הונט'ס גבורה און בייזקייט, אבער פאר קיין פאל ניט מיט זיין חכמה. ער איז, נאך מיין מיינונג, א גרויסער נאר א הונט. ער פאלגט, וואס די קליינע שווארצע טוען. ער בילט קיינמאל ניט דער ערשטער און ווארט, וואס די קליינווארג טוט. בילען די קליינע, דאן כאפט ער זיך אויף און פאלגט זיי נאך, אבער דאמאלסט איז שוין קיין ניטא פאר זיין דרייסטקייט, ער גהעט אין קאמף אהן אפהאלט. הערען ווידער די קליינע שווארצע צוציקעס אויף צו בילען, הערט ער אויך באלד אויף. אליין, אן אייגענע איניציאטיווע האט ער ניט. אזוי גיך, ווי ער האט דערהערט, אז די שווארצע באנדע בילט מיט אזא אימפעט, איז ער באלד געקומען צו זייער הילף, נאך א מאמענט און ער וואלט שוין געווען א נאהנטער צו מיינע הויזען אדער רעקעל. גראד זיינען צוגע־לאפען עטליכע קינדער פון דער קבוצה און האבען מיך געראטעוועט פון דעם קאנפליקט, אוועקטרייבענדיג די הינט.

צוויי טעג האב איך פארבראכט אין כפר גלעדי, אפט זיך גע־טראפען מיט די כלבים. די קליינע שווארצע באנדע האט שטענדיג געקנורעט ביי יעדען טרעפען זיך, אבער אזוי ווי יעדעס מאל זיינען געווען ביי דערביי מענשען פון דער קבוצה, פלעגען זיי זיך אפהאל־טען פון פארפיהרען געגען מיר א קאמף, שטיקענדיג אין זיך די שנאה און ווארטענדיג אויף א געלעגענהייט אפצורעכענען זיך מיט דער פסיכאלאגיש אומפארשטענדליכער און דארום אויך פארהאס־טער ערשיינונג, וואס איך בין פאר זיי געווען.

און די געלעגענהייט האבען זיי אין גיכען געקראגען.

איך האב באשלאסען א נאכמיטאג צו פארברייגען אין תל־חי, א קבוצה, וואס געפינט זיך א האלבע שטונדע גאנג פון כפר גלעדי. און אויף ביי נאכט צוריק צו קומען. א חבר האט מיר באגלייט קיין תל־חי, אנגעוויזען מיר אויף די קברים פון חיים שער און שאפאטש־ניק, געפאלענע חברים אין דעם איבערפאל אויף די קאלאניעס פון פאר־א־יארען. איינזאמע, נידעריג ליגענדע, מיט קליינע שטיינער באלעגטע קברים, פון אלע זייטען באוואקסענע מיט גראז און בא־וועהט פון די בערגיגע ווינטען. אין תל־חי האב איך פארבראכט דעם נאכמיטאג, געהערט דעם נארוואס ערהאלטענעם גראמאפאן, דעם קאנצערט־מייסטער פון דער גאנצער געגענד. א גרויסע וויקטראלא מיט א סך רעקארדס, עטליכע טאנץ־מאטיוון, נאך וועלכע חברה קלייבט זיך געשמאק א טאנץ צו טאן פרייטאג אוונט און שבת א

גאַנצען טאָג. דערווייל איז אָנגעקומען חבר גוטבעטער, מען האָט זיך געזעצט שמועסען און טאַקע גאָר באַלד איז דער אָוונט אָנגעקומען און גלייך נאָך איהם די פינסטערניש. איך האָב זיך אויפגעהויבען, גענומען מיינע פּאַפּירלעך, געזעגענט זיך מיט די חברים. גוטבעטער באַגלייט מיך אַ שטיקעל וועג. איך לאָז איהם ווייטער ניט געהן. ער וואָרענט מיך געגען דעם גרויסען הונט, רופט מיר אָן זיין נאָמען, איך זאָל איהם אָנרופען, וועט ער מיך ניט טשעפּען. איך הער קוים זיך איין, פאַרגעס גלייך דעם נאָמען און די גאַנצע געפאַהר און געה מיר אַרויף באַרג צו דער קבוצה. די שטילע נאַכט אַרום מיר, בלייצענדיגע שטערענדלאַך, דופטיגע לופט, יונגער, פרישער געלעכטער אין מיינע אויערען. איך געה און טראַכט וועגען דעם, ווי גוט עס איז, ווי גליקליך איך בין, וואָס מיר איז באַשערט אונזער לאַנד צו באַטרעטען. מיט אַמאָל דערהער איך זיי, די שוואַרצע. זיי האָבען מיך דערשמעקט, אין דער פינסטערניש דערזעהן, נאָך אַ שטרעקע פון הויף, און מיט זייער גאַנצען אָנגעקליבענעם האַס אויף מיר, האָבען זיי זיך אַרויפגעוואָרפען מיט אַ געביל און געברום. און נאָך זיי דער גרויסער וואָלף־הונט און אויף מיר, אויף מיר. איך האָב באַלד דערפילט, אַז די זאַך ווערט טראַגיש ערנסט און טאַקע גלייך ווערט ביי מיר אָפּגעריסען אַ פּאָלע פון מיין רעקעל און בלייבט אין די ציין פון דעם גרויסען כלב. די יונגע קומען צו נעהענטער, אָבער מעהר ווי בילען קאָנען זיי ניט, דעם אמת'ן קאַמף איז בלוט פיהרט דער גרויסער. אַ ביס מיר אין אונטערשטען טייל פון פוס, טיעף די ציין אין פליישׁ אַריין. איך דערפיהל אַ ווייטאָג. איך קוק זיך אַרום: קיין שטעקען, קיין שטיין זעה איך ניט אין דער פינסטער. איך גיב אַ זעץ דעם הונט מיט מיין סקיצען־ביכעל איבער דער מאָרדע, עס מאַכט אויף איהם קיין איינדרוק נישט. איך דערלאַנג איהם מיט מיין פויסט אַ זעץ איבער דעם מאַכנאַטען קאָפּ. איך דערפיהל די ווייכע האָר פון זיינע אויערען און באַלד אַ צווייטען ביס אין פוס. דאָ האָב איך דערזעהן, אַז מיט מיין אייגענעם קעמפען וועל איך ווייט ניט קומען. האָב אי דדערלאַנגט אַ געשריי: „חברים!" אין מיין געשריי איז מסתמא געלעגען אויסגעדריקט דער גאַנצער ערענסט פון דער סיטואַציע, ווייל באַלד זיינען צוגעלאָפען עטליכע חברים און מען האָט מיך באַפרייט פון דער אַטאַקע.

חברים האָבען באַדויערט מיין פוס, באַדויערט מיין רעקעל, אָבער דעם הונט האָבען זיי געלויבט און געריהמט: „אַ גוטער הונט,

א פיעל בעסערער ווי זיי האבען געגלויבט, א הונט, אויף וועלכען מען קען זיך פארלאזען"... איך האב ניט געקענט גראד איינשטימען מיט זייערע מיינונגען וועגען דעם הונט. דאך ווען זיי האבען גע־בראכט צופיהרען צו מיר דעם הונט, מיר איהם פארגעשטעלט און דערלאנגט מיר זיין לאפע, האב איך דעם הונט'ס לאפע אנגענומען, זיך מיט איהם פארמעל באקענט און איהם אנגעזאגט, אז ער זאל מיך געדענקען און אויפהערען געגען מיר זיינע הינטישע שטיק.

דעם פוס האט מען מיר פארבאנדאזשירט. א חברה האט עס געטאן גאנץ געשיקט. אנטיסעפטיק, וואטע און אנדערע נויטיגע זאכען האבען זיך באלד געפונען. אויך מיין רעקעל האט מען ווי ניט איז פארריכט, ווייל מארגען פריה האב איך זיך געקליבען אפצו־פארען.

כ'האב זיך געלייגט שלאפען אין א ביידעל מיט א חבר. מיין פוס האט מיר געשמערצט, איינשלאפען האב איך לאנג ניט געקענט. ס'איז געווען א ביסעל ווינטיג און אומרוהיג און ארום דעם ביידעל האבען זיך א גאנצע נאכט ארומגעטראגען ווי בייזע רוחות די הינט. און מיר האט זיך געדוכט, אז זייער האס איז נאך ניט געשטילט און זיי זוכען מיך, כדי צו פארענדיגען זייער רעכענונג מיט דער פסי־כאלאגיש־אומפארשטענדליכער ערשיינונג. און ווירקליך, אזוי גיך ווי איך בין ארויס פון ביידעל אין דערפריה, זיינען זיי ווידער אנ־געלאפען אנקעגען מיר. דא האב איך אבער געהאט א שטעקען אין דער האנט און א שטיין האט באלד געטראפען איינעם פון זיי אין זייט.

דאס האבען זיי גלייך פארשטאנען. דער שטעקען און שטיין האבען גלייך אוועקגענומען די גאנצע אומפארשטענדליכקייט. זיי האבען באלד דערזעהן פאר זיך א מענש, און פאר א מענש דארף מען האבען דרך ארץ.

א הונט בלייבט א הונט אפילו ווען ער געפינט זיך אין ארץ ישראל!

נהלל

שטעלט איהר זיך אוועק ערגעץ־וואו אויף א הויכען פלאץ, ניט גראד אויף א בארג, נאר, למשל, אויף א דאך אין „מרחביה", זעהט איהר פאר זיך דעם גאנצען טאל רייך אין גרינע, געלע, פיאלעטע, בלויע און אנדערע פארבען; עס בינדען זיך און שלענגלען זיך ניט קיין הויכע בערג און היגלען צווישען זיי פעלדער. ס'איז א גאנצער אוצר פון ליינען און א גאנצע פאליטרע פון פארבען. און אזוי זיינען אויך אונזערע מענשען, וואס באוואוינען דעם עמק. איהר האט דארט אלע סארטען, אלע טיפען, אלע טעמפעראמענטען, אלע אנזיכטען איבער ווירטשאפטען, איבער צוזאמענלעבען, איבער פליכט צו זיך, צום לאנד — קורץ, עס איז א וואונדערליכער אוצר פון מענשליכע געשטאלטען, א גאנצע פאליטרע פון הערצער און נשמות.

אט הויבט איהר אן מיט נהלל, א נייער ארבייטער־פונקט, איי־נער פון די גרעסטע, יעדענפאלס דער גרעסטער פונקט פון יענער גרופע ארבייטער, וואס רופען זיך „פועלי הצעיר'ניקעס".

אנגעקומען בין איך קיין „נהלל" מיט א טראק־אויטאמאביל, וואס א חבר טרייבט יעדען טאג פון חיפה. ער אליין איז א „נהלל'־ניק", אן אמעריקאנער חבר פון די געוועזענע לעגיאנערען. די רייזע איז געווען א גיכע און א גלאטע. קיין ראד ניט פארלוירען, אין קיין גרוב זיך ניט איבערגעקעהרט. אין צוויי שעה ארום נאך דעם אפ־פאהרען האבען מיר דערזעהן א גרויסען רויט־דאכיגען דארף, אפשר דעם גרעסטען ארבייטער־פונקט אין לאנד. עס האט אויסגעזעהן שעהן. שטעלט אייך פאר א גרויסען קרייז פון בערג, די הרי כרמל ענדיגען זיך און גלייך שליסען זיך אן די בערג פון אפרים. אין דעם גלאטען טאל, וואס די בערג בילדען געפינט זיך נאך א קרייז, א רויט־דאכיגער, דאס איז „נהלל", וואס איז געבויט נאך דעם פלאן פון א פערפעקטען צירקעל. אלע הייזער פון די אכציג פאמיליען, מיט אומגעפעהר 500 נפשות, זיינען געבויט ארום אויף דער ליניע

פון קרייז. אין צענטער געפינען זיך דערוווייל בלויז די אלגעמיינע געביידעס, ווי דער „בית העם", סקלאדען און דאסגלייכען. דער גע־דאנק צו בויען א ישוב אין א קרייז איז א נייער. ביז איצט איז דער טיפ געווען א לאנגער פיער־עק, איין אדער צוויי לאנגע גאסען און פארטיג. דער ארכיטעקט פון „נהלל" האט אבער דעם קרייז פארגעשלאגען צוליעב לאגישע גרונדען. ערשטענס, פאלט אוועק די פראגע פון ערשטע און לעצטע הייזער, אין א קרייז איז יעדעס הויז די ערשטע; צווייטענס, ווען עס פאסירט אן איבערפאל, הויבט עס זיך געווענהנליך אן מיט די הייזער, וואס געפינען זיך ביים ענד פון דער קאלאניע, ווען אבער אלץ איז אין א קרייז, איז קיין ענד ניטא, און דער אנגרייפער וועקט באלד אלעמען אויף; דריטענס, זיינען אלע הייזער גלייך נאהענט צום צענטער, וואו אלע אינסטי־טוציעס וועלען זיך געפינען. אלע וועלען זיין גלייך נאהענט צו דער שוהלע, צום האספיטאל, צום „משרד", און אז. וו. ס'איז א גוטע אידעע, און ווי איך הער האבען שוין אנדערע קאפירט דעם פלאן. בלויז דער „גדוד", וואס האט זיך באזעצט אין „תל יוסף", טאקע אין דעמזעלבען „עמק" און איז דער היפוך אין פיעל ענינים צו דעם „הפועל הצעיר", דער „גדוד", זאג איך, הא זיך אפגעזאגט פון דעם פערפעקטען צירקעל, האט געמאכט א קאמבינאציע; עס הויבט זיך אן „תל יוסף" מיט א פיערעק, געהט אריבער אין א קרייז און ענדיגט זיך ווייטער מיט א פיערעק. דער שכל איז געווען ניט נאכ־צומאכען „נהלל", מעהר ניט, קיין אנדער מאטיוו איז ניט געווען. לויט די ענטפערס, וואס איך האב געקראגען. מען וויל זיין אנדערש ווי „נהלל", ניט נאר לויט דעם פלאן, נאר אויך לויט דעם צוזאמענ־לעבען און סיסטעם פון באלעבאטישקייט.

וואס־זשע איז „נהלל"? יעדע פאמיליע אין „נהלל" מעג זי באשטעהן פון איין מענש אדער זיבען מענשען האט 100 דונאם לאנד. פופצעהן דונאם פון די הונדערט געהערען דער שטוב, זיי בילדען דעם הויף, דעם גארטען, פאר גרינס, טאבאק, בלומען, צוקער און דאסגלייכען. 85 דונאם לאנד איז פעלד. א חוץ דעם האבען זיי אויך פארפלאנצט אלע צוזאמען אן אקאליפטוס וואלד. יעדער איי־נער האט אין דעם וואלד זיינע 500 בוימער. אלע צוזא־מען האבען פארפלאנצט, אבער יעדער האט זיינע ביי־מער... אט דאס איז די אידעע פון „נהלל". זי איז אן אינדיווי־דואליסטישע. צוזאמען לעבען און באזונדער ארבייטען. יעדער איי־

נער באזיצט ניט מעהר ווי דער אנדערער, 100 דונאם לאנד; יעדער איינער האט געקראגען א געלד־סומסידיע פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע פון 400 פונט, אבער יעדער איינער קאן טאן מיט זיינע הונדערט דונאם לאנד, וואס ער וויל — א ל י י ן. מערקט אייך, א לי י ן. ער האט קיין רעכט צו דינגען ארויסהעלפער, ער אליין, זיין ווייב, זיין קינד, אבער קיין געדונגענע ארבייטער. די אידעע איז — א ר ב י י ט. ארץ־ישראל קאן ווערען אונזער לאנד בלויז דורך ארבייט, ניט דורך געדונגענער ארבייט, נאר דורך יעדען איינעמס ארבייט. אלע אנדערע זאכען, ווי פאליטיק, דיפּלאמאטיע, סטראטעגיקע איז נארישקייט; קלאסענקאמף איז אן אומגליק און אן אומנויטיגע זאך. קלאסענקאמף וועט אויך אויפהערען, אויב יעדער איינער וועט אליין ארבייטען און קיינעם ניט דינגען פאר זיך צו ארבייטען. באארבייט די ערד און רעד העברעאיש — אט דאס איז דער „פועל־הצעיר“ אין „נהלל“. און ווייל זיי דענקען, אז די ארבייט וועט זיין א גרינדליכערע און א בעסערע, ווען זי וועט האבען א פערזענליכען טרייב־קראפט, זיינען זיי פאר אינדיווידואליסטישערווירטשאפט. זיי זיינען פאנאטיקער פון ערד־ארבייט. איך האב זיך עגטראפען מיט א יונגערמאן, א זעהר אינטעליגענטען, א בחור, לעבט אליין אין א הויז, האט די הונדערט דונאם לאנד, ארבייט זעהר פלייסיג, איז פארטאן מיט אלע זיינע געדאנקען און כחות אין דעם, אז זיינע קארטאפעל אדער גערשטען אדער בוריקעס זאלען זיין די בעסטע, דאס וואס ער וועט טאן מיט די קארטאפעל, אדער גערשטען, אדער בוריקעס, ווייס ער אליין ניט. ער וועט זיי ניט פארקויפען, ער וועט זיי אפשר אפגעבען. אויב עס וועט ניט זיין וועמען אפצוגעבען, וועט ער זיי ארויסווארפען און ווייטער ארבייטען, גוט ארבייטען, געשיקט ארבייטען, מיט התפעלות ארבייטען, ווייל ארבייט איז דער גרונד פון א אידיש לאנד.

און מען ארבייט אין „נהלל“! יא, דאס זאגט עדות דער ישוב. ערשט דריי יאהר, וואס מען איז אהין געקומען, ערשט א יאהר און א האלב, וואס די אמת'ע ארבייט האט זיך אנגעהויבען, ווייל דער ערשטער יאהר און א האלב איז אוועק אויף אויסמעסטען, אויספלאנעווען, אויסרייניגען דעם באדען, וואסער איינשטראמען, הייזער צוגרייטען. קורץ, די ריכטיגע ערד־ארבייט האט זיך אנגעהויבען בלויז א יאהר און א האלב צוריק. און עס זעהט שוין אויס לייטיש.

אבער פרעהליך איז דארט ניט. מען האט די הונדערט דונאם לאנד אויף די פלייצעס ארויפגעלייגט און ס'איז שווער געווארען. עס איז ניט קיין קלייניגקייט פון הונדערט דונאם לאנד א לעבען פאר זיך און דער פאמיליע ארויסצוציהען! און דארום זיינען די שטערענס פארקנייטשט און די געדאנקען שווערע פאר'עקשנ'טע. עס איז געווען ביז איצט אנגענומען, אז אפילו פון פינף הונדערט דונאם איז שווער צו לעבען. קומט זייער טעארעטיקער, אליעזר יפה, און באווייזט זיי מיט פאקטען, ציפערען און ארגומענטען, אז הונדערט איז גענוג, און זיי האבען זיין פלאן אויפגענומען און מיט דעם פלאן אויך די זארג. די ווירטשאפט דארף זיין א געמישטע. מען פארזייעט ווייץ, גערשטען, דורא פאר הינער, באב פאר די בהמות, האבער און גרינס. מען האלט אויך קיה, הינער, מען פאר־נעמט זיך מיט וויין און טאבאק און מען ארבייט אזוי ווי ביהגען, ווי מוראשקעס. אבער ניט גלאט מוראשקעס, נאר זעהר אינטעלי־גענטע מוראשקעס. עס האבען זיך דארט באזעצט די פני פון דעם „פועל הצעיר“, אלטע, אויסגעפרובטע און פארהארטעוועטע אר־בייטער. איינער פון זיי איז צבי יהודה, נאך א יונגער אין זיין גע־שטאלט, מיט זיין שארפען בליק און א וויציג און גאליגווארט. איראניש און פאר'עקשנ'ט איז זיין בליק, בויט ער זיך א הויז פון עטליכע גערוימע צימערען, זאל עס זיין פלאץ פאר געסט אין זאל זיין פלאץ וואו זיך דורכצורעדען... דען אויסער ארבייט האט מען ליעב רעדען... שטיל, מעטאדיש, צוגעזאלצען און געשמאק רע־דען... דאס הויז האלט זיך ערשט אין בויען, דערווייל איז אנגע־ווארפען, ניט היימליך. די מוטער, אז ארבייטזאמע אלטיטשקע, זארגט פאר'ן הויף און הויז און דער זוהן איז צארט און גוט צו זיין „אמא“, און ביידע, מוטער און זוהן, ארבייטען איינגעשפארט, ווי ברוינע, אדערדיגע ביינערדיגע פויערים מיט שוויים אויפ'ן שטע־רען, מיט מאזאליעס אויף די דיקע פינגער און גראבע הענט, מיט א פריינדליך ווארט אויף די ליפען און אייזערנעם ווילען אין האר־צען. יעקב זאסלאווסקי, נח חפשי, חיים שורער, אליעזר יפה, יו־דאווסקי, שחט און נאך און נאך... דער „פועל־הצעיר“ שפילט זיין גרעסטע קארט איצט, ער געהט דורך זיין גרעסטען עקספערימענט, און דער גאנצער „עמק“ קוקט אויף „נהלל“ מיט אינטערעס און מאנכע מיט — סקעפטיציזם.

אין „נהלל“ האב איך געהאט איבערצוגעבען א גרוס צו חבר

מוטשניק. איך האָב דאָס הויז אויפגעזוכט און געטראָפען זיין פרוי. ער אַליין האָט געאַרבייט אין גאָרטען און האָט געמוזט פאַרטיג מאַכען אַ שטיקעל אַרבייט, זיך ניט געקאָנט אָפּרייסען. האָט זיך מיט מיר צורעדט די חברה מוטשניק, זי איז אונזער דר. קאָראַלניק'ס אַ מומע, איז זי ווי אַלע מומעס פאַרליעבט אין איהר פלימעניק. אויך זי זעהט אויס ברוין און אַרבייטסזאַם. שווערע טאָג־טעגליכע אַרבייט אין הויף און אין די צוויי צימערען, אין וועלכע עס לעבען זיבען מענשען. ווי לעבען דאָס זיבען מענשען אין צוויי קליינע צי־מערען? אַט מען לעבט! און נאָך מעהר, מען פאַרבעט מיך צו נעכטיגען ביי זיי, פאַרברענגען, ניט צו איילען זיך אָװעקצוגעהן. פרעג איך:

„ווי קענט איהר מיך נאָך איינלאַדען נעכטיגען, אַז איהר לעבט אין צוויי צימערען זאַלבע זיבען?"

שמייכלען זיי:

„מיר וועלען זיך שוין אַן עצה געבען."

איך האָב זייער פריינדליכע איינלאַדונג ניט געהאַט דאָס האַרץ אָנצונעהמען. איך האָב געגעזעגנט ביי חבר צבי יהודה. דעם גאַנ־צען אָװענט האָבען מיר ביים שיין פון אַ קליין לעמפּעלע גערעדט שטיל און ריטמיש וועגען לאַנד, פאָלק און שפּראַך, וועגען דעם איי־זערנעם ווילען און פערזענליכען גליק, וועגעןליידען און אָפּפער און פרייד, וועגען אַמעריקאַנער חברים, וועגען אַלץ און אַלעמען. פון צווייטען צימער האָבען מיר דערהערט אַ טיפען קרעכץ . . . מיר האָבען פאַרשטאַנען, אַז ס'איז צייט צו לאָזען דער מידער אַלטיטש־קער שלאָפען און אַליין אויך געהן שלאָפען, וויל מאָרגען גאַנץ פריה, פיער אַזייגער, דאַרף ער אויפשטעהן, איינשפּאַנען פערד און וואָגען און קיין חיפה פאָהרען זאַכען צו קויפען און באַזאָרגען.

אויך איך בין אויפגעשטאַנען. אַרויס פון שטוב, זיך אַרומ־געקוקט, דער הימעל איז געוועזן גרינליך העל, די ערד זאַפּטיג טונקעל און פאַרשלאָפען . . . שטיל איז געוועזן . . . העגער האָבען דרוזשנע געקרעהט, זיי קרעהען אין ארץ־ישראל שטענדיג, זיי האָבען דאָ ניט קיין באַשטימטע צייט, זיי קרעהען אָהן אַ סיסטעם, דער אינ־סטינקט פון צייט איז ביי זיי אינגאַנצען אַטראָפירט, אפשר דער־פאַר, וואָס זייער מאַמע איז דער אינקובאַטאָר . . . זייער קרעהען שטערט ניט מעהר די שטילקייט. אין דער שטילקייט האָב איך דער־הערט 'עטליכע מענער און פרויען רעדען וועגען דער אַרבייט פון

טאָג. די אויגען נאָך ניט אויסגעשלאָפענע, די פּנים'ער נאָך ניט אויסגעוואַשענע...

ס'איז באַלד ליכטיגער געוואָרען. איך האָב דערזעהן די אָפּגע־פּרישטע דורך דער נאַכט־טוי גרינע גראָז. די ערד געבערט נאָך גרינע שפּראָצונגען אין גאַנצען „עמק". אין דעם הינער־הויף האָב איך דערזעהן קלייניקע הינדעלעך, קאַטשקעלעך און גענזעלעך, אויך דאָרט שפּראָצט, פּרוכפּערט, באַפּרוכפּערט זיך... די שטאַלען האָבען זיך געעפענט. קלייניקע קעלבעלעך זיינען אַרויס, אַזעלכע נאַרישע און ליעבליכע... דערנאָך האָבען זיך עטליכע טירען געעפענט און מאַמעס מיט קליינע קינדערלעך, אַזעלכע פּוקיניקע און ווייס־ליכטיגע האָבען זיך באַוויזען. אַלעם אַרום געבעהרט, אַלע שויסען האָבען זיך געעפענט... עס וואַקסט, עס געדייעט, עס שלאָגט אַ שטאַרקער לעבענס־פּולס, אַ ווילען צום לעבען, אַן איינגע'עקשנ'־טער ווילען צום לעבען, צו אַ אידישען אייגענעם לעבען, ווייל דער „עמק" איז איצט אַ אידישער, אָדער וועט אינגאַנצען ווערען אַ אידישער אין גאָר אַ קורצער צייט.

אַ וואָגען האָט זיך געגרייט מיך און אַ שוועסטער פון „הדסה", אַ שטיל, אויפמערקזאַם, סימפּאַטיש מיידעל, אָפּצופיהרען צום באַהן. מיר זיינען געגאַנגען זוכען דעם בחור'ל, נאָכאַמאָל דורכגע־גאַנגען דעם ישוב, אַריינגעגאַנגען אין מאַנכע הייזער. איבעראַל נאָך אומאָרדנונג, פליגען, ניט ריין. די „שוועסטער" האָט דערפון זעהר געליטען... וואָרום אַזוי נאַכלעסיג, ניט אויפגערוימט? און אַליין טאַקע געענטפערט: ווייל זיי האָבען ניט קיין צענטראַלע קיך פאַר אַלעמען ווי אין די קבוצות, קיין אַלגעמיינע וואַשעריי, בעקעריי און דאָס גלייכען. יעדעם הויז קאָכט, עסט, וואַשט ביי זיך אין די צוויי, און אַמאָל גאָר אין איין צימערעל, און דאָ לעבט אויך אַמאָל אַ קראַנקע הינדעלע און אַ שוואַך לעמעלע...

עס הערט אונזערע רייד אַ חברה און זאָגט:

„וואַרט, קומט אהער אין אַ יאָהר־צוויי אַרום, וועט איהר זעהן, וואָס „נהלל" וועט זיין, איהרע גאַסען וועלען זיין אויסגעפּלאַס־טערט, די הייזער ליכטיג און ציכטיג און די שטערענס אויסגע־גלעט... אַלע וועלען זיך נעהמען ווייבער, אויב איהר וועט אונז צושיקען מיידעלעך פון אַמעריקע, מיר האָבען ווייניג מיידלעך... קומט אין אַ פּאָר יאָהר אַרום, חבר, וועט איהר „נהלל" ניט דערקע־נען, ווי איהר דערקענט ניט דעם גאַנצען „עמק".

די צוויי פרעדעם מיט דעם וואגען.. מיט א שטרוי־זאק זיינען פארטיג געשטאנען. מיר האבען זיך ארויפגעזעצט, א יונגער בחור׳ל מיט א ברוין געזיכט און דער קאשקעטעל אן א זייט האט א שמיץ געטאן אויף די רוקענס פון די חיות און זיי האבען א שלעפ געטאן. דער וואגען האט א שפרונג געטאן, די שוועסטער האט א געשריי געטאן און מיר האבען זיך אוועקגעלאזען איבער דעם עמק. מיר פאהרען דורך גרינע פעלדער, געלע פעלדער פון רייפע תבואות... אידישער באדען ציהט זיך און לויפט, גוטע באארבייטע אידישע פעלדער, הויכע, פעטע זאנגען שאקלען זיך, א סאמעטענער ווינטעל בלאזט, מיר פאהרען ווייטער.

.1924

ביים גדוד אין תל יוסף

קייקעלט זיך דער קליינער באהן־צוג איבער דעם עמק און שטעלט זיך אפ אויף דער סטאנציע „שאטא“. פון דארטען איז דריי פערטעל שעה צוצוגעהן איבער די פעלדער צו דער קבוצה „תל־יוסף“. ס'איז שוין זעקס אווענט. דער גאנצער עמק ליגט אין בלוי־פורפורנע שאטענס, די בערגלאך אין גליהענדען רויט. איך נעם מיין רענצעל אויפ'ן רוקען און לאז מיך אין וועג אריין. אין א האלבער שעה ארום בלייב איך שטעהן פאר א זומפ. אין זומפ שטעקט א וואגען. עטליכע חלוצים און עטליכע פרדות שלעפען איהם אהין און אהער, אבער דער וואגען ריהרט זיך ניט פון ארט. פרעג איך: „חברה, וואס איז דאס? און ווער זייט איהר?“ ענטפערען זיי: „מיר זיינען תל־יוסף'ער און דאס, וואס איהר זעהט, איז א בלאטע. אין דער דאזיגער בלאטע זיינען מיר פארקראכען און מיר האלטען שבת“ . . . „פון וואנען“, פרעג איך, „די בלאטע?“ „די בלאטע“, ענטפערען זיי, „איז צוליב די געסט“ . . . און זיי לאכען. „ניין, מיר שפאסען, מען האט היינט בייטאג די פעלדער באוואסערט, זיינען זיי ווייך געווארען. דא דורכגעהן וועט איהר שוין ניט קאנען, איהר וועט מוזען ארומגעהן דאס גאנצע פעלד, וואס מיר האבען באוואסערט און אזוי ארום וועט איהר אנקומען קיין תל־יוסף“. וואס איז געבליבען צו טאן? איך האב אויפגעהויבען מיינע, שוין גאנץ בלאטיגע פיס און זיך געלאזט געהן ארום דעם נאסען פעלד. עס האט שוין אנגעהויבען צו ווערען טונקעל. אין א האלבער שעה ארום איז שוין געווארען גאנץ שווארץ און איך שפאן נאך אלץ איבער וויכען באדען. פאראויס זעה איך פייערלעך און איך געה צו זיי, איך געה צו תל־יוסף. די פייערלעך, ווי אין דער צויבער מעשה'לע, לייכטען, און וואס מעהר איך דערנעהענטער זיך צו זיי, אלץ ווייטער אנטלויפען זיי פון מיר. אבער סוף כל סוף בין איך צו זיי געקומען, צו דער עלעקטרישער ליכט.

אזא קאנטראסט: פון א בלאטיגען פעלד מיט ווילדען שטעכי־

גען גראָז. פּלוצים אַריינצופאַלען אין דעם לעצטען וואָרט פון ציווי־ליזאַציע — עלעקטרישע לאַמפּען! עס קלאַפּט אַ מאָטאָר, עס דרעהט זיך אַ גרויס ראָד און איבער דעם גאַנצען ישוב איז צוגאָסען אַ העל ווייס־בלוי ליכט. עס איז לעבעדיג און הילכיג. איך זעה, אַז אין איין באַראַק, דעם גרעסטען און ליכטיגסטען, איז באַזונדערס פרעהליך. פאַרשטעה איך: עס איז דער עס־באַראַק און איצט איז דאָס אָוונט־עסען. איך געה צו, איך געה אַריין. אַרום לאַנגע טישען זיצען געדיכט חברה, יונגעלייט מיט מיידלעך; אַנדערע יונגעלייט און מיידלעך דערלאַנגען, נעמען אַוועק. די וואָס האָבען אָפּגעגעסען, פאַרזינגען זייער עסען; מען קערט איבער די בלעכערנע טעלער, מען נעמט די לעפעל און גאָפּעל, און ס'ווערט אַ בלעכערנער אָרקעסטער... וואָס מעהר חברה ס'ווערען פאַרטיג מיט'ן עסען, אַלץ גרעסער ווערט דער כאָר און הילכיגער דער בלעך. עס גרייט זיך אַ האָרא אויף היינט נאַכט. הער איך לעבען זיך אַ שטימע: „נו, וועלען מיר טאַנצען!!"

באַזעצט האָט מען זיך דאָ שוין דאָס דריטע יאָהר. הונדערט און פופציג יונגעלייט און נייכציג מיידלעך. דיזע גרופּע פון „גדוד עבודה" איז איין דריטעל פון גאַנצען גדוד. דער צווייטער טייל גע־פינט זיך אין ירושלים. דער דריטער — אין יפו. זיי זיינען אַלע איין קערפּער, אַזוי אַז ווען עס פעהלט אוים אַרבייט, אָדער אַרבייטער אין איינער פון די טיילען, וואַרפט מען אַריבער מענשען און אַרבייט צו דעם נויטיגען פּלאַץ. דאָ, אין תל־יוסף, איז די ווירטשאַפטליכע גרו־פּע, אין ירושלים איז די שטיין־האַקעריי און בויעריי. דאָ פּראָדוצירט מען אויף אַ באָדען פון העכער פינף טויזענט דונאַם לאַנד, וואָס דער קרן קימת האָט זיי געגעבען צוזאַמען מיט צוויי הונדערט פונט סוב־סידיע פון קרן היסוד אויף יעדען וואָס באַזעצט זיך. דאָ פּראָדוצירט מען אַלץ, וואָס איז נויטיג פאַר עקזיסטענץ. דען דאָ האַנדעלט זיך ניט וועגען מאַכען פּראָפיטען, נאָר וועגען אַרבייט און עקזיסטענץ. מען וויל לעבען אין ארץ ישראל און מען וויל דאָס לאַנד בויען — דאָס איז די הויפּטזאַך. געלד איז אין גדוד ניטאָ: קיינער קריגט ניט קיין געלט. מען קריגט אַלץ וואָס מען דאַרף צום לעבען; געלט אָבער ניט. מען דאַרף דאָך אָבער האָבען געלט פאַר דער אויסערער וועלט, טיילט מען אָפּ מילך, גרינס, היי און מען פאַרפלאַנצט טאַבאַק, און אַזוי אַרום קריגט מען אַריין אַ פּאָר גראָשען.

געה איך אַרום איבער דעם גאַנצען הויף און קוק אַריין אין יע־

דען ווינקעלע. דא טרעף איך א שניידערײַ — מען נעהט פאר דעם געברויך פון די חברים און חברות: דא א סטאָלערײַ, שוסטערײַ, רימערײַ, וועשערײַ, בעקערײַ, אפילו א קאבינעט מיט א חברה א דענטיסטקע האָב איך געטראָפען. אז אמת׳ען „דענטיסט פאר־לאַר“, און די חברה פארר׳כט די ציינער דעם גדוד.

עלעקטריציטעט האט מען זיך אליין איינגעפיהרט, ווייל מען האט אויסגערעכענט, אז לעמפּלעך רויכערען, ברעכען זיך, מאכען אן פייער, און דער צייט וואס אן אייגענער מאטאר מאכט עלעקטרי־שע באלייכטונג פאר דרייסיג פיאסטער אז אוועט פאר׳ן גאנצען גדוד. אחוץ דעם ווארעמט דער מאטאר אויך וואסער פאר א ווארע־מען טוש איינמאל א וואך.

אינסטיטוציעס פון אלע סארטען טרעף איך — א ביבליאטעק, א לעזע־באראק, א צימער, באשטימט פאר׳ן צוקינפטיגען מוזעאום פון דעם גדוד: שפּייכלערס פאר תבואה, פאר פּראדוקטען, פאר כלים, מילכערײַ, דער „מחסן הכללי“, דער סקלאד פון זאכען, קליי־דער, וועש, שיך, וואס באלאנגען צו דער קאמונע און ווערען פון יע־דען געברויכט, לויט זיין באדערפעניש. איך פרעג זיך נאך אויף דער קינדערשטוב, אדער שולע. איך זעה איבערהויפּט ניט קיין קינדער אין גדוד. איך פרעג פארוואונדערט, צי מען האלט ניט פון דעם אר־טיקעל אין גדוד. ענטפערט מען מיר מיט א שמייכעל, אז גראד פאר־קעהרט: דער גדוד האט זיך גענומען פרובפערען ניט ווייניגער ווי אנדערע טיילען פון אידישען פאלק. עס זיינען אויך פאראן קינדער־לעך, נאר מען האט זיי אפגעשיקט קיין ירושלים, ווייל דער קלימאט אין תל־יוסף איז ניט קיין גוטער. מיט׳ן אייגענעם געזונט מעג מען ריזיקירען — וצוליעב דעם איז מען דאך אהער געקומען. קינדערלעך אבער מוז מען היטען. די עלטערען, הייסט עס, זיינען געבליבען אין גדוד ביי דער ארבייט; די קינדערלעך אבער ווערען דארט ערצויגען אין ריינקייט און ציכטיקייט, אין פולען געזונט. אבער אויך דער קלימאט פון תל־יוסף איז שוין פיעל בעסער ווי פריהער. באטראכט די ציפערען: ביז׳ן לעצטען יאהר האט דער גדוד אין תל־יוסף געהאט ביז 35 פּראצענט קראנקע, דאס הייסט, אז ארום 70 מענשען זיי־נען געווען קראנק; גאנצע 90 פּראצענט האבען געהאט פיעבער, לייכטע אדער שווערע. די געגענט איז א וואסערדיגע, מיט זומפען. האבען זיך חברה גענומען געזונט מאכען די געגענט, און א דאנק דעם דרענאזש זיינען יעצט כמעט פארשוואונדען פיבער און קראנקהיי־

1924

טען. אין דעם טאג, וואס איך בין געווען, זיינען בלויז פינף קראנקע געווען אין גדוד. זיי האבען זיך געמאלדען קראנק און ניט געגאנגען צו דער ארבייט. איהר פארשטעהט דעם אונטערשייד? פון 70 קראנקע אראפ צו 5. דאך ריזיקירט מען נאך ניט די קינדער אראפצוברענגען. ערשט איבער א יאהר, אז מען וועט זיך באזעצען אט אויף יענעם בארג אנטקעגען, א שטרעקע פון צעהן טויזענט דונאם, וואס מען האלט אין אפקויפען ביי אראבער; אז מען וועט זיך דארט באזעצען, א פלאץ פון וואונדערבאר געזונטען קלימאט, וועט מען זיך שוין איינריכטען מיט אלע באקוועמליכקייטען, און אויך די קינדערלעך צוריקברייגען.

נאך צוויי אינסטיטוציעס האב איך ניט אויסגערעכענט, איינע א מיליטערישע, די צווייטע אן עסטעטישע. די ערשטע אינסטיטוציע איז די פארטיפיקאציעס פון דער מחנה. דער העכסטער פונקט פון תל־יוסף איז אויסגעקליבען געווארען צו זיין די פעסטונג אין פאל פון אן אראבישען איבערפאל. דארטען שטעהען הויכע ווענט פון שטיינער צונויפגעלייגט און א סך זעק מיט זאמד אנגעלייגט איינע אויף די אנדערע. ס'איז גראד ניט דאס לעצטעווארט פון מיליטערישער וויסענשאפט, אבער דערווייל וועט דאס זיין גענוג. מיט די אראבישע שכנים לעבט מען איצט בשלום. מען באזוכט איינע די אנדערע. אונזערע שומרים געהען צו זיי און פון זיי קומען אפט צו גאסט אין גדוד. זעצט מען זיי אוועק ביי דעם אלגעמיינעם טיש, מען דערלאנגט זיי עסען, און דערנאך זיצען זיי און קוקען, ווי מ'טאנצט הארא. דאס הייסט דיפלאמאטי. ניט לאנג צוריק זיינען אבער געווען א פאר בלוטיגע צוזאמענשטויסען. דאס איז געווען פאר א יאהר אנדערהאלבען צוריק. מען איז ערשט אנגעקומען. בעדואינער האבען זיך ניט געקאנט צוגעוואוינען צו די נייע שכנים. געהט איינמאל א מיידעל פון גדוד, פאהרען איהר אנטקעגען דריי רייטער, בעדואינער, און אטאקירען זי. קעמפט זי מיט זיי, רייסט זיך ארוים און קומט צולויפען אין מחנה און דערצעהלט וואס עס האט מיט איהר פאסירט. אזא זאך פארשוויייגען טאר מען ניט. נעמען זיך גלייך צונויף ארום זעכציג חברים, מיט שטעקענס בלויז, אהן געוועהר, ווייל בלוט פארגיסען היט מען זיך. פארגאסען בלוט מיינט דערנאך בלוט־ראכע — א זאך, וואס קאן זיך ציהען יאהרען און יאהרען. נעמט מען שטעקענס און מען געהט צום בעדואינישען לאגער און מען פאדערט די דריי רייטער. א ווארט פאר א ווארט, מען האט זיך אנגעהויבען

זידלען, דערנאָך שלאָגען. אָבער דער גדוד קאָן זיך שלאָגען אויך. מען מושטירט זיך פאַר פאַרטהיידיגונג. האָט מען זיך באַלד אויסגע־שטעלט אין אַ קאַמפּס־ליניע, געדיכט צוזאַמען און אַרום די בעדו־אינער, ניט צווישען זיי, און מען האָט זיך אָנגעהויבען שלאָגען — זעכציג אַנטקעגען הונדערט און פופציג. עס איז געגאַנגען גוט ביז די בעדואינער האָבען זיך גענומען וואַרפען שטיינער. אין דעם זיינען זיי אויסגעצייכענט. זיי האָבען געטראָפען מיט פיער שטיינער, און פון איין שטיין הינקט נאָך אַ חבר פון גדוד עד היום. אָבער די בע־דואינער האָבען פאַרזוכט דעם טעם פון דעם גדוד'ס קלעפּ... נאָך דעם זיינען געווען ווייטערע צוזאַמענשטויסונגען און געשלעגען. מען האָט זיך שוין איבערגעבעטען. איצט פאָרט מען צו געסט איינע צו די אַנדערע. ס'איז שלום. אָבער פאַרטיפיקאַציעס דאַרף מען אויף יעדען פאַל.

די אַנדערע זאַך איז די עסטעטישע, נעמליך: אינמיטען פון דער מחנה ליגט אַ קליין בלומען־גאַרטענדעל, מיט אַ קרייז, און אין צענטער פון קרייז שטעהט אַ פאָנטאַן, פון וועלכען עס שפּריצט וואַ־סער. דער גאַנצער פאָנטאַן מיט דעם קרייז, מיט די בלומען אַרום, איז גרויס ווי אַ גענעץ, אָבער דער אָנשטעל צו זיין גלייך מיט „מענשען", איז ריהרענד. אַן אמת'ע „סטאַליצע" איז תל־יוסף! עלעקטרישע באַלייכטונג, אַ שפּריצענדער פאָנטאַן אינמיטען, אַ שטאָדט־גאַרטען הייסט עס... און ווען איהר הערט ווי דער חבר, וואָס האָט דעם פאָנטאַן מיט אייגענע הענט געמאַכט, רעדט דאָס מיט שטאָלץ וועגען זיין אויפטו, וואָלט עס אייך אָנגעפילט מיט די הייליגסטע געפיהלען פון ליעבע און אַכטונג צו מענשען, וואָס שאַ־פען זיך אַ וועלט מיט הוילע הענט, פון גאָרניט...

.1924

„באַלפוריע"

די נייעס, אַז די ציוניסטען האָבען ערוואָרבען נאָך 22 טויזענד דונאַם ערד אין עמק יזרעאל, צווישען מרחביה און תל־עדש און אַז אַכט טויזענט דונאַם פון'ם באָדען וועט געהערען דער ציון קאָמענווועלט מיט איר קאָלאָניע „באַלפוריע" אין דער מיטען, דיזע שטיקעל נייעס האָט אין מיר אַרויסגערופען אַ רייהע בילדער פון די טעג וואָס איך האָב דאָרט פאַרבראַכט.

פון מרחביה קען מען זעהן קלאָר דעם גאַנצען עמק און די קאָלאָניעס „באַלפוריע", תל עדש און דערנאָך דער לאַגער פון דעם כביש, עפולה־נצרת, זיינען אַלע ווי אַנגעצויגען אויף אַ דינעם ווייסען לאַנגען וועג ווי עטליכע קאָראַלען אויף אַ שנירעל. די דינע, ווייסע וועגען לויפען אומעטום אין ארץ ישראל. אויב ניט וועגען זיינען דאָס סטעזשקעס, זייטען שליאַכען. אומעטום לויפען לאַנגע, ווייסע לענטעס היןְ־הער, באַרג אַרויף, באַרג אַראָפּ... די מערקווירדיקסטע ווייסע לענטע, ווי אַ שלאַנג געדרעהטע און געפלאָכטענע, איז דער אויטאָמאָביל־וועג צווישען יפו און ירושלים, באַזונדערס די צווייטע טייל, נעהענטער צו ירושלים. אַזעלכע זיגזאַגען, אַזעלכע אונערוואַרטעטע דרעהדלאַך, שפּרינג אַרויף און שפּרינג אַראָפּ רעכטס און לינקס, אַזעלכע אונערוואַרטעטע, אַפּט גאַנץ ריזיקאַלישע ווענדונגען האָט דאַכט זיך מיר קיין וועג ניט אויף דער וועלט. די ווייסע, פון דער זוהן העל־באַלויכטענע וועגלאַך און שטעגלאַך פון ארץ־ישראל זיינען איהר חן און רייץ... לויפט אַזאַ ווייסער שנור איבער אַ באַרג דערמאָהנט איהר זיך וועגען דעם ווייסען פּראָבאָר פון אַ טונקעלען מיידעל־קאָפּ...

האָב איך זיך געלאָזט צופוס געהן פון „מרחביה" קיין „באַלפוריע".

אין קיין לאַנד אויף דער וועלט געהט זיך ניט אַזוי געשמאַק צופוס ווי אין ארץ ישראל. אַנגעטאָן ביסטו גרינג, אַ קליין, — גאָר

א קליין פעקעל זאכען — די גאר נויטיגע געהמסטו מיט זיך מיט, פאראוים לויפט א שמאלער, ווייסער וועג און פארשפארעכט דיר טויזענדער בלויע ענטציקונגען. דו געהסט גערן אנטקעגען יענע רופענדע און זינגענדע האריזאנטען מיט די פיאלעטע הינלען. געהסט פאראוים און לאזסט פריי דעם ווינט און דער זוהן ברוינען און סמאליען דעם פנים און האלז. און ווי עס אטעמט זיך געשמאק אויף אזא גאנג! אין ערגעץ געניסט דער מענש נישט אזוי דעם אטעמען פון לופט ווי אין ארץ ישראל. אין אנדערע וועלט־טיילען אטעמט דער מענש, ווייל ער מוז עס טאן, ס'איז זיין פונקציע, ער אטעמט און מערקט עס אפילו ניט. אין ארץ־ישראל איז אטעמען א גענוס, יעדער אטעם צוג איז א מאכל, ווי א טרונק קריסטאל־קלא־רע וואסער אין א דורשטיגען טאג. איהר נעהמט אריין אין זיך די זיסע, ריינע אראמאטנע לופט, נעהמט אריין וויפיעל די לונגען קענען און לאזט די לופט נאר דערפאר צוריק ארוים, ווייל אייך ערווארט א צווייטער גענוס פון א נייעם אטעם־צוג. דער פראצעס פון אטעמען געניסט מען אין ערגעץ ניט אזוי ווי אין ארץ־ישראל! געהסט אזוי איבער דעם טאל, צווישען באזעעטע פעלדער, באראמט מיט שטעכיגע גראזען, קוקסט זיך ארום: הימלען, בערג פון אלע זייטען, שטילקייט איז צוגאסען איבער דער וועלט, בלויז אין האר־צען זינגט עס, די ליפען שעפצען: גאט מיינער, ס'איז דאך אונזער לאנד, אונזערע טאלען, אונזערע בערג, אונזערע פעלדער! און עס פארגלוסט זיך דיר פלוצלונג א געשריי צו טאן, און מאקע גלייך רייסט זיך פון דיין ברוסט ארוים א ווילדער קלאנג, גלאט אזוי, אהן וועלכען ניט איז באדייט, אהן וועלכען ניט איז אינהאלט, א געשריי פון פרייד, פון גליק, דערהערסט דיין ווילדען געשריי, זיי־בען מאל אפגעענטפערט פון די בערג ארום, פארשעהמסט זיך אליין פאר דיינע אינגעלשע שטיק און טרעהרען ווייזען זיך דיר אין די אויגען. גליקליכע שטונדען לעבט מען איבער, ווען מען געהט צופוס אליין איבער ארץ ישראל.

און אט באווייזט זיך פון דער ווייטען א וואגען מיט צוויי ברוינע „פריידעס" (פערד) און דו דערקענסט גלייך אידישע ארביי־טער. פאר מיילען דערקענט מען זיי, נאך זייער קליידען זיך און האלטען זיך. דו שטעלסט זיך ביים זייט וועג, לאזט דעם וואגען פארביי, זיבען פאר אינגעלשע און מיידעלשע אויגען באקוקען דיך. די ערשיינונג דיינע, אבער אט דערקלינגט דער „שלום חברים" און

דער באַרג „תּאַבאָר“ וועלכען מען זעהט פון „באַלפוריע“.

צו דעם העלען ליכט פון די אויגען קומט צו א ברייטער הארציגער שמייכעל!

און עס טרעפט ניט זעלטען, אז מען דערקענט דיך. פלוצלונג א חבר פון אמעריקא. דאן שטעלט מען אפ דעם וואגען, מען נעהמט זיך ארום, מען פרעגט זיך פאנאנדער, מען וואונדערט זיך איינער איבער'ן אנדערען. פון וואנעט? אזש פון אמעריקא? און וואוהין? קיין באלפוריע! „איז וועלען מיר זיך נאך היינט זעהן, מיר קומען גלייך צוריק".

צוקומענדיג צו באלפוריע האב איך ארום א שטויג אנגעלעגטע תבואה דערזעהן א גרופע מענשען און דערהערט עפעס א מאדנעם גערויש ווי פון א מאטאר. און ווירקליך, מען האט אויפגעשטעלט די ערשטע דרעש־מאשין. אן אמעריקאנער פירמע האט עס אויפגעשטעלט, צוויי אמעריקאנער אינזשענירען האבען ביי דער אויפשטעלונג געארבייט. א מאטאר האט געדרעהט די גרויסע, ווי א לאקאמאטיוו, דרעש־מאשין און באלד האט עס אנגעהויבען פון איין זייט שטרוי און פלאווע צו פליהען, און פון דער צווייטער זייט קערענדלעך צו שיטען זיך אין צוגעשפילטע זעק. און אויבען אויפ'ן געלען שטויג תבואה זיינען געשטאנען צוויי בחורים מיט ווילעם און האבען בינטלעך אין דעם מויל פון דער מאשין געווארפען. געשטאנען זיינען ארום ארבייטער, ארבייטערינס, איינע מיט א קינד אויף די ארעמס, א יונגע מוטער אין דער פרייד פון געזונטע מוטערשאפט. יא, אויך דאס האב איך אפט געטראפען אין ארץ ישראל, געזונטע מוטערשאפט. עטליכע אזעלכע מוטערס, יונגע, מיט מילך אנגעגאסענע ראזעווע מוטערס, מיט זייערע רונדע קינדער אויף די ארעמס שטעהען קלאהר פאר מיינע אויגען. א צווייטע פון דער וואס איך האב דא, ביים שטויג תבואה, דערזעהן האב איך אין כפר גלעדי באגעגענט און א דריטע אין חברון. זיי קוקען פאראוים מיט גרויסע, גליקליכע אויגען, אויף די ארעמס זייערע זויגקינדער, וואס האלטען אין די מיילעכלעך ווייסע רונדע בריסט און שפילען זיך דערביי מיט די פינגער פון זייערע רונדע פיסעלעך.

ארום דער מאשין עטוואס פון דערווייטען זיינען געשטאנען עטליכע אראבישע שכנים, און האבען געקוקט אויף דעם וואונדער וואס קלאפט, הוסט, שיסט און ניסט און טוט אזוי וואונדערליך לייכט און גיך אן ארבייט, וואס זייערע קאמעלען, אדער אקסען טוען מיט אזוי פיעל מיה און לאנגזאמקייט. דער אראבער קען זיך

ניט אפּוואונדערען אויף דעם „באַבאַר" (מאַשין). מיט דעם וואָרט „באַבאַר" האָט מען מיר געזאָגט, באַצייכענט דער אַראַבער אַלעס, וואָס אַרבייט ווי אַ מאַשין. אַ שיף מיט סטיעם איז אַ באַבאַר, אַן אייזענבאַהן־צוג איז אַ באַבאַר, און אַ דרעש־מאַשין איז אויך, אַ באַבאַר. קוקען זיי אויף'ן „באַבאַר", וואָס עסט תבואה און שפּייט שטרוי און זיי מאַכען מיט די הענט און שמאַצקען מיט די ליפּען. דער פאַרוואַלטער, אַן אַמעריקאַנער יונגערמאַן, זאָגט מיר אויף ענג־ליש, אַז זיי ווערען שוין קליגער אַט די „באַבאַרשציקעס", זיי, וואָס האָבען אַמאָל פאַר אַ מאַשין מורא געהאַט, ווי פאַר'ן טייוועל, הויבען שוין אָן צו קויפען אַלטע אַקער־מאַשינען, שנייד־מאַשינען און לערנען זיך אויס ביסלעכווייז פון די אידען די עקאָנאָמיע פון אַר־בייט און צייט.

די דרעש מאַשין איז געווען דער העלד פון טאָג. נאַטירליך, האָב איך געמוזט מאַכען אַ צייכענונג פון דער מאַשין און די אַר־בייט. דער פאַרוואַלטער איז צו מיר צוגעגאַנגען און מיט שטאָלץ זיך אָפּגערופען: „דאָס איז נאָך גאָר ניט. מיר, אין באַלפוריע, וועלען נאָך שענערע זאַכען ווייזען. מיר וועלען זיין די טעכנישע אָנפיהרער אין ארץ ישראל. מיר וועלען זיך ניט שרעקען פאַר קיי־נע נייע מאָדערנע עקספּערימענטען. מיר וועלען זיין אַזוי צו זאָגען דער טעכנישען אַוואַנגאַרד". שפּעטער, ווען איך האָב עס אַנדערע חברים פון קאָלאָניעס און קבוצות איבערדערצעהלט, פלעגען זיי מיט אַ שמייכעל זאָגען: „געוויס, זיי האָבען אַ רייכע מומע אין אַמעריקאַ, זיי קענען זיך אַזעלכע זאַכען ערלויבען, זאָל עס זיי וואויל באַקומען"!

דערנאָך האָבען מיר חברה אַריינגעפיהרט אין הויז, אין זייער עס־צימער. אויף די גרויסע, נאַקעטע, הילצערנע טישען זיינען גע־לעגען רעשטען פון פרישטיק, זיינען געשטאַנען שיסלען מיט גרינע און שוואַרצע זתים (מאַסלינעס), שטיקער ברויט איז געלעגען און טעפּלעך שיטערע קאַפע. מען האָט מיך באַלד אַוועקגעזעצט, אָנגע־בראַכט אַ גרויסען טעלער טאָמייטאָס, אָפּגעקאָכט אַ האַלב טוץ אייער, צוגעוואַרעמט די קאַפע און איך האָב זיך מיט אמת'ן ענטו־זיאַזם גענומען צו דעם אַלעם. אָפּגעגעסען, אויפגעראַמט, האָבען זיך חברה אַ נעהם געטאָן מיך אויספרעגען, ווער איך בין, וואָס און פון וואַנעט. דערוואוסט, אַז איך בין אַ רייזענדער צייכנער און שרייבער האָט מען מיר באַלד געבעטען ווייזען וואָס איך קען,

און ס'איז אוועק אן ארבייט. יעדען איינעם האב איך געמוזט צייכענען. אלע יונגע חברה, ביז שפעט אין דער נאכט. און צום סוף איז צוגעגאנגען צו מיר שעהמעוודיג די שווארצאויגיגע פנינה יאָלאס, „מגליציה" און ארויסגערעדט אזוי פון א זייט: „נו, און מיר?... איך דארף יעצט איבערוואשען די געפעס, איז אויב איהר ווילט..."

„געוויס!" א בחור האלט א גרויסע ליכט, דאס ליכט ציטערט און ווארפט פון דער ווייס געקליידעטער שווארץ־אויגיקער פנינה, א טאנצענדען שאטען אויף דער וואנט. איך זיץ אנטקעגען איר און צייכען. דער קאראנדאש פאלט שוין ביי מיר פון די הענד אויס מיעדקייט, אבער די מאדעל איז אזא זעלטען שעהנע און די אויגען זיינען אזוי פול האפענונג, אז איך נעהם מיר אן מיט כוח און די צייכענונג געלינגט.

שלאפען שלאף איך אויבען אויף'ן אויבערשטען שטאק. שטעהן דארטען בעטלאך און איבער זיי ווייסע נעצען אנקעגען מאסקיטעס אדער גלאט בייסערס. שלאפען האט זיך מיר זעהר געוואלט, אבער ליידער ניט געקענט. איך בין געוועזען איבערמיעד און אחוץ דעם האט מיין חאראַרא זיך צושפיעלט. חאראַרא איז א בייסענדער ארויסשיט איבער די אָרעמס און פיס, רויטע פרישציקלעך. עס קריגען עס געוועהנליך די נייע אנגעקומענע, און ס'איז מסתמא א פראצעס פון צופאסונג צו דעם קלימאט אדער אפשר אנגעביסען פון פליגען. ווי די זאך זאל ניט זיין, חאראַרא האלט אן עטליכע וואכען און בייסט גאנץ געהעריג, אבער נישט געפערליך. טראגיש נעהמט דאס קיינער ניט, בייסט עס, קראצט מען עס אפ און מען טהוט זיך זיין ארבייט ווייטער... בלויז אונזער ריכטער בראנדייס האט דערפון געמאכט א געשריי ביזן הימעל, ווען ער האט דאס נעקראגען, זייענדיג אין דער קאלאניע כנרת. חברה האבען מיר דערצעהלט וועגען דעם און געלאכט דערביי... שפעט נאכט ביז איך שטארק אנשלאפען געווארען, אזוי אז ווען דער טאג האט זיך אנגעצונדען, בין איך פריש אויפגעשטאנען, גרייט אויף אלע העלדענטאטען. בין איך געגאנגען אנקוקען די שטאהל מיט די פערד, דעם גאנצען הויף מיט אלע איינריכטונגען, די פעלדער ארום און די חברה האבען מיר מיט שטאלץ אלעס געוויזען און געלויבט...

אנטקעגען „באלפוריע" ליגט מיט זיין קיילעכדיגען רוקען ארויף דער בארג טאבאר. זעץ איך זיך אנידער אנטקעגען איהם, אויף דעם

באַרג וואַס הויבט זיך פון דער קאָלאַניע און נעהם זיך צייכענען. קליינינקע פליגעלאַך קריכען מיר אין די אויערען און אין די אויגען, נעהם איך מיט אַ טיכעל און וויקעל מיר ארום דעם קאָפּ, זיץ פאַרטאָן אין מיין אַרבייט אונטערגעוואַרימט פון דער ליעבער זוהן. פלוצלונג וואַקסט אויס פון הינטער מיין רוקען אַ בעדואינער טונקעל און פייעריג אויף דעם רוקען פון אַ שוואַרצען הייסען פערד, אַ ביקס אויף די אַקסלען און אַ בליסק מיט זיינע געלע ווייסלעך פון די אויגען אין מיין זייט. עס איז געוועזן אין די טעג פון די אָנגעצויגענע נאָכ־פּאָגראָמען שטימונג, ווען יעדער יצד האָט מורא געהאַט פאַר'ן אַנדערען.

דער בעדואינער איז פאַרבייגעריטען און איז פאַרשוואונדען. עס איז אָבער אויך מיין שטימונג צו צייכענען פאַרשוואונדען.

איך האָב מיין פעקעל צונויפגעבונדען און זיך צוזעגענט מיט „באַלפוריע".

1921

מגדל

צוויען די פיעלע געסט, וואס ארץ אשראל האט געהאט לעצ־טען זומער, איז געווען דער באקאנטער קונסט פארלעגער אלעק־סאנדער קאגאן, דער רעדאקטאר פון „זשאר פטיצא“, „מילגרוים“ און דער מאנאגראפיע איבער לעאן באקסט. ער איז געקומען צו־ליעב זיין נייער אונטערנעמונג, נעמליך, ארויסצוגעבען א קונסט־בוך איבער ארץ ישראל, וואס זאל אין פראכט זיין איינס אין דער וועלט. ער האט מיטגעבראכט מיט זיך צוויי קינסטלער און א פאטאגראף, און רעכענענדיג אויף די מיטארבייטערשאפט פון די ארץ־ישראל׳ער קינסטלער, האט ער ארגאניזירט אן עקספעדיציע. געדונגען צוויי אויטאמאבילען און זיך אוועקגעלאזען אנקוקען, סקיצירען און פאטאגראפירען אונזער לאנד. די צוויי אויטאמא־בילען זיינען, פארשטעהט זיך, געווען פון אן אידישער קאמפאניע און די שאופערם זיינען געווען צוויי חברים, וואס האבען גוט געקענט דאס לאנד און זיינען ניט נאר געווען אונזערע שאופערם, נאר אויך אונזערע וועג־ווייזער.

די שאופערם אין ארץ־ישראל זיינען פון א גאנץ אייגענ־טימליכען מין מענשען. ערשטענס, זיינען זיי מענשען, וואס האבען א שטיקעל וועלט געזעהן, און צווייטענס, וואס האבען ארץ־ישראל גוט געזעהן. חברה ניט קיין נארישע און מוטיגע. מוט דארפען זיי האבען, רייזענדיג איבער די פארוואָרפענסטע וועגען און ווינקע־לעך, און צווייטענס, האנדלענדיג מיט די אראבישע קאלעגען, די אראבישע שאופערם. מוט דארפען זיי נאך האבען אין קאמף מיט דער ארץ־ישראל׳ער רעגירונג. די סיטואציע איז דא גאר א מאדנע. שטעלט אייך פאר, אז די אויטאמאביל שאופערם און די רעגירונג קאנקורירען איינער מיט דעם אנדערן אויף דעם געביט פון טראנס־פארטאציע. די רעגירונג האלט די אייזענבאן פון לאנד און בא־מיהט זיך זעהר שטארק צו פארגרעסערען די צאהל רייזענדע. זי וואלט שטארק געוואלט, אז אנשטאט וואס הונדערטער און אפשר

טויזענטער דינגען אויטאָמאָבילען רייזענדיג איבער'ן לאַנד, זאָ־לען זיי בעסער באַנוצען די באַהן. שטעלען זיי דארום די אויטאָ־מאָביל קאָמפּאַניעס און גלאַט אַזוי שאָופערס פאַרשידענע שוועריקייטען. מען באַשטייערט זיי אַזוי שווער, אַז ס'איז אוממעגליך צו ארבייטען. אַ חוץ דעם זיינען נאָך די וועגען שלעכט און די מאַ־שינען ווערען גיך רואינירט. אויסער דעם ערלויבט ניט די רעגי־רונג צו פאָהרען אין אַן אויטאָמאָביל מעהר ווי אַ באַשטימטע צאָהל פּאַסאַזשירען. אַזוי, אַז ווען די פּאָליציי כאַפּט אַן איבעריגען פּאַסאַזשיר, ווערט אַ גאַנצער סקאַנדאַל, אָדער באַקשיש... לעצ־טענס האָט די רעגירונג נאָך מעהר געהעכערט די טעקסעס אויף פּראָפעסיאָנעלע שאָופערס, אונטער דעם אויסרייד, אַז זיי רואי־נירען די שאָסעען פון לאַנד. די לאַגע איז געוואָרען אַזוי שווער, אַז די שאָופערס זיינען ארויס אין סטרייק קעגען דער רעגירונג. דער סטרייק האָט געדויערט עטליכע וואָכען און איז געווען מערקוויר־דיג דערמיט, וואָס דאָס איז געווען דער ערשטער סטרייק, וואָס איז דורכגעפיהרט געוואָרען צוזאַמען מיט די אַראַבישע שאָופערס. די שטימונג איז געווען אַ געהויבענע. אידישע און אַראַבישע אַרביי־טער סטרייקען צוזאַמען קעגען דער רעגירונג! מען האָט זיך צונויפגערעדט און טאַקע אויסגעפיהרט.

אונזערע צוויי שאָופערס זיינען געווען פון די פיהרער, און זיי האָבען אונז פיעל אינטערעסאַנטע זאַכען דערצעהלט, פליהענ־דיג איבער די ווייסע וועגען ארויף און אַראָפּ.

„מיר קומען באַלד אַן אין מגדל“, האָבען זיי אונז אַנגעזאָגט, ווען מיר האָבען פאַרלאָזען טבריה, כדי צו דערגרייכען צפת דעם זעלבען טאָג. אין מגדל האָבען מיר גערעכענט צו בלייבען ניט מעהר ווי אַ האַלבע שעה: אָבער דער שאָופער האָט געשמייכעלט, ווי איינער זאָגט, מיר וועלען זעהן: אַ האַלבע שעה, צי אַ האַלבען טאָג.

און באַלד טאַקע האָט זיך דער בחור צערעדט:

„וואָס ווייסט איהר וועגען מגדל! זי איז אונזער מאַגדאַ־לינע, די רייצענדע מאַגדאַלינקע. זי איז דאָך אויסגעפּוצט פון קאָפּ ביז די פיס. אַ האַלבע שעה, זאָגט איהר, וועט איהר דאָרט זיין און ניט מעהר, דאָס וועלען מיר שוין זעהן.“

די גאַנצע עקספּעדיציע איז געוואָרען פאַראינטערעסירט מיט די דאָזיגע ווערטער. וואָס איז רייצענדעס אין מגדל?

דער וועג פון טבריה ביז מגדל געדויערט א צעהן מינוטען, אזוי, אז מיר האבען זיך טאקע באלד דערזעהן דרעהענדיג זיך ארום א בערגעל און אין א ווילע ארום זיינען מיר דורך אפען־געשטא־נענע טויערען ארייגגעפאהרען אין דעם הויף פון דער קאלאניע.

א הויף ווי אלע הויפען אין א אידישער קאלאניע. ארום דריי זייטען פון דעם פיער־עק שטעהען שטאלען, מאגאזינען, ווערק־שטאטען, ארבייטער־וואוינונגען און אויף דער זייט רעכטס פון ארייגפאהר שטעהט דאס הויז פון דער אדמיניסטראציע און די גרופע געביידעס, וואס געהערען זיך צו דעם. ס'איז געווען היים און שטיל. א הונט האט זיך פויל אויפגעהויבען און אונז באגריסט מיט א גוטמוטיגען בילען. אן ארבייטער, וואס איז געשטאנען לעבען א וואגען, איז צוגעגאנגען צו אונז און גלייך דערקענט די שאופערס. זיי האבען זיך צערעדט וועגען דעם געוועזענעם פארטיי־צוזאמענ־פאהר, און ווען מיר ווערען ניט אומגעדולדיג, וואלטען זיי גלייך דא אפגעהאלטען א צווייטען.

„מיר ווילען דאך זעהן די רייצענדע מגדל, און נאך פריהער פאר דעם ווילען מיר א טרונק וואסער, מיר זיינען אלע דורשטיג“. די דעמאנסטראציע פון אומגעדולד האט אנגעפיהרט הער קאגאן מיט זיין פרוי, ביידע גרויסע מענשען־עקזעמפלארען פון רוסישען בארסקען טיפ. אומזיסט געווען אונזער אפיעל. דער שאופער און דער פועל זיינען צו טיעף געווען פארטאן אין פארטיי־פאלעמיק, און מיר האבען זיך אליין א לאז געטאן געהן צו דער הויז רעכטס. אבער אט האט זיך די טיר געעפענט און אנטקעגען איז ארויסגע־קומען מיט א גאסטפריינדליכען אויסדרוק אויפ'ן פנים, מיט א ברייטען זשעסט פון צופריעדענקייט א מאן פון מיטעלען וואוקס, מיטעלע יאהרען, א ראזירט געזיכט און א פולען קאפ געקרייזעלטע האר.

„מיט וועמען האב איך דאס פארגעניגען... מיין נאמען איז גליקין, דער פארוואלטער פון מגדל. איהר זענט אלע ווילקאמען...“ און ער עפענט די טיר און מיר טרעטען אלע אריין אין א גערוימען הויז, ס'איז שאטענדיג קיהל... טיש, בענק — עס פיהלט זיך היימ־ליך, עס ווילט זיך אנידערלאזען זיך... מיר צעזעצען זיך. באלד ערשיינט וואסער, ניט גלאט וואסער, נאר סעלצער־וואסער, גאזאז, לימאנאד, און גלייך טאקע עפעס פארבייסען. אין קיך האט א גרויסע, בלוי־אויגיגע מויד פארקאשערט די ארבעל און עס איז

געווארען פרעהלאך. עס האט אנגעהויבען ערשיינען פרוכט, איינ־געמאכטס, טיי, מילך, פוטער, אייער, מאנדלען מיט ראזינקעס און גאט ווייס נאך וואס, דאכט זיך א גאנצער קעניגליכער מאהל־צייט איז אומגעריכט אראפגעפאלען פון הימעל אויף אונזער גורל. אבער פיעל מעהר ווי דער געשמאק־באדעקטער טיש איז געווען איבערראשענד אנגענעהם די גאסטפריינדליכקייט, וואס האט אונז ארומגערינגעלט. זיינען אנגעקומען מענשען, פריינד, מען האט זיך דערקענט, מען האט זיך צערעדט; מאנכע האבען זיך גאר דער־קענט פון די אלטע רוסישע צייטען; מען האט אויסגעגראבען אלטע באקאנטע. און פרעהליכער פאר אלעמען איז דער מאהלער פראפעסאר פאסטערנאק געווארען, ווען ער האט זיך צערעדט מיט איינעם פון זיינע מאסקעווער פארעהרער.

די אטמאספערע אין מגדל איז דערהויפט א מאסקעווער. די גרינדער פון דעם פלאץ זיינען געווען א גרופע רייכע מאסקווער אידען. דאס איז געווען מיט פופצעהן יאהר צוריק און איז איבער־געגעבען געווארען צו פארוואלטען צו מ. גליקין. הער גליקין איז א זעהר טיכטיגער מענש און קען ניט נאר זיין באלעבאטישקייט און די באלאבאטישקייטען פון גאנצען לאנד, נאר ער קען אויך דער־צעהלען אינטערעסאנט די געשיכטע ווי אזוי מגדל איז געבוירען און גרויס געווארען. ער הויבט אן די דערצעהלונג, ווי עס הויבט זיך אן די מעשה בראשית. צוערשט איז געווען לעהר און וויסט, ווילד און אומגעזונט. און אט איז מען געקומען און מען האט פון דעם דאזיגען כאאס א גן־עדן געמאכט. און מיינט איהר, אז עס רעדט זיך בלויז אזוי א גן־עדן, וויל אייך הער גליקין ניט אנדערש ווי איבערצייגען. אז ער האט פיינט מליצה. אז ער איז אן אגראנאם און א פראקטישער מענש, ניט קיין פאעט, וואס זיין געשעפט איז צו געברויכען שעהנע ווערטער. ער מוז גלייך ווייזען וואס מגדל איז.

מיר האבען זיך אפגעריסען פון דעם געשמאקען טיש און אוועק אנקוקען אין וואס דער וויסטער פלאץ איז פארוואנדעלט געווארען נאך פופצעהן יאהר לעבען.

ערשטענס האבען מיר דערזעהן גערטנער און גערטנער, בוי־מער אהן א סוף. אלע סארטען בוימער. וועלדער באנאנע־בוימער מיט גרויסע, אומגעלומפערטע בלעטער, לעבען זיי צארטע מאנ־דעל־בוימער: גאלדענע אראנזש־גערטנער, ציטראנען בוימער,

ווייַנגערטנער, פייגענבוימער, אַליוועןבוימער, אַפּריקאָסען, טייט־לען, באַמבוקאַווע, צוקער און קאַטאַן פּלאַנצונגען, אַקאַליפּטוס וועלדער און וואָס ניט. ס'איז דאַכט זיך ניטאָ אַ בוים, וואָס וואַקסט אויף אונזער פּלאַנעט, וואָס זאָל ניט האָבן אַ רעפּרע־זענטאַנט אין מגדל. און גייענדיק איהר אַרײַן אין די אַלעען, וואָס ציהען זיך העכער אַ מייל אין דער לענג, כאַפּט אייך אַרום אַ געפיהל פון ענטציקונג. עס איז דאָך טאַקע אַ גן־עדן! און אַט דאָ איז אַ מאָל געווען וויסט און ווילד. „יאַ, איהר זעהט די אומצעהליגע בוימער, גערטנער און וועלדער: איהר זעהט די גרינסען, די וועז־דזשעטייבלס, וואָס ווערען רייף אַ גאַנצען חודש פריהער דאָ ווי אין די איבעריגע ערטער פון לאַנד, אַ דאַנק דעם זעהר וואַרימען קלימאַט, און איהר מיינט, אַז דאָס איז די הויפּט רייכקייט פון מגדל, האָט איהר אַ טעות. ווילט איהר זעהן אין וואָס עס באַ־שטעהט דער קוואַל פון ברכה אין מגדל — קומט וועל איך אייך ווייזען".

און ער האָט אונז צוגעפיהרט צו אַ דינינקען שטראָם וואַסער, גאָר אַ שמאַלינקען, ווי אַ דינע, בלאַהע לענטע, אָבער אַ זעהר ריה־רעוודיגער און האָט זיך צורעדט ווי אַן אמת'ער פּאָעט. עס וואָלט גאַרניט געווען, ווען ניט דאָס וואַסערל. ניט דער מענש וואָלט געהאַט צו טרינקען, ניט די בהמה, ניט דאָס פעלד, ניט דער גאָרטען און ניט גראָז און ניט בוים. זעקס טויזענט דונאַם לאַנד פאַרמאָגט מגדל, און אַ דאַנק דעם דיננקען שטראָם וואַסער, וואָס לויפט כמעט איבער דער לענג פון דעם גאַנצען באָדען, איז דאָס דער טייערסטער באָדען אין ארץ־ישראל.

און מיר געהען ווייטער איבער דעם באַפּלאַנצטען און באַ־זייהטען מגדל און מיר קומען צו די אַקאַליפּטוס בוימער. הויכע, שלאַנקע, און באַוועגליכע, האָבען דינע, לאַנגע בלעטער, ווי דינע מוזיקאַלישע פינגער. ביים קלענסטען ווינטעלע צעטאַנצען זיך די צווייגען, צעוויגען זיך די בוימער און צעשפּילען זיך די בלעטער. לוסטיגע בוימער זיינען דאָס די אַקאַליפּטוסען. אפילו דאָס וואָס מען האַקט זיי אָפּ שטיקער פון זייער קערפּער, יעדע ווײַלע אויף האָלץ און הייצונג, רויבט ניט אַוועק די לוסטיגקייט. עס לאָזט בלויז איבער אויף זייער שטאַם שטיקער מאַזאַליעס, אַזעלכע פאַר־צויגענע וואונדען, אָבער זייער אומגעוועהנליכע לעבענס־קראַפט טרייבט ווייטער נייע און נייע צווייגען אַרויף צו די וואָלקענס.

און די לאנדשאפט ווערט לעבעדיגער, גרין און געזונט, צוליעב די דאזיגע בוימער.

דערווייל זעהען מיר ווי אונזער פראפעסאר פאסטערנאק און דער פאטאגראפער האבען זיך אפגעטיילט פון דער קאמפאניע און האבען זיך אוועקגעלאזט נאכלויפען עפעס א פרויען־פיגור אין שווארצען אנגעטהאן. ווען הער גליקין האט עס דערזעהן, האט ער א שמייכעל געטאן. „א, ניט אומזיסט, זיי האבען זי דערזעהן. ס'איז דאך די שעהנסטע אראבישע מיידעל פון דעם געגענט. זי ארבייט ביי אונז אין מגדל און זי איז ווערט מען זאל זי מאלען... אויב זי וועט זיך לאזען".

און טאקע גלייך זעהען מיר, ווי אונזער פראפעסאר לויפט צוריק מיט דעם סקיצען־ביכעל און דער פאטאגראפער מיט דעם אפאראט; דער פראפעסאר מיט א פארצווייפעלטען פנים: „זי איז דאך וואונדערבאר, אויגען, דאס פנים... אבער זי לאזט זיך ניט... וואס טוט מען? זי לאזט זיך ניט!...

„קומט," זאגט הער גליקין, „איך וועל איהר ערקלערען." און ער האט בלויז א פאר ווערטער אין אראביש מיט איהר אויסגע־רעדט, ווי זי איז שטיל געווארען, אראפגעלאזט די אויגען און איז שטעהן געבליבען. האט זיך חברה א כאפ געטאן, ווער פאר זיין פאפיר און פענסיל, ווער פאר'ן פארבען־קאסטען און ווער פאר'ן פאטאגראפישען אפאראט. זי איז געשטאנען ווי א פארגליווערטע, וואונדער־שעהן, אבער מיט אראפגעלאזטע אויגען... זי זאל אויפ־הויבען די אויגען האבען מיר פאר קיין געלט ניט געקאנט ביי איהר אויספיהרען... איז געקומען צו לויפען איהר שוועסטער, א גע'גט'ע, נאר גאר א יונגע, יענע האט שוין פאזירט וויפיעל מיר האבען געוואלט... אבער פיעל האט זי קיינער ניט געוואלט...

דערווייל זיינען זיך שטונדען געלאפען. ס'איז שוין געווארען שפעט נאכמיטאג. אונזערע שאופערם האבען זיך ברייטלעך און געמיטליך צעלייגט אין הויף מיט די פועלים... עס זיינען אנגע־קומען נאך געסט, ארבייטער, אראבער... און ס'איז געווען אזוי פיעל צו זעהן, צו הערען און צו צייכענען, אז ס'האט זיך גארניט געוואלט אוועקפאהרען. מיר האבען נאך ניט געזעהן די נייע בוי־פראיעקטען, וואס מגדל האט פאר זיך. ניט נאר פראיעקטען, נאר שוין פארטיגע קאנסטרוקציעס. עס ווערען געבויט רייהען הייזער דירעקט ביים ים כנרת. עס פליאסקען די כוואליעס צווישען די

שטיינער פון ברעג ים: עס ציהט זיך א פאס זאמד און העכער הויבען זיך בוימער, איז צווישען די זאמד און די בוימער בויען זיך הייזער, ווילאס. עס וועלען זיין ראמאנטישע ווילאס, וואו מענשען וועלען קומען „לעבען און טרוימען“. דאס איז פון איין זייט. אבער העכער, דארט אויפ’ן בערגעל, לעבען דעם הויף בויט זיך א גאנצע גאס, גרויסע, שלאנקע שטיינערנע הייזער. עס וואקסען הייזער איינס נאכ’ן צווייטען. און אט ווייזט מיר הער גליקין אז, אז דא וועט שטעהן סער אלפרעד מאנד’ס הויז, דא פ. רוטענבערג’ס, דא פראפעסאר ווארבורג’ס און נאך אזעלכע נעמען... מען גרייט זיך צו גרויסע ארבייטען. דאס איז ערשט אן אנהויב. א גרויסען האטעל. א רייהע באארדינג הייזער פראיעקטירט מען, ווייל וויסען מוזט איהר, אז דער פלאץ מגדל איז ווי געשאפען פאר א ווינטער קוראָרט. ניט ווייט געפינען זיך די הייסע בעדער פון טבריה, חמי טבריה... אידען וועלען אנהויבען קומען אין טויזענטער. די קוואלען זיינען שוין יעצט איבערגענומען געווארען פון א אידישער קאמפאניע. זיי וועלען די בעדער מאדערניזירען, זיי וועלען זיי מאכען אנציהענד און צוציהענד. ווי די דאזיגע וואסערען פארדינען, און די וועלט וועט זיך קומען קורירען אהערצו נאך מעהר, ווי מען קומט קיין קארלסבאד. וואו־זשע וועט מען זיך אפשטעלען? אין דער אלטער שטאדט טבריה זיינען דא האטעלען, אבער ניט גענוג און ניט מאדערן. פראיעקטירט מגדל א האטעל, וואס ארץ ישראל האט נאך אזוינס ניט געזעהן. אט דאס הייסט אונטערנעהמונגס־לוסט, אט דאס הייסט בויען א לאנד. עס וועט זיין ארבייט פאר הונדערטער אידישע ארבייטער, עס וועט אויפלעבען א געגענט — ווייל דאס לעבען איז ווי א קנויל שנייע, וואס מעהר מען קייקעלט עס אלץ גרעסער ווערט עס...

די שאופערס האבען שוין פארענדיגט אלע זייערע אנגעלעגענהייטען און האבען שוין געוואלט ווייטער פאהרען, ווייל ביינאכט איבער די בערג קיין צפת איז געפעהרליך צו לאזען זיך... אבער ס’איז זיי ניט גרינג געווען אונז אפצורייסען פון מגדל, פון דער רייצענדער, אויסגעפוצטער מאגדאלינע...

.1924

חקוצים

אַ קליין החלוצ'ל

ביי דער שאָסעען-אַרבייט

די ערשטע גרויסע שאַסעע וואָס איך האָב דערזעהן, אַ גרויסע אַרבייט וואָס אידישע יונגע מענשען נעהמען אונטער און פיהרען דורך, איז געווען דער וועג וואָס ווערט געמאַכט צווישע עפולה און נצרת. דאָ האָב איך דערזעהן אונזערע יונגע בויער און מיין האַרץ איז ברייט געוואָרען פאַר שטאָלץ און פרייד. דיזער וועג איז געווען איינמאָל געמאַכט פון עגיפּטישע אַרבייטער אַ יאָהר צוויי צוריק און געמאַכט געוואָרען זעהר שלעכט. ער איז אין גאַנצען רואינירט, קרום, מיט גריבער און לעכער און איצט מאַכען די חלוצים דערפון אַ גוט שטיקעל אַרבייט. מען רייסט דעם אַלטען וועג אויף, מען מאַכט איהם ברייטער און גלייכער. דער פּראָצעס פון מאַכען אַ שאַסע, אָדער ווי אַלע רופען עס דאָ אַ כביש איז אַזאַ, צוערשט ווערט די ערד אויסגעגלייכט, אויסגערייניגט און צוגעגרייט פאַר די שטיינערדיגע אַרבייט. דערנאָך קומט דאָס אויסבעטען. מען בעט דעם וועג אויס, דאָס הייסט, מען לעגט דעם פונדאַמענט מיט גרויסע שטיינער און ווען דאָס איז פאַרטיג שיט מען אַרויף דעם ערשטען חצץ, דאָס הייסט, די קלענערע שטיינדלעך. דיזע קלענערע אָנגעהאַקטע שטיינדלעך זיינען דאָס די נשמה פון דער גאַנצער אַרבייט. וואָכען און חדשים זיצען יונגע לייט און יונגע מיידלעך אונטער די הייסע שטראַלען פון דער זון און מען קלאַפּט מיט אַ קליין האַמערעל און מען ברעכט גרעסערע שטיינער אין קליינע. די גרעסערע שטיינער, ווידער, ברעכט מען פאַר דעם כביש פון אַ באַרג וואָס געפינט זיך ביי נאַזאַרעט, דעם הר הקפיצה, ס'איז אַ ווילדער שטיינערנער באַרג איבער וועלכען, ווי די מעשה קלינגט, יעזוס איז געלאָפען פון זיינע פאַרפאָלגער און האָט איבערגעשפּרונגען די צוויי בערג וואָס שטעהען איינער לעבען דעם צווייטען און בילדען דעם טאָל קאַבזאַ. פון דעם דאָזיגען שטיינערנעם באַרג, אָדער ווי מען רופט עס דאָ: וואַדי על קאַזבאַ, ברעכט מען אָדער מ'רייט מיט דינאַמיט אַרוים שטיינער. ס'איז אַ שווערע און געפעהרליכע

אַ שומר

ארבייט, און עס האָבן שוין געטראָפן אונגליקן. איך האָב אין האָספּיטאָל געזעהן אַ יונגען מאַן, וואָס איז ניט שנעל גענוג אַפּגעטראָטען פון דעם אויפרייס און איז געטראָפן געוואָרען פון אַ שטיין אין האַרץ. ער איז איצט זעהר קראַנק. די ארבייט הייסט די „מחצבה", שטיינבערעכעריי, מען באַנוצט זיך מיט וואַגאָנעטקעס וואו מעגליך און וואו ניט שלעפּט מען די שטיינער מיט פערד אָדער טאַטשקעס צום פּלאַץ פון דער שאָסע ארבייט. נאָך דעם ווי מען האָט דעם ערשטען פּלאַסט חצץ אַנגעשאָטען, קומט דער העלד פון דעם כביש, די וויכטיגסטע פּערזאָן פון דער געגענד, דער ברייטער אימפּאָזאַנטער, שווערפעליגער און קרעכצענדער טראַקטאָר און פאָהרט זיך דורך און קוועטשט די שטיינדלאַך איין. מען גיסט וואַסער אויפ'ן וועג און מען לאָזט דעם טראַקטאָר טאָן דאָס בעסטע וואָס זיין געוויכט קען טאָן. דאַן שיט מען אָן אַ צווייטע פּאַרציע חצץ, די אַנגעהאַקטע דימענטען, און ווידער לאָזט מען דעם גראָבבייכיגען הערן אריבערקאַטשען זיך איבער דעם וועג. די לעצטע סטאַדיע איז ווען מען פאַרשיט מיט אַ קלעפּעדיגען זאַמד דעם אויבערשטען צודעק, וואָס מאַכט דעם וועג גלאַט און צירליך. ווידער אַמאָל טוט דער טראַקטאָר זיין פליכט, דאָ און דאָרט ווערט צוגעלעגט אַ האַנט פון אַ „פיגישער" און דער וועג איז פאַרטיג. עס זיינען אויך אָפּט דאָ, פאַרשטעהט זיך, זייטיגע ארבייטען, ווי צו־צובויען אַ קליין שטיינערנעם בריקעל, אָדער אונטערשפּאַר, אָבער דאָס איז ניט דאָס וויכטיגע. אויף דעם דאָזיגען כביש ארבייטען יעצט אַרום דריי הונדערט יונגעלייט און מיידלעך, ארבייטען שוין איבער 7 חדשים און וועלען נאָך געווים ארבייטען אַ האַלב יאָהר. מען וואָהנט אין צעלטען, לייוונטענע ביידלעך זומער און ווינטער. פון דער ווייטענס זעהט עס אויס ווי אַ קליין ישוב. צוזאַמען מיט די געביידעס וואָס שטעהען צווישען די ביידלעך מאַכט עס אַ ישוב פון העבער הונדערט וואוינונגען. קומט איהר צוגעהן אין אַזאַ לאַגער, אָדער ווי זיי רופען עס דאַ „מחנה", באַגעגענט אייך די האַרציגסטע גאַסטפריינדליכקייט. איהר זעצט זיך גלייך מיט אַלעמען ביי די טישען פון דעם עס־באַראַק און איהר קריגט אַ שיסעל מיט זופּ, באָרשט, אָדער אַן אַנדער זאַך. דאָס ברויט ווערט דאַ געבאַקען אין איינענע בעקערייען, איז זעהר פּרימיטיוו, טונקעל און גראָב, אָבער עס שמעקט גוט, איבערהויפּט איז דאָס עסען ווייט פון צו זיין ראַפינירט, דאָך עלעמענטאַר געזונט. און וויפיעל איך האָב עס ניט

געגעסען — דעם מאגען האב איך קיין מאל ניט פארדארבען. לע־פעל, גאפעל, מעסער, געשיר איז דא די איינפאכסטע וואס מען קען זיך דענקען. פון טישטעכער, נעפקינס — קיין שפור. אבער אפע־טיט און פרעליכקייט — א וועלט. און יעדער קען עסען וויפיעל ער וויל, נאך א פארציע, נאך צוויי פארציעס, נאך צעהן פארציעס, ער דארף בלויז זאגען דער „חברה". וואס דערלאנגט און די חברה וואס דערלאנגט זאגט בלויז איין ווארט „כן". גיט א טרייסעל מיט די קורץ געשארענע האר, גיט א גליה מיט די ברוינע באקען, לויפט אוועק מיט איהרע פלינקע בארוועסע פיסלעך און שוין איז זי צוריק מיט א גרויסען טאץ און טיילט רעכטס און לינקס. עס איז א פרעה־ליכער געפילדער און צווישען דעם אלגעמיינעם גערעד הערען זיך אויסרופען: „אנכי צמחני" — איך בין א וועגעטאריאנער. און דאס הערט זיך זעהר אפט. מאנכע זאגען, אז אין דיזער געגענד באגע־גענט מען א גרעסערען פראצענט וועגעטאריאנער ווי אין דער גאנ־צער וועלט. קורץ „צמחני"! מען זאל זיי קיין פלייש ניט געבען נאר עפעס אנדערש: אייער, פארעוועץ בארשט. חברה איז צופרי־דען, לאכט, שטיפט, דעבאטירט און מען עסט. יא, עסען איז איי־געגטליך אלעס וואס זיי קריגען ארויס פון זייער שווערער ארבייט. די צוויי דריי הונדערט יונגעלייט און מיידלעך, וואס האבען ביים כביש נצרת־עפולה אפגעארבייט שוין איבער א האלב יאהר האבען נאך קיין פיאסטער געלד ניט ארויסגעקראגען. עס קלעקט בלויז אויף דאס פראסטע עסען, טרינקען און שלאפען אין די ביידלעך. די זאך איז די, אז צווישען די דריי הונדערט מענשען, וואס ארבייטען אין דער דאזיגער קבוצה זיינען דא גוטע שטארקע ארבייטער וואס קענען גוט און פיעל ארבייטען. פאר דעם יאהר שאסע ארבייטען אין ארץ ישראל האבען זיך שוין אויסגעבילדעט ספעציאליסטען שטיינברעכערס, שטיינשלעגערס א. א. וו. וואס וואלטען ביי פריי־וואטע אונטערנעהמער לייכט געקאנט פארדינען 60 פיאסטער א טאג. ווען אלע וואלטען געווען אזוינע וואלט די קבוצה א חוץ עסען פארדינט נאך מינץ אויך. ווי דאס איז דער פאל מיט דעם כביש „כנרת". איז אבער די לאגע דא אנדערש: עס זיינען דא פאראן א צאהל גאר גאר יונגע חלוצים, עס זיינען אויך דא קראנקע און אזוי נישט פראדוקטיווע און אט דיזער טייל מאכט די לאגע פינאנציעל פאר נישט געהויבען. אבער אלע זיינען גרייט אויף אפפער און פון מאנכע ווערט דער אפפער פארלאנגט נאך מעהר.

די אפּפער זיינען גרויסע. די וואס האבען מיטגעבראַכט מיט זיך עטוואס זאכען האבען נאך וואס אנצוטאָן. וועלען זיי אבער ווערען אויסגענוצט איז ניטאָ פאַר וואס צו קויפען א נייע פאַר שיך אדער הויזען. ווי וויניג א חלוץ דאַרף האבען, פעהלט איהם אפילו דאס ביסעל אויך; מאנכע האבען בוכשטעבליך קיין העמד, מען געהט אין אזעלכע טראַנטעס, אז בלויז אויפ׳ן כביש קען מען אזא זאך זעהן און ניט ווערען ערשטוינט. ווענען בארוועס געהן איז שוין אפּגערעדט: בארוועס געהען דאָ מיידלעך און בחורים, קיינער זאָרגט זיך דאָ וועגען די שעהנקייט פון די פיס אדער הענט. מיידלעך האבען אין גאַנצען אוועקגעוואָרפען די שטאָדטישע „פינטי־פלושקעס" און נאָר שבת צייט טוט מען זיך אָן שיכלעך, א ווייס קליידעל, א לענטעטשקע אויף די האָר און דאס הייסט פראַנטעווען. און נישט נאָר זאָרגט מען זיך ניט וועגען די הויט וועלכע ווערט געביסען און געריסען, אפילו בלוט זשאַלעוועט מען ניט. צוהאַקט זיך ווער א פינגער, א פוס, אן אויער און עס רינט בלוט, נעצט מען איין א פּאַפּיראָסנעם פּאַפּירעל, מען קלעפּט עס אַרויף אויף דער וואונד און מען אַרבייט ווייטער. ביי אונז אין שטאָדט וואָלט מען שוין גערופען אן אמבולאַנס.

4. צו דער אַרבייט שטעהט מען אויף גאַנץ פריה מאָרגענס. א זייגער שטעלט מען זיך אַרבייטען און מען אַרבייט ביז האַלב נאָך 10 און דערנאָך רוהט מען ביז דריי נאָכמיטאָג, ביז די היץ פאַלט אַראָפּ און מען אַרבייט ביז 7 אָוונט. די אַרבייט ווערט געפיהרט און פאַרטיילט פון א „ועד", א קאָמיטע, וואס ווערט פון דער קבוצה אויסגעקליבען. זי באַשטימט ווער עס דאַרף אַרבייטען אין קיך, ווער ביים שטיין־ברעכען, ווער ביים חציר, ווער ביים וואַסער, ווער ביים באַקען ברויט, ווער ריינינגען און אויפראַמען, ווער ביים בוכפיהרען, ווער ביים איינקויפען און אויסצאָהלען. און אַלע פאַלגען. צו דער מינוט שיטען אַרויס די יונגעלייט און מיידלעך פון די ביידלעך און מען צושפּרייט זיך איבער׳ן לאַנגען וועג, וואס לויפט פון די נצרת בערג אַרונטער איבער דעם עמק יזרעאל ביז עפולה. שעהן איז דער עמק, אונבאַשרייבליך! און וואס העכער איהר באַשטייגט דעם וועג צו נצרת אַלץ שעהנער ווערט דער עמק, זאַפטיג, פעט, גרין, געל און גאָלדיג און דער וועג לויפט ווייט, ווייט פאַראויס ווייסע פינטעלעך פון אונזערע מיידלעך, און געלברוינע פון אונזערע בחורים, באַקלעפען ביידע זייטען וועג און מען טוט

די אַרבייט ביים כביש

און מען בויט עפּעס פליסיג און אונערמידליך ווי ביהנען. איך פלעג זיך ניט קענען אפּרייסען פון דעם בליק ארונטער דעם נצרת בארג! קומט דער אווענט הערט זיך פון דער ווייטען די קבוצה, איהר געזאנג און פרעהליכקייט. עס קלינגט די גאנצע געגענד פריש און יוגענדליך. די נאכט קומט אויף גיך, און מאנכע געצעלטען צינט זיך אן א ליכטעל. עס הערען זיך פון מאנכע פּאלאטקעס געזאנג ביז שפּעט נאכט. דורכ'ן שלאף הערט זיך א פרעהליך אידיש לידעל און מיט אמאל פון גאר דערווייטענס, פון ערגעץ א בארג, א צוצויגענע אראבישע מעלאדיע. אידען און אראבער זינגען. עס פלעכטען און פלאנטערען זיך די צוויי כארען און ענדליך ווערען ביידע אנשוויגען. נאר די לבנה און דער נאכט־ווינט שפּיעלען איבער דעם איינגעשלאפענעם לאגער פון די וואונדערבארע אידישע קינדער. גראד ווען איך האב דארט געגעכטיגט האט זיך דער ווינט שוין צו שטארק צושפּיעלט, ער האט פיעלע ביידלעך ארויסגעריסען און צובראכען און פיעלע שטונדען שלאף ביי די חברה אוועקגערויבט. דיזע נאכט וועל איך ניט פארגעסען. ס'איז געווען א וואונדערליכע.. איך בין געשלאפען אין א וועכטער'ס ביידעל, איינער אליין, דער וועכטער איז מיט זיין ביקס אויף די אקסלען געווען אויף זיין פּאסטען. עס האט זיך שטילערהייט אנגעהויבען דער ווינט־ספּעקטאקעל, עס האט געוואיעט און געבראכען און געפּאטשט און פלוצלונג דערהער איך פלאטערען פון פליגלען און טויבען ווארקעווען. און דאס דיכט נעבען מיר ביי מיין קאפּ, איבער מיין קאפּ. ביז שפּעט נאך האלבע נאכט האב איך דורך א האלב דרעמעל געהערט דעם אקארד פון ווינט און טויבען־פליגעל, יבז איך האב דערזעהן אז אנגעצונדענע ליכטעל פון דעם חבר וועכטער, וועלכער איז געקומען זעהן וואס זיין געצעלט מאכט און וואס זיינע צוויי טייבעלעך, וואס וואוינען מיט איהם צוזאמען, מאכען. ער איז א גרויסער ליבהאבער געוועז פון טויבען און האט זיך אפּגעריסען אויף א מינוט פון זיין פּאסטען, פארהאקט אויף גיך די פלעקלעך פון דער ביידעל, בארוהיגט די טויבען און איז ווידער אוועק. איך בין פעסט איינגעשלאפען. עס האט זיך מיר גע'חלומ'ט א זאנדערבארער חלום: איבער דעם בארג הקציפה, וואס שטעהט הויך איבער מיין געצעלט, לויפט א מאן מיט לאנגע האר און לויזע ווייסע קליידער. ער דערלויפט ביז'ן שפּיץ בארג, שטעלט זיך א ווײלע אפּ, קוקט זיך ארום אין פארצווייפלונג, גיט א שפּרונג און פאלט

אראפ גלייך אין דעם טאהל קאבזא, אין דער „מחצבה“, וואו מען ברעכט שטיינער פאר׳ן כביש. עס לויפען צו איהם צו עטליכע אידישע ארבייטער, בויגען זיך איין איבער דעם ליגענדען מאן פון נצרת און פרעגען איהם, וואס ער מאכט? ענטפערט ער: “אנכי צמחני, אנכי צמחני“... איך בין א וועגעטאריאנער..

.1921

דער כביש

די מיידלעך ביי שאָסעען אַרבייט

נישט יעדען כביש האָט ביי זיך אין דער ארבייטער קבוצה מיידלאַך. דער וועג פון טבריה וואָס ווערט גערעכענט פאַר דעם קאָמפּעטענטסטען האָט ביי זיך קיין מיידלאַך אויסער אַ פּאָר אין דער קיך. פאַר וואָס? האָבען זיי מיר געענטפערט, אַז די מעדיצי־נישע ראטגעבער האָבען זיי אָפּגעראָטען צו נעהמען, זאָגענדיג, אַז די אַרבייט איז צו שווער פאַר פרויען און אַז עס איז טאַקע אין די אינטערעסען פון די מיידלאַך אַליין מען זאָל זיי צו אַזאַ שווערער אַרבייט אין אַזאַ הייסען קלימאַט ווי דער טבריה־כנרת׳ער ניט צו־לאָזען. האָט מען זיי ניט צוגעלאָזען. און די חברה בענקען נאָך די מיידלאַך גאַנץ געהעריג און זיינען שטאַרק מקנא יענע קבוצות וואָס האָבען יאָ מיידלאַך, ווייל מיט אַרבייט אַליין, ווי ערנסט אַ בחור זאָל ניט זיין, קען ער ניט אויסקומען, ער מוז אַ מיידעל כאַטש פון דערווייטענס אָנקוקען.

ניט הויך געוואַקסען אָבער פעסט געבויט, פולע אָרעמס, פולע באַקען, קורץ געשוירען, ערנסט געשטימט און פריש יוגענטליך איז די חלוצה מיידעל, איינפאַך רייצענד. זי איז די פּאָעזי פון דער קבוצה. זי טראָגט אריין דעם עלעמענט פון היימליכקייט, פון מו־טערליכקייט און מילדערט די האַרטע, שווערע, כמעט אונערטרעג־ליכע ווירקליכקייט. אָבער אַ חוץ דעם איז זי אַ גוטע אַרבייטערין.

דאָס מוז איינמאָל פאַר אַלע פעסטגעשטעלט ווערען, אַז אויב אַ וועלכע ניט איז קבוצה מיינט, אַז מיידלאַך קענען ברענגען צו אַ דעפיציט, אָדער זיין עקאָנאָמיש צו לאַסט זאָלען זיך מערקען, אַז זיי האָבען אַ גרויסען טעות. די מיידלאַך אַרבייטען ניט אַ האָר וויינינגער ווי די מענער.

איך האָב באַאָבאַכטעט און מוז זאָגען, אַז זיי זיינען איינפאַך פאַטעטיש אין זייער פלייס צו דער שווערסטער גרעבסטער אַר־בייט, ס׳איז ביי זיי געוואָרען אַ מין רעליגיע, אַ ליידענשאַפט, אַקו־

ראט ווי זיי וואלטען וועלען אפוואשען די רעפוטאציע פון שוואכ־
קייט און פארצערטליכקייט. זיי איבערטרייבען שוין אביסעל.

אויף עפולה־נצרת כביש ארבייטען צווישען אנדערע א קליינע
גרופע פון 7 מיידלאך, וואס זיינען געקומען ארגאניזירט פון גאלי־
ציען אין א קבוצה ביים נאמען „סרטי". דיזע 7 מיידלאך זיינען
איינפאך פאנאטיקער פון ארבייט. זיי ארבייטען פאר צעהן, זיינען
געזונט, זיינען קאמפעטענט און קיין ארבייט, וואס איז צוגענגליך
פאר מענער איז פאר זיי ניט שווער. קומט צו קלאפען שטיינדלאך,
חצץ, זיצען זיי אפ שטונדען אונטער די ווייסע שטראהלען פון דער
זון און מ'קלאפט. מען נעהמט פון צייט צו צייט א שלינק וואסער
און מ'קלאפט ווייטער. ווען זיי זיצען אויף א בערגעל אנגעקלאפ־
טע שטיינער זעהן זיי פון דערווייטען אוים ווי קוואטשקעס וואס
זיצען אוים הינדעלאך. אנגעטהאן אין העלע פראסטע קליידער מיט
א גרויסען ווייסען טיכעל פארדראפירט ארום דעם קאפ זעהען זיי
אוים וואונדערליך אויף דעם הויפען חצץ. זינט פאלעסטינא לעבט
און זייט זי האט געזעהן זאנדערבארע און ריהרענדע זאכען האט זי
אזא זאנדערבארע און ריהרענדע זאך נאך ניט געזעהן, ווי דיזע
געוועזענע מאמעס טעכטערלעך, געוועזענע גימנאזיסטקעס, וואויל
עצויגענע אידישע מיידלאך זיצענדיג מיט פארברוינטע, פארמא־
זאליעטע הענט און קלאפענדיג שטיינער פאר די וועגען פון ארץ־
ישראל. און באזונדערם נאך צייכענט זיך אוים זייער ראש הקבוצה
די חברה פנינה ריינהארט. זי איז א זעהר אינטעליגענטע מיידעל,
איז ניט נאר די פיהרערין פון איהר קליינע קבוצה, נאר זי איז
אויך א מיטגליעד אין א גאנצע רייהע חברות. ועד מרכזי, עבדת־
הציבוריות, א. ז. וו. אט די פנינה קען אפזיצען און קלאפען חצץ
מיט אזא באגייסטערונג ווי יאזעף האפמאן אדער מישא לעוויצקי
שפילען פיאנא. זי זיצט אפ מיט איהר ווייסען טיכעלע אויפ'ן קאפ
און פענסנע אויף דער נאז און קנאקט שטיינדלאך ווי ניסלאך
שטונדע נאך שטונדע. איך בין צוגעגאנגען און געבעטען איהר ער־
לויבנים ארויפצוסקיצירען זי, זי האט עס קוים ערלויבט און ווען
איך האב זיך פארטהאן אין צייכענען און נישט באמערקט, אז מען
קלינגט צום עסען האט זי קיין ווארט ניט געזאגט און אנגעקלאפט
ניסלאך אן איבעריגע שטונדע.

דאס איז זעהר שעהן און פאטעטיש. דאך האב איך מורא, אז

לאנג געדויערען טאָר דאָס ניט. דיזע מיידלאַך זיינען אַ צו טייערער מענשען מאַטעריאַל מיר זאָלען זיך קענען ערלויבען אַזוי זי צו פאַרשווענדען. עס איז אַביסעל צו קאָסטבאַר. די רייכסטע פעלקער קענען זיך אַזאַ זאַך ניט ערלויבען ווי צו שיקען זייערע איידעלסטע קינדער אויף אַן אַרבייט וואָס קען געטהאָן ווערען פון אַ פּאָסיגערען עלעמענט.

אַמוועניגסטענס מוזען געשאַפען ווערען גינסטיגערע באַדינ־גונגען. דאָס לעבען אין דיביידלאַך איז זומערצייט נאָך ווי ניט איז צו דערליידען. קומט אָבער דער ווינטער מיט די רעגענס, בלאָטעס און ווינטען, דאַן איז עס זעהר שווער. מיר האָט געזאָגט אַ דאָקטאָר אין איינעם פון די כביש האָספּיטעלער, אַז אויב עס ווערען פיעלע קראַנק זומער צייט וואווינענדיג אין די ביידלאַך, וועלען ווינטער צייט אַבסאָלוט נויטיג ווערען באַראַקען, אַז ניט וועט דאָס אונז אויך אָפּקאָסטען טייערליך אין אונזער בעסטען מענשען מאַטעריאַל וואָס מיר האָבען ווען עס איז געהאָט.

דער כביש האָט פיעל נשמה, פיעל אידעאַליזם, מוטה, שעהנ־הייט, אָבער עס פעהלען די נויטיגסטע זאַכען. למשל, ס'איז דאָ אַ לעזע־צימער אין קעמפּ און קיין צייטונגען, אַ צוויי דריי ביכלעך בלויז אין אַ הילצערנעם קעסטעל, עס פעהלט אַלעס וואָס איז נויטיג צו אַ ביסעל אָפּרוה, פאַרווייליגנג נאָך אַ טאָג שווערע אַרבייט. עס פעהלט אָפּט וואַסער, עס פעהלט אָפט בעטען און צודעק און מאַטראַצען, אַביסעלע בעסער עסען וואָלט ניט געשאַדט, אַביסעלע מעהר זאָרג פאַר דעם מענשען מאַטעריאַל יועלכען מיר פאַרברויכען דאָ, דען אויך די מענערליכע יוגענד איז אַ צו טייערער ביסען פאַר דיזע אַרבייט...

איך האָב דאָ ביינעוואוינט אַ לעקציע אין קעמפּ נצות. דער לעקטאָר איז געווען דר. אליעזר ריגער. אַ לעהרער אין חיפה'ער רעאַל שולע. די טעמא איז געווען: די פראַנצויזישע רעוואָלוציע — איהרע כוחות און מאָטיווען.

געהערט האָט מען איהם מיט אַ געוואַלדיגען אינטערעס, דער זאַל איז געווען איבערגעפּאַקט, דאָך ווען איינער האָט ביים סוף געוואָלט אַפּלאָדירען האָט מען איהם מיט האַסטיגקייט אָפּגעהאַל־טען. מען אַפּלאָדירט ניט אַ לעקטאָר ווי גוט ער זאָל ניט רעדען. אָבער איך האָב אַפּלאָדירט אַ געשפּרעך פון צוויי מיידלאַך, וועלכע

זיינען געגאַנגען פון „חצי״ מיעד פון דער אַרבייט און האָבן אַ טיפע דיסקוסיע געפיהרט וועגן די מענשליכע נשמה, טיפען זין פון לעבן, אייביגקייט און אַנדערע פּראָבלעמען. איבערהויפּט ליגט אין דעם כּביש אַ מאַסע ענערגיע, פיזישע און גייסטיגע. די פיזישע האָט אַן אויסגאַנג. די גייסטיגע ניט. דערפאַר, ווען עס טרעפט זיך אַ געלעגענהייט רייסט זי זיך אַרויס מיט אַ געוואַלדיגען אימפּעט. איך האָב בייגעוואוינט אַ דעבאַטע צווישען אַ אידישיסט מיט אַ העברעאיסט. אַ קאָמוניסט מיט אַ אחדות־העבודה׳ניק, אַן אידעאַליסט מיט אַ טיפען מאַטעריאַליסט, יונגע לייט, אָבער מיט אַזעלכע געשפּיצטע, פאַרשאַרפטע קעפּלאַך, אַזעלכע געניטע דע־באַטאַנטען, מיט זאַכליך וויציג און געשיקט אַריינגעשטעלטע פּונק־טען, אַז ס׳איז געווען אַן אמת׳ער פאַרגעניגען אויסצוהערען. אַנגע־טהאַן זיינען אַלע געווען אין טראַנטעס, האַלב נאַקעט אונטער די זאַנדערבאַרסטע באַדינגונגען. עס איז געווען נאַכט, בלויז אַ קליין צאַפּעלדיג ליכטעל האָט פון אונטען אַרויף באַלויכטען די פּנים׳ער פון די דעבאַטאַנטען און די צוהערער. עס האָט מיר עפּעס דער־מאַנט די באַריהמטע בילד פון רעפּין „די זאַפּאַראָזשצעס״. ווי אַ קאָמפּאַניע בראַווע הוליאַקעס, זאַפּראָזשצעס, פּאַרפאַסען אַ ברי־וועל דעם טערקישען סולטאַן...

ווי דאָס לעבן איז ניט רויה און עלעמענטאַר איינפאַך אויף דעם כּביש, פאַרשטעהען דאָך די מיידלאַך אַריינצוברענגען עט־וואָס, וואָס מילדערט און פאַרשעהנערט. די ביידלאַך זייערע אַליין איז גאָר אַנדערש צוגערוימט און באַפּוצט ווי די מענערשע. עס איז צירליך, ווייס, ריין. עס הענגען צוגעשפּילעט צום לייוונט פאָטאָ־גראַפיעס, אַ שפּיגעלע, אַ באַנטיקעל, אַ ווייס טישטיכעל און עס זעהט אויס ליעבליך און היימלאַך און בחורים האָבען ליעב צו קו־מען זיצען אין אַ מיידעלשע ביידעל. און טרעפט זיך נאָך, אַז אַ מיידעל פאַרליעבט זיך אין אַ בחור דאָ און ערלויבט איהם זי צו הייראַטען און זיי קריגען אַ ביידעל פאַר זיך, דאַמאָלס וואָלט איהר געדאַרפט זעהן ווי אַזאַ ביידעל ווערט דאָס אויסגעשטאַטעט. אַ גאַנצע היים אַ קליינע. אַ אמת׳ע טויבען־נעסט. מען לעבט טאַקע ווי צוויי טייבעלאַך.

געטראָפען האָט איין מאָל, אַז דער באַרג נעבען וועלכען די מחנה נצרת־עפולה האָט איהרע פּאַלאַטקעס אויפגעשטעלט, אַז דער

דאָזיגער באַרג, באַוואַקסען פון טרוקענע גראָזען, האָט זיך אָנגע־צונדען און גענומען ברענען אין פלאַמען פייער. עס איז געווען אומ־ענדליך שעהן! א הויכער באַרג ברענט ווי א ליכטעל!... עס וואָלט געווען א פאַרגעניגען צו שטעהן און קוקען, איז אָבער דער פייער געגאַנגען צו די ביידלאַך און גראַד צו דער ביידעל פון די פּאָר „טייבעלעך״. האָט זיך חברה א וואָרף געטהאָן מיט לאַפּעטעס אויפ׳ן פייער און מען האָט דעם פייער פאַרטריבען אין די הויכע מקומות. די פּאָר פּאָלק האָט דערווייל אַרויסגעכאַפּט די בעבעכעס און איז געווען איבערגליקלאַך, ווען די געפאַהר איז אַריבער און זיי האָבען זייער נעסט ווידער אויפגעשטעלט.

דער באַרג האָט נאָך לאַנג געברענט און געוויכערט, און איז געוואָרען פון געל־ברוין — בלוי־שוואַרץ..., א מיידעל איז צו־געגאַנגען צו מיר און געפרעגט צי איך האָב ניט געמאַכט א בילד פון דעם ברענענדיגען באַרג, עס איז דאָך געווען אַזוי שעהן!

ניין, איך האָב קיין צייכנונג פון דעם ברענענדיגען באַרג ניט געמאַכט, אָבער פון דער מיידעל און איהרע חבר׳טעס אין קיך האָב איך יאָ געמאַכט. איך בין אַריין אין קיך, אַדער ווי זיי רופען עס, „מטבח״ און זיך אַנידערגעזעצט אין א ווינקעל און זיך גענומען צו דעם פּאַפּיר און פּענסיל. זיי האָבען עס באַמערקט און עס איז ענט־שטאַנען א פאַרווירונג פּונקט אַזאַ ווי ווען איך בין אַריין מיט מיין סקיצענבוך אין דער ישיבת „עץ חיים״ אין ירושלים. א וועלטליכער זינדיגער עלעמענט האָט זיך אַריינגעריסען אין דער אַטמאָספערע פון ערנסט און אַרבייט! די אַרבייט פון שעלען קאַרטאָפלעס, וואַ־שען און באַקען איז מיט אַמאָל קאַליע געוואָרען, ווי דאַמאָלס אין ישיבה דאָס לערנען, איז מיט אַמאָל שוואַכער געוואָרען. מאַנכע זיינען רויט געוואָרען, אַנדערע האָבען אָנגעהויבען זוכען א שפּיגעל, דריטע, צוגלעטען די האָר, קורץ, דאָס מיידעלשע האָט זיך אין זיי צושפּילט ווי עס געהערט צו זיין. מען האָט געלאַכט און געשטיפּט, און נישט געוואָלט מיר אַפּלאָזען, איך זאָל נאָך און נאָך צייכענען.

דעם טאָג האָבען חברה עסענדיג זייער מאָלצייט עפּעס באַ־מערקט, אַז ס׳איז אַביסעל צוגעשמאַליעט און ס׳איז עפּעס גלאַט אָהן טעם... מיין געוויסען האָט מיר אונטערגעזאָגט ווער ס׳איז שולדיג.

קומט דער אָוועגט, די אַרבייט איז צו ענדע, אָפּגעגעסען דאָס

שוואַרצע ברויט מיט עפּעס אַ געקעכץ און פּאַרטרונקען מיט אַזאַ געדיכטע ברוינע טעע וואָס נאָר אויפ'ן כּביש קען מען מיט באַגייסטערונג טרינקען, אויפגעראַמט, צוגעהט מען זיך אין די ביידלאַך. דאָרט צינדט מען אָן אַ ליכטעל און מען נעהמט אַרויס אַן אַלטען רוסישען זשורנאַל און מען קוקט אַריין אַהין אַביסעל... באַלד ווערט שטיל, מען שלאָפט... אָבער ניט יאַגאַ מעלצער, די בעסטע „חצי'ניצע" פון גאַנץ ארץ ישראל: דיזע אונערמידליכע. די מיט פולע רויטע באַקען און בלויע אויגען יאַגאַ, זי לויפט אין דעם באַראַק, וואָס הייסט די ביבליאָטעק, דאָרט זיצט דער ביבליאָטעקאַר און לעהרער, חבר דאַווידאָוויטש, און אַרום איהם אַ טורצענד צוויי יונגע לייט און ביים שיין פון אַ קליין לעמפּעל לערענט מען העברעאיש רעדען, לעזען און שרייבען. און יאַגאַ זעצט זיך צו... זי לערענט שוין אַ העברעען העברעאיש... זי וויל קענען קלאַפּען חצץ מיט אַן אמת גוטען ספרדישען אַקצענט...

אַט אַזוי לעבט מען זיך אין כּביש. אינגלאַך מיט מיידלאַך: דער גייסט פון קאַמעראַדענשאַפטליכקייט, פאַלשטענדיגע גלייכהייט פון געשלעכט, די ריינסטע באַציהונג, די ריהרענסטע מענשליכקייט האָט ערגעץ ניט געפונען אַ שעהנערען אויסדרוק ווי דאָ אויפ'ן כּביש אין ארץ ישראל.

.1921

דער שטיינערנער קעניגרייך

אין ירושלים הינטער „בצלאל“ געפינט זיך אַ געגענד, וואָס הייסט ראַטסבון (ראַטיסבאָן). עס בויט זיך אַ נייער און אפשר אַ שעהנער קוואַרטאַל פון דער נייער שטאָדט. דערווייל שטעהען דאָרט נאָר עטליכע נישט־פאַרענדיגטע הייזער און עס ליגט פאַר־נאַגדערגעוואָרפען דער לאַגער פון דעם ירושלים'ער „גדוד העבודה“.

עס איז אַ שטיינערנע וועלט. וואוהין אייער אויג פאַלט, שטויסט עס זיך אָן אויף שטיין, אַ פעלז, טרוקען, ברויז־געל, קיין גרעזעלע, קיין וואַסערעל, בלויז שטיין און שטיין. קוקט איהר זיך צו נעהענטער מערקט איהר מענשען צווישען און איבער די שטיי־נער, אָבער אויך די מענשען האָבען אָנגענומען דעם פּנים און קאָ־ליר פון די שטיינער. גרוי, געל און ברוין איז דער קאָליר פון מענש און שטיין אין דעם שטיינערנעם קעניגרייך. אָבער דאָס איז נאָר פון דער ווייטען, קומט איהר צו נעהענטער, דערזעהט איהר, אַז ניט דער שטיין גיט צו פּנים דעם מענשען, נאָר פאַר־קעהרט, דער מענש גיט דעם שטיין נייע פאָרמען, רייסט איהם אַרויס פון די מעכטיגע אָרעמס פון די פעלזען, רייסט איהם אַרויס מיט גוטען, אויב ער לאָזט זיך, אַז ניט, איז מיט דינאַמיט אָדער פּולווער, צוקלאַפּט איהם אין קלענערע שטיינער, רייניגט איהם אַרום מיט שטאָלענע מעסערס, שלייפט איהם, מאַכט פון איהם אַן איידעלען, שפּיגעל־לויטערען מאַרמאָרשטיין.

הונדערט און זיבעציג זיינען זיי אין צאָהל דאָ אין ירושלים'־ער גדוד, העלפט אויף העלפט יונגען און מיידלעך. דאָס איז דער שטיינערנער טייל פון דעם אַלגעמיינעם „גדוד העבודה“ און איז מאַטעריעל דער ערפאָלגרייכסטער. נישט נאָר האָט ער קיין דעפי־ציט, נאָר ער מאַכט נאָך פּראָפיטען מיט וועלכע ער צאָהלט אויס די דעפיציטען פון אַמאָל. די מאַטעריעלע ערפאָלגען שפּירען זיך ווען מען זעצט זיך אַנידער אין עס־צימער צום טיש און מען

זעהט וואס מען דערלאנגט. איז דערפריה צום פריהשטיק דער־שיינט אויסער א טעלער גרינס, באשטעהענד פון טאמייטא, ציבעלע און פעפערלאך און נאך אנדערע פארשידענע גרינסען מיט עסיג צוגעריכט, דערשיינט אויך אן איי און א טעפעלע מילך צום סוף. צום מיטאג פאסירט אויך א שטיקעל פלייש און אין אווענט ווידערהאלט זיך אפט דאס טעפעלע מילך. דאס איז דאך שוין א לעבען פון גבירים! און דאס ביסעלע בעסער עסען וואס מען ערלויבט זיך דא, ווירקט גלייך אויף דעם געזונטס־צושטאנד פון דעם גדוד. די צאהל קראנקע און שוואכע זיינען גאר קליין אין פערגלייך מיט א יאהר אנדערהאלבען צוריק. דעמאלט זיינען געווען אזוי פיעל שוואכע, אז מען האט מורא געהאט אנצונעהמען ארבייטען, ווייל מען האט זיך ניט געקענט פארלאזען אויף די חברים. גאר אנדערש איז עס היינט. עס איז ניטא קיין אונטער־נעהמונג וואס זאל זיין צו שווער פאר דעם „גדוד" און זיין רעפו־טאציע וואקסט און וואקסט. זיי ווערען ספעציאליסטען אויף שטיין.

מיינט־זשע ניט, אז דאס איז א קלייניגקייט. ארץ ישראל איז א לאנד פון שטיינער. שטיינערנע זיינען די בערג און מיט שטיי־נער זיינען פול די טאלען. מיט שטיינער זיינען אויסגעלייגט אלע וועגען, גאסען און הויפען. זיי זיינען די לאנדשאפט פון ארץ ישראל, זיי זיינען דער נאטירליכער בוי־מאטעריאל פאר שטעדט און דערפער. ניט ציגעל און ניט אייזען. בלויז תל אביב בויט פון ציגעל, ווייל דארט איז די וועלט א זאמדיגע. בויט מען דארט טאקע הייזער אויף זאמד און פון זאמד. א הויז אין תל אביב איז בארעכענט אויף צוואנציג יאהר לעבען און מעהר ניט. א הויז וואס ווערט געבויט אין ירושלים פון שטיין, אט טאקע דא אין ראטיסבאן געבויט פון מארמאר, די ארבייט פון גדוד, וועט זי־כער שטעהן פינף הונדערט יאהר.

איך זאג פון מארמאר. יעדער הויז וואס דער גדוד בויט פון זיינע שטיינער, איז ניט קיין הויז, נאר א מארמארנער פאלאץ געבויט פון מארמאר. איך שפאס ניט. דער סארט שטיין וואס דער גדוד ברעכט אין זיין „מחצבה" (שטיין־ברעכעריי) איז א הארטער שטיין, א ראזעווער מיט איידעלע אדערען און ווען דער שטיין ווערט בעארבייט און געשליפען, איז ער ווי א שפיגעל און

קען צוגערעכענט ווערען צו דער משפחה פון מארמאר. די אראַ־בער רופען דעם שטיין „מיזי יהודי", דער אידישער שטיין, וויל אזוי ענטפערען זיי ווען מען פרעגט זיי וועגען דעם נאָמען וואָס זיי האָבען דעם שטיין געגעבען: „ער איז אזוי הארט און איז אזא איינגעשפּארטער ווי אַ איד", און ווירקליך, צו באַארבייטען דעם שטיין, דאַרף מען האָבען די עקשנות פון דעם גדוד. ער ווערט נאָך הארטער ווען ער ליגט אויף דער זון, דעמאָלט איז ער ווי שטאָל. האָט מען איהם אָבער איינגענומען און אָפּגעשליפען, איז ער דעמאָלט אַ פּארגעניגען אנצוקוקען. איך האָב געזעהן אַ טיש און אזוי עטליכע זאכען וואָס חברה אין גדוד האָבען גע־מאכט און אָפּגעפּאָלירט פון דעם דאָזיגען „מיזי יהודי", זעהט ער ווירקליך אוים אנטציקענד. מען איז דאָ געוואָרען ספּעציאַ־ליסטען אויף שטיין. „ווי אזוי ווערט איהר דאָ ספּעציאַליסטען?" פרעג איך. „אה, איינפאַך, מיר נעמען זיך צוערשט אָן אינסטרו־קטאָר און איז אַ צוויי מאָנאטען ארום קענען מיר בעסער פאַר איהם. אָט האָבען מיר אין אונזער צווייטער „מחצבה" אין „גבעת שאול" גענומען אָן אראבער, דעם בעסטען שטיין־ארבייטער אין ארץ ישראל, געדונגען איהם און פון איהם זיך אויסגעלערענט. חברה ארבייטען איצט בעסער פון איהם, דאָך אנטלאָזען מיר איהם ניט, וויל ער איז אזוי אַ וואוילער בחור."

איך געה ארום איבער דעם שטיינערנעם פעלד פון דעם גדוד און קום צו דעם פּלאַץ וואו מען ברעכט און רייסט שטיינער. עטלי־כע חלוצים ארבייטען. איינער בויערט אַ לאָך אין אַ גרויסען פעלז כדי איהם אָפּצורייסען. אנדערע לאָדען אָן אַ וואַגאָנעטקע מיט שוין אָפּגעבראָכענע שטיינער. עס איז די שווערסטע ארבייט אין גדוד און ניט איין בחור איז אוועק פון דעם פּלאַץ מיט אַ קראַנק הארץ. מיידלעך לאָזט מען אהער ניט צו, עס איז שוין צו־פיל פאַר זיי. דאָס מיינט אָבער ניט, אז זיי זיינען ניט גרייט. דאָך לאָזט מען זיי אהער ניט. שווערע שטיינער, דאָס האקען, דאָס שלעפּען האָט אַ סך חברים רואינירט. דאָך איצט איז עס אנדערש. ערשטענס קומט עס ניט אוים צו שלעפּען, וואַגאָנעטקעס מיט רעלסען העלפען אין דער ארבייט. צווייטענס זיינען דאָ אַ סך פאַרבעסערונגען, אין בויערען און אין אויפרייסען.

דערנאָך געהט דער אָפּגעבראָכענער שטיין צו די „סתתים",

צו די שטיין־באַרבייטער. זיי זיצען גרופּענווייז אויף דער ערד מיט שטאַלענע שאַרפע שטיין־מעסערס און מיט אַזעלכע קליינע דרייגראַניגע ענערגישע העמערלעך. האַקען זיי דעם שטיין אַרום. דאַ איז דאַ פאַרשיידענע אַרבייטען לויט דעם געברויך פון דעם שטיין: דער קלענסטער, דער איינפאַכסטער שטיינדעל וועלכען מען דאַרף גאָר ניט באַאַרבייטען, בלויז צעהאַקען אַ גרויסען אויף קליינע, הייסט ח צ ץ. דעם שטיינדעל געברויכט מען אויף שאַסעען. אַ גרעסערער שטיין, אָבער נאָך נישט אַ באַאַרבייטער, פאַר פונדאַמענטען לייגען, הייסט סאָלינג, דערנאָך קומט דעביש, נאָך איהם קומט שוין דער וואַנט־שטיין, דער געוועהנליכער „ריאַדאַוואַי". כאַמנע הייסט ער. ווייטער אין מדרגה קומט דער טובזא, שאַמשען און דער לויטער ענדיגט זיך מיט דעם ווינקעלשטיין וואָס הייסט „זוית"... יעדער פון זיי מוז געמאַסטען ווערען, ריכטיג עקיג. לויט דער געגעבענער גרויס, ניט אַ האָר גרעסער אָדער קלענער, אַז ניט שטימט עס ניט מיט דעם בוי־פּלאַן און דער שטיין קען ניט אַריין אין דער געביידע. זיצען חברה מיט אינסטרומענטען. לינעאַלען, ווינקעל־מעסטער, און מען האַקט דעם שטיין אויפמערקזאַם, פאַרזיכטיג, מיט שכל און מיט אויג און מיט טאַלאַנט. יאָ, מיט טאַלאַנט. מען אַרבייט ניט אויטאָמאַטיש, מען לייגט אַריין הארץ, און עס ווייזט זיך באַלד אַרויס ווער עס שנייט זיך צו זיין אַ גוטער „סתת"'ניק און ווער ניט.

עס זיינען דאָ חברה וואָס שוויצען, גיבען זיך די מיה גלייך און גיך אַרומצוהאַקען אַ שטיין, און עס געהט ניט. עס איז זעהר אַ קוואַליפיצירטע אַרבייט, וואָס האָט אין זיך גאָר קיין גרונט ניט און כאַפּט זיך באַשטימט אַריין אין דער קאַטעגאָריע פון קונסטען.

איך האָב געזעהען אַרבייטער וואָס האַלטען פאַר זיך אַן אויסגעצייכענטען פּלאַן פון אַ שטיינערנעם בנין און זיי האַקען דעם שטיין לויט דער צייכענונג. עס קומט אפילו אויס אויסצוהאַקען צאַצקעס, באַפּוצונגען. און די חברה פאַרשטעהען, אַז דאָס איז ניט בלויז פיזישע אַרבייט און מען לייגט אַריין די גאַנצע נשמה. מען איז פאַרקאַכט אין דער אַרבייט, מען באַמיהט זיך אַריבערצושטייגען איינער דעם צווייטען אין שנעלקייט, אין פיינקייט, אין געשיקטקייט. איך בין געזעסען און געצייכענט אַ גרופּע אַרבייטער ביי דער אַרבייט און פאַר אַ שעה־צוויי האָט זיך ניט געהערט אַ

ווארט, א ליעד, א שטיף. גאר ניט; מען איז געזעסן שטיל און שטום איינגאנצן. מיט אלא חושים פארטאן אין דער ארבייט. איינע פון די געשיקטסטע ארבייטער איז א מיידעל מיט'ן נאמען רחל. נישט גרויס, דאכט זיך, א צארט מיידעל, זיצט זי אנגעטאן ווי א אינגעל, מיט א ברייטן שטרויענעם קאפעליוש אויפ'ן קאפ. זיצט זיך אומדערמידליך און האקט דעם שטיין און עס פליהען פונקען און דער שטיין פארמירט זיך אונטער איהרע ענערגישע מיידעלשע הענט. אין גדוד זיינען דא עטליכע מיידלעך וואס טוען יענע שווארצע ארבייטען, וואס מענער האבען בעטראכט אלס זייער פריווילעגיע. איך זעה א מיידעל שטעהט ביי א בנין און לייגט שטיינער אין א וואנט. שטעהט מיט צעמענט און געצייג און טוט יענע ארבייט וואס מען רופט ביי אונז „בריקלייאינג".

צוויי סארטען ארבייטען נעהמט אן דער גדוד. ליפערען שטיינער רויהע אדער באארבייטע, און בויען הייזער. זיינע אמביציעס זיינען אבער גאר גרויסע אין דער פראפעסיע. די אמביציעס פון גדוד איז צו מאכען ארץ ישראל פאר דער וויכטיגסטער שטיינער מאכט אויפ'ן וועלט־מארק. זי וויל ווערען איטאליען'ס קאנקורענטקע. דער גדוד מיינט, אז מיט די אוצרות וואס געפינען זיך לעבען מ ט ו ל ה קען זי איינגעמען א וויכטיגע פאזיציע אין דער שטיין־אינדוסטריע פון דער וועלט. ספּעציעל אין פיינסטען מארמאר. צווישען כפר גלעדי און מטולה געפינט זיך א בארג אדער בערג פון דעם איידעלסטען קריסטאלישען מארמאר־שטיין. דעם בעסטען סארט וואס די וועלט פארמאגט און וואס קינסטלער גע־ברויכען פאר זייערע סטאטוען. ביז איצט האט דאס פארמאגט די שטיינערנע שטעדטעל קארארא, די מארמארניצע פון איטאליע. זי ליפערט דעם איידעלסטען שטיין פאר דער גאנצער וועלט. עס ארבייטען דארט 18,000 ארבייטער. אמעריקע אליין האט פאר דער מלחמה גענומען יעהרליך 51 טויזענט טאן מארמאר פון קארארא. דער מארמאר־אוצר לעבען מטולה איז אזוי גרויס, אז ער וואלט געקענט פאר דורות שטילען דעם הונגער נאך דעם שטיין פאר דער גאנצער וועלט. און עס איז אין אידישע הענט. אט דאס זיינען די אמביציעס פון גדוד. ארץ ישראל קען מיט איהרע שטיינער ווערען א גרויסמאכט. פון דעם איינפאכסטען שטיין ביז דעם איידלסטען, פארמאגט זי. מיט אט דער אויפגאבע איז ניט לאנג פון גדוד גע־

שיקט געווארען א חבר, לאנדבערג איז זיין נאמען, א יונגערמאן וואס האט זיך פארטיעפט אין שטודיום פון דער שטיינערנער וועלט. די ארבייט ביים שטיין קען ער אינטים, איז ער מיט דעם צוועק געשיקט געווארען קיין לאנדאן צו ווייזען דער געלערענטער וועלט דעם שטיין פון אונזער לאנד, צו מאכען פארבינדונגען מיט פירמעס און מענשען. ער איז געקומען צוריק מיט דער פולער איבערצייגונג, אז דער גדוד מעג געהן אין ד ע ר א ט א ק ע. הייסט דאך דער גדוד: „דער אנגרייפס באטאליאן“, א באטאליאן וואס גרייפט אן יענע ארבייטען, יענע פלעצער, יענע אידעען, וואס אנדערע וואגען ניט. איז דאך דער גדוד יענער באטאליאן ארביי־טער, וואס שרעקט זיך ניט פאר קיין שונא, שוועריגקייט און אפילו טויט און ג ר י י פ ט א ן און פ א ר נ ע מ ט. דאס איז די נשמה פון גדוד. דערפאר איז דארט שטענדיג לעבעדיג, שטענ־דיג זינגט מען, און שטענדיג טאנצט מען, ווייל יונג איז דער קערפער און יונג איז די נשמה.

.1924

די מיידלעך פון גדוד

אין „גדוד העבודה" איז גרינג אריינצוטרעטען אלס א חבר. מען דארף בלויז צושטימען וצו זיינע פרינציפען און עס דארף זיין ארבייט, אדער אויסזיכטען אויף ארבייט. איז דא ארבייט נעהמט מען אריין חברים אדער חברות און מען מאכט קיין אונ־טערשייד צווישען א בחור און א מיידעל. זיי שטעהן גלייך אין די אויגען פון „גדוד" בנוגע ארבייט. זיי ווערען געהאלטען פאר גלייך קאמפעטענט צו ארבייטען אין קיך, אין קוה־שטאהל, אין פעלד, אדער ביים שטיין. דערפאר געהען מיידלעך אזוי גערען אריין אין „גדוד", ווייל דארטען טרעפען זיי די אידעע פון פרויען־עמאנסי־פאציע אויסגעדריקט אויפ'ן פאלקאמענסטען שטייגער. עס איז דא נאך אן אורזאך. זי ווערט איינגאנצען באפרייט פון שווערע זארג פאר עקזיסטענץ. ווערט זי א חברה אין „גדוד" און טוט איהר ארבייט לויט איהרע כחות און פעהיגקייטען, זארגט מען שוין, אז עסען, קלייד, דאך איבער'ן קאפ, מעדיצינישע הילף אין פאל פון קראנקייט זאל זי שוין האבען. אלע זארגען פאר יעדען, יעדע פאר אלע. אמת, ס'אז דערווייל ניט קיין רייך לעבען, אבער דערפאר איז עס א זארגלאז לעבען. און דאן פיהלט זי, אז ווען עס וועט איהר אויסקומען צו גרינדען א פאמיליע, וועט זי דאס מיט א לייכטען הארצען קאנען אויספיהרען אין „גדוד", ווייל די זארג פון א דירה, פרנסה, און קינדער־דערציהונג ווערט דורכ'ן „גדוד" פארענטפערט. און אויסער דעם, טאקע דאס הייראטען אליין, דאס געפינען דעם „באשערטען" ווערט אויך אין „גדוד" גרינגער דערגרייכט ווי אויי־סער דעם „גדוד". אין איצטיגען מאמענט, האט מען מיר געזאגט, באשטעהט דער „גדוד" כמעט אין גאנצען פון „פארלעך", אדער צוקינפטיגע פארלעך, ווי די טענדענץ צייגט אן.

ס'איז עקאנאמיש גרינגער צו גרינדען א פאמיליע און א היים פאר א מיידעל אין „גדוד". און ווען אימיצער וועט אייך זאגען, אז די פאמיליע און די היים זיינען ניט קיין פעסטע און זיכערע, זאלט

איהר זיי ניט גלויבען. מען באַגעהט זיך, אמת, אַהן דעם רב, אָבער דערפאַר איז דער גאַנצער „גדוד" עדות און דאָס איז אַ פיעל שטאַרקערער אויטאָריטעט און די קינדערלעך, וואָס ווערען געבוי־רען האָבען זיכער אַ געטריייען טאַטען און מאַמען פונקט ווי אַלע אַנדערע געטרייע אידישע טאַטעס און מאַמעס.

און ווען אימעצער וועט אייך איבערהויפּט דערצעהלען, אַז די מאָראַל פון „גדוד" איז אַ צעלאָזענע, זאָלט איהר עס אויך ניט גלויבען. לײדער גלויבט מען אַלע מעשׂות פון הפקרות וואָס מען דערצעהלט אויף דער „גדוד'ס מאָראַל; מען שרעקט די מאַמעס און די פרומע טאַטעס, אַז זיי זאָלען ניט לאָזען זייערע טעכטער אפילו נאָהענט צוצוקומען צום „גדוד". אויף אַזוי פיעל דערגעהט עס די מורא ביי די עלטערע אידען, אַז זייערע קינדער קומט אוים ביטער צו קעמפען פאַר דער ערלויבעניש אַנצושליסען זיך אַן אַ קבוצה. אין דעם „גדוד" איז דאָ אַ מיידעל, וואָס איז אַנטלאָפען פון איהרע עלטערען. האָט מיט גוטען ניט געקאָנט פועל'ען. מען דער־צעהלט מיר וועגען אַ ספרדישער חברה אין „גדוד" אַזאַ מעשׂה: חברים פון „גדוד" האָבען איינמאָל געפונען אויפ'ן פעלד אַ פרוי אַ האַלב־נאַקעטע, אַ צעשלאָגענע, און האַלב־וואַהנזיניגע. עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז דער מאַן האָט זי שרעקליך גע'רודפ'ט, און זי דערנאָך אַרויסגעטריבען. חברים האָבען זי געבראַכט אין „גדוד" און זי איז געבליבען ביי זיי וואוינען און אַרבייטען. זי איז געקו־מען צו זיך ביסלעכווייז און האָט אַזוי ליעב געקראָגען די נייע סביבה, אַז ווען טאַטע און ברידער און דער מאַן איהרער זיינען זי געקומען נעהמען צוריק האָט זי זיך אָפּגעזאָגט צו געהן. זי געהט אַמאָל באַזוכען איהרע קרובים און קומט צוריק מעלאַנכאָליש און אַמאָל פאַלט זי ווידער אַריין אין איהר היסטערישען צושטאַנד. דאַמאַלסט וויינט זי און צווישען איהרע פאַרפּלאָנטערטע רייד הערט מען אָפט אויסגעשרייען: „וואָס פאַר שרעקליכע זאַכען זיי ריידען דאָס ניט אויף אייך, חברים, אַך, וואָס פאַר שרעקליכע מעשׂות זיי דערצעהלען!"

אמת, אין „גדוד" פיהרט מען זיך אַנדערש ווי אין דער איבע־ריגער וועלט. און דאָס שאַקירט אָפט און די פאַנטאַזיע צעשפּילט זיך, אָבער איהר דאַרפט בלויז פאַרברענגען אין „גדוד" אַ טאָג כדי אָוועקצוגעהן מיט דעם געפיהל פון פאַרעהרונג און רעספּעקט

צו דעם טיף מיידלער און פרויען, וואס דארט געפינען זיך.

נישט הויך געוואקסענע איז די קבוצה־מיידעל. אבער פעסט געבויט. האט א פולען, רונדען פנים, פולע, רונדע ארעמס, וואס קאנען אונערמידליך ארבייטען און, אויב נויטיג, גאנץ געשיקט זיך פארטהיידיגען. מען האט מיר אנגעוויזען אויף א מיידעל אין דעם ירושלים'ער „גדוד“, וואס האט אויסגעפאטשט אן אראבער. געוועזן איז דאס אין די טעג פון די אומרוהען א פאר יאהר צוריק. ארום דעם שכם'ער טויער זיינען געגאנגען א גרופע חברים און חברות און אנקעגען זיי — עטליכע אראבער. איינער האט ארויס־געצויגען א מעסער. פלינק האט זיך דאס מיידעל אווארף געטאן צום אראבער און איהם דערלאנגט איין פאטש און א צווייטען. דער אראבער, וואס האט אזא אטאקע פון דער זייט גארנישט ערווארט און פאר וועמען א פאטש פון א פרוי איז די ערגסטע באליידיגונג אין דער וועלט, האט זיך מיט זיין מעסער געלאזט לויפען.

רויט־באקיגע זיינען זיי די דאזיגע מיידלעך, ליכטיג־אויגיגע, קרעפטיגע. זייערע האר טראגען זיי קורץ געשארען, שמינק, רויט אדער פוידער ווייסט זייער הויט דערפון ניט; די נעגעל האבען דעם מאניקיורער ניט באזוכט און די טאליע איז פון קיין קארסעט ניט איינגעצויגען. די באוועגונג פריי, דער קוק אן אפענער און גראדער. עס מערקט זיך קיין קלענסטער פארזוך צו וועלען אימיצען געפע־לען מיט איהר אויסערליכקייט, פארקעהרט, עס זעהט זיך אפט א פולשטענדיגע גלייכגילטיגקייט צו דעם, וואס פאר אן איינדרוק זי מאכט אויף אנדערע. עס מעגען זיין מענער אדער פרויען.

אבער אויך דאס פארשווינדט ביסלעכווייז. מיידלעך מיט אפ־געשארענע האר נידעריג ווי ביי מענער, טרעפט מען אלץ זעלטע־נער און די וואס מען טרעפט האבען זיך אפגעשארען די האר צוליב א קראנקייט. מען געהט ארויס נאך דער ארבייט אין גאס אין א וויים־ציכטיג קליידעל, אמאל אויך אין צירליכע שיכעלעך און אזוי א חנ'דעלע. די צייט פון עקסטרעמען, איבערשפאנטען אידעאליזם געהט פאראיבער. דאס מיידעל ווערט ווידער מיידעל און דאס איי־ביגע מיידעלשע פיהרט ווידער איהר שפיעל אין די יונגע אויגען און יונג בלוט. דער שפיעל איז אבער אן איינפאכער, נישט אזא קאמפליצירט־פארדרעהטער, קאקעטישער, פול מיט ליגענס און אינטריגעס ווי אמאל. געפעלט איהר א בחור לאזט זי איהם צו צו

זיך, אָבער איבערטרעט ניט די גרעניצעז, סיידעז ער איז וויליג צו גרינדעז אַ פאַמיליע. און האָט זי אַ פאַמיליע געגרינדעט, הייסט עס ניט, אַז זי הערט אויף איהר פריהערדיגעז סאָרט לעבעז און אַרבייט; ניין, אַלעס איז ווי פריהער. און פון דער זייט מערקט מען גאַרניט דעם אונטערשייד.

פאַר דריי יאָהר צוריק האָב איך אויף דעם נצרת־עפולה כביש באַגעגענט אַ מיידעל, פנינה ביים נאָמען. איך האָב זי געטראָפען קלאַפּענדיג חצץ, קליינע שטיינער, פאַר דער שאָסיי. זי איז געזעסען אויף אַ הויפען אָנגעקלאַפּטע שטיינער צוזאַמען מיט נאָך צוויי, און זיי אַלע זיינען געווען מיטגלידער פון אַ קליינער מיידעלשער קבוצה „סטרי“, אַ גאַליציאַנער שטעדטעל. מען האָט מיר דאָן געזאָגט, אַז די דאָזיגע פולבאַקיגע, געזונטע פנינה איז די בעסט חצץ־קלאַפּערקע אין ארץ ישראל, זי איז געשיקטער און אונערמידליכער פאַר אַלע, אפילו פאַר די יונגעז. מיט דער לינקער האַנט האָט זי געאַרבייט, און ווען זי פלעגט ווערען זהער ענטהוזיאַסטיש, פלעגט די רעכטע קומען צו הילף. איך האָב זי דאָן מיט די אַנדערע צוויי סקיצירט, און די סקיצע געלאָזט דערנאָך אָפּדרוקען. ווען איך בין איצט, דריי יאָהר שפּעטער, ווידער אָנגעקומען אַהער, האָב איך זיך אָנגעפרעגט ביי חברים וועגען פנינה. די אַרבייט ביי יענעם כביש איז שוין לאַנג געענדיגט און פנינה, האָט מען מיר געזאָגט, איז קראַנק געווען, און ס'איז שוין ניט יענע פנינה. איז מיר טרויעריג געוואָרען. אַ שאָד, אַזאַ געזונטע, וואוילע חצץ'ניצע! טרעפט זיך איינמאָל, איך געה איבער דעם כרמל באַרג אַרויף צו און געה פאַרביי די געביידע פון דער רעאַל־שולע. איך זעה אַ מיידעלשע געשטאַלט זיצענדיג אויף אַ הויפען קליינע שטיינדעלעך און מיט דער לינקער האַנט האַלט זי יענעם קליינעם האַמערל און קנאַקט „ניסלעך“... עהנליך צו יענער פנינה. קאָן דאָס זיין? איך טרעט צו נעהנטער: „שלום, חברה!“ — זי ענטפערט: „שלום!“ הויבט אויף דעם קאָפּ, גיט אַ קוק אויף מיר און גיט אַ שמייכעל. „דאָס זייט איהר — זאָגט זי — איך דערקען אייך, דער „צייר“, וואָס האָט געמאַכט אַ בילד פון אונז און דערנאָך אין צייטונג אַריינגעשטעלט.“ האָב איך זיך דערפרעהט. „זייט איהר דאָס חברה פנינה?“ „יאָ, דאָס בין איך.“ „איז וואָס זשע? זייט דאָמאָלט זיינען דאָך שוין דריי יאָהר פאַרביי און איהר קלאַפּט נאָך אַלץ שטיי־

נער. ווערט עס אייך ניט נמאס... דריי יאר צו קלאפּען שטיינער? ווי ווערט איהר ניט מיעד?" „ניין — ענטפערט זי צעצויגען, אויפן גאליציאנער שטייגער — עס געפעלט מיר..."

איהר פארשטעהט — עס געפעלט איהר...

„מען האט מיר געזאגט, אז איהר זענט קראנק געווען?" שמייכעלט פנינה: „ס'גארניט, א ביסעל קראנק. אבער איהר זעהט דאך, אז איך זעה ניט אויס קראנק."

באמת, פנינה האט ניט אויסגעזעהן קראנק, דיזעלבע פולע, ברוינע באקען; אבער מיר איז פונדעסטוועגען טרויעריג געווארען אויפ'ן הארצען. דאס איז שוין צופיעל, דריי יאהר קלאפּען שטיינער, ניט אפּצורוהען זיך אויף א גרינגערער, מענשליכער ארבייט! אהן פרייד, אהן פערזענליכען גליק...

איך האב דאס געזאגט מיין באגלייטער און באדויערט דעם שיקזאל פון א מענשען. ענטפערט ער מיר, אז אומזיסט ווער איך אזוי סענטימענטאל, אז די דאזיגע פנינה איז גארניט אזוי איינזאם און בלויז פארטאן אין „חצץ." אז זי האט שוין א מאן און, דאכט זיך, צוויי קינדערלעך.

איהר פארשטעהט, זי האט זיך א פאמיליע, גיט אבער ניט אויף איהר האמערל, ווי אן אמת'ער ארטיסט שיידט זיך ניט מיט'ן פידעל, אדער פּינזעל.

עס זיינען פאראן מיידלעך דא צווישען די חלוצות, וואס אפילו די פרויען־עמאנסיפּאציע פון „גדוד" שטעלט זיי ניט צופרידען. זיי דענקען נאך אלץ, אז מען באהאנדעלט זיי ווי פרויען. מען גיט זיי ניט די אמת־מענליכע ארבייט, אז נאך אלץ שיקט מען זיי אין קיך, אין וועשעריי, אין היהנער־הויף מעהר ווי מען שיקט די יונגען, און דאס פארדריסט זיי. זיי ווילען אן אבסאלוטע גלייכהייט, און דאס, זאגען זיי, איז אוממעגליך צווישען די ענגאאיסטישע מענער, וואס קאנען נאך אלץ ניט נאכגעבען דער פרוי'ס פארלאנג. איינצושפּאנען זי אין די שווערסטע מענערשע ארבייטען. נו, האבען זיך אזעלכע מיידלעך צונויפגענומען און ארגאניזירט אייגענע קבוצות, מיידעלשע מלוכות. אזא מיידעלשע קבוצה איז דא אין פּתח־תקוה, אין שכונת־באראכאוו, און דאכט זיך נאך ערגיץ־וואו. מיידלעך געהען דארט אין הויזען, פיהרען אליין א גאנצע ווירטשאפט, פיה, היהנער, גערטנער און אלע אנדערע זאכען האבען זיי.

און פיהרען זיי און טוען עס פונקט אזוי גוט ווי די מענער, און זאָלען די עגאאיסטען, די טיראַנען, ניט זאגען, אז א מיידעל טויג זיך ניט ווייטער ווי אין קיך. מיידלעך זיינען דאָרט זעהר ערנסטע, אָנגעכמורעטע, זיי וואַרפען אויף א בחור אַרויף א פחד, אזוי, אז ווען איינער פאַרבלאָנדזשעט אהינצו, אַנטלויפט ער פון דאָרטען מיט אנגסטען און וואַרענט א צווייטען ער זאָל זיך היטען פון יענעם אָרט.

אַט אזוי לעבען די נייע אידישע טעכטער. ס'איז גאָר א נייע סאָרט מיידעל, מיט א נייע נשמה און א נייעם פּנים. דעם פּנים איהרען פאַרדעקט זי ניט, זי קוקט אויף דער וועלט מיט אַן אָפענעם בליק און געהויבענעם קאָפּ, זי שפּאַנט איבער די גאַסען פון ירושלים, איבער די ווייסע וועגען פון גליל, מונטער, ברייט און זיכער; דער בליק איז קלאָר, דער פּנים אָפען. די נשמה איהרע איז נאָך א רעטעניש — וואָס טוט זיך אין די טיעפע, פאַרבאָרגענע קאַמערלעך פון איהר הארץ? דאָס איז א צו־שווערע אויפגאַבע פאַר מיין אויג און פען צו דערגרונטעווען.

אָפט ווייזט זיך מיר אויס, אז ס'איז א העלע, קריסטאַל־קלאָרע, נאַאיווע, יונגע נשמה; אָפט ווייזט זיך מיר אויס, אז זי איז איינגעוויקעלט אין לייכטע, שטילע טרויער. גאָט וויס, וואָס זי טראַכט און פיהלט? אָבער אָט דערהערט זי א דרייסט, מונטער חלוצים־ליעד. אָט דערזעהט זי, ווי א קרייז פון אַקסלען און אָרעמס בילדט זיך, אָט דערטראָגען זיך צו איהר דאָס טאַפּען פון א האָראַטאַנץ. און שוין איז זי דאָ, מישט איהר ליעד אַריין אין אַלגעמיינעם כאָר, פלעכט איהרע הענט אין קרייז אַריין און טראָגט זיך, ווי איהר חבר, אין ווילדען קרייז אַרום און אַרום... דעמאָלט איז מיר קלאָר:

חברים זיינען די מיידלעך און די יונגען, חברים גלייכע אויף לעבען און טויט; חברים אין בויען, חברים אין קעמפען. און וואָלט אַז אומגליק געטראָפען, די מיידלעך זאָלען די יונגען פאַרלאָזען און אין די היימען ביי טאַטע־מאַמען פאַרבלייבען, דאַן וואָלט געפאַלען אונזער גאַנצע אַרבייט, פאַרלוירען וואָלט געגאַנגען יעדע האָפענונג אויפצובויען דאָס לאַנד...

1924.

חולדה

פארברייגנגענדיג דעם זומער אין ירושלים האב איך גארניט געוואוסט, אז אין ארץ ישראל איז היים. אין ניו־יארק, פאריז אדער בערלין איז דער זומער הייסער און שווערער. מיינער א באַקאנטער, א מאהלער פון פאריז, וואס געפינט זיך איצט דא און האלט ביים אפפאהרען צוריק, זיפצט און זאגט צו מיר: „אין פאריז ווארטען אויף מיר גרויסע היצען." איהר פארשטעהט, דא אין ירושלים נישט, נאר אין פאריז. אז אין ארץ ישראל איז טאקע היים האב איך זיך אנגעשטויסען זייענדיג אין טבריה און דורכפאהרענדיג דעם עמק יזרעאל. אויך א באגריף פון דער היגער היץ האט איך געקראגען ביים טויטען ים; אבער דאס איז געווען שוין עטליכע וואכען צוריק, און זייענדיג אין ירושלים און טרינקענדיג „גזוז (גאזאז) האב איך כמעט ווי פארגעסען אן דעם. האט זיך מיר פארגלוסט פארברענגען דעם טאג פון הערצל'ס יאהרצייט אין דער קבוצה חולדה, דארט, וואו, אפלאכער זאגען, אז דער הערצל־וואלד איז ניטא. האב איך זיך אנגעווארעמט.

צוזאמען מיט נאך א צוויי הונדערט ארבייטער און מיידלאך האבען מיר אפמארשירט פרימארגען צום ירושלים'ער באהן. מיר האבען באלד אנגעפאקט די דריי דריטע־קלאס וואגאנען און דער יום־טוב האט זיך אנגעהויבען. ווי דער צוג האט זיך נאר א ריהר געטאן האבען זיך אנגעהויבען ליעדער און טענץ. ווער? פארשטעהט זיך, חברה חלוצים און חלוצות. ווער זינגט דען און ווער טאנצט דען אין ארץ ישראל אויב ניט זיי?! אויב עס איז דא אין ארץ ישראל פרעהליכקייט און מונטערקייט, אויב עס הערט זיך א העלער געלעכטער און א כוואטסקע ליעדעל; אויב עס זעהט זיך א בלישטשעדיג אויג און א פארשייטער טאנץ, קומט דאס בלויז פון דער חברה, וואס דערעסען אפט ניט און דערשלאפען ניט און האבען קוים א בגד אויפ'ן לייב. האבען אבער גלויבען און יוגענט.

טאנצענדיג איז מען אראפ פון צוג נאך צוויי שעה רייזע, און טאנ־צענדיג האט מען זיך אוועקגעלאזט צוהפוס צו דער קבוצה. דער וועג געדויערט א האלבע שעה גאנג און מיר האבען געהאט צייט אנצוקוקען געניי דעם פלאץ, וואו שמשון הגבור האט געמאכט גימנאסטיקע מיט אן אייזעל'ס קינבאק־ביין איבער די קעפ פון די פלשתים, און וואו דערנאך די שיקסע דלילה האט געעפענט א באר־בער שאפ און איהם די לאקען אפגעשארען. קורץ, יעגע שעהנע לעגענדע וואס איז אויסגעוואקסען פון דער טרויעריגער ווירקליכ־קייט פון יענער צייט, ווען דאס לעבען איז א מינוט ניט זיכער און רוהיג געווען צוליב די פלשתים. איצט איז די געגענד ליידיג, גרוי און טרוקען, בלויז איין בערגעל פון דער וייטענס שטעהט באדעקט מיט גרינע שפיציגע בוימער. דאס איז דער ישוב חולדה, וואוהין מיר געהען איצט. אזוי ווי דער גאנצער יום־טוב איז אינספּירירט געווען פון קרן־קימת, זיינען אויך מיטגעגאנגען עטליכע טוערס פון קרן־קימת, און זיי אפילו האבען זיך ניט געקאנט אפהאלטען פון שפאסיגע באמערקונגען וועגען דעם הערצל־וואלד. וועלכער איז שוין צוואנציג יאהר אלט, אבער בערען און אנדערע ווילדע חיות קאן מען נאך דארט ניט טרעפען. די יי יאהר צוריק — דערצעהלט איינער — איז נאך דארט ווייניג געווען וואס צו זעהן, און ער האט מורא, אז אויך איצט וועט דארט שווער זיין א שאטען צו געפינען געגען דער היץ...

ווי גרויס איז אבער געווען אונזער איבערראשונג, ווען מיר זיינען אנגעקומען און גלייך אריין אין א געדיכטען סאסנאווען וואלד. ביים אריינגאנג האבען די פועלים פון חולדה אויסגעבויט א „ווילקאמען"־טויער, מיט גרינע צווייגען און גלייך נאכדעם האבען מיר דערזעהן א בונטע מאסע מענשען ליגענדיג אין די שאטענס פון די בוימער. ווייזט זיך ארויס, אז נאך פריהער פאר אונז זיינען אנגעקומען גאנצע קאמפאניעס פון תל אביב און ארומיגע קאלא־ניעס. אזוי, אז ס'איז געווען געדיכט און לעבעדיג. מען האט באלד פאנאנדערגעפאקט יעדער זיין פעקעל שפייז און מען האט איבער־געכאפט. פארבייסענדיג מיט די חולדה'ר שווארצע, זאפטיגע וויינ־טרויבען. דערווייל האט זיך געבילדעט א פלאטפארמע, א טישעל מיט א קרוג וואסער. חברה האבען זיך צעזעצט אין א גרויסען קרייז ארום, גרייט אויסצוהערען רעדעס פון די וואס דענקען, אז

זיי מוזען ריידען. רעדעס זיינען געהאַלטען געוואָרען, אָפּלאָדיס־מענטען פאַרטיילט געוואָרען, און אַלץ אונטער דעם שטילען אָדער שטאַרקען ווייטען אָדער נאָהענטען חלוצים־געזאַנג און טענץ. קיין מאַמענט. זינט מען האָט ירושלים פאַרלאָזען, האָט זיך ניט איבער־געריסען דער פרעהליכער ליאַרעם און ניט אָפּגעשטעלט זיך דער קלאַפּ פון דעם טאַנצענדען פוס. רעדעס זיינען גוטע, באַלעהרענדע און באַגייסטערטע, אָבער מיך האָט געצויגען צו דער הוליענדער חברה, און ענדליך האָב איך זיך אויפגעהויבען און אַוועק צו זיי. איך בין אַנגעקומען אין רעכטען ברען פון אַ פּאָלקאַ — ניט די געוועהנליכע, נאָר אַן אוראַגאַן־פּאָלקאַ. ס'איז געווען אַ ווילדער וויכער. איינער אַ בחור מיט אַ האַרמאַניקע אין מויל, האָט גע־שפּילט און געטאַנצט אין דערזעלבער צייט אַ בחור מיט אַ מיי־דעל האָבען געטאַנצט עפּעס אַ וועגגערקע, ביז עס האָבען זיך אָנגע־הויבען געשרייען: „אַ האָראַ! אַ האָראַ!!" — און באַלד האָבען זיך צונויפגעפלאָכטען אַקסלען מיט אָרעמס, מיידלעך מיט אינגלעך, מען האָט זיך לאַנגזאַם צוקאַטשעט, און דערנאָך אַוועק אין אַ וויל־דען געדרעהע... און דערביי שוויינען ניט די טענצער, מען יויכצט, מען וואַרפט ווערטלעך, מען קנאַקט־אָפּ דעם טאַקט... „מי יבנה הגליל?" — פרעגען איינינגע. כאַפּט אונטער אַ מיידעל און שרייט אויס: „תל יוסף!" „מי יבנה השומרון?" — הערט זיך ווייטער אַ פראַגע און פון צעהן ברוסטען אַן ענטפער און פון צוואַנציג פיס אַ קלאַפּ: „חלוצים!"... מען איז ניט גאַנץ צופרידען מיט דעם ענט־פער און מען פרעגט ווידער: „מי יבנה?"... יעצט קומט אַ צוויי־טער ענטפער מיט נאָך אַ קרעפטיגערען טופּ פון פופציג פיס: „חלוצות!" אָט דאָס איז ריכטיג... און דער טאַנץ געהט און שטורעמט ווייטער... און ווייטער פרעגט מען: „מי יבנה?"... און מען ענטפערט: „קרן קימת!", „חולדה!"... יעדער שרייט־אויס וואָס איהם איז טייערער. און עס איז לעבעדיג און פרעהליך. און ווילדער, אומערמידליכער פאַר אַלעמען טאַנצט דער בחור מיט דער טשופּרינע און דעם קאַשקעטעל אויף דער פּאַטילניצע, און מיט איהם אַ יונגע בלאָנדע מיידעל מיט בלויע אויגען — אַ מיידעל אַ ברען... ס'איז גאָר קיין געגוג פאַר זייביידען ניטאָ! ווער זיי־נען זיי? וואָס, איהר פרעגט ווער זיי זיינען? דאָס איז דאָך פּוש־קין. אַ צונאָמען. זיין אמת'ער נאָמען ווייסט איין גאָט. ווער קען

ניט פושקינ'ען? און זי? דאס איז דאך בלומקא! און ווער קען ניט בלומקען פון ירושלים? א מיידעל פון א יאהר 17-18, פון רוס־לאנד ניט לאנג, פון א חשוב'ער פאמיליע, געהט אין גימנאזיע, אבער איהר הארץ איז שטענדיג מיט די חלוצים. ספעציעל פון „גדוד העבודה". ס'איז ניטא קיין הארא אהן בלומקען, און פאר־שטעהט זיך, אז אהן פושקינ'ען געהט עס אויך ניט... בלומקא איז אלעמענס ליעבלינג. מיט דער גאנצער חברה איז זי גרייט צו טאנצען און זיך דרעהען אהן א סוף, אבער פארדרעהען דעם בלאנ־דען קאפ קאן איהר קיינער ניט, אפילו ניט דער בחור מיט דער טשופריגע. איך האב געזעהן ווי א בחור האט זי אנגענומען פאר'ן ארעם און געזאגט: „קום אהער, בלומקע!". געזאגט אביסעל צו פריי. האט זי איהם מיט אמאל שטרענג געענטפערט: „בלי ידים, בבקשה" (אהן הענט, פליעז), און די חברה ארום האבען זיך צע־לאכט: „אהא, קבלת?" (האסט געקראגען?, הייסט עס).

און נאר איין פושקין מיט בלומקען זיינען דא? און וואס איז חברה מולקא פון תל יוסף, די ברידער דברן — גארנישט?

אויף א ווייל'ע האט מען דעם טאנץ איבערגעריסען. מען איז געגאנגען אנקוקען די קבוצה, וואס חברים פון חולדה טוען דא אויף. מען איז דאך ניט נאר ספעציאליסטען אויף א הארא טאנץ! מען איז דאך עפעס אויך בויערס, אקערערס און פלאנצערס.

די קבוצה באשטעהט פון א פערציג נפשות, מענער, פרויען און קינדער. דער הויף איז א גערוימער און א גוט־געבויטער, די קיך און עס־צימער זיינען אמת־באקוועמע און ריינע. די צימערען וואו מען שלאפט און מען וואוינט, זיינען אויך גאנץ גוטע, בעסערע ווי אין מאנכע אנדערע קבוצות. חולדה איז דער שטאלץ און דער צענטער פון דעם קרן קימת. און חולדה פארשעמט ניט דעם פנים פון דעם קרן קימת. מיר זיינען געגאנגען אנקוקען די בינען־ווירט־שאפט, דעם גארטען, די גערטנער ארום. עס וואקסען אין חולדה 35 טויזענט בוימער — אלע סארטען בוימער: אקאליפטען וועלדער, פיטכען־בוימער מיט זייער געזונטען ארמאט, פאלמען אנאנצע מאסע און ספעציעל אליוון־בוימער. מיר זיינען דערנאך אוועק זעהן דעם טאבאק, וואס איז געהאנגען אויף שטריקלעך און האט זיך געטריקענט. זיינען צוגעגאנגען עטליכע „מבינים", האבען אנ־געקוקט די גרעלע, טרוקענע בלעטער, האבען א שמעק געטאן.

פאַנאַנדערגעוויקעלט אַ בלעטעל, צעריבען אַ שטיקעל און אַ זאָג געטאָן: „ס'איז, נעבעך, ביי זיי ניט געראָטען דער טאַבאַק". אין דעם „נעבעך" איז געלעגען אַזוי פיעל מיטגעפיהל און וואַרעמע סימפּאַטיע, ווי עס קאָן נאָר קומען פון איינעם וואָס ווייס דעם שווערען וועג דורך וועלכען די אַרבייט געהט דורך, פּלאַנצענדיג, כאַליענדיג, באַגיסענדיג, באַאַרבייטענדיג דעם איידעלען טאַבאַק־בלאַט. וויפיעל מיה, זאָרג און האָפנונג מען לעגט דאָס ניט אַריין אין דער פלאַנץ, און צום סוף — ניט געראָטען, און די גאַנצע זאַך געהט צום טייוועל. מיך האָט עס פאַרקלעמט ביים האַרץ. איך בין אויך צוגעגאַנגען צו דעם הענגענדען טאַבאַק, אַ שמעק געטאָן מעשה־מבין, אָבער וואָס ווייס איך דערפון? האָט זיך אָבער גאָט דערבאַרעמט און צוגעשיקט אַן אַנדער מבין: אַ איד איז צוגעגאַנ־גען, האָט אָנגעקוקט די הענגענדע בינטלעך בלעטער, האָט אַ שמעק געטאָן און צופריעדען אויסגערופען: „גאָר ניט קיין שלעכטע סחורה, כ'לעבען! ס'וועט דאָ זיין, ווי איהר קוקט־אָן דאָס ביסעל, וועט דאָ זיין פאַר אַ דריי הונדערט פונט סחורה... און גאַנץ גוטע סחורה... טאַבאַק — זאָגט ער — איז איבערהויפּט אין די מקומות אַ בעסערער ווי אין גליל. אין יהודה איז דער קלימאַט פּאַסיגער און מען פאַרשטעהט בעסער די אַרבייט".

דערהערענדיג אַזעלכע אָפּטימיסטישע רייד, איז מיר גרינגער געוואָרען אויפ'ן האַרצען, און צוזאַמען מיט אַנדערע בין איך אוועק ווייטער אָנקוקען די באַלעבאַטישקייט.

די געסטע איבעראַשונג איז אָבער געווען דער הערצל־וואַלד ספּעציעל פאַר די וואָס זיינען דאָ געווען 3—4 יאָהר צוריק און האָבען ניט נאָר קיין בערען ניט געטראָפען, נאָר אפילו קיין ריכ־טיגע ביימער אויך ניט. ס'איז אַ געדיכטער וואַלד געשטאַנען פאַר זייערע אויגען — אַ וואַלד, וואָס האָט זיך אַ הויב געטאָן אין דער הויך און איז פאַר 3—4 יאָהר אויסגעוואַקסען אַ קרעפטיגער, גרי־נער, רוישיגער, יונגער וואַלד. זיי האָבען זייער איבעראַשונג און פרייד ניט געקאָנט איינהאַלטען. זיי האָבען געטאַנצט און געיור־בעלט. און מעהר פאַר אַלץ זיינען זיי שטאָלץ געווען, גליקליך דער־מיט וואָס זיי וועלען זיך קאָנען אוועקשטעלען אַנטקעגען די אַפּלאַ־בערם און מיט אַ פעסטער שטים זיי זאָגען: „ס'איז דאָ אַ הערצל־וואַלד, און גאָר אַ פיינער, און אויב איהר וועט נאָך לאַנג שפּאַטען

און חוזק מאכען, וועט טאקע פון וואלד ארויס א בער און וועט אייך אויפעסען. אייך מיט אייערע קליינע נשמה'לעך".

ארום איז געלעגען די וויסטע, נאקעטע געגענד. נאקעט און ליידיג איז אויך געלעגען אין א שווערען דרעמעל אונטער דער הייסער חולדה־זון. דאס אראבישע דארף וואס טראגט דעם זעלבען נאמען חולדה, און מיר האבען מיט שטאלץ זיך געזאגט: ווי גרויס איז דער אונטערשייד פון דעם אידישען ישוב און דאס ארומיגע! דא איז גרין, זאפט, לעבען און פרייד — ארום איז שווערער דרימעל, וויסטעניש און טרוקעניש. אמת, עס קאסט מיה און עס קאסט געלט, אבער וואס וויל מען, אז עס זאל זיך אויסבויען א לאנד פון א וויסטעניש, א פאלק פון לופט־מענשען זאלען ערד־ארבייטער און בויער ווערען און עס זאל קיין מיה און קיין געלט ניט קאסטען? און וואס פאר א ווערט האט געלט, ווען מען דערזעהט פארווירקליכטע זאכען? מען דארף גאר ניט טראכטען וועגען די אויסגעגעבענע געלט, וואס זיינען אייגענטליך גראשענס אין פארגלייך מיט דעם וואס א פאלק ווי מיר זיינען, פארמאגען און קענען געבען.

וואס פאר א זאכען דער קרן קימת וואלט ווירקליך געקאנט אויפטאן, ווען ער האט טאקע ג ע ל ט!

מיט דעם געדאנק זיינען מיר אלע געווען פול, ווען מיר זיינען געשטאנען אין חולדה און געקוקט און געזעהן!

ס'איז געווען דער טאג פאר קרן קימת זאמלונגען. ארבייטער האבען זייערע פיאסטערס אריינגעווארפען... יעדער פיאסטער באדייט נאך א שטיקעל לאנד.

יא, איצט קאן מען פאר „פיאסטערס" לאנד אפקויפען. איצט איז די צייט...

ס'איז שוין געווארען שפעט נאכמיטאג. די היץ האט אביסעל אפגעלאזען און פיער אזייגער האט אונז דער זעלבער צוג מיט געזאנג און טענץ געבראכט צוריק קיין ירושלים.

1924.

די שטיינער

מעהר פאר אלץ זיינען דא שטיינער אין ארץ ישראל. פון גאר דער וועלט שטיינער האבען זיך צונויפגעקליבען אין ארץ ישראל און האבען געגרינדעט א שטיינערנעם קעניגרייך. שטיינער וואלגערען זיך איבער די פעלדער, מיט שטיינער זיינען איבערגעמישט די ערד און דאס וואסער. ארויף אויף די בערג קלעטערען מעכטיגע שטיינער, ארונטער פון די בערג גליטשען זיך ריזיגע שטיקער שטיין. אנגעשאטען זיינען מיט שטיינער די טאלען, די טייכלאך. פון שטיינער זיינען דארט אויסגעהאקט גאנצע געגענדען, גאנצע שטעדט ווייזען אוים ווי אויסגעקלאפט פון א גרויסען געלען שטיין. שטיינער רעדען דארטען, שטיינער זינגען דארטען, שטיינער זיינען די אמת׳ע תושבים פון ארץ ישראל און מען קען זיי און מען דארף זיי ניט שילטען און ניט באקלאגען, זיי דארף מען בלויז „אויסהערען" און פארשטעהן.

איך בין געגאנגען מיט א סקולפטאר איבער א ירושלים׳ער געסעל. ס׳איז ניט ווייט געווען פון „בצלאל". די געסעל איז טייל־ווייז געלאפען צווישען פון שטיינער אנגעווארפענע פארקענס. פלעגט זיך יעדע צוויי טריט מיין באגלייטער אפשטעלען און מיט ענטציקונג ארומקוקען און ארומטאפען א שטיין. „אוצרות", פלעגט ער שרייען, „וואלגערען זיך דא אויף די גאסען, אזא שטיק שטיין איז דאך פאר א סקולפטאר ווערט גאלד!! שטיקער מארמאר שטיינער, גראניט שטיינער, און אזוי שטיינער, הארטע און ווייכע, שווארצע און ראזעווע, מיט יענע איידעלע, דינינקע אדערען, וואס ווען א סקולפטאר דערזעהט זיי לויפענדיג דורכ׳ן שטיין, הייבט עס אן ביי איהם צו זינגען אין הארצען. ס׳איז דאך א וועלט פאר א סקולפטאר דא! געה ארוים אין גאס קלויב זיך אוים וואס פאר א שטיין דו ווילסט, שלעפ איהם אריין צו זיך אין סטודיא, און האק אוים פון איהם א קונסט ווערק. אין אנדערע לענדער וואלט אזא שטיין אפגעקאסט א פארמעגען, און אן ארימער בחור

מחצבה, אַ שטיין ברעכעריי

שטיינשניצער וואָלט גאָר חלום'ען ניט געטאָרט וועגען אַזאַ מאַ-טעריאַל".

דער סקולפּטאָר איז נאָר וואָס אָנגעקומען אין ארץ ישראל און ער פּלעגט אַרומגעהן איבער די גאַסען אָנווייזען מיט די הענט אויף די שטיינער און האַלטען אין איין שרייען: „גאָלד וואַלגערט זיך דאָ אין די גאַסען, און איהר זאָגט ארץ ישראל איז אַן אָרים לאַנד!"

איבער די גאַסען וואַלגערט זיך גאָלד און ביי די ברעגען פון ים המלח וואַלגערען זיך דימענטען. איך מיין אַזעלכע טייערינקע שטיינדעלעך פאַר אַ סקולפּטאָר און אַ מעדאַליאַנען שניצער. חברה וואָס אַרבייטען ביים ים ברענגען מיט זיך ווען זיי קומען קיין ירושלים אַזעלכע פייגינקע שטיינדעלעך און טראָגען זיי אונטער מאַנכע שילער פון „בצלאל" אַלס מתנה. אָבער פיעל מעהר ווערט ווי גאָלד און דימענטען זיינען גראַד יענע שטיינער וואָס זיינען צו פראָסט און צו ווייך פאַר דעם סקולפּטאָר. יענע שטיינער פון וועלכע מען בויט הייזער, ברוקירט וועגען און גאַסען, פאַרקענם און פּאַלאַצען. שטיין איז און וועט פאַרבלייבען דער מאַטעריאַל פון וועלכען מען וועט בויען אין ארץ ישראל. נישט פון האָלץ און נישט פון אייזען, נאָר פון שטיין. און נישט דערפאַר וואָס האָלץ איז ווייניג און טייער, און אייזען פאַרלאַנגט גרויסע קאָנסטרוק-ציעס, נאָר דערפאַר וואָס שטיין איז דאָ דער נאַטירליכער מאַטע-ריאַל. שטיין און זאַמד ליגען פאַר די אויגען, רעדען און שרייען: נעמט אונז, פאַרברויכט אונז. מיר האָבען גענוג צייט אויף דעם גע-וואַרט. דער שטיין גיט אַקיהלען שאָטען, ווען די ווענט זיינען פון איהם צונויפגעלעגט, די פאָדלאָגע פון גלאַטען פאָלירטען שטיין איז פריש פאַר די פוס טריט, איז שעהן און אָנגענעהם. ניין, ניט צווישען האָלץ, אייזען און שטיין קומט פאַר אַ קאָנקורענץ, נאָר צווישען שטיין און זאַמד. שטיין ברעכעריי און שטיין טראַנספּאָרט ליגט איצט אין אַראַבישע הענט. זיי ברעכען די שטיינער, לאָדען אַן קעמלען מיט זיי און ברענגען זיי אין לאַנגע קאַראַוואַנען צו דעם בוי-פּלאַץ. ווי מעסיג דער אַראַבער לאָזט זיך באַצאָהלען הע-רען זיך קלאָגען, אַז דער אַראַבער נוצט אויס זיין מאָנאָפּאָל אויף שטיין-ברעכעריי און שטיין ליפערריי און רייסט די הויט פון די בויער. און דאָ ליגט זאַמד אָרום און אָרום און גיט זיך שטומער-

הייט אוועק דעם מענשען אהן ווידערשטאנד און קאסטען. קלעפּ איהם בלויז צונויף אין ציגעל און אזעלכע פּליטעס, אדער בלאקס; און מען האט זיך דערצו געגומען. גלייך אויפ׳ן פּלאץ למשל אין תּל־אביב, ביי בויען א הויז מאכט מען די ציגעל. מיט א סאָרט צעמענט מישט מען דעם זאמד און גיסט דעם לויזען געמיש אין פורעמס אריין, און באלד ווערט פאַרטיג א טונקעל־גרויער, האַר־טער ציגעל, א צימליך גרויסער אין פאָרמאט, וואס לעגט זיך גוט און שנעל צונויף אין א וואַנט און טריקענט זיך, ווייל אינווייניג אין וואנד איז לופטיג. דער געבראָכענער שטיין ליגט ביי א זייט און וואַרט מען זאל איהם אויך אויף עפּעס פאַרטהאן. די אראבער קוקען מיט גרויס שרעק אויף דעם ציגעל און די ציגעל פאבריקען. וואס בויען זיך פון אידען, און, ווי איך הער, ווערט פארלאנגט פון די אראבער א געזעצליכער פארבאָט אויף ציגעל, כדי נישט צו פארלירען די פּרנסה ביים שטיין. מיר דאכט זיך אָבער, אז אומ־זיסט איז דער שרעק, דער שטיין איז און וועט בלייבען דער בוי מאַטעריאל פון ארץ ישראל, מען קען איהם נישט אויסמיידען, ער איז צופיעל און פארלאנגט באפעלעריש מ׳זאל איהם פאַרטהאן. מען דארף בלויז אנווענדען מעהר מאָדערנע טעכניק אין ברעכען די שטיינער און טראנספּאָרטירען. איצט ווערען שטיינער געבראָ־כען אין פאַרמלאָזע שטיקער, איז דארום שווער צונויפצושטעלען פון זיי א וואנט. ווענינע אידישע ארבייטער זיינען אזוי געניט ווי די אראַבישע צונויפצוקלעפּען א מויער פון אזעלכע דריי און צעהן עקיגע שטיינער און שטיינדלאך. עס געדויערט צו לאנג און ס׳איז צו ארכאאיש. מען דארף אנהויבען אויסארבייטען פיער עקיגע, רעגעלמעסיגע שטיינער, אזוי אז די ארבייט דערביי זאל געהן ווי געשמירט.

קוקענדיג אויף די שטיינערנע בערג, טאלען און רואינען האב איך מיר אפט געטראכט, אז פון זיי מוז מען נישט נאר הייזער און שטעדט בויען און סטאטועס אויסהאקען, נאר פון זייערע קאנטור־רען דארף מען אויספּלעכטען אונזער אייגענטימליכען אָרנאמענט. קונסט סטודענטען אין „בצלאל“ און אויסער „בצלאל“ זוכען אן אייגענעם סטיל אין דער קונסט, אין דער גראפיק און אָרנאמענ־טיק. זיי זוכען אן אנהאנג פאר דעם אין די פלאנצען פון לאנד, אין די חיות פון לאנד, אין דער ליניע פון די בערג און טהאלען.

און זיי וועלען עס געווים געפינען. אבער אין זייער זובעניש געהן זיי די שטיינער פארביי, ניט באמערקענדיג, אז זיי זיינען נאך גאר נישט אויסגענוצט פאר ארנאמענטען, אז זייער סטרוקטור, פארם און גרופּירונג איז נאך א נישט באטראכטען פעלד פאר א צייכענער און שאפענדען קינסטלער. אט, למשל, אויפ׳ן וועג פון ראש־פינה קיין צפת ליגען, אנגעשאטען פון דער מעכטיגער נאטור־האנד גי־גאנטישע בערג מיט קליינע שפּיציגע שטיינדלאך, פונקט אזעלכע ווי די חלוצים און די חלוצות קלאפען פאר די שאסעען. בערג מיט תצין! און די פארם פון די בערג איז פונקט די פארם פון אן אנ־געשאטענעם הויפען; שפּיציג פון אויבען און ביי די זייטען שיטען זיך אראפ שטיינדלאך, וואס האבען זיך אויף דעם שפּיץ הויפען ניט געקענט האלטען.

ווייטער אביסעל דערזעה איך פלוצלינג אן אויסגעהאקטען וואלד. דער וואלד איז פון גיגאנטישע ביימער אמאל געווען און אימעץ, אן אומבארעמהערציגער ארעם, האט זיי אויסגעהאקט און עס זיינען שטעהן געבליבען שטיקער ריזיגע שטאמען מיט זייערע ווארצלען אין דער ערד, א גרויסער וואלד אויף דער זייט פון א בארג. א פיאלעטער אויסגעהאקטער ריזען וואלד. איך קום צו נעהנטער, ערשט עס זיינען שטיינער, וואס שטעהן אין דער ערד איינגעגעסען ווי מיט ווארצלען און האבען פונקט די פארם פון אפגעהאקטע שטאמען. א שוידערליך שעהנער פארשטיינערטער וואלד.

געאלאגען ערקלערען, אז ארץ ישראל׳ער בערג און שטיינער זיינען א פּראדוקט פון וואולקאנישע אויסברוכען. און אז די קאנ־סטרוקציע פון פיעלע פעלזען אין בערג טראגען סמנים פון אזעל־כע נאטור אויסברוכען. איך האב אפט געזעהן בערג באדעקט פון אויבען ביז אונטען מיט אזעלכע גלאט פאלירטע שטיינער ווי פאר־טריקענטע לאווע און זיי ליגען אקוראט ווי פלאכע חיות וואס גליטשען זיך אראפ בארג און האלטען זיך איינגעביסען אין בארג נישט אראפצופאלען.

אה, שטיינער זיינען דא פיעל אין ארץ ישראל. ביי יעדער אלטע געביידע ליגען זיי אנגעשאטען ווי אין אנהויב אסיען ליגען אנגעשאטען בלעטער ביי יעדע בוים. שטיינערנע בערג, טונקעלע, הוילע פעלזען, שטיינער אנגעשאטען און צעווארפען, כאפען אויף

זיך די ליכטיגע ווייסע זונען שטראַהלען, פאַרבען זיך אין געל, אָראַנזש און פּיאָלעט און קוקען שטום און ענטציקט אויף די גרי־נינקע צאַרטע פעלדער אַרום זיי, אָדער אויף די זיידענע בלויקייט פון הימעל איבער זיי און די ציטערנדע „ווייטקייט" גאָר גאָר נאָ־הענט נעבען זיי... פון הינטער אַ שטיין לויפט געשווינדט אַרויס אַ גרין גרויאינקע יאַשטשערקע, קלעטערט מיט איהר דינעם באַ־וועגליכען עק אַרויף אויף דעם שטיין און קוקט זיך אַרום וואָס עס טהוט זיך אויף דער זעהר ליכטיגער וועלט. אַ גרויסער היישעריק, כמעט אַזוי גרויס ־ווי די יאַשטשערקע אַליין, גיט אַ שפּרונג אַרויס פון אַ גראָז און לאָזט זיך אַראָפּ נעבען דער גרוי גרינינקער באַשע־פעניש. צושרעקען זיך ביידע און שפּרינגען זיך פאַנאַנדער. אַ ווינ־טעל קומט צולויפען און צולאַכט זיך שטיל אין די טרוקענע שטע־בעלקעם ביים ראַנד פון וועג, און ווידער ווערט שטיל... אונענד־ליך שטיל, אונענדליך זיס און זוניג! אין אַזעלכע מאָמענטען צו־זינגען זיך די שטיינער אין ארץ ישראל, און האָט איהר אַ הארץ — וועט איהר מיט אייער הארץ דעם געזאַנג דערהערען...

בוימער אין ארץ ישראל

וועלדער, ווי מיר קענען זיי אין רוסלאנד, אדער אמעריקא, אזעלכע גרויסע און טונקעלע, זיינען אין ארץ ישראל ניטא. דער אקאליפטוס בוים ווייזט ארויס א חשק צו גרופירען זיך אין וועלדער. די מייסטע בוימער אבער אין ארץ ישראל לעבען זיך אפגעזונדערט, זיינען אינדיווידיאומס, מיט א כאראקטער און א פיזאנאמיע. אין ארץ ישראל זיינען דא בוימער מיט א נאמען, און זיינען באריהמט און זעהט איהר זיי איינמאל געדענקט איהר זייער געשטאלט לאנגע יאהרען. ס'איז מיט די בוימער דארט ווי מיט די מענשען. יעדער מענש איז זיך א פיגור און א כאראקטער באזונדער: דער א שטאלצער, יענער א פארדרעהטער, יענער א גלייכער און אפענער, דער א קליינינקער פארהויקערטער און שרעקליך פארפלאנטערטער. בלויז דער אקאליפטוס-בוים, וואס פארמעהרט זיך, און וועט אין גיכען פארדעקען דאס לאנד, איז א בוים, א מאסאווער, א פלאקס-בוים און איז אפשר אן אנזאג אויף יענע דעמאקראטישע צייטען וואס קומען צוזאמען מיט א גרויסע איינוואנדערונג און מאכען א סוף צו די צייטען פון אריסטאקראטיע, די פארביסענע און אור-אלטע.

די עלטסטע בוימער זיינען דארט די אליוועז בוימער. איך האב נאר קיין יונגע ניט געזעהן. עס ווייזט אויס אקוראט ווי זיי וואלטען אלטע אויף דער וועלט געקומען. אלט און גרוי. זעהט איהר אן אליוועז בוים שטעהן נעבען אן אנדער בוים, וואס איז גרין באוואקסען, למשל, א פייגען בוים, פאלט אייך אויף די בלייכע, כמעט גרויע פארב פון זיינע דינינקע, איידעלע בלעטלאך. פון וואנעט די בלאסע גרויע גרינקייט? ניט אנדערש ווי פון זארג און שווערעס לעבען. און מיר האט זיך אפט געוואלט צוגעהן צו אן אלטען, פארהויקערטען און אין דרייען איינגעבויגענעם אליוועז-בוים און פאנאנדערפרעגען זיך ביי איהם ווי עס לעבט זיך איהם? און זא-

גען איהם א פּאָר טרייסט ווערטער, ווענגען דעם, אַז ניט אימער וועט אַזוי שווער זיין צו ציהען זיין חיונה פון דער טרוקענער ערד, אַז ער וועט נישט אימער דאַרפען זיינע וואָרצלען אַזוי אויסציהען און מאַטערען זיך פאַר אביסעל זאַפט, אַז ניט אימער וועלען אַזעלכע טיעפע קנייטשען און גריבער צוגראָבלען און צורייסען זיין שטאַם, און איהר דאַרפט זעהן דעם שטאַם און דעם גאַנצען סקעלעט פון אַן אַליוועןֿבוים. ס'איז די פאַנטאַסטישסטע זאַך צווישען ביימער. קנאָכיג, פאַרדרעהט און אונערוואַרטעט געבויגען מיט די צווייגען אהין און אהער. און ניט אימער האָט ער בלויז איין שטאַם. אַמאָל וואַקסען צוויי שטאַמען אויף דיזעלבע וואָרצלען, אַמאָל דריי, פונקט ווי עטליכע אָרימע געשעפטסלייט וואָלטען זיך צונויפגעלעגט און געעפענט אַ קרעמעל אינאיינעם. פלעג איך דערזעהן אַז אַלטען אַליוועןֿבוים מיט אַלע זיינע קנייטשען און צורונצעלט פּנים, פלעג איך מיך דערמאָנען די אַלטע לייט אויף רעמבראַנד'ס בילדער. אַלטע עהרוואירדיגע און שטיל־טרויעריגע. אָט אַזוי זיינען די אַליוועןֿביימער אין ארץ ישראל. אומעטום זעהט איהר זיי, איינציגווייז שטעהן זיי, און ווען זיי טרעפען זיך אין גרופען טוליען זיי זיך ניט איינס צום צווייטען, נאָר שטעהן פון דער ווייטענס, יעדער פאַרטאָן אין אייגענע דאגות און אין די עראינערונגען פון אַ לאַנגען שווערען לעבען הינטער זיך. דער אַליוועןֿבוים איז דער טייערסטער בוים אין לאַנד, ער האַלט אויף מעהר פאַר אַלע אַנדערע ביימער דאָס לעבען פון די מענשען, גיט זיי קליינע שוואַרציגקע, גרינינקע מאַסלינעס צום עסען, גיט זיי אויל, און נישט נאָר פאַר זיי, נאָר פאַר אַנדערע חוץ־לארץ.

נאָהענט צו דעם אַליוועןֿבוים שטעהט דער פייגענבוים, אויך אַלט, אויך געבויגען און פאַרפלאָנטערט מיט זיינע שטאַם און צווייגען אָבער מיט נאָר אַן אַנדער נשמה. דער פייגענבוים, אַ גרויסער ברייט־בלאַטיגער, ברייט־צושפּרייטער בוים איז זאַפטיג גרין, פריש און טונקעל און פול־זאַפטיג. און שטענדיג דוכט זיך מיר, אַז ער האָט עפּעס אַ פאַרשייטע זאַך פון וועלכע ער אַליין וועט בלויז אַ שמייכעל טאָן, ווי עלטערע מענשען פאַסט עס, אָבער דער צוהערער וועט זיך האַלטען ביי די זייטען לאַכענדיג. די בלעטער ליגען איבער דעם בוים געדיכט און בילדען אַ גרויסע דיקע היטעל איבער איהם אַזוי אַז ניט אימער זעהט זיך זיין עלטער. אָפט

זעהט איהר אַ קערפּער אַז איינגעבויגיענעם, אַ שטאַם אַ צורונ־צעלטעז און צולעבערטעז, מיט וואָרצלעז דיקע און אַרויסגעשטאַרט־צעטע אין זיין יאַגעניש נאָך זאַפט און שפּייז. זיי ביידע, דער אַליוועז־בוים און דער פייגענבוים, זיינעז זעהר געניטע ברויטזו־כערס און געפינערס. פון אַ טרוקענעם שטיין קענעז זיי אויסזויגעז גענוג שפּייז פאַר אַ לעבעז, און ס׳איז מערקווירדיג ווי שפּאַרזאַם, ווי גענוגזאַם אַזאַ גיגאַנט איז און ווי ער קעז דאָס זאַט דערנעהרעז די צווייגעז, די בלעטער און נאָך אַרויסגעבעז אַזעלכע פעטע און זיסע פרוכטעז ווי אַליוועז און פייגעז זיינעז.

אַ מערקווירדיג אינטערעסאַנטער יונג־אַלטער פייגענבוים גע־פינט זיך אין תּל־אָביב לעבעז דער באַהן־סטאַנציאָן. פון אונטער זיין שטאַם שלענגעלט זיך אַ לאַנגער דיקער שלאַנג, דרעהט זיך אין צעהן קנוילעז און קריכט ווידער אין זאַמד אריין און דאָס איז איי־נער פון זיינע וואָרצלעז.

נישט ווייט פון איהם, שוין טאַקע אין תּל־אָביב, געפינט זיך אַ באַריהמטער בוים פון דער פייגען־פאַמיליע. ער איז באַקאַנט איבער׳ן גאַנצען לאַנד, און איז אפשר איינער אין דער גאַנצער וועלט לויט זיין געשטאַלט און זיינע גרימאַסען. מען רופט איהם דער דזשאַמעז בוים, נאָך די קליינינקע פרוכט, וואָס ער טראָגט אויף זיך. ס׳איז עפּעס אַ סאָרט קליינינקע עפּעלאָך, אָדער פייגען, און דער גיגאַנטישער בוים איז באַשאָטעז מיט זיי אַזוי ווי מיט זאַמד, און גיט ער זיך אַ טרייסעל, פאַלעז זיי פון איהם אין מאַ־סעז, באַדעקעז געדיכט די ערד אַרום איהם, און הויבעז באַלד אַן צו פוילעז און אַרויסלאָזעז אַ שווערעז גערוך. שטענדיג זעהט איהר אויף זיינע מעכטיגע צווייגעז אַרומפּויזעז אַראַבער אָדער אַראַבישע קינדער, ווי גוסעניצעס, זיי שלעפּעז אַהיים קערב מיט דיזע דזשאַ־מעזעז און שפּייזעז זיך אַליין און זייערע חיות. . . אידעז עסעז די דזשאַמעזעז ווייניג. אָבער נחת קלייבעז זיי פיעל פון דיזען גי־גאַנט. אַ מעכטיגער, פיעל פאַרצווייגטער, טראָגט ער אַ געדיכטען גרינעם קרוין ווי זעלטען אַן אַנדער בוים, זיין וואונדער זיינען די וואָרצלעז. ס׳איז ווי אַ גאַנצע אונטערערדישע מחנה שוואַרצע כחות וואָלטען אַראָפּגעוואָרפען פון זיך דעם מאַנטעל און אַרויסגע־שטעקט זייערע הענט און פיס אויף דער וועלט. ס׳איז אַ ווילדער חלום, ס׳איז דאָס ווילדעסטע און געשפּענסטרייכסטע זאַך, וואָס

דער דשאַמעז בוים ביי תל־אָביב

מען קען זיך אויסמאָהלען. דער גיגאַנטישער פּלאַנטער פון ענט־בלעזטע וואָרצלען מאַכען אַ מיסטישען איינדרוק אַקוראַט ווי די וועלט וואָלט אויפגעריסען איהר בויך און געוויזען פאַר אַלעמען איהרע געדערים. ס'איז שווידערליך שעהן און פּאַטעטיש צוגלייך. ער, דער גיגאַנט, דער הייליגער בוים פאַר די אַראַבער, וואָס געהן צו איהם פייערען זייער יום טוב „נעבעסאַלעק“, ער, אונטער וועמעס צווייגען הונדערטער אידישע פּאָרלעך האָבען זיך אין ליעבע ערקלערט און פּאָטאָגראַפיעס פון זיך גענומען, ער, וואָס טראָגט אויף זיך אויפשניטען נעמען פון וויפיעל און וויפיעל טוריסטען, ער איז יעצט פאַררוקט אין אַ הינטער־הויף פון אַ אידישען האָטעל, וואָס מען בויט אין תל־אביב. אין תל־אביב זיינען נאָך דאָ אַזעלכע בוימער, גיגאַנטען און פערזענליכקייטען פון דעמזעלבען מזל. נעבען יפו'ער טויער אין תל אביב אין אַ הויף ביי אַ אידען שטעהט אַזאַ ריעז און טראַכט זיך זיינע ברייטע און גרינע געדאַנקען וועגען דעם שיקזאַל פון זשעניען אויף דער ערד.

אומגעלומפּערט און זאַנדערבאַר, גרוי און גרין און פּלאַטשיק זיינען די סאַרבער בוימער, אָדער ווי מען רופט זיי דאָ, די קאַקטוס בוימער. דיזע קאַקטוס בוימער און די קאַמלען זיינען די משונה'דיגסטע באַשעפענישען, וואָס באַדעקען דעם פּנים פון ארץ ישראל. די קאַקטוס בוימער שטעהן געוועהנליך ביים זוים פון וועג, נידעריג איינגעבויגען מיט זייער שטעכעדיגע ברייטע ווי ריזיגע פּלעצלאַך בלעטער, שטעהען און נעהמען אויף זיך אויף דעם גאַנצען שטויב, וואָס זייערע ברידער די קאַמלען הויבען אויף, און זעהן אויס שטויב־גרוי פון איין זייט, און פריש גרין פון דער אַנדער זייט. אַט אַזוי איז זייער פּנים און אַזוי זייער האַרץ. גיט איהר אַ קוק אויף אַ קאַקטוס בוים מיט זיינע צוקרימטע, צוגראַבעלטע שטאַם און צווייגען און אויף זיינע בלעטער באַדעקטע מיט לאַנגע שטעכיגע נאָדלען, מיינט איהר, אַז דאָס איז די ביטערסטע, די ערגסטע און גיפטיגסטע פלאַנץ אויף גאָט'ס וועלט. מען קען זיך נישט צוריהרען צו אַ בלאַט, עס שטעכט און וועהטאָגט, און דיזע נאָדלאַך ווען דער ווינט רייסט זיי אָפּ און טראָגט זיי אין דער לופט און זיי טרעפען אין אויג, ווערט דאָס אויג קראַנק פון ענט־ציגדונג און איז די אורזאַך פון פיעל אויגען־ליידען אין ארץ־ישראל. טראָגט איהר אָבער שויז־גלעזער אויף די אויגען און ווייסט איהר, ווי די אַראַבער ווייסען, ווי צוצוטרעטען צום קאַקטוס בוים

ארונטערגעהמען זיינע בלעטער און די ווייכע פרוכט, דאמאלס האט איהר א זעהר פעטע שפייז פאר די בהמות און א זעהר גע־שמאקע זיסע און זאפטיגע פרוכט פאר דעם מענש. אט ווי דער קא־מעל איז. מיאוס און אומגעלומפערט אין זיין אויסקוק און גוט און קלוג און נוצליך אין זיין דינסט דעם מענשען. ווי דער קאמעל, אזוי אויך דער קאקטוס, לעבען און געדייען אין די ארימסטע גע־גענד, שפייזען זיך פון די ארימסטע און טרוקענסטע זאכען און לעבען אליין און האלטען דאס לעבען אויף ארום זיך. און זיי ביי־דע זיינען זעהר באפריינדעט מיט זיך, דער קאמעל וויס ווי צוצו־טרעטען צום קאקטוס און דער קאקטוס איז גוט צום קאמעל. די אינטערעסאנטסטע און אומגעלומפערטסטע קאקטוס בוימער האב איך באגעגענט אויפ'ן וועג פון טבריה צו חמי טבריה, איין בוים איז געפאלען טויט און איז געלעגען מיט זיינע משונה'דיגע קנא־פעדיגע צווייגען און געפוילט. און ניט ווייט איז געלעגען א טוי־טער קאמעל מיט זיינע גרויסע ביינער און אויך אונטערגעגעבען דער לופט זיינע לעצטע ערדישע עלעמענטען און מיר האט זיך גע־דוכט, אז פאר זיי ביידען וואלט פאסיג געווען איין ברודער קבר.

שעהן איז ווען איבער א גרופע קאקטוס בוימער דערהויבט זיך דין, הויך און שלאנק א פאלמע, אדער ווי מען רופט עס עפטערס אין ארץ ישראל א טייטעלבוים. טייטעלבוימער דאס זיינען די אריסטאקראטען פון מזרח. אין זייערע אדערען פליסט געוויס בלויער זאפט... שעהן זיינען זיי און איינזאם און ווייניג. דא און דארט שטעהט אליין א הויכער טייטעלבוים מיט זיין איידעלען קאפ איבער זיין איינזאמקייט. בלויז דא און דארט שטעהן זיי אין גרופען. אין דעם מדבר סיני שטעקען זיי אין זאמד צוזאמען אין א קליין וועלדעל, ביי חיפה, נאהנט צום ים, איז דא א וועלדעל, און ביי יפו איז דא עפעס א קליין פארזאמלונג פון דיזע איידעלע קינ־דער פון זונען ליכט און זאמד. פיער סארטען זיינען זיי, אונטער־שיידען זיך אין וואוקס און בלאט. נידעריגע און ברייטע, מיטעל־וואקסיגע דינינקע און לאנגע, אבער זיי זיינען ווייניג דא, גע־צעהלטע און פארלאזענע. אידען האלטען זיך פון דערווייטענס פון זיי, אידען האבען זיך זייער ליעבלינג, דעם אקאליפטוס בוים, אויך א הויכען, אויך שלאנקען און א לאנג־בלאטיגען, א באוועגליכען, א שמייכעלדיגען און א בארעדעווודיגען. קומט א קליין ווינטעל הויבט זיך אן א לוסטיגע פלוידעריי צווישען איהם און דעם אקא־

ליפּטוס בוים. ער וויגט זיך הין און הער, בלעטער שפּילען, צוויי־גען טאַנצען ריטמיש, און דער גאַנצער בוים יובל'ט פאַר פרייד און יונגענדליכען לייכטזין.

שעהנע אַקאַליפּטוס בוימער האָב איך געזעהען אין רחובות, אויף דעם בית עולם. זיי שטעהען דארט, הויכע און בויגענדיגע און נעהמען מיט זייער לאַנגע לאַסצענדע צווייגען און בלעטער ארום די ווייסע שטיינער פון די קברים און ווארפען אויף זיי שפּי־לענדיגע ליכטער און שאָטענס און פיהרען דעם גאַנצען טאָג אַזאַ לוסטיגען געשפּיל און געשפּרעך, אַז דער טויט פאַרשווינדט פון דעם טויטען פּלאַץ, ווי אין מעטערלינג'ס „בלויער פויגעל" און עס בלייבט בלויז לעבען און פרייד. און נאָך האָבען די אידען באַ־הארציגט אַ בוים, דאָס איז דעם דינינקען און צאַרטען מאַנדעל־בוים און דעם ניעדעריגען און גאָלדענאוויגען אָראַנזשען בוים און די קליינינקע וויינשטאָק ריטלאַך. זיי באַדעקען גאַנצע שטרעקען, מאַכען די בערג און טאָלען גרין און גאָלדיג.

אָך, די אידען, זיי מאַכען פון דער געלער, ברוינער פּאַלעס־טינא אַ גרינע ארץ ישראל, זיי ברענגען און ערציהען מאַסאָווע בוימער, באַלד אפשר וועלדער און טראַכטען גאָר ניט, אַז דאָס קען ערגערען די אַלטע אריסטאָקראַטיע.

דאָך איין סאָרט פון דער אַלטער אריסטאָקראַטיע איז צופרי־דען. דאָס זיינען די אַלטע שווארץ־גרינע ציפּרעסען. דאָס זיינען פּראַכט בוימער, שפּיציג אין דער הויך, גראַנדיעז און שטאָלץ שטעהן עטליכע אַזעלכע בוימער אויף דעם פּלאַץ פון דעם גאָלדען־זוניגען מעטשעט־אָמאַר... פון דיזע ציפּרעסען בוימער מאַכען אידישע פּלאַנצערם איצט גאַנצע אַלעען, איין אַלעע אַזאַ האָב איך אין דער קאָלאָניע דגניה געזעהן. זי פיהרט צום ירדן, טונקעל, פּאָעטיש, מערכענהאַפט. ביי מגדל אַ גאַנצען טונקעלען וואַלד, ביי מקוה ישראל אַ זעלטען שעהנע גאָס... איבערהויפּט איז מקוה ישראל אַן אינטערנאַציאָנאַלע פאַרזאַמלונג פון אַלע סאָרטען בוי־מער פון גאָר דער וועלט. פון יעדען מיז אַן עקזעמפּליאַר. אַן עכט קאָסמאָפּאָליטיש בוימען־לאַנד... אָבער העכער פאַר אַלע און שעה־נער פאַר אַלע הויבט זיך גראָד דאָ דער אידישער בוים, דער ווייכער און בויגיגער אַקאַליפּטוס בוים.

איך האָב איהם ליעב, דעם הארציגען פרעהליכען פּראָסטאַק, דעם אַקאַליפּטוס בוים!

די אַראַבער אין ארץ ישראל

זייענדיק אין ארץ־ישראל האָב איך וועגן די אַראַבער געהערט פאַרשיידענע מיינונגען. אייניקע נעמען אָן די אַראַבישע אומרוהען, זייערע אָנפאַלן און גוואַלדטאַטען זעהר רוהיג און פילאָזאָפיש. זיי זאָגען, אַז דאָס איז גאַנץ נאַטירליך, אַז אַ פאָלק זאָל קעמפען געגען אַן אַנדער פאָלק, וואָס וויל איהם פאַרדרענגען פון אַ לאַנד וואָס ער האָט באַטראַכט פאַר זיינס דורך אַזוי פיעל יאָהר־הונדער־טע. און זיי געהען ווייטער, דיזע רוהיגע מענשען, און זאָגען, אַז אַנדערע פעלקער וואָלטען געווען פיעל האַרטער אין זייער קאַמף, אַז מיר, אידען, דאַרפען זיין צופרידען, וואָס מיר האָבען קיין ער־געראָן געגנער ניט, ווי די אַראַבער זיינען.

קומען אַנדערע און לייקענען אָפּ דעם פאַקט, אַז מיר האָבען דאָ צו טאָן מיט אַ פאָלק, אָדער אַ פאָלקס באַוועגונג, וואָס קעמפט פאַר איהר פּלאַץ און עקזיסטענץ. זיי באַהויפּטען, אַז ס'איז ניטאָ אַזאַ זאַך ווי אַן אַראַביש פאָלק, עס איז בלויז דאָ אַן אַראַבישע שפּראַך, אויף וועלכער עס רעדען פאַרשיעדענע מענשען, פאַרשיע־דען לויט זייער בלוט, מנהגים, אָרגאַניזאַציע און רעליגיאָן. אַפרי־קאַנישע נעגער־עהנליכע אַראַבער, שבטים פאַרשיעדענע, בעדואי־נער, פעלאַכען, שטאָט באַוואוינער, מוסולמאַנער, קריסטען, דיזע אַלע, וואָס רעדען אַראַביש זיינען קיין איינהייטליכע מאַסע, נאָר קליינע ברעקלאַך, וואָס האַסען איינער דעם צווייטען און פיהרען צווישען זיך אַ בלוטיגען שטרייט אָהן אויפהער. די יעצטיגע אומ־רוהען ערקלערען זיי, ערשטענס, אַלס רעזולטאַט פון אַגיטאַציע מצד די עפענדים, זייערע גרעסטע בלוטזויגערס, ערד־באַזיצער און עקספּלואַטאַטאָרס, און צווייטענס, מצד די קריסטליכע אַראַבער, וואָס האָבען אין די אידען דערזעהן קאָנקורענטען. דיזען קוק ענט־וויקעלט בן־צבי. ער זאָגט צו מיר איינמאָל, אַז די קריסטליכע אַראַ־בער האָבען ביי דער ענגלישער אָקופּאַציע פון פּאַלעסטינאַ אויף זיך געקוקט ווי אויף נאַטירליכע איבערנעהמער און טרעגער פון

דער פּאָליטישער מאַכט. מיט די ענגלענדער זיינען זיי דאָך מחותנים דורך רעליגיאָז, ביידע זיינען זיי קריסטען, מיט די אַראַבישע באַ־פעלקערונג פון לאַנד זיינען זיי פאַרוואַנדעט דורך שפּראַך און גע־וויסע קרוב׳שאַפט. האָבען זיי זיך גערעכענט פאַר די נאַטירליכע פיהרער און מאַכטהאָבער פון לאַנד. מיט אַמאָל דערזעהן זיי, אַז אידען ווערען דאָס, אָדער גרייטען זיך דערצו, האָבען זיי צו די אידען דערפיהלט דעם האַס ווי צו קאָנקורענטען. צו דעם פריהער פאַראַכטעטען און פיינדליכען מוסולמאַנישען אַראַבער איז ער פלוצלונג געוואָרען אַ ברודער־פּאַטריאָט און נאַציאָנאַליסטישער פיהרער. די קריסטליכע אַראַבער, קליין אין צאָהל אָבער אונטער־שטיצט פון פאַרשיעדענע קריסטליכע מיסיעס און אינטריגעס, זייי־נען דאָס די אורזאַכען פון די לעצטע אומרוהען, וואָס טראָגען שפּור־רען פון אַ פּלאַנמעסיגען. נאַציאָנאַל־פּאָליטישען אַרויסטריט.

דיזע געדאַנקען האָב איך געהערט אָפטמאָל אין ארץ ישראל און ווען איך פלעג פרעגען: צי קענען זיך דיזע שפּורען פאַנאַנדער־וואַקסען אין אַן אמת׳ען נאַציאָנאַלען באַוואוסטזיין מיט נאַציאָ־נאַלע אידעען און אידעאַלען? פלעג איך אויף דעם ווידער קריגען אַ צווייפאַכיגען ענטפער. אַ פּאָזיטיווען און נעגאַטיווען. די וואָס זאָגען אַז יאָ, פלעגען אָנווייזען אויף דער נייער אַראַבישער יוגענד, וואָס איז אַ נייער סאָרט אַראַבער לויט זיין אויסזעהן און ערציהונג. דער נייער דור איז פיעל געבילדעטער, פיעל שטאָלצער און באַ־וואוסטזיניגער ווי דער ביזהעריגער. דער נייער דור גרייט זיך צו אַ נאַציאָנאַלען קאַמף. אַ חוץ דעם זעהען זיי אַ באַדייטונג אין דער איצטיגער סאָלידאַריטעט פון אַלע שיכטען, בעדואינער, פעלאַכען און אינטעליגענטען אין זייער שנאה צום יהיד, צום איד. זיי ווייזען אַן מיט אומרוה אויף די אָרגאַניזאַציאָנס טעטיג־קייט, וואָס געהט אַן צווישען די אַראַבער ספּעציעל אין דער זאַך פון באַוואַפנונג. עס ווערען אַריינגעבראַכט דורך סיריען וואַפען אין גרויסע קוואַנטיטעטען, אַזוי האָט מען מיר דערצעהלט, און מען באַהאַלט זיי אין עבר הירדן, דאָרט וואו די אַראַבער האָבען אַן אייגענע זעלבסטפאַרוואַלטענדע שטאַט, געגרינדעט מיט ענג־לאַנד׳ס צושטימונג. דורך סיריען קריגען די אַראַבער וואַפען פון פראַנצויזען און דייטשען אויס צוויי אורזאַכען: ערשטענס, ווילען די פראַנצויזען און דייטשען שאַפען אין פּאַלעסטינאַ אַ צושטאַנד פון שטענדיגען קאַמף און כאַאָס, און צווייטענס, פאַרקויפען די

פראנצויזען וואפען צו די אראבער אויך פריוואט, אהן שום פאלי־ טיק. עס האבען זיך, נעמליך, פארמעהרט וואפען־ספעקולאנטען, וואס האבען אפגעקויפט פון דער פראנצויזישער רעגירונג וואפען, וואס איז נאך דער מלחמה געווארען איבעריג, אדער אלט. דיזע ספעקולאנטען זיינען גרייט צו פארקויפען וואפען צו יעדען, וואס וועט צאהלען געלד, זיינען די אראבער, ווי עס שיינט, פלינקער פאר די אידען אין קויפען.

אויך דאס וואס די אראבער, א פאלק א קארגעס, וואס באַ־ גראבט זיין ערהווארבענעס געלד און האט ביז איצט אויף נאציאָ־ נאלע זאכען, ווי למשל, וואפען ניט פאר זיין אייגענעם געברויך, קיין מאל קיין געלד נישט אויסגעגעבען, טוט עס איצט, איז אויך א באווייז פאר מאנכע אידען, אז דער אראבער ווערט נאציאנאל באוואוסטזיניג און פאליטיש אייניג.

קומען די צווייטע און לייקענען אפ לגמרי די פאליטישע באַ־ דייטונג פון דעם אלעמען. נישט אפלייקענענדיג די פאקטען פון ארגאניזאציע און באוואפנונג, טראגען זיי אריבער זייער ארגו־ מענטאציע אויף דעם געביעט פון מאראל. זיי זאגען, אז דער ארא־ בער איז ניט פעהיג צו ווערען א פאלק ווייל ער איז ליגנעריש, קארופט און דעגענערירט. ער איז פויל און פאררעטעריש. א פאלק וואס איז פינף הונדערט יאהר געוועזען אונטער דעם טערקישען רע־ זשים, אונטערדריקט און פארפאלגט, און האט זיך געמוזט מיט ליגען און כאבאר און פארשיעדענע כיטרע דרעדלעך אויפהאלטען. האט איינגעזויגען ליגען און קארופציאָן אין בלוט און מארך און איז אויף אייביג א ליגנעריש פאלק געבליבען. ליגען איז ביים אראַ־ בער, זאגען זיי, ניט מעהר קיין זינד, נאר אן אלטעגליך געברויך־ ארטיקעל. ליגען האט ווי סיפילים דורכגעגעסען זייער נשמה און אזעלכע מענשען קאנען אלס פאלק קיינמאל קיין קיום ניט האבען. זיי קענען אפילו ניט דערהויבען זיך צו א מאמענט פון נאציאנאלי־ טעט. אט דעם דאזיגען געפעהרליכען נשמה צושטאנד האבען מעהר־ווייניגער, אלע פעלקער געקראגען, וואס זיינען א לענגערע צייט געוועזען אונטער דעם טערקישען רעזשים.

איך האב נאך א ווייטערע מיינונג געהערט, אז קארופט און ליגנעריש זיינען די אראבער אומאפהענגיג פון טערקישען איינ־ פלוס, אז ענגלאנד האט גארניט באפרייט די פאלעסטינער אראַ־ בער פון טערקישע באקשישניקעס, ליגנערס און שווינדלערס, ווייל

טערקען זיינען פון תמיד גאָר ווייניג געווען אין ארץ־ישראל. אראַ־בער זיינען דאָרט שטענדיג געווען די עפענדים אין דער פאַרוואַל־טונג, אזוי אַז די גאַנצע קאָרופּציאָן וואָס האָט כאַראַקטעריזירט דעם טערקישען רעזשים אין פּאַלעסטינאַ, איז געווען די אַרבייט פון די אַראַבער און איז איצט אויך ניט אַנדערש. ענגלאַנד האָט זיי פון גאָרניט נישט באַפרייט, ווייל פון זיך אַליין, פון דעם ליג־נער און כאַבאַרניק אין זיך, קען קיין מאַכט דעם אַראַבער ניט באַ־פרייען. שווערען פאַלש, זאָגען עדות פאַלש, אָפּברעכען אַ קאָנ־טראַקט, פאַרנאַרען, אָפּנאַרען, זיינען זאַכען אויף וואָס דער אַראַ־בער איז אַ ווירטואָז. אַן אַראַבער ווערט באַגייסטערט פון אַ לי־גען. פאַרקויפען עפּעס און ניט אָפּנאַרען איז אַ קרענקונג ביים אַראַבער, און די קרענקונג קומט ניט אַזוי פיעל פון דאָס געלט, וואָס ער האָט ניט דערקראָגען, ווי פון דעם געפיהל, אַז ער האָט פאַרלוירען אַ געלעגענהייט אָפּצונאַרען.

דאָס איז דעגענעראַציע. דעם דאָזיגען נידעריגען מאָראַלישען צושטאַנד פון דעם אַראַבער, האָב איך געהערט דערצעהלען, זעהט זיך נאָך בעסער אין דעם ווי ער באַציהט זיך צו דער פרוי. די פרוי איז ביים אַראַבער אַן אַרבייטס־חיה, וועלכע מען קויפט פאַר אַזוי פיעל און אַזוי פיעל געלט, לויט איהר אַרבייטס־קראַפט. איהר על־טער און ווערט פאַר דער באַלעבאַטישקייט. און זי מוז איהר געלט פאַרדינען, אַרבייטען שווער און ביטער, אַט טאַקע ווי אַ פערד און עזעל און ווערט אויך ניט בעסער באַהאַנדעלט. ווערט ביי אַן אַראַ־בער אַ טאָכטער געבוירען, איז צוגעקומען אַ זאַך צום פאַרקויף, ווי, למשל, אַ קעלבעלע איז געבוירען געוואָרען. דער פאָטער קריגט געלט פון יענעם וואָס וויל זיין טאָכטער פאַר אַ ווייב נעמען. דע־ריבער טאָר דאָס מיידעל ניט וואָגען זיך אַליין אַ חתן אויסצוקלייּ־בען. די דאָזיגע רעכט פונ׳ם פאָטער איבער די טעכטער ווערט אויפגעהאַלטען מיט דערזעלבער פאַרביסענקייט ווי דאָס רעכט פון דער בורזשואַזיע איבער פריוואַט אייגענטום. ניט לאַנג צוריק האָט געטראָפען אַזאַ פאַל, דערצעהלט מיר אַ שופט פון אַ גרויסער ארץ ישראל׳ער שטאָדט: אַז אַראַבער האָט באַמערקט, אַז עפּעס אַ בחור געפעלט זיין טאָכטער. פרעגט ער זי איינמאָל: צי ס׳איז אמת, אַז זי ליעבט איהם? זי האָט ניט באַהאַלטען דעם אמת און גע־ענטפערט: „יאָ, פאָטער, איך ליעב איהם“. דער אַראַבער האָט דאַרויף גאָרניט געענטפערט, נאָר אַ פּאָר טעג שפּעטער זאָגט ער

צו איהר זי זאל נעהמען א לאפּעטע און מיטגעהן מיט איהם אין פעלד. זי האט איהם געפאלגט. געקומען אין פעלד, האט ער איהר געהייסען אויסגראבען א גרוב. זי האט עס געטאן. הייסט ער זיך איהר שטעלען ביים ראנד. זי האט געטאן וואס ער האט געהייסען. האט ער ארויסגענומען א ביקס און דערשאסען זיין קינד. זי איז אריינגעפאלען אין קבר, וואס זי האט זיך אליין אויסגעגראבען פאר וואגען ליעב צו קריגען א בחור. דער דאזיגער פאל איז געקומען צום געריכט און די אראבער פון די ארומיגע געגענדען האבען ניט געקענט פארשטעהן וואס איז דא פאראן פאר דעם ריכטער צו משפט'ן. אזא גערעכטע און נאטירליכע טאט פון א פאטער איבער זיין פארברעכערישער טאכטער!

איך האב זיך אנגעהערט פיעלע געשיכטעס פון דעם ווי טאטעס, מענער און ברידער היטען די טרייקייט און ריינקייט און געהארכזאמקייט פון זייערע פרויען, שוועסטער און אפילו מוטערס. פאר דעם קלענסטען חשד, ניט פאקט, נאר חשד, האלט זיך דער ברודער, מאן אדער פאטער בארעכטיגט די פארדעכטיגטע צו שטעכען, שיסען אדער דערשטיקען. די געהארכזאמקייט פון דער פרוי ווערט פון דעם אראבער באוואכט מיט בלוט און פייער. דעריבער זיינען טאקע אויסגעלאסענע פרויען, זינדיגע ליעבע א זעלטענע זאך צווישען זיי, סיידען א מיידעל האט ניט קיין פאטער, ברודער אדער אזוי א מאנסביל־קרוב, וועלכער זאל זי טויטען פאר איהרע זינד. פון אזעלכע יתומות רעקרוטירען זיך די וועניגע פראסטיטוטקעס, וואס געפינען זיך צווישען דער אראבישער באפעלקערונג.

עס איז קלאר, אז א פאלק וואס האלט די פרוי אין אזא טעראר, קען קיין געזונד פאלק ניט זיין. זיין מאראל איז קארופּט און קען קיין קיום ניט האבען. די ריינקייט פון דער פרוי קומט ביי איהר ניט פון עהרליכקייט, נאר פון שרעק, און זיין אפּהיטען איהר ריינקייט איז ביי איהם א מאטעריעלער אינטערעס, ניט א מאראלישער געבאט... אזא פאלק איז אפילו ניט בכח אויפצוהויבען זיך צו דער שטופע פון נאציאנאליטעט.

פלעג איך פרעגען, צי עס געפינען זיך ניט ביים אראבער אויך מאראלע גרונד־געזעצען, אויך רעליגיעזע געבאטען, וועלכע זיי האלטען הייליג און פעסט? יא, פלעגט מען מיר ענטפערען — גאסטפריינדליכקייט איז איינע פון זייערע בעסטע מדות. און אויך איז שעהן ביי זיי דער כבוד וואס זיי גיבען צו זייערע עלטערע מענ־

שען, די אכטונג וואס זיי האבען פאר זייערע גייסטליכע, פאר זיי־
ערע חכמים און שעיקס... מען האט מיר דערצעהלט וועגען זייער
פרומקייט און לייכטגלויביגקייט און פיעל אנדערע זאכען און איך
האב מיר געזאגט, ווידער אמאל, אז פון רעדען און זאגען קען מען
קלוג נים ווערען. מיר האבען תמיד מיינע אויגען בעסער געדיענט.
איך וויל זיך מיט מיינע אויגען אביסעל צוקוקען צום אראבער.
איך וויל א קוק טאן אויף דעם אראבער, ווי ער זעהט אויס, און א
פרעג טאן מיין אויג, וואס עס דענקט וועגען דעם דאזיגען עניו.

* * *

וואס איהר זאלט נים טראכטען וועגען דעם אראבער פון ארץ
ישראל, קוקען אויף איהם מוזט איהר, ווייל ער ציהט צו זיך יע־
דענם בליק. ער איז שעהן, א הויכער און א שלאנקער, באוועגט
זיך ברייט און פריי, אימער פלאסטיש, אימער אינטערעסאנט נאכ־
צוקוקען. די פארב פון זיין פנים איז ברוין פון פארשידענע גראַ־
דאציעס, טונקעל ברוין, ווי ביי א נעגער, און עלפאנט־ביין מאט־
ווייס ווי ביי א געשניצטער סטאטועטקע. האר שווארצע, טראגט
מייסטענס א קליין בערדעל, אויגען גרויסע און פייעריגע, איינגאנ־
צען גענומען איז דער אראבער א זעהר שעהנער מענשען־טיפ, פון
איידעלער סעמיטישער ראסע. זייערע אלטע לייט מיט די ווייסע
בערד, אנטקעגען דעם טונקעל ברוינעם פנים, די גרויסע פראמי־
נענטע נאז מיט קורץ־געשארענע וואנצעס אויף דער אויבערשטער
ליפ, טראגען אין זיך עפעס א באזונדערען שעהן מאלערישען
עפעקט. די מענער אראבער זיינען אהן צווייפעל שענער פאר זייערע
פרויען.

צו דער נאטירליכער שעהנקייט פון זייער אויסזעהן קומט צו
זייער פיינער געשמאק פאר קליידונג. ווי ארים אז אראבער איז נים
אנגעטאן, דוכט זיך אין טראנטעס, שמוציג, בארוועס און לומפיג,
איז ער מאלערישער אנגעטאן ווי אן אייראפעער נאר וואס ארום
פון א מאדנעם שניידער געשעפט. אן ארימער אראבער נעמט א
גרויסען זאק, מאכט אויבען א לאך און טוט איהם אן, ווארפט
ארויף א שטיק גרויסע שמאטע איבער איהם. נעמט אן עק פון דער
שמאטע און ווארפט עס אריבער דעם אקסעל און, זעה, ווי עלע־
גאנט ער איז מיט אמאל געווארען, ווי שעהן די פאלדען האבען
זיך דאס אויסגעלעגט ארום זיין קערפער. און ווען ער נעמט נאך
א בונט פארביג טיכעל און בינדט עס ארום דעם קאפ און לאזט

איין עק טיכעל אראפהענגען איבער די אויערען צום אקסעל ארונ־טער, ווערט דער בחור מיט אמאל א גאנצער העלד פון אן אפערא. איז אן אראבער רייכער, דאן איז זיין קאסטיום נאך שענער אין געשמאק, זיין גרויסע ברייטע אבאיע, וועלכע ער פארשטעהט אזוי געשמאקפול צו טראגען, און זיין זיידענע קאפעיא ארום דעם קאפ געבונדען, איז ער איינפאך שעהן. איך פלעג ליעב האבען אפצו־שטעלען זיך און קוקען ווי אן אראבער, אנגעקומען אין שטאדט, נאך א לאנגען גאנג פון א דערבייאיגען דארף, שטעלט זיך אפ און בינט איבער זיין קאפ־פוץ. נעמט אראפ זיין בונט טיכעל און בינדט עס איבער. די געשיקטקייט, דער שיק, מיט וועלכען ער בינדט דאס ארום און פארבינדט איין זייט, די צווייטע לאזט ער אראפהענגען איבער די אקסלען, זיינען איינפאך מוסטערהאפט פאר אן אקטיאר אדער דעזיינער אין א היגען מאדע־געשעפט. געהט אן אראבער נאך אן אקער־אייזען, געשלעפט פון א שווארצען אקס, פיהרט ער זיין קעמעל, אדער זיצט אין קאפע־הויז און רעדט פא־ליטיק, איז דאס אן עכט דעקאראטיווע ערשיינונג, וואס ציהט צו יעדענס, באזאנדערס דעם מאלערס אויפמערקזאמקייט. דער אראַ־בער באזיצט א גאנץ אויסגעשפראכענעם דעקאראטיווען אינ־סטינקט, עס איז גאר קיין צווייפעל ניט, ער האט א זינן פאר שעהנקייט, צוערשט איז ער אליין שעהן, און דערנאך ווייס ער, ווי דער אלטער גריעך האט געוואוסט, דורך איינפאכע מיטלען זיין קערפער דורך קליידונג נאך שעהנער צו מאכען.

פאר דעם צייכנער און מאלער איז די אראבישע געשטאלט א זעהר צוציהענדע טעמא. עס ווילט זיך דעם אראבער צייכענען און איך האב זיך מיט אימפעט ארויפגעווארפען אויף איהם מיט מיין פענזיל. איך האב עס אבער באלד אװעקגעווארפען, גלייך נאך די בלוטיגע טעג אין יפו. איך האב ביי זיך ניט געקענט פועל'ן אז אראבער צו צייכענען. אבער געבענקט נאך איהם האב איך זעהר. איך האב מיך געפרעגט, ווי קען א מענש זיין שעהן און האבען אן ארטיסטישען געשמאק און זיין א רוצח צו דערזעלבער צייט?! דא מוז זיין עפעס א מיספארשטענדניס.

ניט נאר טוט זיך אן דער אראבער מאלעריש און דעקאראטיוו, ער בויט זיינע הייזער און שטעדט אויף א דעקאראטיווען שטייגער. ווי בויען די אראבער זייערע הייזער, מעטשעטעו, דערפער און שטעדט? זייער ארכיטעקטור איז ביי זיי ניט א זאך פון בארע־

כענטע פלענער, נאר א זאד, וואס איז אריין אין בלוט און געוואַ־רען אן אינסטינקט. זיי בויען זייערע דערפער ווי מוראשקעס מאַ־כען זייערע מוראַוועניקעס, די ביהנען זייער ביהנשטאָק. פון דער ווייטען זעהן טאַקע אראַבישע דערפער אויס ווי מוראַוועניקעס. געקנאַטען פון דערזעלבער ערד, וואס ליגט ארום דעם דאָרף, טראָגט דאס גאַנצע דאָרף דעם קאָליר פון דער ערד, אַ ערדיג־ברוינעם. פלאַכע דעכער, נידעריגע הייזלעך מיט א קליינעם לאָך פאַר לופט און ליכט, און טאַקע פאר זעהר ווענינג לופט און ליכט, געסלעך גענדרעהטע און פאַרשאָטענע מיט בערג מיסט, אָפּפאַל פון פערד און בהמות. אויף דיזע בערג מיסט געפינען היינער, הינט און קינ־דער זייער שפּיעל־פּלאַץ. הייזלעך און געסלעך קלעטערען איינס אי־בער דאס אנדערע אויף דעם רוקען פון א בארג און איבער זיי אַלע־מען דערהויבט זיך א לאַנגער ווייסער האַלז פון א מינאַרעט — אַ ווייסער האַלז פון א שוואַן איבער א ברוינע טשערעדע קאַטשקעס.

דאס אַלץ, וואס פּאַרמירט זיך אין אַ אראַבישען דערפעל, איז געוויס דער אומאַנגענעמסטער פּלאַץ צו וואוינען, אָבער צייכענען און קוקען אויף דעם פון דער ווייטענס איז וואונדערבאַר אינטע־רעסאַנט.

נעמט איהר, למשל, אַזאַ שטאָדט ווי צפת, און גיט א קוק אויף די טיילען, וואָס די אראַבער האָבען אויפגעבויט און באַוואוי־נען, און פאַרגלייכט עס מיט די נייע הייזער אָדער שטאָדט־טיילען, וואָס די אידען צוזאַמען מיט אַנדערע אייראָפּעער בויען, דאַן מוזט איהר צוגעבען, אַז אין דער צייט, וואָס די לעצטע באַזיצען קאָמ־פאָרט און סאַניטאַרע פאַרבעסערונגען, פעהלט זיי אָבער אין גאַנ־צען יענער דעקאָראַטיווער עלעמענט, וואָס דער אראַבישער קוואַר־טאַל באַזיצט אין אַזאַ גרויסע מאָס.

און נאָך אַ זאַך האָט מיך געצויגען צום אראַבער. דאָס איז ווי ער זינגט זיינע ליעדער.

צוערשט, ווען איך האָב די אראַבישע מוזיק דערהערט, איז עס מיר געווען צווידער. עס האָט מיר אויסגעוויזען צו זיין דער נוד־נעסטער געזאַנג אויף דער וועלט. זינגט אַן אראַבער, צוציהט ער אַ לאַנגען מאָנאָטאָנעם טאָן, צוציהט עס מיילען־לאַנג, און אונטער דער נאָז, און מאַכט דערביי ציגענע טרעלען, און עס מאַכט דעם איינדרוק פון א מעלאַנכאָלישען מדבר מיט בערגלעך געלען זאַמד, צורונצעלט פון דעם ווינד, ווי קליינטשינקע כוואַליעס אויף דער

אויבערפלעך פון א רוהיגען וואסער. און שטענדיג האט זיך מיר אויסגעוויזען, אז עס שלעפען זיך נאך עטליכע ווערטער נאך א ליעד, ווערטער, וואס פאר זיי האט קיין מעלאדיע ניט געקלעקט, וואס זיינען, אזוי צו זאגען, געבליבען דרויסען, פון יענער זייט מעלאדיע און שלעפען זיך נאך ווי אן עק פון א חיה... מיר האט זיך אויסגעוויזען, אז אלע ליעדער, וואס דער אראבער זינגט, האבען איין פנים, דיזעלבע נעזעלדיגע, ציגענע צוציגענקייט, אהן זאלץ, אהן טעמפעראמענט, אבער מיט א סך „פראזא".

און די טעכניק פון זינגען איז אויך א מאדנע. דער אראבער געברויכט קיינמאל ניט ביים זינגען זיין פולע שטימע, אויף וועלכער די ברוסט איז פעהיג, נאר רעדוצירט זי צו א האלב־דער־שטיקטע, פון דער נאז ארויסגעהענדע דינעם לאנגען טאן. פאר־קערט ביים רעדען ברויכט ער און מיסברויכט זיין שטימע, שרייט מיט דער גאנצער קראפט פון זיינע לונגען, רעדט איבער די גלייכ־גילטיגסטע זאכען מיט א וואולקאנישע ליידענשאפט, העפטיגער זשעסטיקולאציע און מיט א געשריי, וואס זעהט אויס ווי דער צארן אויסברוך פון א ווילד צורייצטע און געפייניגטע באשעפע־ניש. אזוי האט זיך מיר צוערשט אויסגעוויזען צו זיין די אראַ־בישע מוזיק. ביז איינמאל, זייענדיג אין חיפה, האב איך פלוצלינג דערהערט פון מיין צימער אין האלפערנ'ס האטעל, א קליינעם אראַ־בישען כאר מיט עפעס א האלץ־אינסטרומענט, מיט א טאמבורין אפקלאפענדיג דעם ריטם, און פון יענער צייט אן האט די אראבישע ליעד מיין הארץ געפאנגען. עס האט זיך ווי א שלייער אויפגע־הויבען און איך האב דערהערט און דערזעהן דעם אראבער'ס גע־מיט וואס דריקט זיך אין זיין זינגען אויס. עס ליגט אין דער אראַ־בישער מוזיק עפעס אזא אייגענטימליכער ציטער, אזא סימפאטי־שער, אמת, אויבערפלעכליכער, וועהמוט, אז עס ווילט זיך הערען נאך און נאך. די מוזיק איז א זעהר איינפאכע, ארום עטליכע נאַ־טען דרעהט עס זיך ארויף און אראפ, אבער עס האט עפעס א זאנ־דערבארען רייצענדען ריטם. איך האב אנגעהויבען צו ענטדעקען, אז זיי באזיצען איבערהויפט א שטארקען געפיהל פאר ריטם. אמאל איז דער ריטם ביי זיי אלץ, און זיי באגעהען זיך כמעט אהן מעלאדיע. אפטמאל קען מען זעהן א פראצעסיע פון פארשלייערטע פרויען און קינדער, געהן און קלאפען אויס מיט די הענט, אדער אויף טאמבורינען א געוויסען טאקט און דערביי זינגט מען גאר

ניט, מען באגלייט בלויז דאס קלאפּען מיט א האנד־פּאטשעריי אויך אין טאקט. ניט נאר האבען די אראבער א חוש פאר'ן ריטם, נאר זיי ווייסען די קראפט, וואס עס ליגט אין ריטם און נוצען איהם ניט זעלטען אוים ביי זייער ארבייט. באזאנדערס, ווען זיי ארבייטען גרופּענווייז. אפּט הערט איהר א גרופּע אראבער איינקלאפּענדיג שטיינער אויף א שאסע. איך זאג איהר ה ע ר ט , ווייל ביים קלאפּען זינגען זיי אלע צוזאמען א שטארק ריטמישע ליעד, מיט א האמערדיגען שטארקען, ענערגישען טאקט, און זייי קלאפּען אין טאקט און אט אזוי קענען זיי אפּזינגען און אפּקלאפּען שטונדען לאנג, ניט מיעד ווערענדיג. ביים פּארט אין יפו פלעג איך אפּשטעהן שטונדען, הערענדיג ווי די טרעגערס שלעפּען מאסען פון די שיפען, אונטער זייערע ריטמישע ליעדער און שטענדיג ענדיגט זיך אזא מין ליעד מיט „אללאה"! טא־דא־רא־טא־דא־ – אללאה! . . .

אט אזוי האב איך דעם אראבער געזעהן. מיין אויג האט ליעב געהאט אויף איהם צו קוקען, מיין אויער איהם צו הערען, איך האב שטארק חשק געהאט איהם, זיינע הייזער און דערפער צו צייכע־נען און מאלען, אין דעם מאמענט אבער, ווי איך האב דערזעהען דעם אראבער, פארגיסענדיג אידיש בלוט האט זיך אין מיר א קאמף אויפגעהויבען — דאס אויג האט געזאגט „יא", דאס הארץ האט געזאגט „ניין". ביים מאלער, ביים צייכנער איז אבער דא אן אינ־ווענינסטע איבערצייגונג, א געפיהל אזא, אז דאס, וואס איז ש ע ה ן מוז אויך ג ו ט זיין. ווי קען א מענש שלעכט זיין, ווי קען ער א מערדער, רויבער און ליגנער זיין, ווען ער איז אזוי שעהן אין געשטאלט, ווען ער האט אזא איידעלען חוש פאר ליניען, פארבען און שעהנקייט? ווי קען עס מיאוס זיין אין זיין נשמה, ווען ער זינגט אזוי הארציג, ריהרענד און אזוי שטיל וועהמוטיג! ? ווי קען איינער זיין פארדארבען אינעווייניג און זיין אויסערליך שעהן? ניט אנדערש, האב איך מיר געזאגט, און זאג עס אויך איצט, אז דא קומט פאר א מיספארשטענדניס, אז עטוואס, אדער אימיצער, צומישט און פארטונקעלט דעם אראבער'ס קאפּ און הארץ, און אז מען מוז אויסלייטערען, מען מוז זיך צונויפרעדען, מען מוז זיך מיט איהם פארשטענדיגען.

דאמאלס וועל איך איהם קענען מיט א פריי געמיט צייכענען און מאהלען . . . איך האב עס אזוי געוואלט און ניט געקענט.